AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Evren BİNGÖL

ERCİŞ KARAKOYUNLU DÖNEMİ TARİHİ VE KÜLTÜR VARLIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

AĞRI-2020

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"Erciş Karakoyunlu Dönemi Tarihi ve Kültür Varlıkları"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Evren BİNGÖL

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

…… danışmanlığında, …… tarafından hazırlanan bu çalışma …/..../2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. **……** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	**İmzası**
Jüri Başkanı		
Danışman		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun …/…/2020 tarih ve . . . . / . . . . . nolu kararı ile onaylanmıştır.

…. /……/2020

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI ii
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI iii
İÇİNDEKİLER iv
ÖZET xiii
ABSTRACT xv
ÖNSÖZ xvii
KISALTMALAR DİZİNİ xix
ÇİZİMLER DİZİNİ xx
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ xxvii
GİRİŞ 1
A. KONUNUN TANIMI, AMACI VE SINIRLARI 4
A.1. Konunun Tanımı 4
A.2. Konunun Amacı 4
A.3. Konunun Sınırları 4
B. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 4
BİRİNCİ BÖLÜM 6
ERCİŞ'İN İSMİ, COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ 6
1. 1. Erciş İsminin Kaynağı 6
1. 2. Erciş'in Coğrafi Durumu 6
1. 3. Erciş'in Tarihçesi 9
İKİNCİ BÖLÜM 19
KARAKOYUNLULAR 19
2.1. Karakoyunlu Adı 19
2. 2. Karakoyunluların Kökeni 21

2. 3. Karakoyunluların Erciş ve Çevresindeki Faaliyetleri 23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 30
ERCİŞ KARAKOYUNLU DÖNEMİ KÜLTÜR VARLIKLARI 30
3.1. KALE 30
3.1.1. Erciş Kalesi 30
3.1.1.1. Yeri 30
3.1.1.2. Tarihçesi 30
3.1.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri 31
3.2. CAMİLER 32
3.2.1. Kara Yusuf (Süleyman Han) Camii 32
3.2.1.1. Yeri 32
3.2.1.2. Tarihçesi 32
3.2.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri 33
3.2.2. 1189-1190 Tarihli Cami 33
3.2.2.1. Yeri 33
3.2.2.2. Tarihçesi 33
3.3. MEDRESE 35
3.3.1. Kara Yusuf Medresesi 35
3.3.1.1. Yeri 35
3.3.1.2. Tarihçesi 35
3.4. ANIT MEZARLAR 35
3.4.1. Anonim (Kara Yusuf) Kümbeti 35
3.4.1.1. Yeri 35
3.4.1.2. Tarihçesi 35
3.4.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri 36

3.4.1.4. Süsleme Özellikleri 36
3.4.1.5. Yazılar 40
3.4.2. Kadem Paşa Hatun Kümbeti 40
3.4.2.1. Yeri 40
3.4.2.2. Tarihçesi 40
3.4.2.3. Plan ve Mimari Özellikleri 41
3.4.2.4. Süsleme Özellikleri 41
3.4.2.5. Yazılar 44
3.4.3. Akçayuva Kümbeti 45
3.4.3.1. Yeri 45
3.4.3.2. Tarihçesi 45
3.4.3.3. Plan ve Mimari Özellikleri 46
3.4.3.4. Süsleme Özellikleri 46
3.4.4. Haydarbey Kümbeti 48
3.4.4.1. Yeri 48
3.4.4.2. Tarihçesi 48
3.4.4.3. Plan ve Mimari Özellikleri 48
3.5. MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI 49
3.5.1. Çelebibağı Mezarlığı 49
3.5.1.1. Yeri 49
3.5.1.2. Tarihçesi 49
3.5.1.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 50
3.5.1.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları 51
3.5.1.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 51
3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar 51

3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar 53
3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar 54
3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar 55
3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar 55
3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar 57
3.5.1.4.1.7. No'lu Mezar 57
3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar 59
3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar 60
3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar 61
3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar 63
3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar 64
3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar 65
3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar 66
3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar 67
3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar 68
3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar 68
3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar 69
3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar 69
3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar 70
3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar 70
3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar 71
3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar 71
3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar 72
3.5.1.4.2. Üzeri Açık Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar 72
3.5.1.4.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 73

3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar 73
3.5.1.4.3.2. No'lu Mezar 74
3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar 74
3.5.1.4.4. Koç-Koyun Şeklindeki Mezarlar 74
3.5.1.4.4.1. No'lu Mezar 75
3.5.1.4.4.2. No'lu Mezar 75
3.5.1.4.4.3. No'lu Mezar 75
3.5.1.4.4.4. No'lu Mezar 75
3.5.2. Tekler Mezarlığı 75
3.5.2.1. Yeri 75
3.5.2.2. Tarihçesi 76
3.5.2.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 76
3.5.2.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları 77
3.5.2.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 77
3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar 77
3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar 77
3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar 78
3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar 79
3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar 80
3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar 80
3.5.2.4.2. Çift Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 81
3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar 81
3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar 81
3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar 83
3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar 84

3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar 84
3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar 85
3.5.2.4.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezar 87
3.5.2.4.4. Koç-Koyun Şeklindeki Mezarlar 87
3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar 87
3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar 88
3.5.3. Ziyaret Mezarlığı 88
3.5.3.1. Yeri 88
3.5.3.2. Tarihçesi 88
3.5.3.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 89
3.5.3.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları 89
3.5.3.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 89
3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar 89
3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar 90
3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar 91
3.5.3.4.2. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 92
3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar 92
3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar 92
3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar 93
3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar 93
3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar 93
3.5.3.4.3. Koç-Koyun Şeklindeki Mezar 94
3.5.4. Akmescit Mezarlığı 94
3.5.4.1. Yeri 94
3.5.4.2. Tarihçesi 94

3.5.4.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 95
3.5.4.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları 95
3.5.4.4.1. No'lu Mezar 95
3.5.4.4.2. No'lu Mezar 95
3.5.4.4.3. No'lu Mezar 96
3.5.4.4.4. No'lu Mezar 96
3.5.4.4.5. No'lu Mezar 96
3.5.4.4.6. No'lu Mezar 97
3.5.4.4.7. No'lu Mezar 97
3.5.4.4.8. No'lu Mezar 97
3.5.4.4.9. No'lu Mezar 97
3.5.5. Keklik Deresi Mezarlığı 98
3.5.5.1. Yeri 98
3.5.5.2. Tarihçesi 98
3.5.5.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 98
3.5.5.4. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 98
3.5.5.4.1. No'lu Mezar 99
3.5.5.4.2. No'lu Mezar 99
3.5.6. Beyler Mezarlığı 99
3.5.6.1. Yeri 99
3.5.6.2. Tarihçesi 99
3.5.6.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 99
3.5.6.3.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 100
3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar 100
3.5.6.3.1.2. No'lu Mezar 100

3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar 100
3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar 101
3.5.6.3.2. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezar 101
3.5.7. Gölağzı Mezarlığı 101
3.5.7.1. Yeri 101
3.5.7.2. Tarihçesi 101
3.5.7.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 101
3.5.7.4. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 102
3.5.7.4.1. No'lu Mezar 102
3.5.7.4.2. No'lu Mezar 102
3.5.7.4.3. No'lu Mezar 102
3.5.7.4.4. No'lu Mezar 103
3.5.7.4.5. No'lu Mezar 103
3.5.8. Kasımbağı Mezarlığı 103
3.5.8.1. Yeri 103
3.5.8.2. Tarihçesi 103
3.5.8.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 103
3.5.8.3.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar 104
3.5.8.3.2. Üzeri Açık Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar 104
3.5.8.3.2.1. No'lu Mezar 104
3.5.8.3.2.2. No'lu Mezar 105
3.5.8.3.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 105
3.5.8.3.3.1. No'lu Mezar 105
3.5.8.4.3.2. No'lu Mezar 105
3.5.9. Haydarbey Mezarlığı 106

3.5.9.1. Yeri 106
3.5.9.2. Tarihçesi 106
3.5.9.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri 106
3.5.9.4. Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar 106
3.5.9.4.1. No'lu Şahide 107
3.5.9.4.2. No'lu Şahide 107
3.5.9.4.3. No'lu Şahide 108
3.5.9.5. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar 108
3.5.9.5.1. No'lu Mezar 108
3.5.9.5.2. No'lu Mezar 108
3.5.9.5.3. No'lu Mezar 109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 110
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 110
4.1. DEĞERLENDİRME 110
4.2. SONUÇ 122
V. KAYNAKÇA 125
VI. EKLER 138
VII. ÇİZİMLER 139
VIII. FOTOĞRAFLAR 203
ÖZGEÇMİŞ 360

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERCİŞ KARAKOYUNLU DÖNEMİ TARİHİ VE KÜLTÜR VARLIKLARI

Evren BİNGÖL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

2020, 360 sayfa + xliii

Jüri: Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYA

Türkistan'da boylar halinde yaşayan ve Moğol istilaları sonucunda Anadolu'ya göç eden Barani ve Baranlu gibi aşiretler, XIV. yy.'ın ikinci yarısında Bayram Hoca önderliğinde bir araya gelerek Karakoyunlu Devleti'ni kurmuşlardır. Devlet yıllarının ilk zamanlarında Erciş başta olmak üzere Van Gölü çevresinde kurdukları hâkimiyetin ardından zamanla bütün Doğu Anadolu, Irak, Azerbaycan ve İran'a hâkim olmuşlardır. Karakoyunlular, tarihte Moğollar ile verdikleri kıyasıya mücadeleler, Osmanlı ile Timur Devleti arasında cereyan eden 1402 Ankara Savaşı'nın müsebbibi, akraba devlet Akkoyunlular ile aralarındaki anlaşmazlıklar gibi tarihi olaylarla tanınmaktadırlar.

Bir asırdan fazla bir süre tarih sahnesinde kalan ve bağımsızlık kurdukları coğrafyanın Türk yurdu olarak kalması hususunda cihat ve fütuhat anlayışını benimseyen Karakoyunlular için Erciş büyük önem arz etmektedir. Hâkim oldukları coğrafyada önemli faaliyetler gerçekleştirdikleri gibi ilk başkentleri Erciş olması münasebetiyle siyasi faaliyetlerini burada yoğunlaştıran Karakoyunlular, şehrin imarına da önem vermişlerdir. Bugün ilçenin birçok noktasında bulunan ve yok olmaya yüz tutmuş eserler, bir yandan dönemin tarihine ışık tutarken diğer yandan Karakoyunluların sanatsal olarak geldiği nokta, bölgenin kültürel mirasına

sağladıkları katkı ve sonraki dönemlere etkileri hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Erciş ve çevresindeki kültür varlıkları içinde Karakoyunlu dönemine ait mimari eserler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, Karakoyunluların Erciş'teki faaliyetleri ile bu döneme ait kültür varlıklar incelenmiş, eserlerin Türk-İslam sanatı içindeki yerleri ve önemleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Günümüze ulaşmayan eserler ise tarihi kayıtlar ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erciş, Karakoyunlu, Tarih, Kültür Varlıkları

ABSTRACT

MASTER'S THESİS

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF ERCIS DURING KARAKOYUNLU PERIOD

Evren BINGOL

Thesis Advisor: Prof. Dr. Yusuf CETIN

2020, 360 page + xliii

Jurry: Prof. Dr. Yusuf CETIN

Dr. Teaching Member Muhammet ARSLAN

Dr. Teaching Member Hakan KAYA

The tribes such as Barani and Baranlu who lived in Turkestan and migrated to Anatoliaas a result of Mongol invasions came together under the leadership of Bayram Hodja and established Karakoyunlu State in the second half of the XIV th century. After they established dominance around Van Lake and especially in Ercis, they continued their historical process by dominating Eastern Anatolia, Iraq, Azerbaijan and Iran. They are known for the historica levents such as the conflicts with their relatives Akkoyunlu State, to be cause of the Ankara War between Ottomans and Timur State in 1402 and the cutthroat struggles they made against Mongols.

For the Karakoyunlu State who took place on the stage of the history for more than acentury and played an important role for the geography to remain as Turkish homeland, Ercis had a great importance. Karakoyunlu State gave importance to the reconstruction and development of Ercis by intesifying their political activities here and making it their first Capital city. Today, the artifacts, which are located in many parts of the district andwhich are facing extinction, shed light on the history of the period, while on the otherhand, the point where the nations came in their artistic level, also provide importantin formation about the interaction and development

stages of cultural heritage.

Architectural works belonging to Karakoyunlu period have an important place in Ercis and it’s historical and cultural heritage. In this study, the activities of Karakoyunlu in Ercis with historical and cultural heritage of this period were examined, and the places and importance of the works in Medieval Anatolian and Turkish-Islamic art were tried to be revealed. The works that did not reach today are evaluated in the light of historical documents.

Key Words: Ercis, Karakoyunlu, History, Cultural Heritage

ÖNSÖZ

Erciş, kültür varlıklarının zenginliği açısından Van ilinin en önemli ilçelerinden birisidir. İlçe sınırları içerisinde Alt ve Orta Paleolitik dönemden başlayarak erken Cumhuriyet dönemine kadar uzanan birçok kültür varlığı bulunmaktadır. Ancak son yıllarda bu zengin kültürel mirasa yönelik ciddi ve önüne geçilemeyen bir yok olma süreci başlamıştır. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte en önemli neden, toplum içinde kültür varlıklarına yönelik koruma bilincinin oluşmamış olmasıdır. Toplumda koruma bilinci oluşturmak için görsel ve yazılı medyanın yanı sıra bilimsel yayınlarla da bu eserlerin iyi bir şekilde tanıtılması gerekmektedir. Bu konuda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Gölü Çevresi Tarihi Eserleri ve Kültür Değerlerini Araştırma Merkezi tarafından bölgenin arkeolojik haritası çıkarılarak mevcut varlıkların tespit ve tescil işlemleri ile envanteri yapılmış, yine aynı üniversite tarafından Çelebibağı Mezarlığı'nda restorasyon ve kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yerel yönetimler tarafından koruma amaçlı olarak bazı tarihi mekânların etrafı koruma duvarıyla çevrilmiş, ancak bütün bu çalışmalar eserlerin zarar görmesinin önüne geçememiştir.

Karakoyunluların bir süreliğine başkentliğini yapan Erciş'te bu döneme ait nitelikli birçok eser mevcuttur. Bu tez çalışmasında Erciş ve çevresinde Karakoyunlu tarihi ile bu döneme ait kültür varlıklarını ayrıntılı bir biçimde inceleyerek bilim dünyasına tanıtmak ve toplumun bu yapılara dikkatini çekerek koruma bilinci oluşturmak amaçlanmıştır.

1071 yılında Anadolu'nun Türk yurdu olmasından itibaren başlayan Birinci Dönem Anadolu Türk Beylikleri ve Selçuklu Devleti dönemleri ile Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Doğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere Irak, Azerbaycan ve İran bölgesinde hüküm süren Türk devletlerinden Karakoyunluların ticari, sosyal ve siyasi münasebetleri üzerinde durulmuş, Osmanlıların bölgeye hâkim olmalarına kadar ki süreç değerlendirilmiştir. Bu süreç içinde bölgede inşa edilen bir kale, dört anıt mezar ve dokuz mezarlık alanı içindeki mezar taşları incelenmiştir. Bu mezarlık alanlardan biri hariç diğer sekizi üzerinde daha önce bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Bu zengin kültürel mirasın ürünleri olan her bir eser plan, malzeme ve süsleme özellikleri ile ayrıntılı bir biçimde incelenmiş; yakın çevredeki, Anadolu ve

Anadolu dışındaki eserler ile karşılaştırılarak Türk-İslam sanatındaki yerleri ve önemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasında bana ilham kaynağı olan, engin tecrübe, bilgi ve birikiminden yararlandığım danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf ÇETİN'e, mezar taşları üzerindeki kitabelerin okunmasında büyük destek veren Erciş'in ilim ehli büyüklerinden Sayın Mahmut ALTIN'a, her zaman yanımda olup beni destekleyen değerli eşim Kübra BİNGÖL'e, beni yetiştirip bugünlere gelmemi sağlayan babam Burhan BİNGÖL ve annem Şükran BİNGÖL'e minnettarlığımı bildirerek teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ağrı-2020
Evren BİNGÖL

KISALTMALAR DİZİNİ

Çev. : Çeviren

Çiz. : Çizim

Ed. : Editör

Foto. : Fotoğraf

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

HGM : Harita Genel Müdürlüğü

km. : Kilometre

m. : Metre

M. : Miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MGM : Meteoroloji Genel Müdürlüğü

mm. : Milimetre

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Sayıları

t.y. : Tarih Yok

TTK : Türk Tarih Kurumu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

yy. : Yüzyıl

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çiz. 1: Erciş ilçe haritası (HGM) 139

Çiz. 2: Karakoyunlu Devleti'nin siyasi haritası 139

Çiz. 3: Erciş Kalesi'nin krokisi 140

Çiz. 4: Kara Yusuf (Süleyman Han) Camii'nin krokisi 140

Çiz. 5: Anonim Kümbet'in alt ve üst kat planları 140

Çiz. 6: Anonim Kümbet'in giriş kapısı üzerindeki süslemeler 141

Çiz. 7: Anonim Kümbet'in giriş kapısı kenarındaki süsleme 141

Çiz. 8: Anonim Kümbet'in giriş kapısındaki aslan ve ejder figürleri 141

Çiz. 9: Anonim Kümbet'in batı penceresindeki süslemeler 142

Çiz. 10: Anonim Kümbet'teki çift başlı kartal figürü 142

Çiz. 11: Anonim Kümbet'in güney penceresindeki süslemeler 142

Çiz. 12: Anonim Kümbet'in doğu pencere kenarındaki bitkisel süsleme 142

Çiz. 13: Anonim Kümbet'in doğu penceresi üzerindeki rozet motifi 143

Çiz. 14: Anonim Kümbet'in çırtma nişlerindeki bitkisel motifli süsleme örneği 143

Çiz. 15: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin alt ve üst kat planları 143

Çiz. 16: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin giriş kapısı ve doğu penceresindeki bordür süslemesi 144

Çiz. 17: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı ve güney penceresindeki bordür süslemesi 144

Çiz. 18: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı ve güney pencere alınlığındaki rozet motifi 144

Çiz. 19: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresinin üst kısmındaki rozet motifi 144

Çiz. 20: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu ve batı pencerelerindeki rozet 145

Çiz. 21: Kadem Paşa Hatun Kümbeti pencerelerin üst kısmındaki pano örneği 145

Çiz. 22: Kadem Paşa Hatun Kümbeti çırtma nişlerdeki süsleme örneği 145
Çiz. 23: Akçayuva Kümbeti'nin alt ve üst kat planları 146
Çiz. 24: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi üzerindeki süslemeler 146
Çiz. 25: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi üzerindeki süsleme..... 146
Çiz. 26: Haydarbey Kümbeti'nin alt kat krokisi 147
Çiz. 27: Çelebibağı Mezarlığı'nın topoğrafik haritası 147
Çiz. 28: Çelebibağı Mezarlığı'nın merkez bölümü planı..... 148
Çiz. 29: Çelebibağı Mezarlığı'nın güneydoğu bölümü planı..... 149
Çiz. 30: Çelebibağı Mezarlığı'nın kuzeydoğu bölümü planı..... 150
Çiz. 31: Çelebibağı Mezarlığı'nın genel planı 151
Çiz. 32: Çelebibağı Mezarlığı'nın güneydoğu bölümü krokisi..... 152
Çiz. 33: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 153
Çiz. 34: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar gülbezek süslemesi 153
Çiz. 35: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sandukası ve çarkıfelek süslemesi ... 153
Çiz. 36: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar şahide süslemesi 154
Çiz. 37: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar gülbezek süslemesi 154
Çiz. 38: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sandukası ve üzerindeki gülbezek ... 154
Çiz. 39: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi 155
Çiz. 40: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar sandukası 155
Çiz. 41: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar sandukası 155
Çiz. 42: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar şahide süslemesi 156
Çiz. 43: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar süslemesi..... 156
Çiz. 44: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukası 156
Çiz. 45: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 156
Çiz. 46: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi 157

Çiz. 47: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezar şahidesi 157
Çiz. 48: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar sandukası 157
Çiz. 49: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 157
Çiz. 50: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sandukası 158
Çiz. 51: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar rozet motifi 158
Çiz. 52: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar çarkıfelek motifi 158
Çiz. 53: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu mezar gülbezek motifi 158
Çiz. 54: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi 159
Çiz. 55: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 159
Çiz. 56: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sandukası 159
Çiz. 57: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahidesi 160
Çiz. 58: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar şahidesi 160
Çiz. 59: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar sandukası 160
Çiz. 60: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar sandukası 160
Çiz. 61: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar şahide süslemesi 161
Çiz. 62: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar şahidesi 161
Çiz. 63: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar sandukası 161
Çiz. 64: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar sandukası 161
Çiz. 65: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar şahidesi 162
Çiz. 66: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar süslemesi..... 162
Çiz. 67: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar şahidesi 162
Çiz. 68: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar şahide süslemesi 162
Çiz. 69: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar sandukası 163
Çiz. 70: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar sandukası 163
Çiz. 71: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar sandukası 163

Çiz. 72: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sandukası 163
Çiz. 73: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 164
Çiz. 74: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 164
Çiz. 75: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sandukası 164
Çiz. 76: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 164
Çiz. 77: Çelebibağı 3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar sandukası 165
Çiz. 78: Çelebibağı 3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar sandukası 165
Çiz. 79: Çelebibağı 3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar Sandukası..... 165
Çiz. 80: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 165
Çiz. 81: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar çarkıfelek motifi 165
Çiz. 82: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar 166
Çiz. 83: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar gülbezek motifi..... 166
Çiz. 84: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar gülbezek motifi..... 166
Çiz. 85: Tekler Mezarlığı'nın genel krokisi..... 167
Çiz. 86: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 168
Çiz. 87: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi 168
Çiz. 88: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar sandukası 168
Çiz. 89: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar sandukası 168
Çiz. 90: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin ön yüzü 169
Çiz. 91: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü 169
Çiz. 92: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar şahidesi 169
Çiz. 93: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü 169
Çiz. 94: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi 170
Çiz. 95: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar şahidesinin ön yüzü 170
Çiz. 96: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü 170

Çiz. 97: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar sandukası 171
Çiz. 98: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar başucu şahidesi 171
Çiz. 99: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 171
Çiz. 100: Tekler 3.5.2.4.2.2. ve 3.5.2.4.2.3. No'lu mezar sandukaları 171
Çiz. 101: Tekler 3.5.2.4.2.2. ve 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 172
Çiz. 102: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar başucu şahidesi 172
Çiz. 103: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 172
Çiz. 104: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü 173
Çiz. 105: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü 173
Çiz. 106: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin ön yüzü 173
Çiz. 107: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin arka yüzü 173
Çiz. 108: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar sandukası 174
Çiz. 109: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar başucu şahidesi 174
Çiz. 110: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 174
Çiz. 111: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar sandukası 174
Çiz. 112: Tekler 3.5.2.4.3. No'lu Mezar 175
Çiz. 113: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezarın sol yan yüzü 175
Çiz. 114: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezarın sağ yan yüzü 175
Çiz. 115: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezarın sol yan yüzü 175
Çiz. 116: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezarın sağ yan yüzü 175
Çiz. 117: Ziyaret Mezarlığı'nın genel krokisi 1676
Çiz. 118: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 177
Çiz. 119: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü 177
Çiz. 120: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar sandukası 177
Çiz. 121: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu mezardaki figürlü süsleme 178

Çiz. 122: Ziyaret 3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar sandukası 178
Çiz. 123: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar 178
Çiz. 124: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar 179
Çiz. 125: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar 179
Çiz. 126: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar 180
Çiz. 127: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar 180
Çiz. 128: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar kandil motifi 180
Çiz. 129: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar 181
Çiz. 130: Akmescit Mezarlığı'nın genel krokisi 167
Çiz. 131: Akmescit 3.5.4.4.1. No'lu Mezar 182
Çiz. 132: Akmescit 3.5.4.4.2. No'lu Mezar 183
Çiz. 133: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar güney yan yüzü 183
Çiz. 134: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar kuzey yan yüzü 183
Çiz. 135: Akmescit 3.5.4.4.4. No'lu Mezar 184
Çiz. 136: Akmescit 3.5.4.4.5. No'lu Mezar 184
Çiz. 137: Akmescit 3.5.4.4.6. No'lu Mezar 184
Çiz. 138: Akmescit 3.5.4.4.7. No'lu Mezar 185
Çiz. 139: Akmescit 3.5.4.4.8. No'lu Mezar 185
Çiz. 140: Akmescit 3.5.4.4.9. No'lu Mezar 185
Çiz. 141: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel krokisi 186
Çiz. 142: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar 187
Çiz. 143: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar 187
Çiz. 144: Beyler Mezarlığı'nın genel krokisi 167
Çiz. 145: Beyler 3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar sandukası 189
Çiz. 146: Beyler 3.5.6.3.1.2. No'lu mezar şahidesi 189

Çiz. 147: Beyler 3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar şahidesi 189
Çiz. 148: Beyler 3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar sandukası 189
Çiz. 149: Beyler 3.5.6.3.2. No'lu Mezar sandukası 190
Çiz. 150: Gölağzı Mezarlığı'nın genel krokisi 191
Çiz. 151: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar 192
Çiz. 152: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar 192
Çiz. 153: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar 192
Çiz. 154: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar 192
Çiz. 155: Gölağzı 3.5.7.4.5. No'lu Mezar 192
Çiz. 156: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel krokisi 193
Çiz. 157: Kasımbağı 3.5.8.3.1. No'lu Mezar Sandukası 194
Çiz. 158: Kasımbağı 3.5.8.3.2.1. No'lu Mezar 194
Çiz. 159: Kasımbağı 3.5.8.3.2.2. No'lu Mezar Şahide Süslemesi 194
Çiz. 160: Kasımbağı 3.5.8.3.3.1. No'lu Mezar 195
Çiz. 161: Kasımbağı 3.5.8.3.3.2. No'lu Mezar 195
Çiz. 162: Haydarbey Mezarlığı'nın genel krokisi 196
Çiz. 163: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahide 197
Çiz. 164: Haydarbey 3.5.9.4.2. No'lu Şahide 197
Çiz. 165: Haydarbey 3.5.9.4.3. No'lu Şahide 197
Çiz. 166: Haydarbey 3.5.9.5.1. No'lu Mezar 198
Çiz. 167: Haydarbey 3.5.9.5.2. No'lu Mezar 198
Çiz. 168: Haydarbey 3.5.9.5.3. No'lu Mezar 198
Çiz. 169: Gevaş Halime Hatun Kümbeti planı 199
Çiz. 170: Ahlat Keşiş Kümbeti planı 199
Çiz. 171: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti planı 200

Çiz. 172: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti geometrik süsleme örneği 200
Çiz. 173: Alay Han taç kapısı üzerindeki aslan figürü..... 200
Çiz. 174: Gevaş Hişet Mezarlığı kandil motifi örneği 201
Çiz. 175: Patnos Ziyaret Mezarlığı kandil motifi örneği 201
Çiz. 176: Güroymak Kümbet Mezarlığı kandil motifi örneği..... 201
Çiz. 177: Patnos Ziyaret Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği 201
Çiz. 178: Güroymak Kaleli Köyü Mezarlığı çarkıfelek ve kılıç-hançer motifi 202
Çiz. 179: Güroymak Aşağı Kolbaşı Mezarlığı kılıç motifi örneği..... 202

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto. 1: Erciş Ovası ve Erciş şehrinden genel görüntü 203
Foto. 2: Gürgürbaba Tepesinde bulunan el baltaları 203
Foto. 3: Gürgürbaba Tepesinde bulunan levallois çekirdekler 204
Foto. 4: Gürgürbaba Tepesi'nde Kalkolitik döneme ait yontmataş aletler 204
Foto. 5: Tırşin Yaylasındaki kaya resimleri - Van Müzesi 205
Foto. 6: Çelebibağı Mezarlığında bulunan urne tipi kaplar 205
Foto. 7: Çelebibağı Mezarlığında bulunan sunu kabı ve kutsal ocak parçası 205
Foto. 8: Evditepe Nekropolü'nden çıkarılan demir malzemeler - Van Müzesi 206
Foto. 9: Uncular Nekropolü'nden çıkarılan çanaklar..... 206
Foto. 10: Uncular Nekropolü'nden çıkarılan çömlekler 207
Foto. 11: Urartu Kralı Menua'ya ait yazıt - Erciş Salmanağa Mahallesi..... 207
Foto. 12: Urartu Kralı II. Argişti'ye ait yazıt - Van Müzesi 207
Foto. 13: Urartulara ait bir sulama kanalı - Erciş Payköy Mahallesi 208
Foto. 14: Erciş Kalesi civarında bulunan bir kesmetaş üzerinde yıva damgasını andıran işaret 208

Foto. 15: Erciş Kalesi'nin 2019 yılındaki genel görüntüsü..... 209
Foto. 16: Erciş Kalesi'nin 2011 depreminden önceki durumu (2008)..... 209
Foto. 17: Erciş Kalesi'nin 23 Ekim depreminden sonra ayakta kalabilen bölümü.. 210
Foto. 18: Erciş Kalesi'nin iç kısmından görüntü 210
Foto. 19: Erciş Kalesi içinde bulunan bir sütun parçası ile çanak-çömlek parçaları 211
Foto. 20: Erciş Kalesi'nin minyatürü (Matrakçı Nasuh)..... 211
Foto. 21: Erciş Kalesi'ne ait minyatürde Kara Yusuf Camii (Matrakçı Nasuh)..... 212
Foto. 22: Kasımbağı Mahallesi'nde tarafımızca bulunan kitabe 212
Foto. 23: Anonim Kümbet'in genel görüntüsü 213
Foto. 24: Anonim Kümbet'in genel görüntüsü (2011 Depremi sonrası) 213
Foto. 25: Anonim Kümbet'in taçkapısı..... 213
Foto. 26: Anonim Kümbet'in alt kat giriş kapısı 214
Foto. 27: Anonim Kümbet'in taçkapı kenarındaki bordür süslemesi 214
Foto. 28: Anonim Kümbet'in giriş kapısı alınlığı ve süslemeleri..... 214
Foto. 29: Anonim Kümbet'in giriş kapısı üzerindeki aslan figürleri..... 215
Foto. 30: Anonim Kümbet'in batı penceresi ve süslemeleri..... 215
Foto. 31: Anonim Kümbet'in güney penceresi ve süslemeleri..... 215
Foto. 32: Anonim Kümbet'in güney pencere alınlığı ve süslemeleri 216
Foto. 33: Anonim Kümbet'in batı pencere alınlığı ve süslemeleri 216
Foto. 34: Anonim Kümbet'in batı penceresi üzerindeki çift başlı kartal figürü 217
Foto. 35: Anonim Kümbet'in doğu penceresi ve süslemeleri..... 217
Foto. 36: Anonim Kümbet'in ara yüzlerindeki çırtma nişler..... 217
Foto. 37: Anonim Kümbet'in doğu pencere alınlığındaki süslemeler..... 218
Foto. 38: Anonim Kümbet'in çırtma nişlerindeki süslemeler..... 218
Foto. 39: Anonim Kümbet'in Ayet'ül Kürsi'nin yazılı olduğu kitabe..... 219

Foto. 40: Anonim Kümbet'in külah şeklindeki üst örtü sistemi ve süslemeler 219
Foto. 41: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin genel görüntüsü 220
Foto. 42: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin genel görüntüsü 220
Foto. 43: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin inşa kitabesi 220
Foto. 44: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nde deprem sonrası oluşan çatlaklar 221
Foto. 45: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin oturtmalık kısmı 221
Foto. 46: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin alt kat giriş kapısı 221
Foto. 47: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin kuzey cephesi 221
Foto. 48: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin giriş kapısı 222
Foto. 49: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu penceresi 222
Foto. 50: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresi 222
Foto. 51: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin güney penceresi 222
Foto. 52: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresi üzerindeki süslemeler ... 223
Foto. 53: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin güney penceresi üzerindeki süsleme ... 223
Foto. 54: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu penceresi üzerindeki süsleme 224
Foto. 55: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin çırtma nişleri ve süslemeleri 224
Foto. 56: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin külah şeklindeki üst örtü sistemi 225
Foto. 57: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin külahındaki sekiz kollu yıldız 225
Foto. 58: Akçayuva Kümbeti'nin genel görüntüsü 226
Foto. 59: Akçayuva Kümbeti'nin onarım öncesi görüntüsü 226
Foto. 60: Akçayuva Kümbeti gövde ile oturtmalığın bütünleştiği bölüm 226
Foto. 61: Akçayuva Kümbeti'nin giriş kapısı 226
Foto. 62: Akçayuva Kümbeti'nin alt kat giriş kapısı 227
Foto. 63: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi 227
Foto. 64: Akçayuva Kümbeti'nde gövdenin ara yüzlerindeki çerçeveler 227

Foto. 65: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi 228
Foto. 66: Akçayuva Kümbeti güney penceresi 228
Foto. 67: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi üstündeki süslemeler 228
Foto. 68: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi üstündeki süslemeler 229
Foto. 69: Akçayuva Kümbeti'nin üst örtü sistemi külahtan görüntü 229
Foto. 70: Haydarbey Kümbeti'nin 2010 yılındaki durumu 230
Foto. 71: Haydarbey Kümbeti'nin 2015 yılındaki durumu 230
Foto. 72: Haydarbey Kümbeti'nin kesme taş malzemeli duvar kaplaması 231
Foto. 73: Haydarbey Kümbeti'nin cenazelik bölümü 231
Foto. 74: Çelebibağı Mezarlığı genel görüntüsü 232
Foto. 75: Çelebibağı Mezarlığı genel görüntüsü 232
Foto. 76: Çelebibağı Mezarlığı 1160 tarihli mezar taşı 233
Foto. 77: Çelebibağı Mezarlığı X-XI. yy. mezar taşları 233
Foto. 78: Çelebibağı Mezarlığı Osmanlı dönemi ile son dönemlere ait mezarlar ... 234
Foto. 79: Çelebibağı Mezarlığı kare planlı mezar 234
Foto. 80: Çelebibağı Mezarlığı sekizgen planlı mezar 235
Foto. 81: Çelebibağı Mezarlığı şahideli ve şahidesiz sanduka mezar örnekleri 235
Foto. 82: Çelebibağı Mezarlığı üzeri açık mezar örneği 236
Foto. 83: Çelebibağı Mezarlığı üzeri kapakla örtülü mezar örneği 236
Foto. 84: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar 237
Foto. 85: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 237
Foto. 86: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sanduka süslemesi 237
Foto. 87: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sandukası 238
Foto. 88: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. Nolu Mezar sandukasının süslemesi 238
Foto. 89: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar 239

Foto. 90: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. Nolu Mezar şahidesi 239
Foto. 91: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sandukası 239
Foto. 92: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi 240
Foto. 93: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi 240
Foto. 94: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar 240
Foto. 95: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi 240
Foto. 96: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi alınlık bölümü 241
Foto. 97: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi alt bölümü 241
Foto. 98: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar sandukası 241
Foto. 99: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar 242
Foto. 100: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. Nolu Mezar şahidesi mukarnaslı başlık 242
Foto. 101: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar sandukası 242
Foto. 102: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar 243
Foto. 103: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. Nolu Mezar şahidesi 243
Foto. 104: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukası 243
Foto. 105: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukasının süslemesi 244
Foto. 106: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi 244
Foto. 107: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi 244
Foto. 108: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar 245
Foto. 109: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi 245
Foto. 110: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar sandukası 245
Foto. 111: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu 246
Foto. 112: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 1995'teki durumu 246
Foto. 113: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 1995'teki durumu 246
Foto. 114: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezarın 1995'teki durumu 247

Foto. 115: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezarın 1995'teki durumu..... 247
Foto. 116: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukası..... 247
Foto. 117: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukasındaki süslemeler..... 248
Foto. 118: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukasındaki süslemeler..... 248
Foto. 119: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezarın 1995'teki durumu..... 249
Foto. 120: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezarın 1995'teki durumu..... 249
Foto. 121: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sandukası..... 249
Foto. 122: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 250
Foto. 123: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 250
Foto. 124: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 250
Foto. 125: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 250
Foto. 126: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar 250
Foto. 127: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi..... 250
Foto. 128: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahide alınlığı..... 251
Foto. 129: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi..... 251
Foto. 130: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 251
Foto. 131: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 251
Foto. 132: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sandukası..... 252
Foto. 133: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu..... 252
Foto. 134: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu 253
Foto. 135: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahidesi..... 253
Foto. 136: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar sandukası..... 254
Foto. 137: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahide alınlığı..... 254
Foto. 138: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar 254
Foto. 139: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar şahidesi..... 255

Foto. 140: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar sandukası..... 255
Foto. 141: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu..... 255
Foto. 142: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezarın 1995 yılındaki durumu..... 255
Foto. 143: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar şahidesi..... 256
Foto. 144: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar sandukası..... 256
Foto. 145: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar 257
Foto. 146: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. Nolu Mezar şahidesi..... 257
Foto. 147: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu..... 257
Foto. 148: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu 257
Foto. 149: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezarın şahidesi 258
Foto. 150: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu 258
Foto. 151: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu 258
Foto. 152: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 2019 yılındaki durumu 259
Foto. 153: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar 259
Foto. 154: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar şahidesi..... 259
Foto. 155: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar sandukası..... 260
Foto. 156: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar 260
Foto. 157: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar şahidesi..... 260
Foto. 158: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar sandukası..... 260
Foto. 159: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar 261
Foto. 160: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar 261
Foto. 161: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar 262
Foto. 162: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sandukası..... 262
Foto. 163: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 262
Foto. 164: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 262

Foto. 165: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar 263
Foto. 166: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sanduka süslemesi 263
Foto. 167: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sandukası 264
Foto. 168: Çelebibağı 3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar 264
Foto. 169: Çelebibağı 3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar 265
Foto. 170: Çelebibağı 3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar 265
Foto. 171: Çelebibağı 3.5.1.4.2. No'lu Mezar 266
Foto. 172: Çelebibağı 3.5.1.4.2. No'lu Mezar şahidesi 266
Foto. 173: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar 267
Foto. 174: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar süslemesi 267
Foto. 175: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar süslemesi 267
Foto. 176: Çelebibağı 3.5.1.4.3.2. No'lu Mezar 268
Foto. 177: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar 268
Foto. 178: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar 269
Foto. 179: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi 269
Foto. 180: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi 269
Foto. 181: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi 270
Foto. 182: Van Müzesi'nde sergilenen koç-koyun şeklindeki mezar taşları 270
Foto. 183: Çelebibağı 3.5.1.4.4.1. No'lu Mezar - Van Müzesi 271
Foto. 184: Çelebibağı 3.5.1.4.4.2. No'lu Mezar - Van Müzesi 271
Foto. 185: Çelebibağı 3.5.1.4.4.3. No'lu Mezar - Van Müzesi 272
Foto. 186: Çelebibağı 3.5.1.4.4.4. No'lu Mezar - Van Müzesi 272
Foto. 187: Tekler Mezarlığı genel görüntüsü 273
Foto. 188: Tekler Mezarlığı genel görüntüsü 273
Foto. 189: Tekler Mezarlığı geç Osmanlı dönemine ait mezar taşı örneği 274

Foto. 190: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar 274
Foto. 191: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 275
Foto. 192: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar 275
Foto. 193: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi 275
Foto. 194: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar sandukası..... 276
Foto. 195: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar 276
Foto. 196: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi 277
Foto. 197: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü..... 277
Foto. 198: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar sandukası..... 277
Foto. 199: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar 278
Foto. 200: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar şahidesi 278
Foto. 201: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü..... 278
Foto. 202: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar 279
Foto. 203: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar 279
Foto. 204: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi 280
Foto. 205: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar 280
Foto. 206: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü 281
Foto. 207: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü..... 281
Foto. 208: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar sandukası..... 281
Foto. 209: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar 282
Foto. 210: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar başucu şahidesi 282
Foto. 211: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 282
Foto. 212: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar sandukası..... 283
Foto. 213: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi..... 283
Foto. 214: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar 284

Foto. 215: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar başucu şahidesi 284
Foto. 216: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 284
Foto. 217: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar sandukası..... 285
Foto. 218: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar 285
Foto. 219: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar başucu şahidesi 286
Foto. 220: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 286
Foto. 221: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar sandukası..... 286
Foto. 222: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar 287
Foto. 223: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü 287
Foto. 224: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü..... 287
Foto. 225: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin ön yüzü 288
Foto. 226: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin arka yüzü 288
Foto. 227: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar sandukası..... 288
Foto. 228: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar 289
Foto. 229: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar başucu şahidesi 289
Foto. 230: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar ayakucu şahidesi 289
Foto. 231: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar sandukası..... 290
Foto. 232: Tekler 3.5.2.4.3. No'lu Mezar 290
Foto. 233: Tekler 3.4.2.2.3. No'lu Mezar süslemesi..... 291
Foto. 234: Tekler koç-koyun biçimli mezar taşları..... 291
Foto. 235: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar 292
Foto. 236: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar 292
Foto. 237: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar 293
Foto. 238: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar 293
Foto. 239: Ziyaret Mezarlığı'nın genel görüntüsü 294

Foto. 240: Ziyaret Mezarlığı'nın genel görüntüsü 294
Foto. 241: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar 295
Foto. 242: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi 295
Foto. 243: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar sandukası 295
Foto. 244: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar 296
Foto. 245: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi ön yüzü 296
Foto. 246: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi arka yüzü..... 296
Foto. 247: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesindeki geyik figürü..... 297
Foto. 248: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar sandukası 297
Foto. 249: Ziyaret 3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar 298
Foto. 250: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar 298
Foto. 251: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar 299
Foto. 252: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezarın kuzey yüzündeki kitabe 299
Foto. 253: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar 300
Foto. 254: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezarın yan yüzlerindeki gülbezekler..... 300
Foto. 255: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezarın doğu yüzündeki çarkıfelek 301
Foto. 256: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar 301
Foto. 257: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar 302
Foto. 258: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar 302
Foto. 259: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar 303
Foto. 260: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemesi 303
Foto. 261: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemesi 303
Foto. 262: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar beş kollu yıldız motifi..... 304
Foto. 263: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemeleri..... 304
Foto. 264: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar 305

Foto. 265: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar 305
Foto. 266: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar kandil süslemesi 306
Foto. 267: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar 306
Foto. 268: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar 307
Foto. 269: Akmescit Mezarlığı'nın genel görüntüsü 307
Foto. 270: Akmescit Mezarlığı'nın genel görüntüsü 308
Foto. 271: Akmescit 3.5.4.4.1. No'lu Mezar 308
Foto. 272: Akmescit 3.5.4.4.1. No'lu Mezar 309
Foto. 273: Akmescit 3.5.4.4.2. No'lu Mezar 309
Foto. 274: Akmescit 3.5.4.4.2. No'lu Mezar 310
Foto. 275: Akmescit 3.5.4.4.2. No'lu Mezar üzerindeki yazı 310
Foto. 276: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar 311
Foto. 277: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar kuzey yan yüzü 311
Foto. 278: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar güney yan yüzü 312
Foto. 279: Akmescit 3.5.4.4.4. No'lu Mezar 312
Foto. 280: Akmescit 3.5.4.4.4. No'lu Mezar üzerindeki yazı 313
Foto. 281: Akmescit 3.5.4.4.5. No'lu Mezar 313
Foto. 282: Akmescit 3.5.4.4.5. No'lu Mezar süslemesi 314
Foto. 283: Akmescit 3.5.4.4.6. No'lu Mezar 314
Foto. 284: Akmescit 3.5.4.4.6. No'lu Mezar süslemesi 315
Foto. 285: Akmescit 3.5.4.4.7. No'lu Mezar 315
Foto. 286: Akmescit 3.5.4.4.7. No'lu Mezar 316
Foto. 287: Akmescit 3.5.4.4.8. No'lu Mezar 316
Foto. 288: Akmescit 3.5.4.4.8. No'lu Mezar 317
Foto. 289: Akmescit 3.5.4.4.9. No'lu Mezar 317

Foto. 290: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel görüntüsü 318
Foto. 291: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel görüntüsü 318
Foto. 292: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar 319
Foto. 293: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar 319
Foto. 294: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar 320
Foto. 295: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar 320
Foto. 296: Beyler Mezarlığı'nın genel görüntüsü 321
Foto. 297: Beyler Mezarlığı'nın genel görüntüsü 321
Foto. 298: Beyler 3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar sandukası 322
Foto. 299: Beyler 3.5.6.3.1.2. No'lu Mezar şahidesi 322
Foto. 300: Beyler 3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar şahidesi 323
Foto. 301: Beyler 3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar sandukası 323
Foto. 302: Beyler 3.5.6.3.2. No'lu Mezar 324
Foto. 303: Gölağzı Mezarlığı'nın genel görüntüsü 324
Foto. 304: Gölağzı Mezarlığı'nın genel görüntüsü 325
Foto. 305: Gölağzı Mezarlığı 1260 H. (1844 M.) tarihli mezar taşı 325
Foto. 306: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar 326
Foto. 307: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar 326
Foto. 308: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar 327
Foto. 309: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar 327
Foto. 310: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar 328
Foto. 311: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar 328
Foto. 312: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar 329
Foto. 313: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar 329
Foto. 314: Gölağzı 3.5.7.4.5. No'lu Mezar 330

Foto. 315: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel görüntüsü 330
Foto. 316: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel görüntüsü 331
Foto. 317: Kasımbağı Mezarlığı X-XI. yy. mezar taşı..... 331
Foto. 318: Kasımbağı 3.5.8.4.1. No'lu Mezar 332
Foto. 319: Kasımbağı 3.5.8.4.2.1. No'lu Mezar 332
Foto. 320: Kasımbağı 3.5.8.4.2.1. No'lu Mezarın şahide başlığı 333
Foto. 321: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezar 333
Foto. 322: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezarın şahide başlığı 334
Foto. 323: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezarın şahide başlığı 334
Foto. 324: Kasımbağı 3.5.8.4.3.1. No'lu Mezar 335
Foto. 325: Kasımbağı 3.5.8.4.3.2. No'lu Mezar 335
Foto. 326: Haydarbey Mezarlığı'nın genel görüntüsü 336
Foto. 327: Haydarbey Mezarlığı'nın genel görüntüsü 336
Foto. 328: Haydarbey Mezarlığı geç Osmanlı dönemine ait mezar örneği 337
Foto. 329: Haydarbey 3.5.9.4. No'lu Mezar 337
Foto. 330: Haydarbey 3.5.9.4. No'lu Mezar 338
Foto. 331: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahidenin başlık bölümü..... 338
Foto. 332: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahidenin alt bölümü 338
Foto. 333: Haydarbey 3.5.9.4.2. No'lu Şahide 339
Foto. 334: Haydarbey 3.5.9.4.3. No'lu Şahide 339
Foto. 335: Haydarbey 3.5.9.5.1. No'lu Mezar 340
Foto. 336: Haydarbey 3.5.9.5.2. No'lu Mezar 340
Foto. 337: Haydarbey 3.5.9.5.3. No'lu Mezar 341
Foto. 338: Nefsi Hizan Kalesi..... 341
Foto. 339: Ahlat Sahil Kalesi..... 341

Foto. 340: Muş Haspet Kalesi 342
Foto. 341: Gevaş Halime Hatun Kümbeti 342
Foto. 342: Ahlat Keşiş Kümbeti 342
Foto. 343: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti 342
Foto. 344: Erzurum Anonim Kümbet 343
Foto. 345: Gevaş Halime Hatun Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği 343
Foto. 346: Ahlat Hasan Padişah Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği 343
Foto. 347: Ahlat Yarım Kümbet geometrik motifli süsleme örneği 343
Foto. 348: Divriği Sitte Melik Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği 344
Foto. 349: Sivas İzzettin Keykavus Türbesi geometrik motifli süsleme örneği 344
Foto. 350: Aksaray Bekar Sultan Kümbeti cephedeki silmeler 344
Foto. 351: Pınarbaşı Melik Gazi Kümbeti cephedeki silmeler 344
Foto. 352: Afyon-Boyalıköy Kureyş Baba Kümbeti cephedeki silmeler 345
Foto. 353: Gevaş Halime Hatun Kümbeti üçgen şeklindeki çırtma niş örneği 345
Foto. 354: Ahlat Hasan Padişah Kümbeti çırtma niş örneği 345
Foto. 355: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti çırtma niş örneği 345
Foto. 356: Ahlat kümbetlerinde oturmalık bölümü ve köşe pahlanması 346
Foto. 357: Nahçıvan Gülistan (Cuga) Kümbeti'nde köşe pahlanması 346
Foto. 358: Güroymak Kalender Baba Kümbeti'nde köşe pahlanması 346
Foto. 359: Erzurum Karanlık Kümbet oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması 346
Foto. 360: Kayseri Döner Kümbet oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması 347
Foto. 361: Sivas Behram Paşa Hanı Aslan ve Ejder Figürü 347
Foto. 362: Silvan Kalesi Aslan Figürü 347
Foto. 363: Alay Han Aslan Figürü 347
Foto. 364: Kubad Abad Sarayı kuş figürü 348

Foto. 365: Konya Kalesi çift başlı kartal figürü 348
Foto. 366: Erzurum Çifte Minareli Medrese çift başlı kartal figürü 348
Foto. 367: Divriği Ulu Camii çift başlı kartal figürü 348
Foto. 368: Kırşehir İlhanlı (Fatma Hatun) Kümbeti 349
Foto. 369: Divriği Ulu Camii çift başlı kartal figürü 349
Foto. 370: Gevaş Selçuklu (Hişet) Mezarlığı 349
Foto. 371: Ahlat Selçuklu Mezarlığı 350
Foto. 372: Patnos Köseler Köyü Mezarlığı 350
Foto. 373: Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı 351
Foto. 374: Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı 351
Foto. 375: Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı 352
Foto. 376: Güroymak Aşağı Kolbaşı Köyü Mezarlığı 352
Foto. 377: Gevaş Selçuklu Mezarlığı kandil motifi örneği 353
Foto. 378: Güroymak Kümbet Mezarlığı kandil motifi örneği 353
Foto. 379: Patnos Ziyaret Mezarlığı kandil motifi örneği 353
Foto. 380: Ahlat Selçuklu Mezarlığı kandil motifi örneği 353
Foto. 381: Malatya Kırklar Mezarlığı kandil motifi örneği 354
Foto. 382: İznik Müzesi kandil motifi örneği 354
Foto. 383: Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi gamalı haç (svastika) motifleri 354
Foto. 384: Ahlat Selçuklu Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği 355
Foto. 385: Gevaş Selçuklu Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği 355
Foto. 386: Patnos Ziyaret Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği 355
Foto. 387: Tunceli Osmanlı dönemi mezar taşında çarkıfelek motifi örneği 355
Foto. 388: Sivas mezar taşlarında çarkıfelek motifi örneği 356
Foto. 389: Siirt Ulu Camii minberindeki altı kollu yıldız motifi 356

Foto. 390: Beyşehir Kubad Abad Sarayı çinilerindeki sekiz kollu yıldız motifi 356
Foto. 393: Doğubayazıt Seslitaş Mezarlığı kılıç motifi 357
Foto. 394: Tunceli koç-koyun şeklindeki mezar taşı üzerinde yer alan kılıç..... 357
Foto. 395: Nahçıvan koç-koyun şeklindeki mezar taşı 358
Foto. 396: Gürcistan koç-koyun şeklindeki mezar taşı..... 358
Foto. 397: Iğdır koç-koyun şeklindeki mezar taşı..... 358
Foto. 398: Van Müzesi'ndeki koç-koyun şeklindeki mezar taşı..... 359
Foto. 399: Altun Tamgan Tarhan'a ait 723 tarihli mezar duvarındaki kuşlar 359
Foto. 400: Erzincan koç-koyun şeklindeki mezar taşı üzerinde yer alan kuşlar..... 359

GİRİŞ

Erciş günümüzde Van ilinin şehirleşme olarak en önemli ilçesi olmasının yanı sıra kültürel mirası ile de ön plandadır. Özellikle Eskiçağ'dan kalma kaya mezarları, Orta Çağ dönemine ait anıt mezar, mezar taşları ilçenin birçok noktasına yayılmış durumdadır. Bu zengin kültürel miras, zamanla büyük oranda hasar görmüş; özellikle son yıllarda artan kaçak kazılar yüzünden telafisi mümkün olmayacak şekilde yok olma süreci başlamıştır.

Tarih öncesi çağlardan başlayarak günümüze kadar birçok uygarlığın yerleşim yeri olduğu Erciş'te, şehirleşme alanı olarak üç döneme ait izler mevcuttur. Bunlardan ilki Urartu Kralı II. Argişti tarafından kurulduğu bilinen ve kaynaklarda Taktumnia şehri olarak geçen ve Erciş'in ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen Zernaki Tepe'dir (Belli, 2011: 49). Bu dönemde tarihi Taktumnia şehri henüz gizemini korurken, Urartuların bölgedeki kayalık ve yüksek alanlarda yerleşim yerleri kurduğu, ovalarda tarımsal faaliyetler yürüttüğü ve bu ovaların su ihtiyacını karşılamak için sulama kanalları yaptırdığı bilinmektedir. Bugünkü Çelebibağı Mahallesi'nin 2-3 km. kadar güneybatısındaki Madavank olarak isimlendirilen kayalık ve yüksek alanda birçok kaya mezarı, açık hava tapınağı ve yerleşime dair izlerin bulunması, Urartuların Taktumnia'ya (Erciş) şehrine verdiği önemi göstermektedir.

Erciş'te şehirleşmenin ve iskân faaliyetlerinin ikinci adresi Erciş Kalesi ve çevresidir. Kalenin hemen yanındaki Kasımbağı Mahallesi'nde tarafımızca bulunan 1189-1190 tarihli kitabe (Foto. 21), kalenin Ahlatşahlar döneminde (1100-1207) inşa edildiği fikrini (Uluçam, 2000: 181) büyük oranda doğrulamaktadır. Yaptırıldığı tarihten 1841 yılına kadar Erciş'in tarihteki ikinci yerleşim yeri olan kaleyi; Selçuklulardan İlhanlılara, Karakoyunlulardan Osmanlılara kadar birçok uygarlık yerleşim yeri olarak kullanmıştır. Son olarak Van Gölü sularının 1841 yılında yükselmesiyle birlikte kale ve çevresi terk edilerek daha kuzeyde yer alan ve Erciş şehir yerleşmesinin üçüncü dönemini oluşturan bugünkü yeni şehre yerleşilmiştir (Tuncel, 2011: 374-375). Tez konumuzu oluşturan Karakoyunlular ise kuruluş döneminden son dönemlerine kadar Erciş Kalesi'ni yerleşim alanı olarak

kullanmışlardır. Hatta kale içinde bulunan camiye en önemli hükümdarlarından Kara Yusuf'un ismini vermişlerdir (Çelebi, 1993: 1205).

Tarihi kaynaklarda Karakoyunluların ata yurdu diye geçen Erciş şehri, tarihin birçok döneminde olduğu gibi Karakoyunlu döneminde de çok önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Verimli ve sulak toprakları, elverişli iklimi ve jeopolitik konumu ile birçok uygarlığın ilgisini çektiği gibi Karakoyunlular tarafından da vazgeçilmez bir şehir olmuştur. Devletin kuruluşundan en güçlü olduğu dönemlere kadar Erciş Kalesi'ni hükümdarlığın merkezi yapan Karakoyunlular, kale içinde ve çevresinde olduğu gibi şehrin muhtelif noktalarında da imar faaliyetlerine önem vermişlerdir. Camiler, medreseler, anıt mezarlar gibi birçok mimari eser yapmış olmalarına rağmen, ne yazık ki tarih boyunca yaşanan istilalar, depremler, göl sularındaki aşırı yükselmeler ve insan tahribatları bu eserlerin yıkılıp yok olmasına neden olmuştur. Bugün ilçede Karakoyunlu dönemine ait ayakta kalabilen eserlerin sayısı oldukça az olup bu eserler de yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu tez çalışması ile Erciş ve çevresinde Karakoyunlu dönemine ait kültür varlıklarının bilim dünyasına tanıtılması, korunarak gelecek nesillere ulaştırılmasının sağlanması ve bölgedeki Karakoyunlu tarihine ışık tutulması amaçlanmıştır.

Tez çalışmasında, Karakoyunlulara ait olan ve daha önce kısmen incelenmiş eserler ile henüz detaylı bir incelemenin yapılmadığı eserler bütün yönleriyle araştırılıp bilim dünyasına sunulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Erciş İlçe Kütüphanesi, Van İl Kütüphanesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi kütüphanelerinde kaynak araştırmaları yapılmış, konuyla ilgili tezler, makaleler, bildiriler ve kitaplar taranmıştır. Daha sonra arazi çalışması yapılarak eserler yerinde incelenmiş, güncel fotoğraflar çekilmiştir. Özellikle Erciş Kalesi'nin içi ve çevresi incelenirken, kalenin birkaç beden duvarı dışında bir sütun parçası ve çanak-çömlek parçalarına da rastlanırken (Foto. 18-19); kalenin 1-2 km. kadar kuzeyinde yer alan Kasımbağı Mahallesi'ndeki incelemelerimiz sırasında bir kitabe bulunmuştur. Erciş Kalesi terk edildikten sonra buraya getirildiğini tahmin ettiğimiz kitabe bir mescide aittir ve üzerinde H. 585 (M. 1189-1190) tarihi yazılıdır (Foto. 21). Erciş'e yaklaşık 30 km. uzaklıktaki Tekler Mahallesi'nde de yine incelemelerimiz sırasında 2 adet koç-koyun şeklinde mezar taşı tespit edilerek konuya dâhil edilmiştir (Foto. 234).

Araştırmamız kapsamında Erciş'in tarihi ve coğrafi konumu ile Karakoyunluların ilçedeki faaliyetleri ele alındıktan sonra katalog kısmında, Karakoyunlulardan günümüze ulaşan eserler plan, çizim ve fotoğraflar ışığında biçim-form ve süsleme özellikleri açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eserlerin çizimleri yapılmış, güncel fotoğrafları çekilmiş, tarihi mezarlık alanlarda bulunan mezar taşları numaralandırılarak kitabeleri çözülmüştür. "Değerlendirme" bölümünde incelediğimiz tarihi yapıların Van Gölü çevresi, Doğu Anadolu ve Anadolu'da bulunan tarihi yapılarla karşılaştırması yapılmış, Türk-İslam sanatındaki yerleri ve önemleri ortaya konulmuştur. "Sonuç" bölümünde ise Karakoyunlu tarihine ışık tutan Erciş ve çevresi ile günümüze ulaşan mimarı yapıların bölgedeki ve Karakoyunlu tarihindeki yeri ve önemine vurgu yapılarak çalışma "Kaynakça", "Çizimler" ve "Fotoğraflar" bölümleri ile sonuçlandırılmıştır.

A. KONUNUN TANIMI, AMACI VE SINIRLARI

A.1. Konunun Tanımı

Tez çalışma konusunu Erciş Karakoyunlu Tarihi ve bu döneme ait kültür varlıkları oluşturmaktadır.

A.2. Konunun Amacı

Bu çalışmanın amacı, Erciş ve çevresi Karakoyunlu tarihi ile bu döneme ait kültür varlıklarının plan, mimari ve süsleme özelliklerini incelemek ve Orta Çağ Anadolu ve Türk-İslam sanatı içindeki yerlerini ve önemlerini ortaya koymaktır. Diğer bir amaç, günümüze ulaşabilen eserleri çizim ve fotoğraflar ışığında belgelemek, günümüze ulaşmayanları ise kayıtlardan yola çıkarak tespitlerini yapmaktır.

A.3. Konunun Sınırları

Tez konusunun coğrafi sınırlarını, Erciş ve çevresi; tarihsel sınırını ise, Karakoyunlu dönemi kapsamaktadır.

B. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Tezin adı, konusu, amacı ve sınırlılıkları belirlendikten sonra literatür çalışmasına başlanmış; konu ile ilgili Erciş İlçe Kütüphanesi, Van İl Kütüphanesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi kütüphanelerinde gerekli araştırmalar yapılmıştır. Çalışma konusu ile ilgili tezler, makaleler, bildiriler ve kitaplar bir araya getirilerek değerlendirme aşamasına geçilmiştir. Daha sonra saha çalışması kapsamında tez konusunun önemli bir bölümünü oluşturan Karakoyunlu dönemine ait eserler yerinde incelenerek fotoğrafları çekilmiştir. Tüm veriler toplanıp değerlendirildikten sonra yazım aşamasına geçilmiştir.

Çalışmanın başında Erciş'in coğrafyası ve tarihi hakkında bilgi verildikten sonra Erciş'in tarihine ve Karakoyunluların Erciş çevresindeki faaliyetlerine yer verilmiştir. Erciş ve çevresindeki Karakoyunlu dönemine ait kale, anıt mezarlar ve mezar taşlarının mimari ve süsleme özellikleri kronolojik sıraya göre belgeler ve fotoğraflar ışığında ele alınmıştır. Değerlendirme bölümünde bölgenin Karakoyunlu dönemi tarihi değerlendirildikten sonra bu döneme ait eserlerin mimari ve süsleme

özellikleri değerlendirilmiş, yakın ve uzak çevreden benzer örnekler ile karşılaştırmaları yapılarak Orta Çağ, Anadolu ve Türk-İslam sanatı içindeki yerleri ve önemleri ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERCİŞ'İN İSMİ, COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ

1. 1. Erciş İsminin Kaynağı

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Erciş, farklı dönemlerde farklı isimlerle anılmaktadır. Erciş ismi ile ilgili ilk bilgilere Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Asur kaynaklarında Arzaşkun olarak geçen Erciş isminin (İlimiz Van, 1986: 113), Roma ve Bizans dönemlerinde Luwi dilindeki "Akarsu Kenti" anlamına gelen Arsissa olarak kullanıldığı görülmektedir (Şemseddin, 1889: 98; Umar, 1993: 118). Ayrıca kaynaklarda Arsissa ismiyle bağlantılı olarak, Arsene, Arethusa (Aretissa), Areesa isimlerinin kullanıldığı (Lynch, 1965: 40-42) ve Arjish, Akantz gibi isimlerle de zikredildiği görülmektedir (Cuinet, 1892: 709-711; Lynch, 1965: 25; Strange, 1905: 183). Arap kaynaklarında kullanılan Arciş isminin Urartu Kralı II. Argişti'den geldiği ve şehrin bu dönemde kurulduğu öne sürülürken (Uluçam, 2000a: 4), Ermeniler döneminde Arceş isminin kullanıldığı da bilinmektedir (Andreasyan, 1972: 104).

1. 2. Erciş'in Coğrafi Durumu

Erciş şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü içinde yer almaktadır. Van ilinin en gelişmiş ilçelerinden birisidir ve Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Erciş Ovası üzerinde kurulmuştur (Foto. 1). Ovanın alanı 114 km^2, denizden yüksekliği 1649 ile 1750 m. arasındadır (Elmastaş, Polat, 2007: 383). Ova, batıda Pani Yaylası (1000 m.), Şikeftigan Dağı (2000 m.), Meydan Dağı (2750 m.), Dirik Yaylası (2500 m.) ve Golla Yaylası (3100 m.); kuzeyde Aladağ (3510 m.); kuzeydoğuda Hüdavendigar Dağı (3539 m.); doğuda Avgors Dağı (2900 m.), Aksorik Dağı (2814 m.) ve Deliçay Vadisi; güneyde ise Van Gölü ile sınırlanmıştır (Yarıcı, 2005: 2). Ortalama 1234 km^2'lik su toplama havzasına sahip olan Erciş Ovası, volkanik kökenli birtakım tepelerle çevrili bir neojen arazisidir (Yıldız, 2002: 1). Bu tepelerin en önemlileri, Karakol Tepesi (1885 m.), Tavşan Tepe (1838 m.), Cancakpur Tepe (1877 m.), Kenge Tepe (1880 m.), Mağara Tepe (1922 m.) ve Zernaki Tepe (1889 m.) gibi yükseltilerdir (Yarıcı, 2005: 2). Ovanın en önemli akarsuyu, havzanın kuzeybatısındaki Aladağlardan kaynağını alan ve Van Gölü'ne

dökülen Ilıca (Zilan) Çayı'dır.

Erciş, klimatik özellikler bakımından karasal iklimin etkisi altındadır. Güneyinde yer alan Van Gölü, kuzeyinde bulunan Koçköprü ve Morgedik baraj göllerinden dolayı iklimi çevresine göre daha ılımandır. Yazların sıcak ve kurak, bahar mevsimlerinin ılık ve yağışlı, kışların ise soğuk ve yağışlı geçtiği Erciş'te Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, yıllık ortalama sıcaklık değeri 8.3°C'dir. Bu veriler ışığında, en yüksek ortalama sıcaklık Temmuz ayında (21.9°C), en düşük ortalama sıcaklık Ocak ayında (-5.3°C) görülmektedir. Yıllık yağış miktarının 314.03 mm. olduğu ilçede en fazla yağış Nisan ayında (60.42 mm.), en az yağış Temmuz ayında (2.04 mm.) düşmektedir. Yağışın mevsimlere dağılışı incelendiğinde ise en çok yağışın 58.58 mm. ile ilkbaharda, en az yağışın 6.54 mm. ile yaz mevsiminde düştüğü görülmektedir.

Harita Genel Müdürlüğü verilerine göre, idari olarak 2133 km^2'lik bir alana sahip olan Erciş (www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf), doğuda Muradiye, batıda Patnos, kuzeyde Taşlıçay ve Diyadin, kuzeybatıda Hamur, güneybatıda Adilcevaz ve güneyde Van Gölü ile çevrilidir (Çiz. 1). Yerleşim alanı olarak Van Gölü havzasında bulanmaktadır ve Aladağlar, Süphan Dağı, Van Gölü arasına yayılan oldukça sulak bir araziye sahiptir. Van Gölü'ne dökülen Zilan Çayı'nın taşıdığı alüvyonların zamanla birikmesiyle oluşan delta alan üzerine kurulduğu için zemini gevşektir ve tarımsal alanlar oldukça verimlidir (Bakan, 2019:7). Bu arazilerde yıllardır süre gelen sebze, meyve ve özellikle beyaz lahana yetiştiriciliğinin yanı sıra buğday, arpa tarımı ve hayvancılıkta kullanılan korunga ekimi de yapılmaktadır.

Erciş'in bitki örtüsü incelendiğinde bu örtünün bozulduğu, özellikle ormanlık alanların ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Günümüzde büyük çoğunluğunu step (bozkır) alanların oluşturduğu bitki örtüsünün yanı sıra, sulak alanlarda sürekli yeşil kalabilen otlar ile yerleşme alanlarında ve vadi boylarında kavak ve söğüt ağaçlarının yer aldığı görülmektedir. Antropojen steplerin belli başlı ot türlerini geven, çoban yastığı, kekik, yavşan otu, kılıç otu, yonca, adaçayı, çayır üçgülü, kuzu dili, menekşe, deve dikeni, sığırkuyruğu meydana getirir (Elmastaş, 2004: 85).

Erciş Ovası'nın tabanı Zilan Çayı ve kollarının getirdiği alüvyonlarla kaplıdır. Alüvyonları oluşturan tabakalar silt, kum ve çakıl olup, alüvyal deponun altındaki temel arazi bazalttır. Kum ve çakıl seviyeleri arasında kil mercekleri bulunur. Bu alüvyonların kalınlığı 50-240 m. arasında değişir. Ovadaki eski tabaka miosen yaşlı kireç taşlarıdır. Kireç taşlarının üzerine miosen yaşlı andezit ve bazalt akıntıları yayılmıştır. Pliokuaterner oluşumlar ise güneyde yer almıştır. Derelerin getirdiği alüvyal malzeme alçak kısımları doldurmuş ve ovayı meydana getirmiştir (Yarıcı, 2005: 4). Süphan ve Tendürek volkanlarını birleştiren hat üzerinde yer aldığından volkanik kayaçlar geniş alanlar kaplamaktadır.

Bölgede, Paleozoikten itibaren başlayan tektonik hareketler günümüze kadar devam etmiştir. Tektonik rejimin sürekliliği bölgede kıvrılma, yükselme, volkanizmanın yanı sıra bir takım fayların teşekkülüne de imkân vermiştir. Bölgedeki tektonik hareketler sonucu oluşan faylar, Erciş ve yakın çevresinde oldukça yüksek deprem riski potansiyeli oluşturmaktadır (Elmastaş, 2004: 81).

Akarsu bakımından oldukça zengin olan Erciş'in hemen her tarafına yayılmış irili ufaklı birçok akarsu ve kolları mevcuttur. Bir kısmı mevsimlik bir kısmı ise devamlı olan akarsular, özellikle dağlık ve yağış miktarının fazla olduğu kuzey kesimlerden kaynağını alarak Van Gölü'ne akmaktadır. İki kol halinde Koçköprü Barajı'nı oluşturan Zilan ve Zeylan çayları ilçedeki en büyük akarsulardır. Zilan Çayı'nın kollarını ise Kömürcü Çayı, İncesu Çayı, Kırkpınar Deresi, Ilıca Çayı ile İrşat Suyu oluşturmaktadır (Bakan, 2019: 20). Bir diğer önemli akarsu Deliçay'dır. Üzerinde Morgedik Barajı'nın bulunduğu Deliçay, Erciş'in simgesi olan İnci Kefali balıklarının üreme dönemindeki tersine göçünü de içinde barındırmakta, Balık Bendi olarak adlandırılan alanda sularını Van Gölü'ne boşaltmaktadır.

İlk çağlardan beri önemli bir konumda bulunan Erciş, Orta Çağ'da tarihi Cürcan-Tebriz-Erzurum ve Tebriz-Diyarbakır kervan yollarının kavşak noktasında yer almaktadır (Uluçam, 2000a: 4). Bu konumu, ününün kısa sürede uzak ülkelere ve şehirlere yayılmasını sağlamıştır. Günümüzde de Asya ve Ortadoğu ülkelerine giden transit yolların üzerinde bulunması ilçeye ticari ve demografik canlılık katarken iklimsel şartlar ile sulak ve verimli topraklara sahip olması, ilçenin sürekli göç almasına yol açmıştır. Van ilinin ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ve

gelişmiş ilçelerinden birisi olan Erciş'in, TÜİK 2019 verilerine göre toplam nüfusu, 175.108 kişidir (https://biruni.tuik.gov.tr/medas/).

1. 3. Erciş'in Tarihçesi

Erciş'teki en eski tarihsel izler Paleolitik döneme kadar uzanmaktadır. İlçenin 30 km. kadar kuzeybatısındaki Ulupamir Mahallesi'nin hemen kuzeyinde yer alan ve Gürgürbaba Tepesi olarak isimlendirilen alanda yürütülen yüzey ve kazı çalışmalarında Paleolitik Çağ'a ait buluntu yerleri tespit edilmiştir. Bu alanda yürütülen çalışmalarda obsidyen taşından yontularak yapılmış el baltaları, iri yonga ve dilgiler, iri kesici aletler, Levallois olan ve olmayan yongalama ürünleri, düz yonga ve dilgi kalıntıları bulunmuştur (Foto. 2-3). Ayrıca bölgede yürütülen aynı çalışmalar kapsamında geç Prehistorik (büyük olasılıkla Kalkolitik) döneme ait tek vurma düzlemli dilgi çekirdekleri, konik çekirdekler, yongalar, uzunluğu yer yer 15 cm.'yi geçen dilgiler tespit edilmiştir (Foto. 4) (Baykara, Dinçer ve Şahin, 2018: 76-104).

Erciş'te Mezolitik ve Neolitik Çağ'a ait buluntular mevcut değildir. En yakın buluntuların Van'ın 60 km. kadar güneyindeki Tırşin Yaylası'nda tespit edildiği bu çağlara ait kaya resimleri (Uyanık, 1968: 102), Van Gölü havzasının tarihi süreci hakkında önemli bilgiler vermektedir (Foto. 5). Çizgisel olarak yapılan ve en yoğun figür grubunu dağ keçisi, geyik, sığır/boğa, bizon, yaban koyunu, ceylan, köpek, yılan, yırtıcı hayvan (sırtlan/kurt), leopar/pars, gibi hayvan türlerinin oluşturduğu resimlerin yanı sıra, az sayıda insan figürü, geometrik şekiller ve çeşitli semboller de bulunmaktadır. Tırşin Yaylası'nın güneyinde Mezopotamya düzlükleri, doğusunda güney Kafkasya ve İran'ın dağlık kesimleri yer almaktadır. Bu bölgelerdeki ve Anadolu'daki diğer kültür bölgeleriyle olan ilişkisi düşünüldüğünde, Mezolitik ve Neolitik çağlarda Van Gölü havzasının önemli bir yerleşim yeri olduğu; Bitlis çanağı, Aras, Fırat ve Dicle havzalarına derin vadiler ile olan bağlantısı sayesinde bu bölgelerde yaşayan insan toplulukları için etkin bir alan haline geldiği söylenebilir.

Anadolu'da Kalkolitik dönemin sonundan itibaren M.Ö. 3000-1200'lü yıllar arasında Tunç Çağı yaşanmış, bu dönemde insanoğlu kalay ve bakırın karışımından tuncu elde ederek kullanmıştır. Anadolu'nun birçok bölgesindeki bu döneme ait buluntuların yanı sıra Doğu Anadolu Bölgesi'nde de yapılan kazılar ve yüzey

araştırmaları sayesinde oldukça önemli veriler elde edilmiştir. Karaz Kültürü adı verilen ve tüm Doğu Anadolu'ya yayılan bu kültürde el yapımı, kazıma ve kabartma bezemeli, bol kompozisyonlu bir çanak çömlek geleneğinin yanı sıra dikdörtgen, kare ve yuvarlak planlı kerpiç ve çamur dal örgü tekniğinde uygulamaları olan bir mimari gelenek söz konusudur. Ayrıca bu kültürde sabit ocakların yanı sıra taşınabilir ocak veya kap altlığı olarak düşünülen zengin bir bezeme unsuru da vardır. Doğu Anadolu Bölgesiyle birlikte günümüz idari bölünmesine göre Azerbaycan, Nahçıvan, Gürcistan, Ermenistan ve Kuzeybatı İran bölgesini kapsayan bu kültür, birçok alt kültür bölgelerine de ayrılmıştır (Yiğitpaşa ve Can, 2012: 275-276). Bu alt bölgelerden biri de Van Gölü havzasıdır. Van ve Ahlat müzelerinde bu kültüre ait önemli eserler mevcut iken, Erciş Çelebibağı Mahallesi'nin 2 km. güneyinde bulunan höyük şeklindeki mezarlık alanda Karaz Kültürü'ne ait kaplar bulunmuştur. 1994 yılında mezarlıkta yapılan kazı çalışmalarında, etrafı iri moloz taşlarla çevrili ve üzeri blok taşlarla örtülü dikdörtgen planlı alanlarda, içine ölü küllerinin konulduğu urne tipi kaplar, ölülerin yakıldığı tuğladan ocaklar ile buğday ezme taşları bulunmuştur. Devetüyü renginde seramik hamurundan elle şekillendirilen urneler genellikle 40-45 cm. genişliğinde, 50-60 cm. boyunda olup üçer kulpludur. Geniş ağızlı sunu kapları genellikle siyah hamurludur (Foto. 6-7). Bulunan urne tipi kapların mimari özellikleri ile kutsal ocakların Karaz Kültürü ile benzer özellikler göstermesi, Eski Tunç Çağı'nda burada yaşayanların Trans-Kafkasya Kültürü'nü oluşturan insanlarla aynı inancı paylaştıklarını kanıtlamaktadır. Höyükte bulunan urne tipi kaplar üzerinde yapılan laboratuvar çalışmalarında ise bir kap M.Ö. 2800'lü yıllara tarihlendirilmiştir (Uluçam, 2000a: 54).

Van Gölü'nün çevresinde bulunan yerleşim merkezlerinin kuzeyinde yükselen Nemrut, Süphan, Aladağ ve Tendürek dağlarının çevresi oldukça zengin su kaynaklarına sahiptir. Bu su kaynakları ovalarla bütünleşince, ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı topluluklara çok elverişli bir yaşam ortamı sunmuştur. Bu yüzden kale ve nekropollerin kurulmasında bu alanlar öncelikli olarak tercih edilmiştir. M.Ö. II. bin yılının başlarından itibaren süregelen küçükbaş hayvan besiciliğine dayalı yarı göçebe bir yaşam biçimi, Erken Demir Çağı'nın da (M.Ö. 1300-850) karakteristik özelliğini oluşturmuştur (Belli ve Konyar, 2003: 90).

M.Ö. III. bin yılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesine çıkan, arkeolojik buluntulara göre Doğu Anadolu Neolitik ve Kalkolitik kültürlerinin de sahibi olan Hurriler, M.Ö. II. bin yılın ilk yarısında Van Gölü havzasında faaliyetlerde bulunmuşlardır (Çay, 2009: 6). M.Ö. XIII. yy.'ın başlarına tarihlenen ve Asur Kralı I. Salmanasar'a (M.Ö. 1277-1245) ait yazıtta ilk defa Uruatri (Urartu) isminin geçtiği anlaşılmaktadır (Çilingiroğlu, 1994: 1). Yine aynı yazıtta, Uruatrilerin 8 krallığından (beyliğinden) ve 51 kentinden bahsedilmektedir. Bu bilgilerden, M.Ö. XIII. yy.'ın başlarından itibaren Doğu Anadolu Bölgesi'nde çeşitli boy ve budunların oluşturduğu Beylikler Dönemi'nin bulunduğu ve merkezi bir yönetime geçilmediği anlaşılmaktadır (Belli ve Konyar, 2003: 90). I. Salmanasar'dan sonra Asur Devleti'nin başına geçen I. Tukulti-Ninurta'ya (M.Ö. 1244-1208) ait bir yazıtta da Uruatri'nin yerine Nairi ismi geçmektedir. Bu yazıtta kralın, Doğu Anadolu'daki Nairi Ülkesi'ni zapt ettiği, 40 kralını mağlup ederek zincire vurduğu, Yukarı Deniz (Van Gölü) sahilindeki ülkelerle birlikte egemenliği altına alarak haraca bağladığı belirtilmektedir (Çay, 2009: 9). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Uruatri ve Nairi iki ayrı feodal beyliktir. Uruatri, Van Gölü'nün batı ve kuzeybatısındaki topraklara verilen isim iken Nairi, Yukarı Deniz'in (Van Gölü) kıyılarından Murat Nehri'ne kadar uzanan alanı kapsamaktadır (Yarıcı, 2009: 70).

Van Gölü çevresinde dağınık bir şekilde yaşayan feodal beylikler, M.Ö. 858 yılında bir araya gelerek bir konfederasyon oluşturmuşlardır. Asur Kralı III. Salmanasar'a (M.Ö. 858-824) ait bir yazıtta, *"Urartulu Armeni'nin kenti Sugunia'yı ele geçirdim"* şeklinde yazılıdır (Yarıcı, 2009, 70). Bu yazıttan anlaşılacağı üzere, Urartu ismiyle bir devlet kurulmuştur. Urartu Kralı Armene'nin kurduğu devletin ilk başkenti Arzaşkun (Erciş) da yine büyük bir olasılıkla Asurlular tarafından tahrip edilince, başkent M.Ö. 832 tarihinde Kral Sarduri (M.Ö. 840-830) tarafından Tuşpa'ya (Van) taşınmıştır (Çilingiroğlu, 1994: 37).

Urartu Krallığı'nın önemli yerleşim yerlerinden olan Erciş'te, Erken Demir Çağı'na (M.Ö. 1300-850) ait çok sayıda kale ve nekropol alanı bulunmaktadır. Bu kale ve nekropol alanların keşfedilenleri, Evditepe Kalesi ve Nekropolü, Uncular Nekropolü, Meydan Tepe Kalesi, Arinkar Kalesi ve Nekropolü, Ganiya Naso Kalesi ve Nekropolü ile Şar Pazar Nekropolü'dür. Bu kale ve nekropoller, Van Gölü havzasındaki Erken Demir Çağı'na ait kale ve nekropoller ile genel olarak benzerlik

göstermektedir. Erciş bölgesi kale ve nekropol alanlar içinde en önemlileri Evditepe Nekropolü, Uncular Nekropolü ve Meydan Tepe Kalesi'dir. Erciş'in 18 km. doğusunda Ünseli (Ernis) yakınında bulunan Evditepe Nekropolü, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Erken Demir Çağı'na ait nekropollerin en büyüğüdür. Bu çağa ait mezarların yanı sıra, Urartu Krallığı'na ait mezarların da tespit edildiği nekropol alanda, demirden dövme tekniğiyle yapılmış çeşitli eşyalar, takılar ve silah olarak kullanılan aletler bulunmuştur. Yine bu alanda yapılan kazı çalışmalarında devetüyü renkte, el yapımı içe kapanan ağızlı, ağız kenarı ve omuz kısmı yivli, düz dipli çanaklar, "S" profilli yüksek olmayan boyunlu, ağız kenarları oluklu ve düz dipli çömlekler de bulunmuştur (Foto. 8) (Belli, 2011; Sevin, 2014).

Erciş'in 14 km. kuzeybatısındaki Uncular Mahallesi yakınında yer alan Uncular Nekropolü'nde yapılan kazı çalışmalarında insan iskeletleri ile hayvan kemiklerinin karışık halde olduğu tespit edilmiştir. Mezar odalarından çıkartılan testi, çanak ve çömleklerin Doğu Anadolu Erken Demir Çağı çanak-çömlek repertuarının klasik örneklerini oluşturduğu belirlenmiştir (Foto. 9-10). Erciş'in 36 km. kuzeybatısında yer alan Meydan Tepe Kalesi, Van Gölü havzasının en büyük obsidyen üretim merkezidir. Kalenin üzerinde ve çevresinde tespit edilen, binlerce işlenmiş ve yarı işlenmiş obsidyen parçası, kalenin bölgede çok önemli bir üretim merkezi olduğunu göstermektedir (Belli, 2011: 11-14).

Urartu dönemi Erciş'in tarihi açısından önemli bir zaman dilimidir. İlçenin farklı yerlerinde bu döneme ait çivi yazıtları mevcuttur. Erciş'in 7 km. kuzeyindeki Salmanağa Mahallesi'nde bulunan, Urartu Kralı Menua'ya (M.Ö. 810-785) ait yazıtta (Foto. 11), bölgede sulama kanalı yapıldığı anlaşılmaktadır (Belli, 2011: 36). Bu alanda yer alan Salmanağa, Keklikova, Deliçay ve Pay gibi yerleşim yerleri, çevresine göre düzlükte kalıp tarımsal üretime elverişli alanlardır. Bu yerlerin hemen yakınında, kuzeyindeki Aladağ ve Nemrut dağlarından kaynağını alarak Van Gölü'ne dökülen Deliçay Suyu akmaktadır. Bu suyun etrafını çevreleyen ovalarda günümüzde olduğu gibi Urartular döneminde de tarım faaliyetleri önemliydi. Sulama tesisleri yapılarak bu ovaların ve Erciş Ovası'nın su ihtiyacı sağlanıyordu. Yapılan yüzey araştırmalarında Aladağ ve Tendürek dağlarından gelen suyun tarım alanlarına ulaştırılması için çeşitli sulama tesislerinin yapıldığı görülmektedir. Erciş'in 35 km. kuzeydoğusundaki Çiriş Gölü, 30 km. kuzeybatısındaki Issıdere Kanalı, 35 km.

kuzeybatısındaki Meydan Boğazı Barajı, 5 km. kuzeyindeki Kızvarvar ve Münevver Göleti, 15 km. kuzeydoğusundaki Pay kanalları gibi pek çok kalıntı, Urartular döneminde sulamaya ve tarıma verilen önemi göstermektedir (Foto. 13).

Erciş'in Çelebibağı Mahallesi'nde bulunan ve daha sonra teşhir edilmek üzere Van Müzesi'ne götürülen başka bir yazıtta (Foto. 12), Kral II. Argişti'nin (M.Ö. 714-680) Erciş çevresinde Taktumnia isimli bir şehir kurduğu ve çeşitli icraatlarda bulunduğu belirtilmektedir (Belli, 2011: 49). Sözü edilen Taktumnia kentinin neresi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu şehrin Erciş'in 2 km. kuzeyinde yer alan Zernaki Tepe olma ihtimali yüksektir. Gerçekten de burası, ızgara plan denilen, birbiriyle kesişen cadde ve sokaklarıyla Anadolu'nun en önemli kent yerleşmelerinden birisi olarak dikkat çekmektedir.

Urartuların M.Ö. 585 yılında Med ve İskit saldırıları sonucu yıkılmasının ardından bölgede Med egemenliği başlamıştır. İran merkezli bir devlet kuran Medler, otoritelerini bu bölgede yoğunlaştırıp, M.Ö. 550 yılında kurulacak olan Pers İmparatorluğu'nun temellerini atmışlardır. En büyük amaçlarından biri Anadolu'yu ele geçirmek olan Pers Kralı Büyük Kyros, M.Ö. 547-546 yıllarında Lydia Krallığı'na son vererek bu tarihten itibaren Anadolu'da 200 yıldan fazla sürecek olan Pers egemenliği dönemini başlatmıştır (Karaketir, 2018: 1). Perslerin Anadolu'daki en önemli faaliyetleri Ege ve Akdeniz bölgelerinde olup, M.Ö. 529 yılından itibaren Pers Kralı I. Darius (M.Ö. 521-486) zamanında oluşturulan siyasi örgütlenmede Van ve çevresi 13 satraplık içerisinde Armenia adı ile adlandırılmıştır (Bülbül, 1995: 1).

Büyük İskender M.Ö. 330 yılında Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmasıyla birlikte Anadolu topraklarını da eline geçirmiştir. Büyük İskender'in askeri ve siyasi başarılarının ardından M.Ö. 323 yılında genç yaşta ölümüyle birlikte imparatorluk generalleri arasında paylaşılmıştır. Bu dönemde Büyük İskender'in komutanlarından Selevkos, Anadolu ve Suriye'den Hindistan içlerine kadar uzanan geniş bölgede hâkimiyetini sağlamıştır (Yılmaz, 2016: 214, 230). Böylece M.Ö. 300 yılında Antakya merkezli olarak kurulan Selevkos Krallığı (Bahadır, 2011: 397), Doğu Anadolu Bölgesi ve Van Gölü havzasını egemenliği altına almıştır. M.Ö. 64 yılında Roma'nın meşhur komutanlarından Pompei'nin, Selevkos Krallığı'na son vermesiyle birlikte (Bahadır, 2011: 397), bu topraklar da Roma İmparatorluğu'nun

eline geçmiştir. Roma İmparatorluğu'nun en erken dönemlerinden itibaren, Doğu-Batı hareketlenmelerinde Doğu Anadolu Bölgesi önemli bir geçiş noktası olmuştur. Bölge sürekli dışarıdan gelen saldırılara maruz kalmış ve Romalılar ile Part Krallığı arasında tampon bölge olarak kullanılmıştır (Çiğdem, 2011: 97). Bu yüzden, bu döneme ait bölgede kurulan yerleşim yerlerinden günümüze pek kalıntı gelmemiştir.

Ardeşir'in 224 yılında İran'ın Pars eyaletinde ortaya çıkarak Partların son hükümdarı olan V. Artaban'ı ortadan kaldırmasıyla birlikte Sasani İmparatorluğu'nun temelleri atılmıştır (Konukçu, 1973: 71). Oldukça güçlü bir imparatorluk kuran Sasaniler, Van Gölü havzasını da kapsayacak şekilde kuzeyde Ermenistan, Gürcistan, İberya ve Azerbaycan; batıda Doğu Anadolu, Mısır, Suriye ve Irak; güneyde Yemen; doğuda Harzem, Toharistan, Çağanyan, Mekran, Talegan ve Kuzey Hindistan'a kadar ulaşan topraklarda hâkimiyetlerini sağlamışlardır (Aktaran: Altungök, 2007, s. 16). Erciş'in 2 km. kuzeyindeki Zernaki Tepe yerleşkesinin Roma döneminde kurulmaya başladığı ve Sasani Kralı I. Şapur (M.S. 241-272) döneminde tamamlandığına dair bilgiler de mevcuttur (Sevin, 1997: 176). Hatta yöre halkı tarafından dillendirilen bir efsanede İran kralının âşık olduğu Zernişan için bir kent kurduğu ve altın madeninden (*zern*) bir saray yaptırdığı bilinmektedir (Koşar, 2008: 258).

Bizans ve Sasani devletleri yaklaşık üç yüzyıl Anadolu'nun doğusunda sınır komşusu olarak hâkimiyet kurmuşlardır. 330 yılında Bizans Devleti'nin kuruluşundan başlayıp VII. yy.'ın ortalarında III. Yezdgirt döneminin sona ermesine kadar devam eden dönem, Sasanilerle Bizanslılar arasında şiddetli düşmanlığın yaşandığı zaman dilimi olarak bilinmektedir (Reazaei, 2016: 18). Van Gölü havzasındaki Bizans hâkimiyeti ise M.S. V. yy.'dan itibaren başlamış ve bölge uzun bir süre Bizans ile Sasaniler arasında el değiştirmiştir (Özcan, 2010: 43). V. yy.'ın ortalarına doğru bölgede hâkimiyetini arttıran Müslüman Araplar, 640 yılında Hz. Ömer'in komutanlarından İyaz bin Ganem tarafından Van ve çevresini fethederek İslam topraklarına katmıştır (Uluçam, 2000a: 4). VII. yy.'ın sonlarından itibaren, uzun süreli bir Hıristiyan hâkimiyeti altına giren bölgeyi, Abbasiler vali olarak atadıkları Ermeni prensler vasıtası ile "Ermeniye" adı altında idare etmişler, 908 yılında Abbasi halifesi Muktedir, Van Gölü'nün güney doğusundaki Vaspurakan bölgesinde yaşayan Ardsruni Prensi Gagik'e taç giydirerek krallık unvanı vermiştir.

Vastan adıyla Gevaş'ı merkez edinen Vaspurakan Prensliği; iç işlerinde serbest, dış işlerinde Abbasilere bağlı kalmıştır. XI. yy.'ın başlarında bölgeye Bizans İmparatorluğu'nun tekrar hâkim olmasıyla Ermeni prenslikleri, Bizans egemenliğine girmiştir (Uluçam, 2000b; Özcan, 2010). Van ve çevresinde bu döneme ait önemli mimari yapılar vardır. Akdamar Adası'ndaki Akdamar Manastır Kilisesi (915-921), Çarpanak Adası'ndaki Aziz Grégoire Kilisesi (IX. yy.), Adır Adası'ndaki Lim Manastırı St. Georges Kilisesi (XI. yy.) bu mimari yapıların en önemlileridir.

Selçuklular, XI. yy.'dan itibaren Anadolu'ya akınlar yapmaya başladıkları zaman, Van ve çevresi Vaspurakan Prensliği'ne tabi bulunmaktaydı. Çağrı Bey komutasındaki Türk ordularının 1018 yılında bölgeye büyük akınlar düzenlemeye başlamasıyla birlikte bölgede Türk hâkimiyeti de artmaya başlamıştır. Bu dönemde son Vaspurakan Prensi Senekerim, Bisans İmparatoru II. Basil ile anlaşarak Van ve çevresini 1021 yılında Bizans'a terk etmiştir. Bölgedeki Bizans hâkimiyeti, sürekli Türk akınları yüzünden sarsılmış, Anadolu'da Türklerin ilk yerleşim yerlerinden biri olan Erciş, 1054 yılında Tuğrul Bey tarafından fethedilerek Selçuklu topraklarına katılmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı öncesinde Sultan Alparslan'ın karargâhı olan Erciş, Anadolu kapılarının Türklere açılmasının ardından Ahlatşahlar (Sökmenliler) adıyla bölgede hüküm süren Selçuklular zamanında, altın çağlarından birini daha yaşamıştır (Bülbül, 1995; Uluçam, 2000a; Uluçam, 2000b; Özcan, 2010). 1204 ve 1208 yıllarında iki defa Ahlatşah topraklarına saldıran Gürcüler, Erciş'i yakıp yağmalayarak halkı esir almış ve birçok ganimet toplamışlardır (Turan, 1998: 103, 107). 1207 yılında Ahlatşahlar Devleti'ni ortadan kaldıran Eyyûbiler bölgeyi ele geçirmiş, 1258 yılına kadar bölgede hâkimiyetlerini sağlamışlardır. Bu süre içinde bölge 1233'te geçici olarak Anadolu Selçukluların idaresine geçmiş olsa bile, 1242 yılında tekrar Eyyûbilere intikal etmiştir (İbn-i Kesir, 1994: 306).

İlk defa 1206 yılında bir bozkır devleti olarak ortaya çıkan Moğollar, kısa sürede büyüyerek bir imparatorluk seviyesine gelmişlerdir. Harezmşah hükümdarı Celaleddin Harezmşah'ı ortadan kaldırmak için düzenledikleri seferler sırasında başta Aladağ olmak üzere Van Gölü çevresine sık sık akınlarda bulunmuşlardır. Bu amaçla 1231 yılında Bitlis, Ahlat, Erciş ve Bargiri (Muradiye) istikametinde ilerleyen Moğol ordusu, şehirleri yağmalayıp buralardan ele geçirdikleri ahalinin tamamını öldürerek geride kalanlara büyük bir göz dağı vermişlerdir. Anadolu

Selçuklu hükümdarı Alaaddin Kaykubat, 1233 yılında bölgeyi Moğol saldırılarından kurtarsa bile, 1243'teki Kösedağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklularının yenilmesiyle birlikte Van Gölü çevresinde olduğu gibi Erciş'te de yönetim Moğolların eline geçmiştir (Durak, 2012: 243-244). Moğollar merkezi İran olmak üzere İlhanlı Devleti'ni kurmuş, Erciş'in kuzeyinde yer alan Aladağ'ı yazlık merkez yapmışlardır (Uluçam, 2000b: 12). Aladağ bölgesinde meydana gelen siyasi hadiseler ve doğal afetlerden dolayı, İlhanlıların bu bölgeye yaptırdıkları saray ve diğer mimari yapılar günümüze ulaşamamıştır. Bu dönemde, Doğu Anadolu Bölgesi İlhanlı hükümdarı Hülagü Han (1260-1265) tarafından Musul ve Van olarak iki eyalete ayrılmış; Erciş, Van Eyaleti'ne bağlanmıştır (Sümer, 1992: 33). İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılında ölümünün ardından, Moğollar arasında iç karışıklıklar başlamıştır. Bu karmaşa ortamı sürerken Moğol Emiri Hacı-Tuğay oğlu Pîr-Muhammed'in bir Türkmen beyi olan Hüseyin Bey tarafından (1350-1351) yılında öldürülmesinin ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğolların hâkimiyeti zayıflamış, bölgede Türkmenlerin üstünlüğü başlamıştır. 1351 yılında Bayram Hoca adlı Türkmen beyi tarafından Hüseyin Bey öldürülerek emirlik ele geçirilmiş, Van Gölü çevresi ve Kuzey Irak'ı da kapsayacak şekilde Karakoyunlu Devleti'nin temelleri atılmıştır (Sümer, 1992: 37-40).

1351 yılında Bayram Hoca (?-1380) önderliğinde kurulan Karakoyunlular kısa sürede güçlenerek Van Gölü havzasından Tebriz'e kadar olan bölgeyi egemenliği altına almışlar, bir süreliğine de olsa Erciş'i başkent yapmışlardır. En önemli hükümdarları Kara Yusuf (1389-1420), Timur ile uzun yıllar mücadele etmiş ve ülke sınırlarını en geniş coğrafyaya ulaştırmıştır. Kara Yusuf öldükten sonra başa önce İskender Mirza (1420-1438), sonra da Cihanşah geçmiştir. Cihanşah döneminde (1438-1467) daha çok Akkoyunlular ile olan mücadelelere sahne olunmuştur. Cihanşah'ın 1467 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından öldürülmesinin ardından devlet yıkılma sürecine girmiştir. Cihanşah'ın yerine tahta geçen oğlu Hasan Ali de bir yıl sonra girdiği bir çarpışmada öldürülmüş ve böylece Karakoyunlu Devleti, Akkoyunlular tarafından 1469 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır (Geyikoğlu, 2008; Çöhce, 2012; Keleş, 2012). Karakoyunlular döneminden günümüze ulaşan en önemli eserler; Van Ulu Camii (XIV-XV. yy.), Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335), Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396), Erciş

Anonim Kümbet (XIV-XV. yy.) ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti (1458) ile Van Gölü havzasında çok sıkça karşımıza çıkan koç-koyun şeklindeki mezar taşları ile şahideli ve şahidesiz mezarlardır.

Akkoyunlular, Moğol istilaları üzerine Anadolu'ya gelen Türkmenler'den olup Diyarbakır'ın Ergani yöresine yerleşerek Artuklular'a bağlanmışlardır. 1340 yılında Tur Ali Bey idaresinde Trabzon Rum İmparatorluğu'na düzenledikleri akınlarla tarih sahnesine çıkan Akkoyunlular, XV. yy.'da Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'a kadar uzanan coğrafyada hüküm sürmüşlerdir (Sümer, 1989: 270). En önemli hükümdarları Uzun Hasan (1425-1478) döneminde, 1467 tarihinde Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın öldürülmesinin ardından Erciş ve çevresi Akkoyunlular'ın eline geçmiş, bölgedeki Akkoyunlu egemenliği 1503 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte Safevilerle gerçekleşen savaşta Akkoyunlular yenilince bölge Safevilerin eline geçmiştir (Uluçam, 2000b: 13). Bölgede hâkimiyet kuran Safevi hükümdarı Şah İsmail (1487-1524) katı bir Şiî politikası gütmüş, ele geçirdiği topraklarda Sünnî halka eziyet etmeye başlamıştır. Anadolu'ya gönderdiği halifeleri Anadolu halkının sadece itikadını bozmakla kalmamış, halkı Osmanlı'ya karşı da kışkırtmıştır. Bu kışkırtmalar neticesinde Anadolu'da isyanlar çıkarmıştır (Ekinci, 2002: 817-821). Bu sebepten ve bazı siyasi sebeplerden dolayı Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim, Safeviler üzerine sefer düzenlenmiş, 1514 yılında Çaldıran Ovası'nda gerçekleşen savaşı Osmanlılar kazanmıştır. Bu tarihten sonra Erciş Osmanlı hâkimiyetine geçse bile zaman zaman Safevilerle Osmanlılar arasında el değiştirmiş; Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'teki Irakeyn Seferi'nden önce Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Ancak, Osmanlı kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesiyle birlikte 1536 yılında yeniden Safevilerin eline geçmiştir (Şerefhan, 1971: 186). 1548'de Van Kalesi'nin, Kanuni Sultan Süleyman tarafından ele geçirilmesinin ardından Van Beylerbeyliği kurulmuş, beylerbeyi olarak İstanbul Anadolu Defterdarı Çerkez İskender Paşa tayin edilmiştir. Bu tarihten itibaren de Erciş, Van Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak merkezi olmuştur (Aktaran: Kılıç, 2001, s. 190-192).

Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir devlet kurmak hayaliyle Osmanlı Devleti'ne karşı Rus Ordusu saflarında savaşa girmiştir. 1915 yılında Erciş'in çeşitli bölgeleri yakılıp yıkılırken, Erciş'teki Kürt ve Türk halkı göç etmek zorunda kalmış; göç edemeyenler ise Ermeni komitacılar tarafından

katledilmiştir (Kıranşan, 2013: 370-372). 1917 yılında Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilali'nin ardından, Osmanlı ile Rusya arasında 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Bolşevikler, Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan çekilerek, Çarlık Rusya'nın Türkiye üzerindeki iddialarından vazgeçmiş; Batum-Kars-Ardahan sancaklarını geri vererek, Doğu cephesinde Milli Mücadele için müsait bir zemin hazırlamıştır (Kodaman, 2012: 66). Bu tarihten sonra Mirliva Ali İhsan Paşa kumandasındaki 4. Kolordu birlikleri, Ermeni komitacılarını Van ve çevresinden çıkarmak için harekete geçmiş, 1 Nisan 1918 tarihinde Erciş'i tamamen kurtarmışlardır (Mercan, 1994: 5).

İKİNCİ BÖLÜM

KARAKOYUNLULAR

2.1. Karakoyunlu Adı

Günümüzde Karakoyunlu Devleti'ne dair yapılan araştırmalarla birçok konu açıklığa kavuşturulmuşken, bu Türkmen hanedanının ismi konusunda kesin bir görüş sunulmamıştır. Birçok kabileden oluşan Karakoyunlulara bu adın verilmesi ile ilgili tarihçiler arasında fikir birliği oluşmamıştır.

Karakoyunlu kelimesinin isim yapısını incelemek gerekirse, birleşik bir kelime olduğunu, "kara" ve "koyun" sözcüklerinin birleşmesinden oluştuğunu görmekteyiz. Bu sözcükleri ayrı ayrı incelediğimizde, "kara" ismi Türk kültüründe yer etmiş en köklü sözcüklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu isim, renk anlamıyla genellikle şu şekillerde kullanılmıştır:

1- Kuzeyde olan bir yer (şehir, ırmak, göl vs.) ya da kuzeyde yaşayan bir topluluk;

2- Şiddet, güç ve yoğunluğu, gerçeği vurgulamak için;

3- İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için. Yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususları ifade etmek için;

4- Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için (Çoruhlu, 2002: 183).

"Kara" sözcüğünün, Türk tarihinde devlet ve hükümdar isimlerinde de kullanıldığı görülmüştür. Kaşgar'ın kuzeyinde hüküm süren ve İslam dünyasını bir merkez olarak kabul eden Karahanlılar, hakanlarını İslam sınırlarının bekçisi olarak, Kara-Han (kuzeyin hükümdarı) olarak adlandırmışlardır (Gabain, 1968:109-110). Kara kıştan kaynaklı olarak zorlu, çetin şeklinde anlamları da olan "kara" sözcüğü, hükümdar ve hanedan sıfatı olarak; zorlu, çetin hükümdar ya da hanedan şeklinde de kullanılmıştır (Genç, 1997: 41).

"Kara" sözcüğü kişilere verilen lakap olarak da kullanılmıştır. Büyük, cesur, yiğit anlamlarına gelen kara sözcüğünün, Karakoyunlu sultanlarından Kara Mehmed ve Kara Yusuf'a birer unvan olarak verildiğini görmekteyiz (Önder, 1982: 125).

Karakoyunlu birleşik kelimesini oluşturan diğer bir sözcük olan "koyun", karasal iklimin ve bozkır bitki örtüsünün en yaygın hayvan türünü oluşturmaktadır. Eti yenilebilen, sütü içilebilen, yününden faydalanılabilen koyun, Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar, konar-göçer toplumlar başta olmak üzere yerleşik kültürlerin de vazgeçilmez bir hayvan türü olmuştur. Bütün bunların yanı sıra inanç ve kültürel düzeyde, koyunun bazı simgesel anlamları da bulunmaktadır. Orta Asya şaman inancından başlayarak Türk-İslam kültüründe ayrı bir yeri olan koyun, mezar taşlarının şekillenmesine de kaynaklık etmektedir. Özellikle Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin mezar taşlarında gördüğümüz koyun formu, ikonografik olarak sadakat, dürüstlük ve mertlik sembolü olmuştur (Gündoğdu, 2006: 54).

Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Karakoyunlu isminin kökeniyle ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Araştırmacılardan M. H. Yınanç ve O. Turan, ilk zamanlarda koç-koyun totemine bağlı kalan Karakoyunluların, İslam dinini kabul ettikten sonra bu toteme sadık kaldıklarını, bayraklarında koç ya da koyun resimlerini kullandıklarını belirtmektedir (1968: 253; 2004: 85). Ancak, Türklerde totem kabul edilen hayvanın etinin yenmesinin yasak olması görüşü, bu fikirleri çürütmektedir (Roux, 1994: 194). F. Sümer ise araştırmacı Minorsky'nin fikrini benimseyerek, Karakoyunlu adının kendilerine ait sürülerin rengi veya cinsi ile alakalı olduğunu öne sürmektedir (Sümer, 1992: 13). Azerbaycanlı tarihçi T. Necefli, Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin kuzeyde iskân edilen boylarına "Karakoyunlu", güneyde iskân edilenlerine "Akkoyunlu" isminin verildiğini savunmaktadır (2000: 16). Konuyla ilgili bir başka düşünce ise, Karakoyunluların bayraklarında koyun resmi bulunduğu için bu ismi aldıkları şeklindedir (Deguignes, 1925: 98). Ancak, bu fikir de kabul görmemiştir. Çünkü Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Akkoyunlulara ait beyaz bayrak üzerinde koyun resmi yoktur (Uzunçarşılı, 1969: 198). Ayrıca Türkmenlerin, Kızılkoyun, Karakoyun, Akkoyun, İrik, Yerli ve Türkmen Koyunu gibi isimlerle anılan koyunlarının olduğu da bilinmektedir (Gündüz, 1997: 119). Türkmen kabilelerinin ayrı ayrı renklerde koyunlarının olması, sayısı oldukça fazla olan bu sürülerin karışmasını engelleyebileceği gibi sahip

oldukları sürülerin nitelikleri, bu kabilelerin anılmasında birer unvan ya da isim olabileceği de düşünülmelidir (Çay, 1992: 344).

2. 2. Karakoyunluların Kökeni

Karakoyunlular, ilk zamanlar boylar halinde Türkistan'ın Gazkurd Dağlarında yaşamışlardır. Bu boylar, Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın başlatmış olduğu büyük saldırı sırasında ana yurtlarını terk edip, Kara Yusuf'un yedinci atası olan Oğuz Han'ın torunlarından Türe Bey adıyla bilinen liderlerinin öncülüğünde Maveraünnehir bölgesine gelmişlerdir. Daha sonra buradan da ayrılan Karakoyunlu boyları İran üzerinden Doğu Anadolu'ya gelerek Celayirlilerin egemenliğine girmişlerdir. (Devletşah, 1977: 457; Sümer, 1992: 36). Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Karakoyunlular Oğuz boyuna mensupturlar. Ancak, Oğuzların 24 boyundan hangisine mensup oldukları kesin olarak bilinmemektedir.

Osmanlı müelliflerinden Mevlana Şükrullah, 1449 yılında II. Murat tarafından Karakoyunlulara elçi olarak gönderilmiş ve Karakoyunlu hükümdarlarından Cihanşah ile görüşmüştür. Bu görüşme esnasında Cihanşah, Karakoyunlular ile Osmanlıların aynı soydan geldiklerini göstermek için elçiye bir Oğuzname sunmuştur. Bu Oğuzname'de, Karakoyunluların soyunun Deniz Alp (Han) yoluyla Oğuzlara dayandığı belirtilmiştir (Şükrullah, 1947: 51). Buradan Karakoyunlu oymağının Oğuz Boyundan gelen Deniz Alp (Han)'ın oğullarından olarak bilinen İğdir, Büğdüz, Yıva ve Kınık boylarından birine mensup olduğu anlaşılmaktadır (Sümer, 1992: 14). Karakoyunluların bu boylardan hangisine mensup olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte konuyla ilgili çeşitli görüşler de vardır.

İlk görüşe göre, "Yıva" boyu ile Karakoyunlular arasında kabilevi bir akrabalığın mevcut olabileceğine dair bazı önemli izlerin olmasının yanı sıra Karakoyunlulara ait sikkelerde görülen bazı işaretlerin "Yıva" damgalarına benzerliği birer delil oluşturabilmektedir (Sümer, 1992: 14-15). Ayrıca, Reşidüddin'in Oğuz boyları ile ilgili listesinde "Yıva" boyu damgası, koçbaşını andırmaktadır. Bu özellik Karakoyunlu paralarında da görülmektedir (Çay, 1992: 345). Bunun yanı sıra Karakoyunlu Devleti'nin merkezi olan Erciş Kalesi civarında bulunan bir kesme taş üzerinde "Yıva" damgasını andıran bir işaret mevcuttur (Foto.

14). Bütün bunlar Karakoyunluların "Yıva" boyuna mensup olabileceklerine dair kuvvetli birer delil oluşturmaktadır.

İkinci görüşe göre, Karakoyunlu hükümdarları Pir Budak, İskender Mirza ve Cihanşah dönemlerine ait sikkelerin etrafında görülen işaretin "Büğdüz" boyunun damgasına benzediği ve Karakoyunluların "Büğdüz" boyuna mensup olabilecekleri ihtimalidir (Uzunçarşılı, 1988: 278).

Karakoyunlu ulusu birçok oymağın bir araya gelmesiyle meydana gelmiştir. Bunların başında "Baranlı/Baranlu" ya da "Barani" gelmektedir. Yaygın bir kanaate göre, Karakoyunluların mensup olduğu oymağın adı "Barani" ya da "Baranlu" olmalıdır. Kitab-ı Diyarbekriyye'de, Kara Yülük Osman Bey'in düşmanlarından olan Kara Yusuf, isminin yanına "Barani" sözcüğü eklenerek zikredilirken (Tihrani, 2001: 34); Osmanlı vakayinamelerinde Karakoyunlu hükümdarlarının isimleri geçerken, ismin başına "Baranlu" ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Buna bir örnek verecek olursak, Aşıkpaşazade kroniğinde Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah için, Baranlu İmirza Cihanşah ifadesi kullanılmıştır (Aşıkpaşazade, 2003: 537).

"Baranlı/Baranlu" ya da "Barani" isminin kökeniyle ilgili farklı fikirler de vardır. Bu fikirlerden ilki Mardin yöresinde "Baran" sözcüğünün "koç" manasında kullanılmasıyla ilgilidir. Karakoyunluların koç ya da koyuna verdikleri önem, devlet isimlerinin koyun ile alakalı olması ve mezar taşlarının koç-koyun şeklinde olması, "Baran" isminin Karakoyunlular ile özdeşleşen bir sözcük olduğu fikrini güçlendirmektedir (Sümer, 1992: 17).

Bir başka görüşe göre, "Baran" kelimesi İlhanlı, Celayirli, ve Eratna sikkelerinin basıldığı Anadolu'da bir yer adıdır (Minorsky, 1953: 392, 395). Ancak bu yerin neresi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Muş ili Varto ilçesi ile Bingöl ilinde "Baran" adıyla bulunan iki köy üzerinde durulmaktadır. Karakoyunlu Devleti'nin de özellikle Muş ve Bingöl dolaylarına verdiği öneme binaen, Karakoyunlu hanedanının taşıdığı aile adının "Baran" adlı bir mevkiden gelme ihtimali de yüksektir (Sümer, 1992: 18, 19).

"Barani" adının kişi ya da şahıs ismi olduğuna dair fikirler de vardır. Maveraünnehir'de Selçuklulara karşı Karahanlılar safında savaşan ve Selçuk'un oğlu Yusuf Yınal'ı öldüren Alp-Kara Barani, Yenikent Yabgusu Baran'ın oğullarındandır.

Yabgu Devleti'nin yıkılışından sonra Yabgu Baran'ın mensupları Baranlı boyunu teşkil edip İslam ülkelerine dağılmış ve bir kısmı da Karakoyunlu ulusunu oluşturmuştur (Turan, 1969: 47-48). Karakoyunlu ulusunu meydana getiren unsurlar arasında Sa'adlu, Baharlu, Duharlu, Karamanlu, Alpavut, Cakirlu, Ayinlu, Bayramlu, Ağaçeri, Döğer ve Hacilu gibi oymaklar ile Süleymani, Zırki ve Mahmudi gibi Kürt aşiretler de yer almıştır (Aka, 2001; Keleş, 2012).

2. 3. Karakoyunluların Erciş ve Çevresindeki Faaliyetleri

Karakoyunlular, XIV. yy.'ın ortalarından XV. yy.'ın son çeyreğine kadar, Doğu ve Güney Doğu Anadolu, Kafkasya, İran ve Irak bölgesine hâkim olan, büyük bir Türkmen devletidir (Çiz. 2). Karakoyunluların Anadolu'ya gelişleriyle ilgili iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki Karakoyunlu Türkmenlerinin, Moğol İmparatoru Argun Han zamanında Türkistan'dan Azerbaycan'a, oradan da Anadolu'ya geldikleri şeklinde iken (Uzunçarşılı, 1969: 180); ikinci görüş ise, Cengiz Han'ın büyük saldırısı sırasında Türe Bey liderliğinde, Türkistan'dan Maveraünnehir bölgesine, oradan da İran üzerinden Doğu Anadolu'ya geldikleri şeklindedir (Devletşah, 1977: 457; Sümer, 1992: 36).

XIV. yy.'ın ilk yarısında Moğollara tabi olan Karakoyunlular, kışları Musul bölgesinde, yazları ise Erciş yöresinde konar-göçer olarak geçirmişlerdir. 1335 yılında İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra, Doğu Anadolu'da Moğol hâkimiyeti giderek zayıflamış, bölgedeki Türkmenler güçlenmeye başlamıştır. 1351 yılında Karakoyunluların kurucusu olan Bayram Hoca tarafından, başka bir Türkmen beyi olan Hüseyin Bey'in öldürülmesinin ardından bölgenin hâkimiyeti Karakoyunlulara geçmiştir (Sümer, 1992: 37-40). Bağımsızlığını ilan ederek beyliğin başına geçen Bayram Hoca, kışları Musul yöresinde, yazları da Ahlat-Muş-Erzurum bölgesinde geçirmeye başlamıştır. Böylece XIV. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Erciş merkez olmak üzere, kuzeyde Erzurum'dan güneyde Musul'a kadar uzanan bölgede Karakoyunlu Devleti kurulmuştur (Sümer, 2001; Yıldız, 2007). Karakoyunluların kuvvetlenip hâkimiyetlerinin genişlemesi dıştan bazı devletleri de harekete geçirmiştir. Bu durumun en önemli göstergesi Celayirli Devleti'dir. Kurmuş oldukları kuvvetli bir orduyla önce, Van Gölü'nün kuzeydoğusunda yer alan Bend-i Mâhi'yi (Muradiye) ele geçiren Celayirliler, Erciş'e

kadar gelmişlerdir (Geyikoğlu, 2008: 211). Bayram Hoca'nın yeğeni Kara Mehmed, Celayirli Sultan Hüseyin'den her ne kadar iki hafta gibi bir mühlet istemiş olsa bile, kabul edilen bu durumun zaman kazanmaktan ibaret olduğu daha sonra Sultan Hüseyin tarafından anlaşılmış ve Celâyirliler Erciş'i kuşatmışlardır (Geyikoğlu, 2008: 211). 1380 yılında Bayram Hoca'nın vefat etmesiyle birlikte Kara Mehmed (1380-1389) devlet yönetiminin başına geçmiştir (Keleş, 2012: 255). Bayram Hoca vefat ettiğinde beyliğin sınırları içinde Erciş, Erzurum, Avnik, Hasan Kalesi, Musul, Sürmeli, Ala Kilise, Hoy ve Nahcivan bulunmaktadır (Konyar, 2004: 28). Kara Mehmed, başa geçtikten sonra, kızını Celayirli hükümdarı Sultan Ahmed'e vererek, iki devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir (Uzunçarşılı, 1969: 180). Bu dönemde ülke sınırları içinde Timurlu tehlikesi baş göstermiş, 1387 yılında Karabağ'dan hareket ederek Erzurum dolaylarını ele geçiren Timur, daha sonra Çapakçur (Bingöl) güzergâhında ilerlemiştir. Burada, Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmed ile Timur ordusu arasında çıkan savaşı Kara Mehmed kazanmış, bu bölgeyi ele geçiremeyeceğini anlayan Timur, Muş üzerinden Ahlat'a gelmiştir (Şami, 1987: 186). Ahlat ve Adilcevaz'ı ele geçirip Erciş ve Malazgirt'e kadar ilerleyen Timur, daha sonra Aladağ yaylağına gitmiştir (Sümer, 1992: 49-51). Burada bir süre dinlendikten sonra tekrar harekete geçerek, Erciş üzerinden Van'a kadar ilerlemiş, Van şehri ve çevresinin hâkimliğini, kendisine tabi olması şartıyla, Emir İzzeddin Şir'e bırakarak İran'a dönmüştür (Şami, 1987; Sümer, 1992; Alikılıç 2006). Kara Mehmed 1389 yılında kardeşi Hüseyin Bey'in oğlu Pir Hasan tarafından Suriye'de yaptığı bir savaş esnasında öldürülmüş, böylece devletin başına Kara Yusuf geçmiştir (Konukçu, 2002: 375).

Kara Yusuf döneminde (1389-1420), Karakoyunluların gelişip genişlemesi adına çok önemli faaliyetler olmuştur. Kara Yusuf, başa geçtiği zaman, Timur Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'yu işgal etmek üzereydi. Kara Yusuf, bu dönemde Timur tehlikesine karşı Celayirli hükümdarı Sultan Ahmed ile birlikte hareket etme kararı almıştır (Uzunçarşılı, 1969: 181). 1394 yılında Erzurum yakınlarında Karakoyunluların elinde bulunan Avnik Kalesi'ni 43 günlük bir kuşatma sonunda ele geçiren Timur (Konukçu, 1999: 38-40), oradan da Gürcistan ve Altınorda hükümdarı Toktamış üzerine yürüdüğü sırada bu durumu fırsat bilen Kara Yusuf, atalarının yurdu olan Erciş'i geri almıştır (Sümer, 1992: 59). Bunun üzerine,

Timur tarafından Van ve çevresini koruması için görevlendirilen Emir İzzettin Şir, yanına Çağatay askerlerini de alarak Kara Yusuf'un üzerine yürümüştür. 1395 yılında kısa bir süreliğine gerçekleşen küçük çaptaki bu çarpışmanın ardından taraflar arasında barış yapılmıştır (Aktaran: Keleş, 2012, s. 252). Barışın ardından, Emir İzzettin Şir ve Çağataylılara 400 atlı askeri ile yardıma gelen Timur'un emirlerinden Avnik hâkimi Atlamış, geri dönüş hazırlığı yaparken Erciş Ovası'nda bir gece Kara Yusuf ve kardeşi Yar Ali'nin baskınına uğrayarak esir düşmüştür (Şami, 1987: 154-156). Atlamış bir süre sonra Kara Yusuf tarafından Mısır'a gönderilerek Sultan Berkuk tarafından hapse atılmıştır (Varlık, 1981: 449).

Kara Yusuf, dönemin önemli gücü olan Moğol Devleti'nin hükümdarı Timur'a karşı hiçbir zaman bağlılığını bildirmemiştir. Bu sebepten dolayı Timur, Kara Yusuf'a karşı sürekli kin ve nefret duyguları beslemiştir. Bu durum, Erciş'in Timur tarafından sık sık istila edilmesine ve yağmalanmasına sebep olmuştur. Kara Yusuf, Aladağları yazlık olarak kullandığı ve Erciş'e hâkim olduğu sıralarda Timur, Toktamış Han'ı yenmiş, Hindistan'a sefer yapmış ve zaferler kazanarak başkenti Semerkand'a dönmüştür (Geyikoğlu, 2008:213-214). Timur'un bu dönemde batıdaki gelişmelere müdahale etmek düşüncesiyle, 1399-1400 yılında Azerbaycan'a geldiğini öğrenen Kara Yusuf, ata yurdu olan Erciş'i tahliye ederek, Musul'a çekilmiştir (Sümer, 1992: 60). Timur ordusunun Sivas'ı ele geçirmesi Kara Yusuf ve birlikte hareket ettiği Celayirli hükümdarı Sultan Ahmed'i telaşlandırmıştır. Bu dönemde birkaç defa Timur'un elinden son anda kurtularak Osmanlılara ve Suriye'ye kaçmayı başarmışlardır. Hatta Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında, Kara Yusuf ile Sultan Ahmed'in teslim edilmemesinden dolayı vuku bulan Ankara Savaşı (1402) bu sırada gerçekleşmiştir (Sümer, 1992: 63). Ankara Savaşı öncesinde Osmanlı ülkesinden ayrılarak Suriye'ye oradan da Musul'a giden Kara Yusuf, 1405 tarihinde Bitlis'e kadar gelmiş ve burada şehrin hâkimi Şerefoğlu Emir Şemseddin tarafından misafir edilmiştir (Geyikoğlu, 2008: 214). Emir Şemseddin, Kara Yusuf'u gayet iyi ağırlamış, ona hediyeler sunarak ordusunun ihtiyaçlarını gidermiştir (Keleş, 2012: 254). Bu yardıma karşılık Kara Yusuf, kızını Emir Şemseddin'e verirken (Minorsky ve Bois, 2008: 47); Bitlis, Ahlat, Hınıs ve Muş şehirlerinin yönetimini de yine kendisine bırakmıştır (Sevgen, 1982; Sümer, 1992).

Timur'un 1405 yılında ölümünden sonra, torunu Ebu Bekir Mirza ile Kara Yusuf arasında 1407 ve 1408 yıllarında iki defa savaş çıkmıştır. Van emiri İzzeddin Şir'i de yanına alarak Kara Yusuf'a karşı savaş açan Ebu Bekir, iki savaşta da mağlup olmuştur. Savaşların sonucunda, Tebriz valisi olan Ebu Bekir'in babası Miranşah öldürülmüş; Kara Yusuf, Tebriz ve Azerbaycan'ı geri almış; Tebriz'i Karakoyunlu Devleti'nin merkezi yapmıştır (Uzunçarşılı, 1969; Sümer, 1992). Karakoyunlu Devleti'nin en parlak devrini yaşadığı Kara Yusuf döneminde, ülke sınırları Kazvin'den Erzincan'a, Bağdat'tan Şirvan'a kadar uzanarak en geniş seviyesine ulaşmıştır (Erdem ve Uyar, 2002: 863).

Kara Yusuf'u durdurmak isteyen Timur'un oğlu Şahruh, Tebriz yakınlarında Karakoyunlu ordusu ile 1420 yılında savaş hazırlığı yapmıştır. Bu sırada ağır hasta olan Kara Yusuf, Şahruh'a karşı çıkmak istemiş ancak hastalığından dolayı 13 Kasım 1420 yılında vefat etmiştir (Uzunçarşılı, 1969: 182). Kara Yusuf vefat ettiğinde oğullarından İspend ve İskender Mirza, Adilcevaz'da bulunuyorlardı (Tihrani, 2001: 56). Kara Yusuf'un cenazesi, vefatının üçüncü gününde Tebriz'in ileri gelenlerinden Seyyid Muhammed-i Kececi önderliğinde savaş alanından alınarak Tebriz'e götürülmüş, oradan da defnedilmek üzere Erciş'e gönderilmiştir (Sümer, 1992: 112).

Kara Yusuf'un ölümünden sonra devletin başına İskender Mirza (1420-1439) geçmiştir (Uzunçarşılı, 1969: 183). İskender Mirza ilk zamanlarında, yönetimde oluşan boşluğu gidermeye ve hâkimiyetini kurmaya çalışmış gittikçe de gücünü arttırmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman ve Bitlis hâkimi Emîr Şemseddin, elçilerini Timurlu hükümdarı Şahruh'un huzuruna giderek itaatlerini bildirmiş, Karakoyunluların güçlenmesinden ve faaliyetlerinden şikâyetçi olduklarını söylemişlerdir (Geyikoğlu, 2008: 215-216). Bunun üzerine 1421 yılında Aras boyundan batıya doğru ilerleyen Şahruh, Bayezid Kalesi'ni ele geçirmiş (Aka, 1994; Tihrani, 2001), buradan yoluna devam ederek Aladağlar üzerinden Erciş'e ulaşmayı başarmıştır (Andreasyan, 1972: 104). Bu sırada Muş yaylağında bulunan Kara Yusuf'un oğullarından İsfend Mirza, Şahruh'un Erciş'e yerleşmesine karşı koyamadığı gibi yanındaki Türkmenlerle birlikte konakladığı yerden çekilip, Mardin tarafında bulunan ağabeyi İskender'in yanına gitmiştir (Tihrani, 2001: 61). Bu dönemde Erciş ile birlikte Adilcevaz ve Ahlat kalelerini de ele geçiren Şahruh, Van emiri İzzeddin Şir oğlu Melik Muhammed'i de emri altına almıştır (Sümer, 1986:

462). Buradan tekrar Aladağlar üzerinden Tebriz'e dönmek üzere olan Şahruh, Kara Yusuf'un oğulları İspend ve İskender Mirza'nın Ahlat ve Adilcevaz'a gelerek Erciş'i ele geçirmeye çalıştıklarını öğrenmiş ve Erciş'e geri dönmüştür (Aka, 1994: 123). Durumu haber alan İspend ve İskender Mirza, birkaç defa Şahruh'a elçi göndererek barış talebinde bulunmuş, ancak Şahruh bu talebi kabul etmemiştir. Bunun üzerine İspend ve İskender Mirza, Adilcevaz üzerinden Eleşkirt'e doğru geçmiştir. Burada, İspend ve İskender Mirza ile Şahruh arasında 1421 yılında gerçekleştirilen savaşı Şahruh kazanmış, Karakoyunlu ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Savaştan sonra İskender Mirza Kerkük'e giderken, İspend Mirza Doğu Anadolu'da kalmıştır (Sümer, 1992: 121-124).

İskender Mirza, Melik Ahmed'in 1424 yılında ölmesi üzerine Van'ı tekrar ele geçirmek için harekete geçerek, Van Kalesi'ni savunmakta olan Melik Esed'den kaleyi teslim almıştır (Keleş, 2012: 254). Bu sırada Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman, Van Gölü'nün kuzeyine kadar gelerek Erciş ve Adilcevaz'ı ele geçirmiştir (Andreasyan, 1972: 106). Bu gelişmeler üzerine zaman zaman Erciş ve çevresinin idaresini sağlama konusunda güçlükler yaşayan İskender Mirza'nın, bölgeye tam olarak hâkimiyeti 1425 yılından sonra olmuştur (Sümer, 1986: 463). Bu tarihten sonra Van ve çevresindeki otoritesini sağlamlaştıran İskender Mirza, Erciş'in de içinde bulunduğu bu bölgenin idaresini oğlu Yar Ali'ye vermiştir (Sümer, 1992; Keleş, 2012).

İskender Mirza, Van bölgesinin hâkimiyetini güçlendirdikten sonra Timur Devleti'nin elinde bulunan Şemahi, Sultaniye, Ebher, Kazvin, Zencan gibi bölgelere 1428 ve 1429 tarihlerinde seferler düzenlemiş, Zencan hâkimi İlyas Hoca'nın oğlu Hoca Yusuf'u da esir almıştır (Hasan-ı Rumlu, 2006: 196). Bu gelişmeler Şahruh'u kızdırmış ve bunun üzerine büyük bir orduyla Karakoyunlular üzerine sefere çıkmıştır (Aka, 1994: 141). Azerbaycan'a kadar gelen Şahruh ordusu ile İskender Mirza komutasındaki Timur ordusu arasında, 17 Eylül 1429 tarihinde Selmas Ovası'nda savaş gerçekleşmiş (Sümer, 1992: 129), üç gün süren savaşı İskender Mirza kaybetmiş ve ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır (Alan, 2015: 103). Şahruh'un oğlu Muhammed Cuki komutasındaki Timurlu ordusu, geri çekilen İskender Mirza komutasındaki Karakoyunlu ordusunu takibi sürdürmüştür (Aka, 1991: 68). Bu sırada İskender Mirza sürekli güzergâhını değiştirerek yoluna devam

etmiş Erciş'e kadar gelmiştir; ancak şehrin kapılarını açamadığı için beklemek zorunda kalmıştır. İskender Mirza, Erciş'i kuşatmaya başladığı sırada Muhammed Cuki komutasındaki Timurlu askerlerinin yaklaştığını haber almış ve bin kadar askeriyle birlikte Erciş yakınındaki Gorzor Boğazı'nı geçerek düşman kuvvetlerine saldırmıştır. Timur ordusunu geri püskürtmeyi başaran İskender, Erzurum taraflarına kaçarak izini kaybettirmiştir (Sümer, 1992: 130).

Şahruh bölgeden çekilip ülkesine geri dönmesinin ardından İskender Mirza, kaybettiği toprakları yeniden kazanmış, Erciş ve çevresinin idaresini kardeşi Cihanşah'a vermiştir (Yınanç, 2001: 173). Buna rağmen Cihanşah, Timur Devleti'nin hükümdarı Şahruh'un peşinde giderek onun hâkimiyetini tanıdığını ilan etmiş ve Tebriz'de yaşamaya başlamıştır (Andreasyan, 1972: 112). Şahruh, 1434 yılında Azerbaycan üzerine üçüncü seferini düzenlemiş, bu dönemde buraya hâkim olan İskender Mirza'nın elinden bölgeyi alarak, bir mükâfat olarak Cihanşah'a vermiştir (Grousset, 1980: 428). İskender'in, 1438 yılında oğlu Şah Kubat tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine (Sümer, 1992; Tihrani, 2001; Hasan-ı Rumlu, 2006), Cihanşah bunu fırsat bilmiş ve 19 Nisan 1438 tarihinde Karakoyunlu tahtına geçmiştir (Konukçu, 1993:536).

Cihanşah döneminde (1438-1468), Karakoyunlu Devleti en parlak devrini yaşayarak imparatorluk seviyesine ulaşmıştır (Erdem ve Uyar, 2002: 864). Bu dönem daha çok Akkoyunlular ile gerçekleşen mücadelelere sahne olmuştur. Ülkenin Karakoyunlu yurdu olarak kabul edilen Van Gölü çevresi, Erciş merkez olarak yönetilmiş ve bölge kısmen sakin bir hayat yaşamıştır (Keleş, 2012: 255). Cihanşah zamanında devletin sınırları Horasan'dan Osmanlı ve Memlüklü Devleti'nin sınırlarına kadar ulaşmıştır. Bu sınırlar içinde sıkışmış olan Diyarbekir ve Erzincan taraflarını, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dan alıp Karakoyunlu topraklarına katmak isteyen Cihanşah, Akkoyunlu Devleti üzerine sefere hazırlanmıştır (Uzunçarşılı, 1969: 184). Seferinin amacını gizlemek isteyen Cihanşah, ecdadının ve ulusunun eski yurdu olan Aladağlarda yaylak yapmak bahanesiyle, 16 Mayıs 1467'de Tebriz'den hareket etmiştir (Geyikoğlu, 2008; Keleş, 2012). Ata yurdu Erciş'e gelip bir süre bekleyen Cihanşah, kalabalık ve görkemli bir orduyla Adilcevaz ve Ahlat yoluyla ilerleyerek Muş Ovası'na ulaşmıştır (Aktaran: Arayancan, 2010, s. 181). Kış mevsiminin yaklaşması ve havaların soğumasıyla

birlikte istenen savaş gerçekleştirilememiş ve Cihanşah'ın emriyle askerler kışlaklara doğru yönelmek zorunda kalmıştır. Ordunun bir kısmı geldiği yolu takiben Adilcevaz, Erciş ve Van'a, bir kısmı da Malazgirt yoluyla Aras boylarına gitmiştir (Yınanç, 1963; Hasan-ı Rumlu, 2006). Cihanşah ise beraberindeki adamları ve hassa ordusuyla birlikte Erzurum yöresinde kışlamak üzere, kuzeye doğru hareket ederek Çapakçur (Bingöl) yakınındaki Sancak mevkiine varmıştır (Arayancan, 2010: 182). Cihanşah burada geceyi geçirmek üzere konakladığı zaman, kendisini takibe alan Uzun Hasan tarafından gece vakti düzenlenen ani bir baskınla yakalanmış ve emrindeki askerlerden biri tarafından öldürülmüştür (11 Kasım 1467) (Uzunçarşılı, 1969; Tihrani, 2001). Uzun Hasan, Cihanşah'ın cesedini teşhir ettikten sonra, cesedinin baş kısmını Horasan hükümdarı Ebu Said'e, bedenini ise Erciş'e göndermiştir (Tihrani, 2001: 257).

Cihanşah'ın ölümünün ardından Tebriz'deki adamları, oğlu Hasan Ali'yi hapisten çıkararak Karakoyunlu Devleti'nin başına hükümdar yapmışlardır (Uzunçarşılı, 1969: 184). Hasan Ali tahta geçer geçmez Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı savaş hazırlıklarına başlamış, ancak Temmuz 1468 tarihinde Hamedan yakınlarında gerçekleşen savaşı kaybedince Gence ve Berdea yöresinde oturan Karamanlı kabilesine sığınmıştır. Yardım istediği Horasan ve Maveraünnehir hükümdarı Ebu Said'in Azerbaycan sınırına geldiğini duyunca onun yanına gitmiştir. Ebu Said, Uzun Hasan tarafından mağlup edilip esir alınmasından sonra Hasan Ali, Hamedan taraflarına yönelmiştir. Burada Hasan Ali şehri almak üzere iken, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed ile girdiği bir çarpışmada esir alınmış, daha sonra da öldürülmüştür (Nisan 1469). Böylece, Karakoyunlu Devleti Akkoyunlular tarafından ortadan kaldırılmış ve bütün Karakoyunlu ülkesiyle birlikte Erciş ve çevresi de Akkoyunlu Devleti'nin hâkimiyetine geçmiştir (Sümer, 2001: 437).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERCİŞ KARAKOYUNLU DÖNEMİ KÜLTÜR VARLIKLARI

3.1. KALE

3.1.1. Erciş Kalesi

3.1.1.1. Yeri

Erciş'in 10 km. kadar güneybatısında bugünkü Çelebibağı Mahallesi'nin 3 km. güneyinde yer alan Erciş Kalesi, göl sularındaki aşırı yükselmeler, depremler ve insan tahribatı gibi nedenlerden dolayı günden güne yok olmaya yüz tutmuş, günümüzde birkaç beden duvarı ayakta kalabilmiştir (Foto. 15-20).

3.1.1.2. Tarihçesi

Üzerinde herhangi bir kitabenin bulunmadığı kalenin tarihiyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliya Çelebi kalenin 521 H. (1127 M.) tarihinde Anadolu Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan tarafından yaptırıldığını (1986: 527), Kâtip Çelebi Cihannümasında, İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu döneminde (1282-1316) Vezir Taceddin Ali Şah tarafından yaptırıldığını yazarken (Aktaran: Yıldız, 2002, s. 89); A. Uluçam, Ahlatşahlar (1100-1208) tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (2000: 181). Kalenin tarihine ışık tutacak bir diğer belge ise Kasımbağı Mahallesi'nde tarafımızca bulunan ve bir camiye ait olan 585 H. (1189-1190 M.) tarihli kitabedir (Foto. 22). Kalenin 2 km. kuzeyindeki Kasımbağı Mahallesi'ndeki bu kitabe, 1100-1208 tarihleri arasında Ahlat merkezli olarak kurulan ve Erciş'i de yönetim merkezinin içine alan Ahlatşahlar (Sökmenliler) dönemine aittir (Sümer, 1986; Turan, 1998).

Van Gölü yükselip Erciş Kalesi terk edilinceye kadar, Erciş ve çevresindeki siyasi ve idari faaliyetlerin kaleden sağlandığı bilinmektedir. Özellikle Çelebibağı, Kasımbağı gibi mahalleler kaleye yakın yerleşim yerleridir ve buralardaki faaliyetler kaleyle sıkı bir ilişki içinde olmalıdır. Ayrıca, Erciş Kalesi boşaltıldıktan sonra, kale içindeki birçok mimari yapının sökülerek daha kuzeyde kurulan yeni şehrin imarında kullanıldığı bilinmekle beraber (Koşar, 2008: 105), bu kitabenin Erciş Kalesi'nden Kasımbağı Mahallesi'ne getirilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bu

kitabeden yola çıkarak, Erciş Kalesi'nin Ahlatşahlar döneminde ya da daha öncesinde yapıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

1841 yılına kadar Erciş'e yerleşen medeniyetlerin yönetim merkezi olan kale, Van Gölü sularındaki aşırı yükselmelerle birlikte terk edilmeye başlanmıştır (Çelebi, 1986; Tuncel, 2011). Bu tarihten sonra kalenin ve içindeki mimari yapıların taşları sökülerek daha kuzeyde kurulan yeni şehrin imarında kullanılmıştır (Koşar, 2008: 105). Böylece günden güne yıkılıp yok olan kaleden 23 Ekim 2011 depremine kadar kuzey surlarının bir kısmı ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Bu depremle birlikte, kalan bölümün de büyük bir kısmı yıkılmış ve günümüze sadece birkaç beden duvarı ulaşabilmiştir. Halen, yağışların yoğun olduğu ilkbahar döneminde etrafını sular kaplasa bile, sonbahar döneminde suların geri çekilmesiyle birlikte kaleye yürüyerek ulaşmak mümkündür (Foto. 17-18).

3.1.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Büyük çoğunluğu yıkık vaziyette olan kalenin tipolojisine ilişkin en iyi bilgileri, Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn adlı eserinde yer alan bir minyatür vermektedir. Belirli bir ölçeği ve derinlik algısı bulunmayan minyatürden anlaşılacağı üzere, kale düz bir alanda dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Altı adet burç veya gözetleme kulesi bulunan kalenin iç kısmında, başta cami olmak üzere çeşitli yapılar yer almaktadır (Foto. 20) (Çiz. 3)[1].

Kalenin plan ve mimarisiyle ilgili bir diğer önemli kaynak ise Evliya Çelebi'dir. 1655 yılında bölgeyi ziyaret ederek Erciş Kalesi'ni detaylı bir şekilde Seyahatnamesinde kaleme alan Evliya Çelebi, şu ifadelere yer vermektedir:

"Van Gölü kenarında alçak, kayalık bir tepe üzerinde, dört köşe, kuvvetli bir kaledir. Her taşı fil büyüklüğündedir. İnci gibi beyaz ve nurludur. Dört köşesindeki kuleler gayet sağlamdır. Havalesiz bir kale olduğundan duvarı o kadar yüksek değildir. Fakat o kadar geniştir ki üzerinde bir atlı cirit oynayabilir. Etrafında hendek yoktur. Bazı seneler ilkbaharda Van Gölü yükselip taşınca, bu kale 7-8 ay su içinde kalır. Sadece Adilcevaz tarafında incecik bir yol kalır. Kalenin iki kapısı vardır. Batıya bakan Adilcevaz kapısı ki, asıl büyük kapı budur. Kale içinde üstü

[1]Adı geçen minyatürden faydalanılarak kalenin kroki çizimi için bkz. Çiz. 3.

toprakla örtülü 1000 kadar ev vardır. Kalede 200 kadar dükkân bulunur." (1986: 528).

Van Gölü sularının yükselmesiyle birlikte terk edilen ve o tarihten sonra yıkılmaya yüz tutan kaleden günümüze kuzey beden duvarlarından birkaçı ulaşabilmiştir. Kale hakkında çok fazla bilgi vermese de bu bölüm, kalenin kuzey batı kısmına aittir. 7 m. yüksekliğinde 2 m. genişliğinde olan bu bölüm, beyaz kireç taşından yığma molozlarla örülmüş; kaplamaları ise dökülmüştür (Foto. 16-17). Sınırları belirlenemeyen ve oldukça geniş bir alana yayılan kalede Van Gölü suları çekilince, bazı sütun başlıkları ve çanak-çömlek parçaları tespit edilmişse de bu buluntular kalenin mimari dokusu hakkında pek fazla bilgi sunmamıştır (Foto. 19).

3.2. CAMİLER

3.2.1. Kara Yusuf (Süleyman Han) Camii

3.2.1.1. Yeri

Van Gölü sularının yükselmesiyle birlikte terk edilen Erciş Kalesi'nin içinde Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden (1986: 528), Matrakçı Nasuh'un minyatüründen (Foto. 21) ve A. Şerif Beygu'nun eserinden (1932: 19) anlaşılacağı üzere, bir cami bulunmaktadır. Bu cami, yine aynı kaynaklarda belirtildiği üzere, Kara Yusuf Camii'dir ve Erciş Kalesi'yle birlikte Van Gölü sularına gömülerek günümüze herhangi bir kalıntısı ulaşmamıştır.

3.2.1.2. Tarihçesi

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde geçen *"Kale içinde Süleyman Han Camii var ki eski Yusuf Şah (Kara Yusuf) Camii'nin tamir edilmiş şeklidir"* (1986: 528) ibaresinden ve Osmanlı arşivlerinden anlaşılacağı üzere (Kılıç, 2004: 247), Karakoyunlu Devleti'nin en önemli hükümdarı Kara Yusuf'un kendi adına yaptırdığı bir cami bulunmaktadır. Kale içinde yer alan bu cami, Kara Yusuf'un hükümdarlık dönemine (1389-1420) tarihlendirilmektedir.

Camiyle ilgili günümüze ulaşan çok az bilgi mevcuttur. Bu bilgilerden biri ise cami ile ilgili kayıtların yer aldığı, Osmanlı dönemine ait 1571 tarihli Tahrir Defteri'dir. Bu defterdeki kayıtlara göre, Erciş'te Kara Yusuf Türbesi Zaviyesi adı

altında bir vakıf bulunmaktadır. Daha sonra bu zaviye harap olmuş ve gelirleri bir yere harcanamamıştır. Toplanan gelirlerin bir kısmı, Erciş'te halkın beş vakit ve Cuma namazlarını eda eylediği Kara Yusuf Camii'nin masraflarına ayrılmış, geri kalan kısmı ise Haremeynü'ş-Şerifeyn fukarasına gönderilmiştir (Kılıç, 2004: 247).

3.2.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri

1841 yılında Erciş Kalesi'nin tahliye edilmesiyle birlikte Kara Yusuf Camii de terk edilmiş, bu tarihten sonra günden güne yıkılan camiden günümüze herhangi bir iz ya da kalıntı ulaşmamıştır. Günümüzde caminin plan ve mimarisi hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz tek kaynak Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn adlı eseri ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir. Matrakçı Nasuh'un eserinde kale ile birlikte caminin de minyatürü çizilmiştir. Bu minyatürden anlaşılacağı üzere (Foto. 21), cami kare planlıdır ve tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Bir diğer kaynak olan Seyahatnamede ise, caminin kagir (taş ya da tuğladan inşa edilen) bir yapı olduğu ve üst örtü sisteminin tonoz olduğu anlaşılmaktadır (Çelebi, 1986: 528) (Çiz. 4)[2].

3.2.2. 1189-1190 Tarihli Cami

3.2.2.1. Yeri

Erciş Kalesi'nin 2 km. kuzeyindeki Kasımbağı Mahallesi'nde, Karakoyunlu Dönemi'ne ait mezar taşlarının bulunduğu alanın hemen yakınında, günümüzde müstakil evlerin bulunduğu bahçelik bir alanda yer almaktadır.

3.2.2.2. Tarihçesi

Kasımbağı Mahallesi'nde yaptığımız araştırmalar sırasında, mahalle sakinlerinin bir kitabenin varlığından söz etmesi üzerine, yerinde incelenen kitabenin bir camiye ait olduğu ve 585 H. (1189-1190 M.) tarihinde yaptırıldığı anlaşılmıştır. 120x50x20 m. ebatlarındaki kitabe, nesih bir hatla ve kazıma tekniğiyle yazılmıştır. İki satır olan ve üzerinde yapıyı imar eden ustalara ait çeşitli şekil ve sembollerin de bulunduğu kitabe şöyledir (Foto. 22):

[2] Adı geçen kaynaklardan faydalanılarak caminin kroki çizimi için bkz. Çiz. 4

هذا مسجد رسولالله صلي الله عليه و علي اله في سنة خمس و ثمانين و خمس ماة.

Okunuşu: Haze'l-mescidu Rasulu'llahi Sallahu Aleyhi ve Ala Alihi. Fi Seneti Hamsin ve Semanine ve Hamse Mietin.

Anlamı: "Bu mescid, Allah'ın Rasulü'nün (Selat O'nun ve Âlinin üzerine olsun) mescididir. 585 H. (1189-1190 M.)."

Bu kitabe, 1100-1207 tarihleri arasında Van Gölü çevresinde egemenliğini kuran Ahlatşahlar (Sökmenliler) dönemine aittir. 1100 yılında Ahlat merkezli olarak kurulan ve bir Türkmen devleti olan Ahlatşahlar, Ermenşahlar ya da Sökmenliler ismiyle de anılmaktadır. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın oğlu Melik Muhammed Tapar, Ahlat'a hakim olan Mervani beyinin zulmünden bıkan Ahlat halkının daveti üzerine şehre gelen Sökmen Bey'e, Mervani askerlerini şehirden uzaklaştırınca ödül olarak, Ahlat'ı ve Van Gölü havzasını vermiş, böylece Ahlatşahlar Devleti kurulmuştur. Erciş, I. Sökmen döneminde (1100-1112), Ahlatşahların egemenliği altına girmiş, 1207 yılında Ahlatşahların yıkılışına kadar bu devletin hâkimiyeti altında kalmıştır (Sümer, 1986; Turan, 1998; Uluçam, 2000a; Uluçam, 2000b).

Ahlatşahlar, 1071 yılında Malazgirt Zaferi'yle birlikte Anadolu kapılarının Türklere açılmasının ardından, Selçukluların Van Gölü havzasındaki topraklarının koruyucusu olarak önemli bir rol almışlar; bu dönemde imar faaliyetlerine de önem vermişlerdir. Erciş'teki kitabesi günümüze ulaşan bu cami de bu döneme ait olmalıdır. Fakat camiye ilişkin elimizdeki tek belge, caminin kitabesidir. Bu kitabe, Kasımbağı Mahallesi'ndeki bir camiye ait olma ihtimali her ne kadar yüksekse, Erciş Kalesi içindeki bir camiye, hatta Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ismiyle anılan camiye ait olma ihtimali de büyüktür. Çünkü Erciş Kalesi'nin 1841 yılında tahliye edilmesinin ardından kaledeki yapıların taşlarının sökülerek taşındığı ve yeni şehrin imarında kullanıldığı bilinmektedir (Uluçam, 2000b; Koşar, 2008). Kalenin 521 H. (1127 M.) tarihinde yaptırıldığı fikri ile yola çıkarsak (Çelebi, 1986: 527), bu dönemde ahalisinin Müslüman olduğu bir kalede mutlak suretle bir caminin de bulunduğunu düşünmemiz gerekir. Zamanla yıkılan ya da tahrip olan bu cami, kaleye hâkim olan devletler tarafından yenilenmiş veya onarılmıştır. "1189-1190 Tarihli Cami"nin de Selçuklular döneminde inşa edildiği, Ahlatşahlar döneminde yenilendiği, XIV. yy. sonlarından itibaren Karakoyunluların eline geçen kalede,

Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf döneminde (1389-1420) yeniden inşa edilerek Kara Yusuf Camii adıyla ibadete açıldığı fikrini de düşünmemiz gerekir.

3.3. MEDRESE

3.3.1. Kara Yusuf Medresesi

3.3.1.1. Yeri

Osmanlı dönemine ait tarihi arşivlerden anlaşılacağı üzere, Erciş Kalesi'nin içinde Kara Yusuf ismiyle anılan bir medrese bulunmaktadır (Kılıç, 2004: 247). Bu medrese de tıpkı Kara Yusuf Camii gibi, Erciş Kalesi'yle birlikte Van Gölü sularına gömülmüş, günümüze herhangi bir kalıntısı ulaşmamıştır.

3.3.1.2. Tarihçesi

Kale içinde yer alan ve Kara Yusuf'un hükümdarlık dönemine (1389-1420) tarihlenen bu medreseyle ilgili elimizdeki tek kaynak 1571 tarihli Osmanlı arşiv kayıtlarıdır. Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere, başında Mevlana Seydi adında bir müderrisin bulunduğu medresede çeşitli memurlar da görev almıştır (Ek-1) (Kılıç, 2004: 248).

3.4. ANIT MEZARLAR

3.4.1. Anonim (Kara Yusuf) Kümbeti

3.4.1.1. Yeri

Erciş-Patnos karayolunun 5. km.'sinde, Nişancı (Karamelik) ile Çatakdibi (Zortul) mahalleleri arasında, bir tarım arazisi içinde yer almaktadır (Foto. 23).

3.4.1.2. Tarihçesi

İnşa kitabesi olmadığından kaç tarihinde ve kimin adına yaptırıldığı kesin olarak bilinmeyen yapının plan, mimari ve süsleme özellikleri dikkate alınarak çeşitli tarihlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmacılardan R. Hüseyin Ünal kümbeti XIV. yy.'ın ortalarına (1976: 150), O. Cezmi Tuncer XV. yy.'ın başlarına (1992: 216), Oktay Aslanapa ise XV. yy.'ın son çeyreğine (1957: 106) tarihlendirmektedir.

Ayrıca, üzerindeki hükümdarlık işareti sayılan hayvan figürleri ile topoğrafik konumu dikkate alındığında, kümbetin üst düzey bir kişiye ait olduğu, bu kişinin de Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf olabileceği fikri ağır basmaktadır. 1970'li yıllarda restore edilen kümbet (Tuncer, 1992: 216), 23 Ekim 2011 tarihinde ilçede meydana gelen depremde büyük oranda yıkılmıştır (Foto. 24).

3.4.1.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Yapı, tamamen kesme taş malzemeyle ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Kare planlı kübik kaidenin köşeleri, ortada eşkenar dörtgen, yanlarda üçgen yüzeyler oluşturacak şekilde pahlanarak gövde için onikigen bir geçiş oluşturulmuştur (Foto. 23). Bu özellik, Azerbaycan bölgesi kaideli türlerin bir devamıdır ve genelde Ahlat çizgisindedir (Tuncer, 1992: 216). Deprem sonrası sadece kuzey ve kuzeybatı cepheleri ayakta kalabilen kümbetin, gövde kısmı dıştan onikigen, içten silindirik biçimli olup (Çiz. 5); üzeri içten kubbe, dıştan onikigen piramidal bir külahla örtülmüştür. İçten silindirik, dıştan onikigen planlı yapıların Anadolu'daki ilk örneği Kayseri Şahcihan Hatun (Döner, XIII. yy. sonu) Kümbeti'dir. Bu plan tipinin, XV. yy.'da Van bölgesindeki kümbetlerde de yoğunlaştığı görülmektedir (Tuncer, 1992: 216). Kuzey cephedeki taçkapıyla üst kata giriş sağlanırken (Foto. 25), doğu, batı ve güney cephelerine ise birer pencere açılmıştır. Cenazelik bölümüne, kaidenin doğu yüzüne açılmış bir kapıdan geçilmektedir (Foto. 26). Kare planlı cenazeliğin üzeri beşik tonozla örtülüdür (Çiz. 5). Kaidenin batı yüzüne açılan mazgal bir pencere ile bu bölümün aydınlanması sağlanırken, günümüzde içeride herhangi bir sanduka mevcut değildir.

3.4.1.4. Süsleme Özellikleri

Kümbetin alt katında ve iç kısmında herhangi bir süsleme unsuru olmayıp, süslemeler daha çok gövdenin dış yüzeyinde yoğunlaşmıştır. Gövdenin etek kasnağında alt ve üsttekiler kaval, ortadaki üçgen kesitli silmeden oluşan üçlü silme dizisi yapının çevresini dolaşmakta, kuzey cephede yukarı doğru bükülerek taçkapıyı bir çerçeve içine almaktadır (Foto. 25). Gövdenin her yüzü, silmelerden oluşturulan dikdörtgen birer çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevelerden batı yüzdeki kaval, diğerleri içbükey kesitli silmelerden oluşmaktadır.

Kümbetin üst kat giriş kapısı, basık kemerlidir. Kapıyı, kaval silmeli sivri bir kuşatma kemeri çevrelemektedir. Kemerin alınlık kısmında palmet, rumi ve bunların kıvrılarak devam eden saplarından oluşan bitkisel motifli süslemelere yer verilmiş, bu kompozisyonun içine de simetrik iki kuş figürü yerleştirilmiştir. Bu kuşlar yan profilden, kapı kemerine basar şeklinde resmedilmiş olup kanatları yelpaze şeklindedir. Kuşlar, geriye doğru dönük olan baş kısımlarındaki süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Tepelerinde öne doğru kıvrılan birer ibik, gagalarının alt kısmında kıvrık birer uzantı yer almaktadır. Göz hatlarındaki incelik ve duruşundaki zarafet, bu süslemelere bir farklılık katmaktadır (Foto. 28) (Çiz. 6). Kuşatma kemerinden sonra kapıyı ters "U" biçimli ince bir bordür çevrelemektedir. Bordürde baştan sona kadar devam eden kıvrık bir dal uzantısı içinde palmet ve rumi şeklinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir (Foto. 27) (Çiz. 7). Uzun uçları helezonik bir kıvrımla son bulan rumilerin, yüzeyleri ve sapları konturlarla detaylandırılmıştır. Bordürün üst kısmında kabartma olarak yapılmış, simetrik iki aslan figürü yer almaktadır. Aslanlar sırt sırta vererek arka ayakları üzerine oturur şekilde tasvir edilmiş, gövdeler yandan, başlar profilden verilmiştir. Vücut hatları oldukça belirgin bir şekilde işlenen aslanların kuyrukları birer "C" oluşturarak ve uçlarında ejder figürleri ile son bulmaktadır. Ejderler aslanların sırt kısmına kadar uzanarak aslanı ısırır şekilde işlenmiştir. Yüzler yuvarlak hatlı olup çeneler yayvandır. Burunlar dardır ve kenar konturları göz çukuru kavisi ile birleşmektedir. Figürlerin ikisinde de küçük birer kulak seçilmektedir (Foto. 29) (Çiz. 8). Taç kapıyı en dıştan, etek kasnağındaki silmelerin devamı olan ve üstteki aslan figürlerini de içine alan üçlü silme dizisi çevrelemektedir (Ünal, 1976: 147-148).

Kümbetin batı penceresini içbükey kesitli silmenin oluşturduğu sivri bir kuşatma kemeri ve en dıştan ters "U" biçimli bir bordür çevrelemektedir (Foto. 30). Pencerenin sivri kemerli alınlık kısmında, tıpkı taçkapı alınlığında olduğu gibi rumi, palmet ve bunların kıvrılarak daireler oluşturan saplarından meydana gelen, bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir (Foto. 33) (Çiz. 9). Bu süsleme kompozisyonunu tıpkı taçkapıda olduğu gibi ters "U" biçimli bir bordür çevrelemektedir. Ancak buradaki bordür daha geniştir ve süsleme kompozisyonu daha karışık bir görünüm arz etmektedir.

Süsleme şeridinde iki tip rumi dizisinin uç uca sıralanması ile elde edilmiş bir

örnek görülmektedir. Birinci dizideki rumiler sık rastlanan tiptendir ve kısa uçları bir kıvrımla son bulmaktadır. Diğer ucu ise uzanarak ikinci ruminin sapı ile birleşmektedir. İkinci rumiler için ise palmetler belirleyici olmuştur. Burada palmetler rumilerin başlangıç ve bitiş noktalarını teşkil ederek farklı bir kompozisyon oluşturmuştur (Ünal, 1976: 147).

Batı pencerede, kuşatma kemerinin üst kısmıyla bordür arasında kalan boş bölümde, kabartma olarak yapılmış çift başlı kartal figürü dikkati çekmektedir. Bu figür, batı penceresini diğer pencerelerden ayırırken, kümbetin Erciş başta olmak üzere Anadolu kümbet mimarisindeki ve Türk-İslam sanatındaki önemini de artırmıştır. Oldukça stilize edilerek işlenmiş olan figür, Selçuklu dönemi mimari yapılarında önemli örneklerini gördüğümüz çift başlı kartallar figürleriyle benzer özellikler göstermektedir (Foto. 34) (Çiz. 10). Kartalın baş kısımları, yuvarlak gözlü, hilal şeklinde kıvrık gagalı ve sivri kulaklıdır. Gaganın boğaza doğru uzanan bölümünde gagayla eş değerde uzanan birer sarkıntıya yer verilmiştir. Kanatlarda ve gövdede paralel ve dikey uzanan çizgilere yer verilirken kanatların üst kısmında pul motiflerine yer verilmiştir. Detaya inilmeden genel hatlarıyla resmedilen ayaklarda, pençeler kısmen de olsa belirginleştirilmeye çalışılmış; yelpaze şeklinde uzanan kuyruk kısmı kıvrılarak son bulmuştur (Öney, 1972: 35).

Bitkisel ve figürlü süslemelerin ağırlıkta olduğu kümbette geometrik süslemelerin bulunduğu tek yer güney penceredir (Foto. 31). Burmalı bir kaval silmeyle sınırlandırılmış sivri kemerli alınlık kısmında, tamamen kapalı hatlardan oluşturulan ongen, sekizgen ve beşgen şeklinde geometrik süslemelere yer verilmiştir (Foto. 32) (Çiz. 11). Yatay ve dikey eksenlerde yer alan sekizgenler ve her sekizgen çevresinde bulunan sekiz tane beşgenden meydana gelen dekorun merkezinde sekiz kollu yıldızlar yer alır. Bütün bu süslemeler, kuşatma kemerinin bitiş noktasında yarıdan kesilerek bir devamlılık ve sonsuzluk hissi oluşturmuştur. Kaval silmeli kuşatma kemerinden sonra pencereyi ince bir bordür çevrelemektedir. Bordürde tıpkı taçkapıda olduğu gibi, baştan sona kadar devam eden kıvrık bir dal uzantısı içinde palmet ve rumi şeklinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir (Ünal, 1976; Bülbül, 1995).

Sonradan onarıldığı anlaşılan doğu pencerede, diğer pencerelerin aksine

silmeden oluşan kuşatma kemerine yer verilmemiş, kemerin yerini beşgen bir kesme taş almıştır (Foto. 35). Beşgenin üst iki kenarı, ortaları çukur daire şeklinde süslemelerle işlenmiş en üst kısmında ise rozet motifine yer verilmiştir. Bu rozette sekiz adet yarım daire şeklinde süslemeler ile içlerinde ortaları çukur dairevi süslemelere yer verilmiştir. Rozetin ortasında ise bu daireleri birbirine bağlayan dikdörtgen uzantılar bulunmaktadır. Tüm bu süslemelerin merkezine küçük boyutlu bir gülbezek yerleştirilmiştir (Çiz. 13). Pencere açıklığını ve üst kısımdaki süslemeleri, ters "U" biçimli bir bordür çevrelemektedir. Tıpkı batı penceresindeki gibi geniş tutulan bordürdeki süslemelerin asli unsurlarını iki değişik tipte rumi, bir çeşit palmet ve bol miktarda kullanılan saplar teşkil etmektedir (Foto. 37) (Çiz. 12). Burada iki rumi tarafından sınırlandırılan bir palmet motifi, süslemenin özünü oluşturmaktadır. Palmetten çıkan sap ortada ikili geçme düğümü oluşturarak diğer palmetin sapını meydana getirmekte, bu düzen bordür boyunca devam etmektedir. Bordürün köşe bölümlerine yerleştirilen palmetler ayrı bir ahenk katarken, ikili geçme düğümlerinin şekil yönüyle palmetleri hatırlatması da dikkat çekmektedir (Ünal, 1976; Bülbül, 1995).

Cephede, pencereler arasında ve pencerelerle taçkapı arasında kalan yüzlere birer çırtma niş yerleştirilerek, hareketlilik sağlanmıştır (Foto. 36). Alt ve üst uçları istiridye kabuğu şeklinde olan bu nişlerin alt köşelerinde, iki rumi ve bir palmetten oluşan bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Rumilerin sapları uzayarak devam etmekte, ortada birbirinin içine geçerek bir düğüm oluşturduktan sonra birleşerek palmeti meydana getirmektedir. Üçgen bir form oluşturan bu süsleme, istiridye motifi ile dikdörtgen çerçeve arasında kalan boşluğu doldurmaktadır. İkili geçme düğümü şekil yönüyle palmeti andırdığı için, üçgenin uç noktasını dolduran asıl palmet motifiyle bir simetri oluşturmaktadır (Foto. 38) (Çiz. 14).

Gövdenin üst kısmında, Ayetü'l Kürsi'nin yazıldığı geniş bir şerit yapıyı çepeçevre dolaşmakta (Foto. 39), bu şeridinin üst kısmında, yine gövdeyi çevreleyen bir kaval silme bulunmaktadır. Külahta ise, dikine uzanan kaval silmeler üst kısımda birleşerek birer eşkenar dörtgen şeklinde geometrik motifler oluşturmaktadır (Foto. 40).

3.4.1.5. Yazılar

Kümbetin gövde kısmının üst bölümünde geniş bir şerit şeklinde yapıyı çepeçevre dolaşan kuşakta Ayetü'l Kürsi'nin yazılı olduğu ayet metni yer almaktadır (Foto. 39-40). Kabartma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan ayet metni şöyledir:

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة و لا نوم له ما فى السموات و ما فى الارض من ذا الزى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم و ما خلفهم ولايحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات و الارض و لا يؤده حفظهما و هو العلى العظيم.

Okunuşu:

Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, lâ te'huzühu sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâti ve ma fil'ard, men zellezi yeşfeu indehu illâ bi'iznih, ya'lemü mâ beyne eydiyhim vemâ halfehüm, velâ yü-hîtûne bi'şey'in min ilmihî illâ bima şâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel'ard, velâ yeûdühû hıfzuhümâ ve hüvel aliyyül azim (Aslanapa, 1957: 106).

Anlamı:

"Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur. O hayydır, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (Hiçbir şey O'na gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar, O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür" (2. Bakara: 255) (Aslanapa, 1957: 106).

3.4.2. Kadem Paşa Hatun Kümbeti

3.4.2.1. Yeri

Erciş'in 2 km. doğusundaki Vanyolu Mahallesi'nde, Erciş-Van karayolunun Erciş şehir merkezi çıkışında, yolun hemen sağında yer almaktadır (Foto. 41-42).

3.4.2.2. Tarihçesi

Kuzey cephedeki üst kat giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah zamanında, büyük emir Rüstem Bey tarafından, emir Yar Ali, Şah Mustafa, Şah Sevük ve Şah Ali ile anneleri Kadem Paşa Hatun için 863 H. (1458 M.) yılında yaptırılmıştır (Aslanapa, 1957: 105) (Foto. 43). 1973-1975 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan kümbetin (Uluçam, 2000: 187), gövde ve külah kısımlarında 23 Ekim 2011 depreminde çatlaklıklar oluşmuştur (Foto. 44).

3.4.2.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Yapı, tamamen düzgün kesme taş malzeme ile iki katlı olarak inşa edilmiştir ve kenarları 6 m. ölçülerinde olan kare planlı kübik bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin köşeleri ortada eşkenar dörtgen, yanlarda üçgen yüzeyler oluşturacak şekilde pahlanarak gövde için onikigen bir geçiş oluşturulmuştur (Foto. 45). Bu özellik, tıpkı Anonim Kümbet'te olduğu gibi, Azerbaycan bölgesi kaideli türlerin bir devamıdır ve genelde Ahlat çizgisindedir (Tuncer, 1992: 216). Dıştan onikigen, içten silindirik planlı olan gövdenin üzeri içten kubbe, dıştan onikigen piramidal bir külahla örtülmüştür (Çiz. 15). İçten silindirik, dıştan onikigen planlı yapıların Anadolu'daki ilk örneği Kayseri Şahcihan Hatun (Döner, XIII. yy. sonu) Kümbeti'dir. Bu plan tipinin, XV. yy.'da Van bölgesindeki en önemli örnekleri Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335) ile Erciş Anonim Kümbet'tir (Tuncer, 1992: 216). Kuzey cephedeki taçkapıyla üst kata giriş sağlanırken (Foto. 47), doğu, batı ve güney cephelerine ise birer pencere açılmıştır. Giriş kapısı önünde 6 basamaklı bir merdiven bulunmaktadır.

Kaidenin doğu yüzüne bitişik beş basamaklı bir merdivenle cenazelik bölümünün kapısına inilmektedir (Foto. 46). Buradan da iki basamaklı ikinci bir merdivenle cenazelik bölümüne inilmektedir. Kare planlı cenazeliğin üzeri, beşik tonozla örtülüdür (Çiz. 15). Kaidenin batı yüzüne açılan mazgal bir pencereyle bu bölümün aydınlanması sağlanırken, günümüzde içeride herhangi bir sanduka ve mezar mevcut değildir.

3.4.2.4. Süsleme Özellikleri

Kümbetin alt katında ve iç kısmında herhangi bir süsleme unsuru olmayıp, süslemeler daha çok gövdenin dış yüzeyinde yoğunlaşmıştır. Gövdenin etek

kasnağında alt ve üsttekiler kaval, ortadaki üçgen kesitli ince bir silmeden oluşan üçlü silme dizisi, Anonim Kümbet'teki gibi yapının çevresini dolaşmakta, kuzey cephede yukarı doğru bükülerek taçkapıyı çevrelemektedir. Gövdenin kuzey yüz hariç her yüzü, içbükey silmelerden oluşturulmuş birer dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Kuzey cephede yer alan üst kat giriş kapısı sivri kemerli olup, kapıyı yine sivri kemer formlu geniş bir bordür çevrelemektedir (Foto. 48) (Çiz. 16). Süsleme kompozisyonu oldukça yıpranan bu bordürde seçilebilen süsleme unsurları, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflerdir. Burada iki rumi ve bir palmetin uzanan sapları bordür boyunca devam etmekte, palmetlerin sağındaki ve solundaki boş alanlara doğru kıvrımlar yaparak birbiri içine geçecek şekilde birer düğüm oluşturmaktadır. Bu düğümler, boş alanları palmetlerle eş değer şekilde doldurmaktadır (Ünal, 1976; Bülbül, 1995). Kapının üst kısmında, inşa kitabesi yer alırken (Foto. 43), taçkapıyı en dıştan etek kasnağındaki silmelerin devamı olan üçlü silme dizisi çevrelemektedir (Foto. 47).

Kümbetin batı penceresini önce sivri kemer formlu ince bir bordür, sonra da yine sivri kemer formlu ve burmalı bir kaval silme çevrelemektedir. Bordürde, Anonim Kümbet'in taçkapı ve güney pencere bordüründekine benzer bir şekilde, iki yarım daire oluşturarak devam eden, rumi ve saplarından oluşan bitkisel formlu süslemelere yer verilmiştir (Foto. 50) (Çiz. 17). Penceredeki bir diğer süsleme ise alınlık kısmındaki rozet motifidir. İç içe geçmiş dört kollu iki yıldızla dairevi bir düğüm dizisinden oluşan bu süslemenin merkezinde sekiz kollu bir yıldız yer almaktadır. Bu yıldızın içine de sekiz yapraklı bir gülbezek yerleştirilmiştir (Çiz. 18). Pencerenin üst kısmında dikdörtgen bir pano ile ikinci bir rozet motifi daha yer almaktadır (Foto. 52) (Çiz. 19). Panoda, Anonim Kümbet'in güney pencere alınlığında olduğu gibi, tamamen kapalı hatlardan oluşturulan sekizgen ve beşgen şeklinde geometrik süslemelere yer verilmiştir (Çiz. 21). Kompozisyonda, yatay eksende yer alan iki sekizgen ve her sekizgen çevresinde bulunan sekiz adet beşgenden meydana gelen kompozisyonun merkezinde iki adet sekiz kollu yıldız yer almaktadır. Beşgenler panonun bitiş noktasında yarıdan kesilerek bir devamlılık hissi oluşturmuş, böylece sonsuzluk prensibine temel teşkil etmiştir. Panonun hemen altında yer alan rozet motifi, tamamen kapalı hatlı, geometrik geçmelerden

oluşmaktadır. Sistemsel olarak devam eden bu geçmelerin merkezindeki boşlukta oniki kollu bir yıldız oluşturulmuş, bu yıldızın ortasına da oniki yapraklı bir gülbezek yerleştirilmiştir.

Kümbetin güney penceresi süsleme kompozisyonu açısından batı penceresinin bir tekrarı niteliğindedir (Foto. 51). Sivri kemer formlu ince bordür ve burmalı kaval silme burada da pencere açıklığını örten temel öğeler olmuştur. İki yarım daire oluşturarak devam eden rumi ve saplarından oluşan bitkisel kompozisyon, buradaki bordür süslemesinin de temelini oluşturmuş (Çiz. 17), pencere alınlığında yer alan rozet motifi batı pencere alınlığındaki rozet ile aynıdır (Çiz. 18). Pencerelerin üst kısımlarındaki dikdörtgen panolar da aynı özellikleri gösterirken (Foto. 53) (Çiz. 21) iki pencere arasındaki tek fark, güney pencerenin üst kısmında ikinci bir rozet motifinin yer almamış olmasıdır.

Kümbetin doğu penceresi diğer iki pencereye göre kısmen de olsa farklılık göstermektedir (Foto. 49). Burada, pencere açıklığını ilk olarak geniş bir bordürün, sonra da burmalı kaval bir silme çevrelediği görülmektedir. Bordürde, tıpkı taçkapı bordüründe olduğu gibi, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel süslemelere yer verilmiştir (Çiz. 16). İki rumi ve bir palmetin uzanan sapları bordür boyunca devam etmiş, palmetlerin sağındaki ve solundaki boş alanlara doğru kıvrımlar yaparak, birbiri içine geçecek şekilde birer düğüm oluşturmuştur. Bu düğümlerin en belirgin özelliği ise, palmetlerin yanındaki boşlukları palmetlerle eş değerde doldurmuş olmasıdır (Ünal, 1976; Bülbül, 1995). Pencerenin alınlık kısmındaki rozet motifi biçim ve süsleme bakımından batı pencerenin üst kısmındaki tamamen kapalı hatlı, geometrik geçmelerden oluşan rozet motifiyle benzer özellikler göstermektedir. Sistemsel olarak devam eden bu geçmeler arasındaki tek fark ise, doğu pencerenin merkezindeki boşlukta sekiz kollu bir yıldız meydana gelmiş ve bu yıldızın ortasına da sekiz yapraklı bir gülbezek yerleştirilmiş olmasıdır (Çiz. 20). Pencerenin üst kısmında sonsuzluk prensibine göre işlenmiş, sekizgenler ve beşgenlerden oluşan dikdörtgen pano, diğer pencerelerdeki panolarla birebir aynı özellikler göstermektedir (Foto. 54) (Çiz. 21).

Cephede, pencereler arasında ve pencerelerle taçkapı arasında kalan yüzlere, alt ve üst uçları istiridye kabuğu şeklinde olan ve köşelerinde bitkisel motifli

süslemelere yer verilen, birer çırtma niş yerleştirilmiştir (Foto. 55) (Çiz. 22).

Kümbetin gövdesinde yoğunlaşan süsleme kompozisyonunun yanı sıra külahta dikine uzanan kaval silmelerin üstten birleştirilmesiyle her yönde üst üste iki tane kemer oluşturularak külaha bir hareketlilik katılmıştır (Foto. 56). Bu kemerlerin tümüne de birer rozet yerleştirilmiştir (Foto. 57). Bu rozetlerde sekiz kollu yıldız, çarkıfelek gibi motiflere yer verilmiştir.

3.4.2.5. Yazılar

Kuzey cephede taçkapının üst kısmında altı satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Foto. 43). 104x60 cm. ölçülerinde üç blok taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenen kitabe, celi sülüs bir hatla yazılmıştır. Kompozisyon bakımından üç parçalı olarak dizayn edilen kitabe, sağ üst kısımdaki örgülü sülüs besmele, sol üst köşedeki üç satırlık giriş ve altta üç satır halinde asıl metinden oluşmaktadır (Güneş, 2003: 92). Kitabe şöyledir:

بسماللهالرحمنالرحيم

١- ادام الله تعالى ظلال دولته

٢- فى ايام دولت السلطان الاعظم

٣- مالك رقاب الامم سلطان جهان شاه بن بهادريوسف (؟)

٤- انشأ هذه القبة المباركة الاميرالمعظم امير رستم ابن امير المرحوم دولت يار طاب ثراه على مقابير اخوانه

٥- واقربائه و هو احوج الناس رحمت الله تعالى و قصيرالعمر امير يار على و شاه مصطفى

٦- وشاه سوك و شاه على و والدة العزيه قدم پاشا خواتون توفوا فى سنت ثلاث ستين و ثمانمايه.

Okunuşu:

Bi’smi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm

1- Edâme’llâhü Teâlâ zılâle devletihî

2- Fî eyyâmi devleti’s-sultâni’l-a‘zam

3- Mâliki rikâbi'l-ümemi Sultân Cihân Şah bin Bahâdır Yusuf (?)

4- Enşe'e hâzihi'l-kubbete'l-mübârekete el-Emîr el-mu'azzam Emîr Rüstem ibni Emîri'l-merhum Devlet Yâr tâbe serâhü alâ mekâbîri ihvânihî

5- Ve akribâihî ve hüve ahvecü'n-nâsi ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ ve kesîru'l-umri Emîr Yâr Ali ve Şah Mustafa

6- Ve Şah Sevük ve Şah Ali ve vâlideti'l-azîze Kadem Paşa Hâtun tüvüffû fî seneti selâse sittîne ve semânimâyeh (Aslanapa, 1957: 105).

Anlamı:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Ümmetleri sevk ve idare eden, dizginlerini tutan, yöneten Yüce Sultan Cihan Şah -Allah devletinin gölgesini devamlı kılsın- hükümdarlık günlerinde (yapıldı). Merhum Devlet Yâr -Toprağı güzel, mezarı rahat olsun- oğlu büyük emir Rüstem Bey, kardeşleri ve akrabasının kabirleri üzerine bu mübarek kubbeyi yaptı. İnsanlar arasında Ulu Tanrı'nın rahmetine çok muhtaç ve kısa ömürlü olan onlar Emir Yâr Ali ve Şah Mustafa ve Şah Sevük ve Şah Ali ve onların aziz anneleri Kadem Paşa Hatun 863 H. (1458 M.) yılında vefat ettiler" (Aslanapa, 1957: 105).

3.4.3. Akçayuva Kümbeti

3.4.3.1. Yeri

Erciş-Adilcevaz karayolunun 32. km.'sinde, anayolun 2 km. kadar kuzeyinde, Akçayuva (Zayzak) Mahallesi'nin girişindeki bir tepenin yamacında yer almaktadır (Foto. 58).

3.4.3.2. Tarihçesi

Yakınındaki mahallenin adıyla anılan kümbette, inşa kitabesi olmadığı için kaç tarihinde ve kimin adına yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, plan ve mimari özellikleri dikkate alınarak çeşitli tarihlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmacılardan O. Cezmi Tuncer kümbeti, XV. yy.'ın ilk yarısına (1992: 221); R. Hüseyin Ünal ise, XV. yy.'ın sonlarına tarihlendirmektedir (1976: 156). 1972-1973 yıllarında restore edilen kümbetin bu restorasyon sırasında, yıkılan üst örtüsü ve gövdenin bazı bölümleri yenilenmiştir (Foto. 59) (Tuncer, 1992: 218). Bir efsaneye

konu olduğu için, çevrede "Kedi Kümbeti" olarak da bilinmektedir (Koşar, 2008: 260-261).

3.4.3.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Kesme taş malzemeyle iki katlı olarak inşa edilen kümbet, kenar ölçüleri 6.35 m. olan kare planlı kübik kaidenin üzerinde yükselmektedir. Kaidenin köşeleri, iki üçgen yüz oluşturacak şekilde pahlanmış ancak, gövde ile oturtmalığın birleştiği hat belirlenmemiştir. Kaide, gövdeye oranla çok yüksek tutulmuş ve gövdeyle kaide birbirinin içine geçmiştir (Foto. 60). Böylece, Anonim Kümbet ile Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nde gördüğümüz, Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335) ile Ahlat kümbetlerinde de karşımıza çıkan kural bozulmuş; alt ve üst katın nerede başlayıp, nerede bittiği kesin bir hat ile belirlenmemiştir. Kümbet, bu özelliği ile bölgede tek örnek durumunda olup Kırşehir İlhanlı Kümbeti (1287) ve Sivas Ahi Emir Ahmet Kümbeti (1333) ile benzer özellikler göstermektedir (Tuncer, 1992: 220-221).

Anonim Kümbet ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nde gördüğümüz, içten silindirik, dıştan onikigen plan özelliği bu yapıda da devam ettirilmiş ve gövdenin üzeri, içten kubbe, dıştan onikigen piramidal bir külahla örtülmüştür (Çiz. 23). Kuzey cephedeki kapıyla üst kata giriş sağlanırken (Foto. 61), gövdenin diğer ana yönlerine ise birer pencere açılarak iç mekânın aydınlanması sağlanmıştır. Kaidenin doğu yüzüne bitişik yedi basamaklı bir merdivenle inilen cenazelik bölümü (Foto. 62), 4,30 m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri beşik tonozla örtülüdür. Günümüzde içeride herhangi bir sanduka yoktur.

3.4.3.4. Süsleme Özellikleri

Süsleme kompozisyonu açısından oldukça sade olan kümbette, onikigen gövdenin her yüzü, düz silmelerden oluşan birer dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır (Foto. 64). Bu özellik, konumuz olan önceki iki kümbette de görülmektedir. Son onarım sırasında tamamen yenilen kuzeydeki üst kat giriş kapısı, tamamen basit bir hal almıştır. Onarımdan önceki mimari ve süsleme özellikleri açısından hiçbir bilginin bulunmadığı kapının tek mimari özelliği, düz silme şeklindeki dikdörtgen çerçevenin iç kısmında, içbükey silmeli ikinci bir çerçevenin daha yer alıyor olmasıdır (Foto. 61).

Kümbetin batı penceresini ters "U" biçimli, iç içe iki silme çevrelemektedir. Bunlardan en dıştaki düz silme, içteki içbükey kesitli silmeden oluşmaktadır (Foto. 65). Pencerenin en dikkat çeken özelliği üst kısmında yer alan, ortada bir gülbezek motifinin iki yanındaki birer insan başı şeklinde tasvir edilmiş figürlü süslemelerdir (Foto. 68) (Çiz. 24). Dolgun yüz hatları, küt burunları ve badem gözleri ile bu figürler, tipik bir Orta Asya insanını anımsatmaktadır. İslam sanatında insan tasvirlerinden kaçınıldığı bilinmekle beraber, tasvirlerin genellikle göze çarpmayacak şekilde, bir girintiye ya da bitkisel motifli süslemelerin içine gizlenerek resmedildiği görülmektedir (Ögel, 1966: 91). Ancak, Akçayuva Kümbeti'ndeki insan başı şeklindeki figürlü süslemelerin, ilk bakışta görülebilecek şekilde işlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu özellik, batı penceresini diğer pencerelerden ayırırken, kümbetin Erciş başta olmak üzere Anadolu mimarisindeki ve Türk-İslam sanatındaki önemini de artırmıştır (Ünal, 1976: 156).

Kümbetin güney penceresi, farklı mimari üslubuyla dikkati çekmektedir. Bölgedeki diğer kümbetlerde görülmeyen özellik, pencereyi ters "U" şeklinde mukarnaslı bir geçişin çevreliyor olmasıdır. Üç sıra halindeki mukarnaslı bölümün yuvaları derin yivlerle hareketlendirilmiş olup hücrelerin üst kısımlarında yüzeysel yivlere yer verilmiştir. Bu özellik, güney pencereye ayrı bir görünüm ve ahenk katmıştır (Foto. 66).

Doğu penceresi ise tamamen sıradan bir görünüm arz etmektedir. Batı penceredeki gibi iç içe iki silmenin çevrelediği penceredeki tek süsleme unsuru, üst kısımda yer alan rozet motifleridir (Foto. 63). Ortada büyük bir rozetin iki yanına küçük ölçekli olarak yerleştirilen rozetlerin iç kısımlarında, rumi ve palmet motifleri yer almaktadır. Süslemede, iki ruminin sapları birbiri içine geçecek şekilde uzanarak rozetin içini doldurmuş, altta birleşerek bir palmeti oluşturmuştur (Çiz. 25) (Foto. 67).

Kümbetin üst örtü sistemini oluşturan külah, son onarım sırasında baştan aşağıya yenilenmiştir. Bu onarım sırasında, külahın üst bölümüne, tepeden eteğe kadar dik olarak uzanan kaval silmelere yer verilmiştir (Foto. 69).

3.4.4. Haydarbey Kümbeti

3.4.4.1. Yeri

Erciş-Van karayolunun 8. km'sinde, anayolun 1 km. solunda yer alan Haydarbey Mahallesi'nin "Ziyaret" olarak adlandırılan mevkisinde bulunmaktadır (Foto. 70).

3.4.4.2. Tarihçesi

Üzerinde herhangi bir inşa kitabesi yoktur. Bazı kaynaklarda kümbetin, yakınındaki mahalleye de ismini veren, Horasan erenlerinden birisi olan ya da Hoca Ahmet Yesevi'nin neslinden geldiğine inanılan Haydar Baba'ya ait olabileceği ve XV. yy.'da yapıldığı tahmin edilmektedir (Uluçam, 2000b: 195). Yakın bir tarihe kadar sadece cenazelik bölümüne ait kalıntıların ayakta kalabildiği kümbet, 2015 yılı Mart ayında define avcıları tarafından iş makineleri ile yıkılarak ortadan kaldırılmıştır (Foto. 71).

3.4.4.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Yakın bir zamana kadar ayakta olan kare planlı cenazelik bölümünün, moloz taşlarla duvarı örülmüş, siyah ve gri renkli kesme taş malzeme ile de duvar kaplaması yapılmıştır (Foto. 72). Erciş'teki diğer kümbetlerin plan ve mimarisiyle benzer özellikler gösteren bu yapının kümbet olduğuna dair en önemli işaretler, alt katın tıpkı diğer kümbetler gibi kare planlı olması ve bu bölümün üzerini beşik tonoz sisteminin örtmesidir. Alt katın doğu duvarı tamamen, batı duvarı ise kısmen yıkılmıştır. Diğer kümbetlerdeki gibi, cenazeliğin giriş kapısı doğu tarafta olmalıdır. Ancak, yıkılan doğu duvarıyla birlikte bu kapıda yok olmuştur (Foto. 73) (Çiz. 26)[3].

Haydarbey Kümbeti'ni genel hatlarıyla incelediğimizde cenazelik bölümünün kare planlı olduğu kanaati tamamen oluşurken, ikinci kat hakkında fikir verecek herhangi bir kanıt olmadığı için, bu katın plan ve mimarisi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kümbetin mimarisi ile ilgili iki alternatif görüş akla gelmektedir. Bunlardan ilki; Haydarbey Kümbeti tıpkı Erciş'teki diğer kümbetler gibi, içten silindirik dıştan onikigen planlı olarak inşa edilmiş ve zamanla üst katı dış

[3] Kümbetin eski fotoğraflarından faydalanılarak yapılan kroki çizimi için bkz. (Çiz. 26)

etkenlerden dolayı yıkılmış olması; ikincisi ise benzer örneğine Ahlat Yarım Kümbet'te (XIV. yy.) rastladığımız gibi, cenazelik bölümü inşa edildikten sonra çeşitli nedenlerden dolayı kümbetin tamamlanamamış ve yarım bırakılmış olmasıdır.

3.5. MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI

3.5.1. Çelebibağı Mezarlığı

3.5.1.1. Yeri

Erciş-Adilcevaz karayolunun 10. km.'sindeki Çelebibağı Mahallesi'nin 2 km. güneyinde yer almaktadır (Foto. 74-75).

3.5.1.2. Tarihçesi

İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak 1992 yılına kadar ölü gömme işlemlerinin yapıldığı mezarlık alanda, geçmişten günümüze sağlam bir şekilde ulaşan Selçuklu, Karakoyunlu ve Osmanlı dönemlerine ait mezar taşları mevcuttur. 1992-1995 yılları arasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam başkanlığında alanda kazı ve kurtarma çalışmaları yapılmış, bu kazı çalışmalarında sanat değeri olan 99 adet mezar taşı ve sanduka tespit edilmiştir. Mezarlık alanın yüzeyindeki en eski mezarlar, Selçuklu dönemine aittir. Mezarlığın tepe noktasında bir grup halinde yer alan bu döneme ait mezarların en eskisi 555 H. (1160 M.) tarihlidir (Foto. 76). Bu mezarların platform taşları arasında ise daha eski dönemlere ait, basit mihrabiye süslemeli levha şeklinde mezar şahideleri bulunmuştur (Foto. 77). Bu şahidelerin X-XI. yy.'a ait olduğu tahmin edilmektedir (Uluçam, 2000a: 55).

Mezarlığın güney ve doğu bölümlerinde yoğunlaşan mezarların, şahide biçimleri ile üzerlerindeki süsleme ve yazı karakterleri incelendiğinde bu mezar taşlarının XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait olduğu anlaşılmıştır. Bu grupta yer alan en eski mezar, 714 H. (1315 M.) tarihlidir (Foto. 85). Mezarlık alanda tespit edilen ve teşhir edilmek üzere Van Müzesi'ne götürülen koç-koyun şeklindeki mezar taşları da yine Karakoyunlu dönemine aittir (Uluçam, 1998: 121).

Mezarlıktaki bir diğer mezar grubunu ise Osmanlı dönemine ait sarık ve kavuk biçimli şahidelere sahip mezarlar ile Latin harfleriyle yazılmış son dönemlere

ait mezarlar oluşturmaktadır (Foto. 78). Mezarlığın tepe noktasında ve kuzey bölümünde yer alan bu mezarlar oldukça sadedir.

1992-1995 yılları arasında gerçekleştirilen kazı ve restorasyon çalışmaları sonucunda gün yüzüne çıkarılan ve bakımı yapılan mezarlar günümüzde yine harap olmuştur. Define avcıları tarafından yapılan kaçak kazılar sonucunda oldukça tahrip olan mezarlık alanda yer yer çöküntüler oluşmuş bazı mezar taşları da kırılmıştır.

3.5.1.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Van Gölü çevresindeki birçok mezar türünü bünyesinde barındıran Çelebibağı Mezarlığı'nda, kare ve sekizgen planlı mezarlar (Foto. 79-80), şahideli ve şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlar (Foto. 81) ile üzeri açık ve kapakla örtülü mezarlar bulunmaktadır (Foto. 82-83) (Çiz. 27-32)

Sıkıştırılmış çakıl taşı üzerine atılmış temele oturan ve iki-üç sırası günümüze ulaşabilen kare ve sekizgen planlı mezarların dış yüzeyleri, kesme taş malzemeyle örülmüştür. İçten ve dıştan aynı plan özelliklerini gösteren mezarlardan kare planlı olan türlerinde giriş kapısı bulunurken sekizgen planlı mezarda giriş kapısı yoktur (Uluçam, 2000b: 191).

Şahideli sanduka şeklindeki mezarlar, zeminde uzanan dikdörtgen prizmal şeklindeki blok bir taş ile başucuna dikilen bir şahideden oluşmaktadır. Sandukaya göre daha yüksekçe tutulan şahidelerin uzunluğu bazı örneklerinde 2 m.'yi aşmaktadır. Arka ve yan yüzleri genellikle sade olan şahidelerin doğuya bakan ön yüzlerinde kandil, çarkıfelek ve gülbezek motifleri; geometrik ve bitkisel süslemeler ile mezarın kimlik bilgilerinin yer aldığı metinler ve ayet metinleri yer almaktadır. Yekpare blok bir taştan oluşan dikdörtgen prizmal şeklindeki sanduka kısımları süsleme kompozisyonu açısından daha sadedir. Üst kısımda yüzeysel bir mihrabiye nişi ile tekdüzelikten kurtulan sandukaların bazı örneklerinde üst kısımda ayet metinleri yer almaktadır. Yan yüzleri geometrik ve bitkisel motifli süslemelerle hareketlendirilirken doğuya bakan ayakucu kısımlarında gülbezek ve rozet motifleri görülmektedir.

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlar, diğer mezar türlerine göre daha küçük ölçeklidir. Birçoğunun çocuk ya da bebeğe ait olduğu bu mezarlar, yatay bir şekilde

uzanan yekpare blok bir taştan oluşmaktadır. Alt ve yan kenarları ile dikdörtgen prizmal bir mimari oluştururken üst iki kenarı bazı örneklerde üçgen, bazı örneklerde ise yuvarlak ya da balıksırtı şeklindedir. Süsleme kompozisyonu açısından oldukça sade olan prizmal sanduka şeklindeki mezarlar üzerindeki en yaygın motif, çarkıfelek ve gülbezektir.

Dört tarafı dikme levha taştan oluşan üzeri açık mezarların çok az sayıda örnekleri bulunmaktadır. Ortası boş kaldığı için toprakla doldurulan bu mezarların yan levhalarında süsleme unsurları görülürken bazıları ise tamamen sade bırakılmıştır. Aynı şekilde dört tarafı dikme levha taştan oluşan mezarın üzerine dikdörtgen prizmal bir kapak ya da sanduka şeklinde bir kapak konularak kapaklı sanduka şeklindeki mezarlar oluşturulmuştur. Özellikle Selçuklu dönemine ait bu mezarların yan yüzlerinde bitkisel motifli süslemeler dikkat çekerken, örgülü kûfi hatla yazılmış kitabeler de ilgi çekicidir (Uluçam, 2000a: 20).

3.5.1.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında dört gruba ayrılmaktadır:

3.5.1.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından 24 tane olan bu mezarlar, dikdörtgen prizmal şeklinde bir sanduka ve başucuna dikilen bir şahideden oluşmaktadır. Bir bölümü ayakta ve sağlam olan tek şahideli sanduka tipi mezarların büyük bir kısmı da zamanla yıkılmış hatta şahide ve sandukası birbirinden ayrılan bazı parçalar kaybolmuştur. İnsan tahribatı yanında doğa tahribatı ile birlikte oldukça yıpranan mezarların yüzeylerinde oluşan likenler yüzünden süslemelerin ve yazıların bir kısmı anlaşılamayacak hale gelmiştir.

3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 84) (Çiz. 28/1), şahidesi 1.20x0.35x0.17 m. ölçülerindedir. Mukarnas başlıklı şahidenin üst tarafı kırılmıştır. Kırılan parçayla birlikte mukarnasın üst hücreleri de yok olmuştur. Yan ve arka yüzleri oldukça sade olan şahidenin ön yüzünde dikdörtgen bir çerçeve ile

sınırlandırılan alanda bir kandil motifi yer almaktadır. Çerçevenin alt iki köşesi yelpaze şeklinde istiridye motifleri ile şekillendirilirken kandil motifinin bu bölüme bakan alt sapı yivlerle hareketlendirilmiştir. Üstten kıvrık dal uzantılarıyla estetik bir görünüm oluşturulan kandilin ortasında geometrik halkaların birbiri içine geçmesiyle oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir. Bu kompozisyonu dıştan bir kuşak halinde kitabe şeridi çevrelemektedir (Foto. 85) (Çiz. 33). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيدة المرحومة المحتاجة الي رحمة الله تعالي و ...تنزيلة خاتون بنت محمد توفيت في شهر شعبان سنة اربع عشروسبع ماية.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-saide, el-merhume, el-muhtace, ila rahmeti'llahi te'ala ve … Tenzile Hatun binti Muhammed tuvuffiyet fi şehri Şa'ban senete Erba'a Aşere ve Seb'a mi'etin.

Anlamı: "Bu mezar, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç, saide, merhume ve … Muhammed kızı Tenzile Hatun'a aittir. 714 H. (1315 M.) yılı Şaban ayında vefat etti." (Uluçam, 2000a: 28-29).

Mezarın dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası, 1.50x0.50x0.25 m. ölçülerindedir (Foto. 87). Ayakucuna gelen doğu yüzünde oniki kollu bir yıldız motifi yer almaktadır. Yuvarlak bir daire içinde yer alan bu motif, dıştan merkeze doğru sivrilen ve merkezde diğer uçlarla bileşen oniki koldan oluşmaktadır. Oniki kolun dışa doğru genişleyen uçlarına birer dairevi kabartma yerleştirilerek boşluklar doldurulurken, oniki kolla yuvarlak daire arasında kalan boş kısımlara da aynı şekilde dairevi kabartmalar yerleştirilmiştir (Foto. 88) (Çiz. 34). Diğer yan yüzleri tamamen sade tutulan sandukanın üst yüzünde, ortada bir mihrabiye nişi ve nişin alt kısmında bir çarkıfelek motifi bulunan süslemelere yer verilmiştir (Foto. 87) (Çiz. 35). Mihrabiye nişi üstten yuvarlak bir kemer şeklinde olup baş kısmı taçlandırılmıştır. Alt kısmında yer alan çarkıfelek motifi ise, klasik çarkıfelek motifleriyle aynı özellikler göstermektedir (Foto. 86) (Çiz. 35). Bu kompozisyonu dıştan bir şerit halinde ayet kitabesi çevrelemektedir. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

شهد الله انه لا اله الا هو و الملائكت و أولوا العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم.

Okunuşu: Şehidallâhu ennehû lâ ilâhe illâ huve, ve'l melâiketu ve ulûl ilmi kâimen bil kıst, lâ ilâhe illâ huve'l azîzu'l hakîm.

Anlamı: "Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" (3. Ali İmran: 18) (Uluçam, 2000a: 28).

3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 89) (Çiz. 28/2), şahidesi 1.50x0.50x0.20 m. ölçülerindedir. Mukarnas başlıklı şahidenin yan ve arka yüzlerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru bulunmayıp, ön yüzünde baş kısmı taçlandırılmış yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi içinde kandil motifi yer almaktadır. Kandilin ortasında tamamen kapalı formlardan oluşan zincir şeklinde geometrik geçmelere yer verilirken, kandilin etrafında bitkisel formlu süslemeler bulunmaktadır. Bu form, kandilin üst sapından başlayarak yukarı doğru uzanan iki rumi ile ruminin saplarının devamından oluşan bir palmet motifinden meydana gelmektedir. Rumiler aşağı doğru uzanarak, birer tam daire şeklinde kıvrımlar yaptıktan sonra kandil motifini de içine alarak son bulmaktadır (Çiz. 36). Mihrabiye kemerinin üst iki yanında alem biçiminde iki hilâl motifinin de bulunduğu süsleme kompozisyonunu kazıma tekniğiyle yazılmış ayet kitabesi çevrelemektedir (Foto. 90). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

بسماللهالرحمنالرحيم. انال متمن في مقام امين. في جنات و عيون. يلبسون من سندس و استبرق متقابلين.

Okunuşu: Bismillah'ir-rahman'ir-rahim. İnne'l muttakine fî makâmi emîn. Fî cenneti ve ûyun. Yelbesûne min sundusin ve istebrakin mutekâbilîn.

Anlamı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Muttakiler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar" (44. Duhan: 51-53) (Uluçam, 2000a: 29).

Ayet kitabesinin devamında ise Esma'ül Hüsna'dan "الله المومن" (Allah el Mü'min) ismi şerifi yazılıdır. Şahidenin en alt kısmında ise "... ان الله" (İnne'llahe …) şeklinde başlayan bir bölüm daha bulunmaktadır.

1.90x0.50x0.30 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası "3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar" sandukası ile benzer özellikler göstermektedir (Foto. 91). Yan yüzleri sade olan sandukanın doğu yüzüne bir gülbezek motifi işlenmiştir. Yuvarlak bir hatla sınırlandırılan gülbezeğin sekiz yaprağı bulunmaktadır (Foto. 92) (Çiz. 37). Sandukanın üst yüzünde ise ortada biraz daha geniş ve uzun tutulmuş dilimli kemerli bir mihrabiye nişi ve nişin ortasında bir gülbezek motifi bulunmaktadır. Kısmen tahrip olmuş gülbezek, sandukanın doğu yüzündeki diğer gülbezek motifiyle benzer özellikler göstermektedir (Foto. 93) (Çiz. 38). Bu kompozisyonu ise bir şerit halinde kitabe çevrelemektedir. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيدة الشهيدة المرحومة المحتاحة الي رحمة الله تعالي ... بنت لمين خاتون ... توفيت في شهر جمادي الاول سنة ...

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-saide, eş-şehide, el-merhume, el-muhtace, ila rahmeti'llahi te'ala … binti Leman Hatun … tuvuffiyet fi şehr-i cemaziyel-evvel.

Anlamı: "Bu mezar, Allah'ın rahmetine muhtaç, saide, merhume -Allah O'nu bağışlasın- şehide … Kızı Leman (?) Hatun'a aittir. … yılının Cemaziyel-evvel ayında vefat etti. Allah rahmet etsin." (Uluçam, 2000a: 29).

3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 94) (Çiz. 28/3), şahidesi 1.60x0.40x0.20 m. ölçülerindedir (Foto. 95) (Çiz. 39). Şahidenin alınlık kısmı mukarnas başlıklı olup, bu bölümün en üst kısmında "بسماللهالرحمنالرحيم" (Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm) yazısı yer almaktadır. Yazının hemen altında kıvrık dal ve Rumilerden oluşan bitkisel motifli süslemelere yer verilirken, mukarnas hücrelerinin içinde kabartma olarak yapılmış iki adet kandil motifi bulunmaktadır (Foto. 96).

Şahidenin 2/3 oranındaki kısmını kapsayan orta bölümünde, dikdörtgen bir çerçeve içinde kandil motifi yer almaktadır. Kandilin sapları yelpaze şeklinde olup ortasında çarkıfelek motifi bulunmaktadır. Bu kompozisyonu ise en dıştan bir kuşak halinde kitabe çevrelemektedir (Foto. 97). Üst kısımda "الحمدلله" (Elhamdülillah) yazılı olan ve nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

قل يا عبادى الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا منرحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiy ellezîne esrefû alâ enfusihim lâ taknetû mirrahmeti'llahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan innehu hüve el-ğafûru er-rahîm.

Anlamı: "De ki: Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir" (39. Zümer: 53) (Uluçam, 2000a: 30).

1.90x0.40x0.30 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası tahrip olarak üç parçaya bölünmüş, üzerindeki yazı ve süslemeler aşınmıştır. Kalan izlerden sandukanın üst yüzünde yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişinin bulunduğu ve etrafını da bir kitabe şeridinin çevrelediği anlaşılmaktadır (Foto. 98) (Çiz. 40). Ancak, kitabe oldukça tahrip olduğu için okunamamıştır.

3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 99) (Çiz. 28/4), şahidesinden günümüze sadece mukarnas başlıklı bölümü ulaşabilmiştir. Mimari ve süsleme özellikleri açısından "3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar" şahidesinin başlığı ile benzer özellikler gösteren bu bölüm, mukarnaslı bir geçiş ve hemen ardından kıvrık dal ve rumilerden oluşan bitkisel motiflerle bezelidir. En üst kısımda ise **"**بسماللهالرحمنالرحيم**"** (Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm) yazısı yer almaktadır (Foto. 100).

1.80x0.30x0.20 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının üst yüzünde yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi bulunmaktadır. Bu nişi ise kitabe kuşağı çevrelemektedir. (Foto. 101) (Çiz. 41). Oldukça tahrip olan kitabe okunamamıştır.

3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 102) (Çiz. 28/5), şahidesi günümüzde iki parçaya ayrılmıştır. Arka yüzünde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru bulunmayan şahidenin ön yüzünde dikdörtgen bir çerçeve içinde, birbirinden bağımsız olarak uzanan bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Burada iki grup

halinde uzanan dört farklı ruminin meydana getirdiği süslemeler söz konusudur. İlk grupta yer alan iki rumi, çerçevenin üst tarafında kıvrımlar yaparak kandilin üst sapında birleşmekte; kandilin yarım dairesiyle birlikte üst bölümünü oluşturduktan sonra yukarı doğru kavisler yaparak bir hilal motifiyle son bulmaktadır. İkinci grupta yer alan ve çerçevenin alt bölümünü dolduran iki rumi, tıpkı üst taraftaki gibi kıvrımlar yaparak devam etmekte; kandilin yarım dairesiyle birlikte alt bölümünü de oluşturarak son bulmaktadır. Bu süslemelerin en ilginç yanı ortada bir kandil motifini oluşturuyor olmasıdır. Kandilin boş kalan orta bölümünü ise beş adet daire şeklinde halkanın birbiri içine geçmesiyle oluşturulmuş süslemeye yer verilmiş ve halkaların merkezine de beş kollu bir yıldız yerleştirilmiştir. Tüm bu kompozisyonları ise en dıştan ayet kitabesi çevrelemektedir (Foto. 103) (Çiz. 42). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

قل يا عبادي الذين اسرفو على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiye ellezîne esrefû alâ enfusihim lâ taknetû mirrahmeti'llahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan.

Anlamı: "De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar" (39. Zümer: 53) (Uluçam, 2000a: 31).

2.20x0.44x0.44 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası işlemeleriyle dikkat çekmektedir. Yan yüzlerinde sandukanın boyunca uzun tutulan dikdörtgen biçimli birer pano içinde bitkisel formlu süslemelere yer verilmiştir. Simetrik olarak devam eden süslemelerde iki adet rumi motifi birbiri içine geçerek düğüm motifi oluşturduktan sonra sapları alt kısımda ikiye bölünerek bir sapı sağdan ve soldan palmeti oluşturmakta, diğer sapı da yukarı doğru kıvrım yaparak ikinci rumi motifini oluşturmaktadır. Bu özellik pano boyunca devam etmektedir (Foto. 105) (Çiz. 45). Alandaki en süslemeli sandukalardan biri olan bu sandukanın doğu yüzüne işlenmiş bir madalyon içinde, on kollu yıldız ile bu yıldızı kaplayan geometrik geçmelerden oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir. Her biri zikzak oluşturarak devam eden bu geometrik çizgiler, süslemenin merkezinde küçük boyutlu ikinci bir on kollu yıldız meydana getirirken, birbiriyle üst bölümde on adet beş kollu yıldız motifleri oluşturmuştur (Foto. 106) (Çiz. 43). Sandukanın üst yüzünde diğer mezarlardaki gibi,

ortada sivri kemerli bir mihrabiye nişi, nişin ortasında bir gülbezek motifi (Foto. 107) (Çiz. 44) ve bu kompozisyonları üç yönden çevreleyen kitabe kuşakları yer almaktadır (Foto. 108). Kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيدة الشهيدة المر حو مة المحتاجة الي رحمة الله تعا لي. ... خاتون مات حمله ... حسن سلطان.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-saide, eş-şehide, el-merhume, el-muhtace, ila rahmeti'llahi te'ala … Hatun mat hamile … Hasan Sultan.

Anlamı: "Bu mezar, saide, şehide, merhume, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç … Hatun … (hamile olarak öldü ?) … Hasan Sultan ?" (Uluçam, 2000a: 30).

3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 108) (Çiz. 28/6), şahide kısmının üst bölümü kırılmıştır. Kalan bölümde, ortada dikdörtgen bir çerçeve içinde iki ucu yelpaze şeklinde olan ve ortasında bir çarkıfelek bulunan kandil motifi yer almaktadır (Foto. 109) (Çiz. 46). Bu kompozisyonun etrafını ise dıştan bir kuşak halinde ayet kitabesi çevrelemektedir. Şahidenin kırılan üst bölümü ile birlikte kitabenin bu bölümü de kırılmıştır. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

قل يا عبادي الذين (اسرفو على انفسهم لا تقنطوا من رحمة) الله ان الله يغفر الذنوب جميعا.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiye ellezîne (esrefû alâ enfusihim lâ taknetû mirrahmetil) lahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan.

Anlamı: "De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar" (39. Zümer: 53) (Uluçam, 2000a: 32).

1.44x0.50x0.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının üst yüzünde, uç kısmı sivriltilmiş yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi ve etrafını çevreleyen kitabe kuşağı yer almaktadır (Foto. 110) (Çiz. 48). Kitabedeki yazılar günümüzde okunamayacak derecede yıpranmıştır.

3.5.1.4.1.7. No'lu Mezar

Aslında tek şahideli sandukaya sahip mezarın günümüzde sandukası ile

şahidesi birbirinden ayrılmıştır. Alanda yaptığımız çalışmalarda sanduka bölümüne rastlayamadığımız mezarın, şahide kısmı ise ortadan kırılarak üst bölümü kaybolmuştur (Foto. 111) (Çiz. 29/7). Önceki fotoğraflardan, dikdörtgen prizmal bir sandukası ve yüksekçe bir şahidesi bulunduğu anlaşılmaktadır (Foto. 112). Şahidenin alınlık kısmı mukarnas başlıklıdır. Alınlığın en üst bölümünde, "بسماللهالرحمنالرحيم" (Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm) yazısı yer alırken, bu bölümün hemen altında, " يا شكور- يا صبور- يا غفور- يا برهان - يا سبحان- يا سلطان" (Ya Şekûr-Ya Sabûr, Ya Ğafûr-Ya Bürhan, Ya Sübhan-Ya Sultan) ismi şerifleri bulunmaktadır (Foto. 113). Mukarnaslı bölümün hücre aralarına kandil motifleri işlenirken üst bölümlerinde ise, " يا الله ، يا محمد ، يا علي" (Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali) isimleri yazılıdır (Uluçam, 2000a: 32).

Şahidenin orta bölümünde, dikdörtgen bir çerçevenin ikiye bölünmesiyle oluşturulan çeşitli süslemelere yer verilmiştir. Alttaki çerçevenin içinde kolları yelpaze şeklinde olan bir kandil motifi yer alırken bu kandilin ortasına altı yapraklı bir gülbezek motifi yerleştirilmiştir. Üstteki çerçevede ise üç tane üçgen şeklinde geometrik süslemenin iç içe geçmesiyle oluşturulmuş dokuz kollu bir yıldız motifi yer almaktadır. Bu motifin ortasına da sekiz kollu bir madalyon yerleştirilmiştir (Foto. 111) (Çiz. 47). Bu süslemeleri dıştan, bir kuşak halinde ayet kitabesi çevrelemektedir. Şahidenin kırılan üst bölümüyle birlikte kitabesi de tahrip olmuştur. Nesih bir hatla yazılan kitabesi şöyledir:

Şahidenin sağ tarafında;

قل هوالله احد. الله الصمد. لم يلد و لم يولد. ولم يكن له كفوا احد.

Okunuşu: Kul hüvellâhü ehad. Allâhüs-samed. Lem yelid ve lem yûled. Ve lem yekün lehû küfüven ehad.

Anlamı: De ki; O Allah bir tektir. Allah eksiksiz, sameddir. Doğurmadı ve doğurulmadı. O'na bir denk de olmadı (112. İhlâs: 1-4).

Şahidenin sol tarafında;

قل يا عبادي الذين اسرفو على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiye ellezîne esrefû alâ enfusihim lâ taknetû

mirrahmeti'llahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan.

Anlamı: "De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar" (39. Zümer: 53) (Uluçam, 2000a: 33).

Günümüzde kaybolan sanduka kısmı ise önceki fotoğraflardan anlaşılacağı üzere oldukça sade tutulmuştur. Dikdörtgen prizmal sandukadaki tek süsleme unsuru, diğer mezarlarda gördüğümüz yüzeysel mihrabiye nişi yerine kabartma tekniği ile yapılmış bir mihrabiyedir (Foto. 112).

3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar

Aslında tek şahideli sandukaya sahip mezarın sandukası ile şahidesi günümüzde birbirinden ayrılmıştır. Alanda yaptığımız araştırma sırasında sadece sandukasına rastladığımız mezarın önceki fotoğraflarından anlaşılacağı üzere, yüksekçe tutulan bir şahidesi bulunmaktadır (Foto. 114) (Çiz. 29/8). Şahidenin mukarnas başlıklı alınlık kısmı diğer türlerinden farklılık göstermektedir. En üst kısımda yer alan "Besmele"nin bazı harfleri yukarı doğru uzantılar yaparak, üçgen şeklinde yapraklar oluşturmuştur. "Besmele"nin hemen altında ortada bir hilal içinde altı kollu yıldız, iki yanında birer kandil motifi yer almaktadır. Bu süslemelerin "Besmele" şeridine doğru uzanan uçları, üç kollu yaprak oluşturarak son bulmaktadır. Bu süslemeler ve "Besmele" şeridindeki üçgen uzantılar, şahideye bitkisel bir görünüm kazandırmaktadır. Başlığın en alt kısmında ise, tek sıra mukarnas dizisi ve araların birer kandil motifi yer almaktadır (Foto. 115).

Şahidenin 2/3 oranındaki alt bölümünde ise, ortada dikdörtgen bir çerçeve içinde oldukça girift bir şekilde işlenmiş palmet, rumi ve kıvrık dallar şeklinde süslemelere yer verilmiş, ortasına da bu süslemelerle bütünleşecek şekilde bir kandil motifi yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonu iki taraftan bir kuşak içinde kitabe çevrelemektedir. Kitabede; *"Zümer Suresi'nin 53. Ayeti mevcuttur. Kitabenin sonunda Esmaü'l Hüsna'dan* **"** يا حنان - يا منان - يا ديان **"** *(Ya Hannân, Ya Mennân, Ya Deyyân) ismi şerifleri okunmaktadır"* (Uluçam, 2000a: 34).

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşan 1.90x0.40x0.49 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının kuzey, güney ve doğu yüzlerinde etrafı çerçeve

içine alınarak bir pano oluşturmak suretiyle, içlerinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir (Foto. 116). Bu süslemeler kıvrık dal, rumi, palmet ve lotus çiçeği şeklindedir. Kuzey ve güney yan yüzlerdeki panolarda birer atlamalı olarak verilen palmetler, gövdeden iki sap ile uzanmaktadır. Bu saplar birbiri içinden geçerek örgü-düğüm motifi oluşturduktan sonra devam ederek lotus ve palmet motifinin içinde bulunduğu ikinci süsleme kompozisyonunu oluşturmaktadır. Daha sonra devam eden bu saplar panonun üst kısmında birer rumi motifi oluşturarak son bulmaktadır (Foto. 117) (Çiz. 49). Sandukanın doğu yüzünde kare bir pano içinde yer alan süslemede ise kuzey ve güney yan yüzlerdeki süslemenin bir kesiti verilmiştir (Foto. 118). Çerçevelerin bitiş noktasında yarıdan kesilen bu süslemeler aynı zamanda sonsuzluk hissi oluşturmaktadır. Sandukanın üst yüzünde ise zeminden 5 cm. kadar kabartılmış dikdörtgen bir çerçeve içinde sivri kemerli bir mihrabiye nişi ile etrafında kitabe şeridine yer verilmiştir (Foto. 116). Kitabe şöyledir:

هذاالقبر السعيد الشهيد المرحم المظلوم المغفور المحتاج الي رحمة الله تعالي سيد احمد ... بن السلطان طاب ثراه و جعل الجنة ... توفي في تسع شهر ذيالحجة.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-mazlum, el mağfur, el-muhtac, ila rahmeti'llahi te'ala, Seyyid Ahmed … bin es-sultan tabe serahu ve ce'ele-l cennet mesvehu tuvifiyet fi tis'i şehr-i zilhicce.

Anlamı: "Bu mezar, said, şehit, merhum, mazlum, mağfur, Allah'ın rahmetine muhtaç, Seyyid Ahmed … oğlu Sultan. Yattığı yer rahat, durağı Cennet olsun. Zilhicce ayının dokuzunda öldü." (Uluçam, 2000a: 33-34).

3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar

Aslında tek şahideli sandukaya sahip mezarın sandukası ile şahidesi günümüzde birbirinden ayrılmıştır. Alanda yaptığımız araştırma sırasında sadece sandukasına rastladığımız mezarın önceki fotoğraflarından anlaşılacağı üzere şahidesi de bulunmaktadır (Foto. 119) (Çiz. 29/9). Yüksekçe tutulan şahidesi "3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar" şahidesiyle aynı özellikler göstermektedir. Şahidenin mukarnas başlıklı alınlık kısmının en üst bölümünde, harf uzantıları üçgen yaprak şeklinde olan "Besmele" şeridi yer almaktadır. "Besmele"nin hemen altında ortada bir palmet motifi, iki yanında birer kandil motifi yer almaktadır. Bu süslemelerin

“Besmele” şeridine doğru uzanan uçları, üç kollu yapraklar oluşturarak son bulmaktadır. Bu süslemeler ve “Besmele” şeridindeki üçgen uzantılar, şahideye bitkisel bir görünüm kazandırmaktadır. Başlığın en alt kısmında ise, tek sıra mukarnas dizisi ve araların birer kandil motifi yer almaktadır (Foto. 120).

Şahidenin 2/3 oranındaki alt bölümünde ise, ortada dikdörtgen bir çerçeve içinde oldukça girift bir şekilde işlenmiş palmet, rumi ve kıvrık dallar şeklinde süslemelere yer verilmiş, ortasına da bu süslemelerle bütünleşecek şekilde bir kandil motifi yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonu iki taraftan birer kuşak içinde kitabe çevrelemektedir (Foto. 120). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيدة اشهيدة المظلومة المحتجة الي رحمة الله تعالي. السلطان طاب ثراهما و جعل الجنة مأواهما.

Okunuşu: Haze’l kabri, es-saide, eş-şehide, el-mazlume, el-muhtace, ila rahmeti’llahi te’ala. Es-sultan tabe serahma ve ce’alel cennetü Me’va hüma.

Anlamı: “Bu mezar, saide, şehide, mazlume, Yüce Allah’ın (CC) rahmetine muhtaç. … Sultan (… kızı...’a aittir). Yattıkları yer rahat, durakları Me’va Cenneti olsun” (Uluçam, 2000a: 35).

Mezarın günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış, 1.60x0.40x0.40 ölçülerindeki sandukası ise diğer türlerden farklı tutulmuştur. Dikdörtgen formdaki prizmal sandukanın orta kısmı yuvarlatılarak altlığı ve başlığı olan monolit sütuna benzetilmiştir (Foto. 121) (Çiz. 50). Üst yüzüne bir mihrabiye nişi ile içinde altı kollu yıldızın bulunduğu bir rozet motifi işlenirken (Foto. 122) (Çiz. 51), kuzey yan yüzüne iki tane çarkıfelek motifi (Foto. 123-124) (Çiz. 52), doğu yüzüne de bir gülbezek işlenmiştir (Foto. 125) (Çiz. 53).

3.5.1.4.1.10. No’lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 126) (Çiz. 29/10), şahidesi 2.10x0.43x0.25 m. ölçülerindedir. Arka ve yan yüzleri sade olan şahidenin, ön yüzü süsleme kompozisyonu açısından oldukça zengindir (Foto. 127). Mukarnas başlıklı alınlık kısmının en üst bölümünde, uçları üçgen yaprak şeklinde olan bir hatla “Besmele” yazısı yer almaktadır. Bu bölümün hemen altındaki bölgede Esmaü’l Hüsna’dan; **“**يا شكور- يا صبور- يا غفور- يا برهان - يا سبحان- يا سلطان” (Ya Şekûr-Ya

Sabûr, Ya Ğafûr-Ya Bürhan, Ya Sübhan-Ya Sultan) ismi şerifleri yer alırken; mukarnas hücreleri arasında ise birer kandil motifi bulunmaktadır (Foto. 128).

Şahidenin orta bölümünde ise, ortada dikine dikdörtgen bir çerçevenin ikiye bölünmesiyle içine yerleştirilmiş iki farklı süsleme söz konusudur. İlk süsleme alt bölümdeki kandil motifidir. Kandilin sapları yelpazeyi andırır şekilde kalın çizgilerle doldurulmuştur. Ortasındaki süsleme oldukça yıpranmıştır, ancak kalan izlerden altıgen formlu bir süslemenin olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen çerçevenin üst kısmında ise, vazoyu andıran yüzeysel bir niş ile belirleniş alan içinde bir hayat ağacı motifi yer almaktadır. Merkezinde altı kollu bir rozet ve sekiz kollu yıldızın bulunduğu bu motif, palmetlerle zenginleştirilmiştir (Foto. 129) (Çiz. 54). Bu süsleme kompozisyonunu ise dört bir taraftan nesih bir hatla yazılan kitabe şeridi çevrelemektedir. Şahidenin sağ tarafındaki kitabe şöyledir:

قل هوالله احد. الله الصمد. لم يلد و لم يولد. ولم يكن له كفوا احد.

Okunuşu: Kul hüvellâhü ehad. Allâhüssamed. Lem yelid ve lem yûled. Ve lem yekün lehû küfüven ehad.

Anlamı: De ki; O Allah bir tektir. Allah eksiksiz, sameddir. Doğurmadı ve doğurulmadı. O'na bir denk de olmadı (112. İhlâs: 1-4).

Şahidenin orta bölümünden başlayarak sol tarafından devam eden kitabe şöyledir:

قل يا عبادي الذين اسرفو على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiye ellezîne esrefû alâ enfusihim lâ taknetû mirrahmeti'llahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan.

Anlamı: "De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar" (39. Zümer: 53) (Uluçam, 2000a: 36).

Mezarın dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası 1.85x0.43x0.43 m. ölçülerindedir. Kuzey yan yüzünün iki uç tarafında, 36x36 cm. ölçülerindeki panolar içinde, ortada sekiz kollu bir yıldız ile etrafında palmet ve rumi şeklinde olan bitkisel motifli süslemeler yer alır (Foto. 130) (Çiz. 55). Sandukanın doğu yüzünde, yuvarlak

kemerli yüzeysel bir niş bulunurken (Foto. 131), üst yüzünde ise sivri kemerli bir mihrabiye nişi ile nişi çevreleyen kitabesi yer almaktadır (Foto. 132) (Çiz. 56). Kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيدة اشهيدة المرحومة السيدة العلوية المظلومة بنت سيدة اولاد رسول النبى صلى الله تعالى في شان جد هاو ما ارسلناك الا رحمة للعالمين. ستي زين(ب) ... بنت مولنا عبد الحي طا بثراهما و جعل ال جنة. توفين يوم ال اثنين في خامس عشرين ذيالقعدة سنة اربع.

Okunuşu: Haze'l kabri, es-saide, eş-şehide, el-merhume, es-seyide, ulu'yyet-ül mazlume, binti, seyid evlad-ı rasul, el-nebi sallallahu te'ala fi şanı ceddi have ma ersalnake illa rahmet'el-lil alemin. Sitti Zeyne(b) … binti Mevlana Abdulhayy tabe serahma ve cea'lel cennet. Tevefeyne yevme'l üsneyni fi hamsi i'şrine zilkadeti senete erbe'in.

Anlamı: "Bu mezar, saide, şehide, merhume, yüce ruhlu, mazlume, "Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik." (ayetinin muhatabı) Yüce Allah'ın Nebisi ve Rasulü'nün evladından Mevlana Abdulhayy kızı Sitti Zeyneb (?)'e aittir. Yattığı yer rahat, durağı Cennet olsun. Zilkade ayının yirmi beşinde pazartesi günü vefat etti. Sene: ..4(?)" (Uluçam, 2000a: 35-36).

3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın günümüzde şahidesi ile sandukası birbirinden ayrılmıştır (Foto. 133-134) (Çiz. 29/11). 1.70x0.44x0.22 m. ölçülerindeki şahidenin arka ve yan yüzleri sade olup, süslemeler ön yüzde yoğunlaşmıştır (Foto. 135) (Çiz. 57).

Mukarnas başlıklı alınlık kısmının en üst bölümünde "بسماللهالرحمنالرحيم" (Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm) yazısı yer alırken, bu bölümün hemen altında mukarnas hücreleriyle bütünleşen kısımda Esmaü'l Hüsna'dan " يا سبحان- يا الله ، يا سلطان - يا الله ، - يا شكران - يا غفران - يا الله" (Ya Sübhan - Ya Allah, Ya Sultan - Ya Allah, Ya Şükran - Ya Ğufran - Ya Allah"ism-i celilleri yer almaktadır. Mukarnas hücreleri arasında ise birer kandil motifi bulunmaktadır (Foto. 137).

Şahidenin 2/3 oranındaki orta bölümü dikdörtgen bir çerçeve ile ikiye bölünmüş ve her bölüme birer adet kandil motifleri yerleştirilmiştir. Bu kandillerin

göbek kısımları oldukça büyük tutularak içlerine geometrik motifli süslemelere yer verilmiştir. Bu süslemelerden alttaki altı kollu yıldız, üstteki oniki kollu yıldız şeklindedir (Çiz. 57). Bu kompozisyonu dört bir yandan nesih bir hatla çevreleyen kitabe kuşakları yer almaktadır (Foto. 135). Şahidenin sağ tarafındaki kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج الي رحمة الله تعالي.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmeti'llahi te'ala.

Anlamı: "Bu kabir, said, şehid, merhum, Allah'ın rahmetine muhtaç."

Şahidenin sol tarafından başlayarak, alt kuşağa kadar devam eden kitabe şöyledir:

قل يا عبادي الذين اسرفو على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا.

Okunuşu: Kul yâ ibâdiye ellezîne esrefû alâ enfusihim lâ taknetû mirrahmeti'llahi inne'llahe yeğfiru ez-zunûbe cemîan.

Anlamı: "De ki: Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir" (39. Zümer: 53).

Şahidenin alt tarafında yer alan kitabe şöyledir:

ابراهيم بن احمد بن حيدار تاريخ سنة خمس و ثلاثين ثمانماية.

Okunuşu: İbrahim bin Ahmed bin Haydar. Tarih: Senete Hamsin ve Selasine Semanemietin.

Anlamı: "Haydar oğlu Ahmed oğlu İbrahim'e aittir. Tarih: 835 H. (1432 M.) senesi" (Uluçam, 2000: 37).

Mezarın, 1.96x0.44x0.46 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası oldukça sade olup, üst yüzünde kabartma bölüm içinde yer alan bir mihrabiye nişi tek süsleme unsurudur (Foto. 136) (Çiz. 59).

3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 138) (Çiz. 30/12), şahidesinin

üst bölümü kırılmıştır. Kalan 0.75x0.27x0.20 m.'lik parçada, ortada dikdörtgen bir çerçeve içinde kandil motifi yer almaktadır. Sapları yelpaze şeklinde olan kandilin ortasında bir de çarkıfelek motifi bulunmaktadır (Çiz. 58). Bu kompozisyonu dıştan bir şerit halinde kitabe çevrelemektedir. Ancak, üst kısmı kırık olan kitabenin yazı bütünlüğü de sağlanamadığı için kitabede ne yazdığı anlaşılamamaktadır (Foto. 139).

Mezarın, 1.60x0.30x0.45 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının yan yüzleri sade olup üst bölümünde sivriltilmiş yuvarlak kemerle son bulan bir mihrabiye nişi yer almaktadır. Bu mihrabiye nişini dört taraftan kitabe çevrelemektedir (Foto. 140) (Çiz. 60). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذا ال قبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج الي رحمة الله تعالي و غفرله ... المرهوم ... اقا ... في سنة في ثلاث و خمسين ثمانماية.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmeti'llahi te'ala ve ğaferalehu, … el-merhum, … aka … fisenetin, fi selasin ve hamsin semanimiyetün.

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid, Yüce Allah'ın (CC) rahmetine muhtaç, merhum … Aka'ya (aittir). Allah O'nun günahlarını affetsin. 853 H. (1449 M.) yılında vefat etti" (Uluçam, 2000: 37).

3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın günümüzde şahidesi ile sandukası birbirinden ayrılmıştır (Foto. 141-142) (Çiz. 32/13). 2.25x0.44x0.20 m. ölçülerindeki şahidesinin arka ve yan yüzleri sade olup süslemeler doğuya bakan ön yüzündedir. Şahidenin 1/3 oranını kapsayan üst bölümü şahidenin yere düşmesiyle birlikte parçalanmıştır (Foto. 143). Önceki fotoğraflardan anlaşılacağı üzere şahide mukarnas başlıklıdır (Foto. 142). Başlığın mukarnasla birleşen alınlık bölümünde kısa bir kitabe yer almaktadır. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

لااله - الاالله محمدرسول - الله

Okunuşu: La İlahe - İllah, Muhammed Rasul - Allah

Anlamı: "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (SAV) O'nun rasulüdür" (Uluçam, 2000a: 40).

Şahidenin orta bölümünde dikdörtgen bir çerçeve içinde kandil motifi ile bitkisel formlu süslemelere yer verilmiştir. Bitkisel motifli süslemeler, rumilerin kıvrılarak devam eden saplarından meydana gelmektedir. Geçmeler ve örgü-düğüm motifleri oluşturarak aşağı doğru devam eden saplar, alt bölümde kandil motifini içine almaktadır. Klasik bir üslupla ele alınan kandildeki tek süsleme unsuru ise göbek kısmında yer alan on iki yapraklı bir gülbezek motifidir (Çiz. 61). Bu süsleme kompozisyonunu ise dört bir yandan ayet kitabesi çevrelemektedir (Foto. 143). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة و لا نوم له ما فى السموات و ما فى الارض من ذا الزى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم و ما خلفهم ولايحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات و الارض و لا يؤده حفظهما و هو العلى العظيم.

Okunuşu: Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, lâ te'huzühu sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâti ve ma fil'ard, men zellezî yeşfeu indehû illâ bi'iznih, ya'lemu mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm velâ yü-hîtûne bi'şey'in min ilmihî illâ bimâ şâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel'ard, ve lâ yeûdühû hıfzuhümâ ve hüve'laliyyülazîm.

Anlamı: "Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur. O hayydır, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (Hiçbir şey O'na gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar, O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür" (2. Bakara: 255) (Uluçam, 2000a: 40).

Mezarın, 2.10x0.44x0.53 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının yan yüzleri sade olup üst bölümünde, uç kısmı alem şeklinde yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi yer almaktadır (Çiz. 63). Bu mihrabiye nişini dört bir taraftan kitabe çevrelemektedir (Foto. 144). Ancak, kitabe metni oldukça yıprandığı için okunamamaktadır.

3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 145) (Çiz. 32/14)

2.15x0.42x0.20 m. ölçülerindeki şahidesi mukarnas başlıklı olup başlık bölümü diğer mezar şahidelerine göre oldukça sade tutulmuştur. Şahidenin orta bölümünde ise dikdörtgen bir çerçeve içinde ortasında çarkıfelek motifi bulunan ve sapları yelpaze şeklinde olan bir kandil motifi yer alırken bu kompozisyonu dört bir yandan kitabe çevrelemektedir (Foto. 146) (Çiz. 62). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا الله محمد رسول الله. هذا القبر السعيدة الشهيدة المرحومة المحتاجة الي رحمة الله تعالي سنة ثلاث عشر ... الحمد لله رب العالمين يا الله الله.

Okunuşu: Bismillah'ir-rahman'ir-rahim. La İlahe İllah Muhammed Rasulullah. Haze'lkabr, es-saide, eş-şehide, el-merhume, el-muhtace, ila rahmeti'llahite'ala. Senetü selase aşere … Elhamdü'lillahi rabbi'lalemin. Ya Allah Allah.

Anlamı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (SAV) O'nun rasulüdür. Bu kabir, saide, şehide, merhume, Yüce Allah'ın merhametine muhtaç …'a aittir. Sene: ..13. Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Ya Allah. Allah" (Uluçam, 2000a: 41).

Mezarın iki parçaya ayrılmış dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası oldukça sadedir. Sandukanın üzerindeki tek süsleme unsuru yıpranmış olan bir mihrabiye nişidir (Foto. 145) (Çiz. 64).

3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar

Önceki fotoğraflardan anlaşılacağı üzere tek şahideli sandukaya sahip mezarın şahidesi ve sandukası birbirinden ayrılmış, alanda yaptığımız incelemeler sırasında sandukası bulunamamıştır (Foto. 147-148) (Çiz. 32/15).

2.10x0.35x0.20 m. ölçülerindeki şahidesi diğer mezar şahidelerine göre sade tutulmuştur. Mukarnas başlıklı olan şahidenin arka ve yan yüzlerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Ön yüzünde ise dikdörtgen bir çerçeve içinde iki uzun zincir ya da iple asılmış kandil motifi dikkati çekmektedir. Bu kandilin ortasında ise bir adet çarkıfelek motifi yer almaktadır (Foto. 149) (Çiz. 65). Şahide üzerinde herhangi bir yazı unsuru yoktur.

Önceki fotoğraflardan anlaşılacağı üzere dikdörtgen prizmal şeklindeki

sandukanın üzerinde, alandaki diğer birçok sandukada olduğu gibi yüzeysel bir mihrabiye nişi yer almaktadır (Foto. 148).

3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar

Tıpkı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar'da olduğu gibi mezarın şahidesi ile sandukası birbirinden ayrılmıştır. Zamanla sandukası kaybolan mezarın şahidesi ise ortadan ikiye bölünmüştür (Foto. 151-152) (Çiz. 32/16).

1.60x0.35x0.20 m. ölçülerindeki şahidenin mukarnas başlıklı üst bölümü kırılmıştır. Şahidenin orta kısmında ise kademeli sivri kemerli yüzeysel bir niş içinde bitkisel motifli süslemeler ile kandil motifine yer verilmiştir. Üst kısımda bir hilal motifi ile başlayan dört adet kıvrık dal şeklindeki bitkisel süsleme, örgü-düğüm motifleri oluşturduktan sonra iki kolu iki adet rumi motifiyle bütünleşmektedir. Bu rumilerin sapları aşağı doğru uzanarak örgü motifi oluşturduktan sonra ortadaki kandil motifiyle birleşmektedir. Üst kısımdaki kıvrık dalların diğer iki kolu ise düğüm motifleri oluşturarak kandil motifini de içine alacak şekilde aşağı doğru uzanmakta, en alt bölümde iki adet rumi oluşturarak son bulmaktadır. Şahidedeki yüksek kabartma tekniğiyle yapılan kandil motifi, bu özelliği ile Erciş çevresindeki diğer mezar taşlarında yer alan kandil motiflerinden farklı özellik göstermektedir. Ortasında yer alan ve çarkıfelek şeklindeki gülbezek motifi şahidedeki son süsleme unsuru olarak dikkat çekmektedir (Foto. 150) (Çiz. 66).

Önceki fotoğraflardan anlaşılacağı üzere, mezarın dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası oldukça sade olup üst yüzünde bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 151).

3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 153) (Çiz. 32/17), 1.58x0.32x0.21 m. ölçülerindeki şahidesi oldukça sadedir. Yan ve arka yüzlerinde herhangi bir süsleme ve yazı unsurunun bulunmadığı mukarnas başlıklı şahidedeki tek süsleme unsuru, ön yüzünde dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kandil motifidir. Sapları yelpaze şeklinde olan kandilin ortasında çarkıfelek motifi yer almaktadır (Foto. 154) (Çiz. 67).

1.75x0.54x0.32 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası oldukça tahrip

olmuştur. Dört parçaya ayrılan sandukanın üst kısmında yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 155) (Çiz. 69).

3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 156) (Çiz. 32/18), 1.76x0.33x0.23 m. ölçülerindeki şahidesi mukarnas başlıklıdır. Yan ve arka yüzleri süsleme açısından sade olan şahidenin ön yüzünde, dikdörtgen bir çerçeve içinde bitkisel formlu süslemeler ile kandil motifine yer verilmiştir. Üst kısımda bir hilal motifi ile başlayan iki adet kıvrık dal şeklindeki süsleme aşağı doğru uzanarak birer düğüm motifi oluşturduktan sonra içe doğru kıvrılarak ortadaki kandil motifinin üst bölümünü meydana getirmektedir. Bu süslemelerden bağımsız olarak dikdörtgen çerçevenin alt kısmında bir palmet motifiyle başlayan iki adet kıvrık dal şeklindeki süsleme yukarı doğru uzanarak rumi motifleriyle birlikte kandilin alt bölümünü meydana getirmektedir. Çerçevenin içindeki son süsleme unsuru ise kandilin üst sapından başlayarak yukarı doğru uzanan ve çerçevenin üst iki kenarını dolduran iki adet rumi şeklindeki süslemedir (Çiz. 68). Bu kompozisyonları ise kazıma tekniğiyle yazılmış mezarın kitabesi çevrelemektedir (Foto. 157). Nesih bir hatla yazılan ve büyük bir bölümü okunamayacak derecede yıpranan kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيد الشهيد المرحوم .....

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum ……

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid, merhum ……."

2.25x0.54x0.32 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası oldukça tahrip olmuştur. Kalan izlerden üst yüzünde bir mihrabiye nişinin olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 158) (Çiz. 70).

3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar

Mezarın günümüze sadece sandukası ulaşabilmiştir (Foto. 159) (Çiz. 31/19). 1.85x0.40x0.36 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sanduka mimari olarak alandaki diğer sandukalardan farklılık göstermektedir. Üst kısmında başlangıcı alem şeklinde olan yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi ile yan yüzlerindeki boydan boya uzanan üçgen yivler mezardaki tek süsleme unsurlarıdır

(Foto. 160) (Çiz. 71). Sandukanın üst yüzünde kabartma tekniğiyle yazılmış kitabesi yer almaktadır. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذاقبر الشيخ الشهيد ... البارع شيخ محمد بن الشيخ عثمان بن الشيخ حسين بن الشيخ عبدالوهاب بن الشيخ ... تو في في شهر محرم من شهور سنة ثاني و اربعين و سبعماية.

Okunuşu: Haze-kabr, eş-şeyh, eş-şehid … el-bari' Şeyh Muhammed bin eş-Şeyh Osman bin eş-Şeyh Hüseyin bin eş-Şeyh Abdü'l-vahhab bin eş-Şeyh … tuvifiye fi Şehr-i Muharrem min şuhuri senetün saniye ve erba'yin ve seb'amiyetün.

Anlamı: "Bu mezar, Şeyh Abdü'l-vahhab oğlu Şeyh Hüseyin oğlu Şeyh Osman'ın oğlu, şehid, merhum Şeyh Muhammed'e aittir. 742 H. (1341 M.) yılı, Muharrem ayında vefat etti" (Uluçam, 2000: 43).

3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar

Şahidesi kaybolan mezarın günümüze sadece sandukası ulaşabilmiştir (Foto. 161) (Çiz. 29/20). 1.90x0.52x0.52 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukanın üst yüzü klasik üslupla başlangıç kısmı alem şeklinde olan dilimli kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi ile hareketlendirilirken (Foto. 162) (Çiz. 72), yan yüzlerinde yer alan sonsuzluk prensibine göre işlenmiş ve iç içe geçmiş sekizgenlerden oluşan geometrik motifli süslemeler sandukaya farklılık kazandırmıştır (Foto. 163) (Çiz. 73). Sandukanın doğu yüzüne ise ortasında sekiz kollu yıldız motifinin bulunduğu ve iç içe geçmiş geometrik motifli süslemelerin yer aldığı bir madalyon yerleştirilmiştir. Zengin süsleme kompozisyonlarına sahip sanduka mezarlık alanında bulunan diğer sandukalardan bu farklı görünümü ile dikkat çekici bir özellik kazanmıştır (Foto. 164) (Çiz. 74).

3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar

Tıpkı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar ve 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar'da olduğu gibi şahidesi kaybolan mezarın günümüze sadece sandukası ulaşabilmiştir (Foto. 165) (Çiz. 29/21). 1.85x0.50x0.45 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukanın yan yüzlerinde yer alan Bursa kemerli küçük ve yüzeysel nişler dikkat çekmektedir. Erciş ve çevresindeki diğer mezar taşlarında görülmeyen bu özellik, mezara bir faklılık katmaktadır (Foto. 166) (Çiz. 76). Sandukanın üst yüzünde ise

kabartma olarak yapılmış, baş kısmı alem şeklinde olan yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi yer almaktadır (Foto. 167) (Çiz. 75). Bu kompozisyonların dışında mezarda başka bir süsleme ve yazı unsuru yoktur.

3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar

Sadece sandukası günümüze ulaşan mezarın, 1.90x0.46x0.40 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası iki parçaya ayrılmıştır (Foto. 168) (Çiz. 30/22). Sandukanın üst yüzünde dikdörtgen şeklindeki yüzeysel mihrabiye nişinin etrafında mezarın kitabesi yer almaktadır (Çiz. 77). Kabartma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذاالقبر السعيد الشهيد المرهوم ... تعالي و غفرله ... خليل ... في سنة ثلاث و خمسين و ثمانماية.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum … Te'ala ve ğaferallahu … Halil … fi senetün selase ve hamsin ve semanimeyetün.

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç (Allah) O'nun günahlarını bağışlasın. … Halil … 853 H. (1449 M.)" (Uluçam, 2000a: 44).

3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın şahidesi kırılmış günümüze sadece şahidenin alt bölümü ulaşabilmiştir (Foto. 169) (Çiz. 30/23). Bu bölümde herhangi bir süsleme ve yazı unsuru bulunmamaktadır.

Mezarın 2.10x0.50x0.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası oldukça sadedir. Yan yüzlerinde herhangi bir süslemenin bulunmadığı sandukanın üst yüzünde yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi ile bu nişi çevreleyen kitabe yer almaktadır (Çiz. 78). Kabartma tekniğinde ve nesih bir hatla yazılan bölümler halindeki kitabe şöyledir:

Nişin yuvarlak kemerli bölümünün şahide ile birleştiği kısımda;

الحمدلله

Okunuşu: Elhamdülillah

Anlamı: "Hamd Allah'a mahsustur."

Nişin yan taraflarında;

هذا القبر السعيدة الشهيدة ... الي رحمة الله تعالي و غفرله ... اقا الاول ...

Okunuşu: Haz'el-kabr, es-saide, eş-şehide … ila rahmeti'llahi te'ala ve ğaferallahu … aka el-evvel.

Anlamı: "Bu mezar, Allah'ın affına ve rahmetine muhtaç saide, şehide … Aka'ya (aittir)."

Nişin alt kısmında;

تو في في سنة ثلاث و خمسين و ثمانماية.

Okunuşu: Tuvifiye fi senetüselasin ve hamsin ve semanimietün.

Anlamı: "853 H. (1449 M.) yılında öldü" (Uluçam, 2000a: 45).

3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar

Sadece sandukası günümüze ulaşan mezarın (Foto. 170) (Çiz. 30/24), 2.20x0.42x0.42 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukasının yan yüzleri sade olup üst yüzünde iç içe yuvarlak kemerli iki niş dikkati çekmektedir (Çiz. 79). Dikdörtgen bir çerçeve içindeki bu nişleri dıştan kitabe çevrelemektedir. Nesih bir hatla ve kabartma tekniğinde yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر المرهومة السعيدة الشهيدة ... الصالحة ... خديجة خاتون بنت ... خليل خان اقا ... ثلاث و خمسين و ثمانماية.

Okunuşu: Haze'l-kabr el-merhume, es-saide, eş-şehide … es-saliha … Hatice Hatun binti … Halil Han Aka … Selase ve Hamsin ve Semanimietün

Anlamı: "Bu mezar, merhume, saide, şehide, Saliha … Halil han Aka kızı Hatice Hatun'a aittir. 853 H. (1449 M.)" (Uluçam, 2000a: 45).

3.5.1.4.2. Üzeri Açık Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar

Mezarlıkta Karakoyunlu dönemine ait bir adet bulunan üzeri açık şahideli sanduka tipi mezar, beyaz kalker taşından yapılmıştır (Foto. 171) (Çiz. 30/25). 2.30x0.70x0.45 m. ölçülerinde üç tarafı dikme levha taş ve batı tarafında hem dikme hem de şahide bölümünü oluşturan daha yüksekçe levha taştan oluşmaktadır (Foto.

172). Ortası boş kaldığı için toprakla doldurulan mezar üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır (Foto. 171). Mezardaki tek yazı unsuru şahide kısmında kabartma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan kitabedir. Üst kısmı kırılan şahideyle birlikte yok olan kitabe şöyledir:

سنة خمسين و ثمانماية ...

Okunuşu: Senetün Hamsin ve Semanimiyetün

Anlamı: "850 H. (1446 M.) yılında …."

3.5.1.4.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Çelebibağı Mezarlığı'nda Karakoyunlu dönemine ait şahidesiz sanduka şeklinde üç adet mezar bulunmaktadır. Tepesi üçgen prizmal şeklinde olan bu mezarlar küçük boyutlu olup doğrudan mezarın üzerine konulmuştur. Üzerlerinde farklı süsleme unsurları bulunduğu gibi çeşitli yazı unsurları da vardır.

3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 1.80x0.46x0.40 m. ölçülerindedir (Foto. 173) (Çiz. 28/26). Tepesi üçgen prizmal şeklindeki sanduka zeminden üç kademeli olarak yükselmektedir. Sandukanın doğu ve batı yüzlerinde birer daire içinde oniki kollu gülbezek motifleri yer alırken (Foto. 174-175) (Çiz. 80), tepedeki üçgenin kuzey ve güney yan yüzleri ile sandukanın batı yüzündeki gülbezek motifinin hemen altında kitabeler yer almaktadır. Kabartma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan kitabeler şöyledir:

Tepedeki üçgenin kuzey ve güney yan yüzlerinde;

هذا القبر السعيدة الشهيدة المرحومة المحتاجة الي رحمة الله

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-saide, eş-şehide, el-merhume, el-muhtace, ila rahmetillah.

Anlamı: "Bu mezar, saide, şehide, merhume, Allah'ın rahmetine muhtaç."

Batı yüzündeki gülbezek motifinin hemen altında;

خوشير بنت سالح سنة خمس و ثلاثين و ثمانما ية.

Okunuşu: Huşir binti Salih senetün hamsin ve selasin ve semanimietün.

Anlamı: "Salih kızı Huşir, 835 H. (1431 M.) yılında vefat etti" (Uluçam, 2000a: 25).

3.5.1.4.3.2. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 1.85x0.33x0.60 m. ölçülerindedir (Foto. 176) (Çiz. 30/27). Tepesi üçgen prizmal şeklindeki sanduka zeminden kademeli olarak yükselmektedir. Süsleme bakımından oldukça sade olan mezarın üst bölümünde iki sıra halinde kitabesi mevcuttur. Nesih bir hatla ve kabartma tekniğinde yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر المرحوم السعيد الشهيد المحتاج. سنة سبع و خمسين و ثمانماية.

Okunuşu: Haze'l-kabr, el-merhum, es-said, eş-şehid, el-muhtaç. Senetü seb'a ve hamsin ve semanimiyetün.

Anlamı: "Bu mezar, merhum, said, şehid, Allah'ın rahmetine muhtaç. 857 H. (1453 M.) yılında vefat etti" (Uluçam, 2000a: 26).

3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 0.90x0.38x0.22 m. ölçülerindedir (Foto. 177-178) (Çiz. 28/28). Küçük ölçekli olmasından yola çıkarak bir çocuğa ait olduğu tahmin edilmektedir. Tepesi üçgen şeklinde olan mezarın (Çiz. 82), üst iki yüzünde birer çarkıfelek motifi (Foto. 179) (Çiz. 81), doğu ve batıya bakan yüzlerinde de birer gülbezek motifi bulunmaktadır (Foto. 180-181) (Çiz. 83-84). Mezarda bu süslemelerin dışında başka bir süsleme ve yazı unsuru bulunmamaktadır.

3.5.1.4.4. Koç-Koyun Şeklindeki Mezarlar

Günümüzde Çelebibağı Mezarlığı'nda koç-koyun şeklinde mezar taşı bulunmamaktadır. Ancak kaynaklardan, 4 adet koç-koyun şeklindeki mezar taşının koruma amaçlı olarak Çelebibağı Mezarlığı'ndan Van Müzesi'ne götürüldüğü ve burada sergilendiği anlaşılmaktadır (Foto. 182) (Van Müzesi 34.4.1/7, 34.4.2/8, 34.4.3/9, 34.4.4/10 Envanter No'lu kayıtlar) (Uluçam, 2000a: 52-53). Van

Müzesi'nde sergilenen bu mezar taşları konu bütünlüğünün bozulmaması açısından Çelebibağı Mezarlığı konu başlığı altında ele alınmıştır.

3.5.1.4.4.1. No'lu Mezar

90x45 cm. ölçülerindeki mezar taşı bir kaide üzerinde beyaz kalker taşından yapılmıştır. Ayakta durur vaziyette ve ayrıntıya inmeden genel hatlarıyla verilen koç-koyunun boyun ve kuyruk kısımları derin çizgilerle belirginleştirilmiştir. Tamamen sade olan mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 183).

3.5.1.4.4.2. No'lu Mezar

50x30 cm. ölçülerindeki mezar taşı bir kaide üzerinde beyaz kalker taşından yapılmıştır. Genel hatlarıyla birlikte ayakta durur vaziyette yapılan mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 184).

3.5.1.4.4.3. No'lu Mezar

48x28 cm. ölçülerindeki mezar taşı bir kaide üzerinde beyaz kalker taşından yapılmıştır. 3.5.1.4.4.1. No'lu ve 3.5.1.4.4.2. No'lu Mezar ile benzer özellikler gösteren mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 185).

3.5.1.4.4.4. No'lu Mezar

105x50 cm. ölçülerindeki mezar diğer 3 mezara göre farklı özellikler göstermektedir. Beyaz kalker taşından yapılan mezar taşı şişman gövdelidir ve ayakları kısa tutularak zemine yaklaştırılmıştır. Detaya inilmeden genel hatlarıyla verilen koç-koyunun baş kısmı ve gövdenin ön kısmı kırılmıştır. Üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 186).

3.5.2.Tekler Mezarlığı

3.5.2.1. Yeri

Erciş-Adilcevaz karayolunun 26. km. 'sinde, ana yolun 5 km. kuzeyindeki Tekler Mahallesi'nin girişinde yer almaktadır (Foto. 187-188).

3.5.2.2. Tarihçesi

Mezarlık alanda Karakoyunlu dönemine ve geç Osmanlı dönemine ait mezarlar bulunmaktadır. Meyilli bir arazide büyük çoğunluğu otlarla kaplanmış alanda tarihi nitelik taşıyan 26 adet mezar tespit edilmiştir. Arazinin en üst bölümünde bir grup halinde yer alan mezar taşları XIV ve XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait olup tarihi okunabilen en eski mezar taşı 725 H. (1325 M.) yılını göstermektedir (Foto. 228). Meyilli arazinin en alt bölümünde ise geç Osmanlı dönemine ait mezar taşları bulunmaktadır. Sarık ve kavuklarıyla dikkat çeken bu mezar taşları, Erciş ve çevresindeki XIX. yy. mezar taşlarıyla benzer özellikler göstermektedir (Foto. 189). Alandan bağımsız olarak mahalle içindeki bir evin yanındaki üzeri ve etrafı kapalı bir bölümde bulunan, ancak konu bütünlüğü açısından mezarlığın içine dâhil edilen koç-koyun şeklindeki mezar taşları, Erciş ve çevresi başta olmak üzere Doğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında yaygın olarak karşımıza çıkan XIV ve XV. yy.'a ait koç-koyun biçimli mezar taşların özelliklerini göstermektedirler. Günümüzde bakımsızlıktan ve ilgisizlikten yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Tekler Mezarlığı'nda, tespit ettiğimiz 26 adet mezardan 14'ü Karakoyunlu dönemine ait olup form ve süsleme özellikleri açısından dikkat çekmektedirler (Çetin, Bingöl, 2020: 221-222).

3.5.2.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Genel olarak Erciş ve çevresi ile Van Gölü havzasındaki tarihi mezarlıklar ile benzer özellikler gösteren Tekler Mezarlığı'nda, şahideli ve şahidesiz sanduka şeklinde mezarlar ile koç-koyun şeklinde mezarlar bulunmaktadır (Çiz. 85).

Şahideli sanduka şeklindeki mezarlar, zeminde uzanan dikdörtgen prizmal şeklindeki blok bir taş ile başucuna ve ayakucuna dikilen şahideden oluşmaktadır. Sandukaya göre daha yüksekçe tutulan şahidelerin uzunluğu bazı örneklerinde 2 m.'yi aşmaktadır. Arka ve yan yüzleri genellikle sade olan şahidelerin doğuya bakan ön yüzlerinde kandil, çarkıfelek ve gülbezek motifleri; geometrik ve bitkisel süslemeler ile mezarın kimlik bilgilerinin yer aldığı metinler, ayet metinleri ve beyitler yer almaktadır. Yekpare blok bir taştan oluşan dikdörtgen prizmal şeklindeki sanduka kısımları süsleme kompozisyonu açısından daha sadedir. Üst kısımda yüzeysel bir mihrabiye nişi ile tek düzelikten kurtulan sandukaların bazı örneklerinde

yan yüzleri geometrik süslemelerle hareketlendirilmiştir. Alandaki mezar taşların en dikkat çeken özelliği ise Erciş ve çevresindeki hiçbir mezarlık alanda karşımıza çıkmayan çift şahideli mezarların bulunuyor olmasıdır.

Alanda tek örneğini gördüğümüz şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, diğer mezar türlerine göre daha küçük ölçeklidir. Bir çocuk ya da bebeğe ait olduğu tahmin edilen bu mezar, yatay bir şekilde uzanan yekpare blok bir taştan oluşmaktadır.

3.5.2.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında dört gruba ayrılmaktadır:

3.5.2.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından altı tane olan bu mezarlar oldukça tahrip olmuş durumdadır. İnsan tahribatı yanında doğa tahribatı ve yüzeylerde bulunan likenler yüzünden süslemelerin ve yazıların bir kısmı anlaşılamamaktadır.

3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar

Tek şahideli sandukaya sahip mezarın (Foto. 190) (Çiz. 85/1), 0.85x0.40x0.24 m. yüksekliğindeki şahidesinin başlık kısmı kısa ve bodur tutulmuştur. Arka ve yan yüzlerinde herhangi bir süsleme unsurunun bulunmadığı şahidenin ön yüzünde, iki sıra mukarnas başlık ve hemen altında üst kısmı daire şeklinde bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 191) (Çiz. 86).

Mezarın 1.70x0.35 m. ölçülerindeki sandukası günümüzde oldukça tahrip olmuş bir vaziyettedir. Yan yüzleri zeminden 20-25 cm. kadar toprağa gömülüdür. Üst yüzeyi ise oldukça tahrip olduğu için süslemelerin mahiyeti kesin olarak bilinmemektedir (Foto. 190).

3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 192) (Çiz. 85/2), 1.08x0.44x0.23 m. ölçülerindeki şahidesinin üst kısmı kırılmıştır. Oldukça sade olan şahidedeki tek süsleme unsuru ön yüzünde yer alan üst kısmı daire şeklindeki bir mihrabiye nişidir (Foto. 193) (Çiz. 87).

Mezarın 1.60x0.43x0.25 ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukası oldukça tahrip olmuş, parçalara ayrılmıştır. Kalan izlerden yan yüzlerde herhangi bir süslemenin olmadığı anlaşılan sandukanın üst yüzünde ise sivri kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 194) (Çiz. 88).

3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 195) (Çiz. 85/3), 1.50x0.38x0.24 m. ölçülerindeki şahidesi mukarnas başlıklıdır. Üç sıra mukarnaslı bölümün hemen üstünde bir kitabe yer almaktadır (Foto. 196). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

(الله) لا اله الا هو

Okunuşu: (Allâhü) lâ ilâhe illâ hüve.

Anlamı: "(Allah ki), O'ndan başka ilah yoktur."

Şahidenin 2/3 oranındaki orta bölümünde ise ortada dikdörtgen bir çerçeve içinde sapları yelpaze şeklinde olan ve ortasında bir çarkıfelek bulunan kandil motifi yer almaktadır (Çiz. 90). Bu motifi ise dört yönden kitabeler çevrelemektedir (Foto.196). Nesih hatlarla yazılan kitabeler şöyledir:

Kandil motifinin hemen üst kısmındaki iki satırlık kitabe;

سيدعلي ابن

سيد بن حسين

Okunuşu: Seyid Ali ibn- Seyid bin Hüseyin.

Sağ alt köşeden başlayarak üç yönden devam eden kitabe;

هذا القبر السعيد الشهيد المرحوم قصير العمر المحتاج الي مرحمة الله تعا لي وتعمل منه متوفى فى شهر ثمان.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, kasiru'l ömri, el-muhtaç, ila merhameti'llahi te'ala ve te'amele minhu müteveffa fi şehri semanin.

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid, merhum, kısa ömürlü, Yüce Allah'ın merhametine muhtaç, Allah ona rahmetiyle muamele etsin sekizinci ayda (Şa'ban)

vefat etti.”

Kandil motifinin alt kısmındaki dört satırlık kitabe;

لله تسع - وخمسين - وثمان ماة - مغفرة الله الفاتحة

Okunuşu: Lillahi Tis’ûn - Ve Hamsine - Ve Semanûn Mi’etin - Mağfiretul’ lah, El-Fatiha.

Anlamı: “Allah’ın affı üzerine olsun. 859 H. (1455 M.) vefat etti. El-Fatiha.”

Şahidenin arka tarafında ise üst kısmı alem şeklinde olan ve alt kısmında “Allah” lafzı bulunan bir kandil motifi bulunmaktadır. Alem kısmının etrafında mezar taşını yapan ustalara ait olan çeşitli semboller bulunurken kandil motifi ile alem figürünün arasında madalyonlar içinde, boyları birbirinden farklı iki tane hilal motifi yer almaktadır (Foto. 197) (Çiz. 91).

Mezarın 2.10x0.40x0.25 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukası oldukça tahrip olmuş parçalara ayrılmıştır. Kalan izlerden üst yüzünde bir mihrabiye nişinin olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 198) (Çiz. 89).

3.5.2.4.1.4. No’lu Mezar

Tek şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 199) (Çiz. 85/4), şahidesi zamanla kırılmış, kırılan üst parçası kaybolmuştur. Kalan parçası 0.75x0.40x0.18 m. ölçülerinde olan şahidenin arka yüzünde herhangi bir süsleme unsuru olmayıp, ön yüzünde dikdörtgen bir çerçeve içinde ortasında çarkıfelek bulunan bir kandil motifi yer almaktadır (Foto. 200) (Çiz. 92). Bu süsleme kompozisyonunu ise dıştan bir kitabe çevrelemektedir. Şahidenin kırılan üst parçasıyla birlikte, kitabenin de üst bölümü yok olmuştur. Geriye kalan ve nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

السيد الشهيد المحتاج

Okunuşu: Es-seyid, eş-şehid, el-muhtaç.

Mezarın sandukası günümüzde oldukça tahrip olmuştur. Bir kısmı tamamen toprak altında kalan 1.70x0.40x0.20 m. ölçülerindeki sandukanın üzerindeki izlerden bir mihrabiye nişinin olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 199).

3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar

Toprağa gömülü vaziyette olan mezarın günümüzde sadece şahidesi görülmektedir (Foto. 202) (Çiz. 85/5). Yarıdan fazlası toprak altında kalan 0.80x0.38x0.20 m. ölçülerindeki şahidenin arka kısmında, dilimli kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi içinde alt kısmı görülmeyen ancak üst kısmından aynı "3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar" şahidesindeki gibi bir kılıç motifi olduğu anlaşılan bir süsleme mevcuttur (Foto. 201) (Çiz. 93). Bu süslemenin haricinde şahidede başka bir süsleme unsuru yoktur.

3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka türündeki mezarın şahidesi gün yüzünde olup sandukası ise tamamen toprak altında kalmıştır (Foto. 203) (Çiz. 85/6). 1.10x0.36x0.20 m. ölçülerindeki şahidesi üstte 1/3 oranında iki sıra mukarnas başlık ve başlığın üzerindeki kitabeden oluşur (Foto. 204) (Çiz. 94). Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

الله لا اله الا هو

Okunuşu: Allâhü lâ ilâhe illâ hüve.

Anlamı: "Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur."

2/3 oranındaki gövde bölümünde ise üst kısmı daire şeklinde bir mihrabiye nişi yer alır. Bu nişin orta kısmını ve etrafını kitabeler çevrelemektedir. Nesih hatlarla ve kazıma teknikleriyle yazılan kitabeler şöyledir:

Nişin iç kısmındaki kitabe;

كناني كاينا ... ثبتي .....

Okunuşu: Kenani keyna… sebati……..

Şahidenin sağ alt köşesinden başlayarak nişin etrafını çevreleyen kitabe;

هذا القبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج اليرحمة الله تعالي و غفرله سند الملك ...

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmeti'llahi te'ala ve ğafarallahu senedü'l-mülk …

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid, merhum, Yüce Allah'ın merhametine muhtaç mülkün sahibi Allah rahmetiyle muamele etsin…"

3.5.2.4.2. Çift Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Dikdörtgen prizma şeklindeki sandukaların doğu ve batı uçlarına bitişik olarak uzanan birer adet şahideden oluşmaktadır. Mezarlıkta tek şahideli sanduka şeklindeki mezarlarla ile aynı sayıdadır ve fiziki durumları ilk gruba göre daha iyidir. İnsan tahribatı yanında doğa tahribatı sonucunda aşınmalar ve yüzeylerde bulunan likenler yüzünden süslemelerin ve yazıların bir kısmı anlaşılamamaktadır.

3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 205) (Çiz. 85/7), başucu şahidesi 0.90x0.46x0.19 m. ölçülerindedir. Üst kısmı kırılmış şahidenin ön yüzünde kalan parçadan anlaşılacağı üzere, dikdörtgen bir çerçeve içinde kabartma tekniği ile yapılmış bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Çerçevenin üst kısmından başlayarak kıvrık dallar şeklinde devam eden bu süslemeler birer rumi ile son bulmaktadır. Çerçevenin dışında ise, rumilerin sapları kıvrık dallar oluşturarak devam etmekte, alt bölümde palmetlerin de içinde yer aldığı halkalar oluşturmaktadır (Foto. 206) (Çiz. 95). Başucu şahidesinin arka yüzünde ise iki sıra bordürle oluşturulan pano şeklindeki süslemenin içinde estetik bir şekilde "Allah" lafzı yer almaktadır (Foto. 207) (Çiz. 96). Panonun alt tarafında bir de kitabe bulunmaktadır; ancak bu kitabe okunamayacak derecede tahrip olmuştur.

1.00x0.40x0.21 m. ölçülerindeki ayakucu şahidesi tamamen sade tutulmuştur. Üzerinde herhangi bir süsleme ve yazı unsuru bulunmamaktadır.

Mezarın 1.80x0.45x0.25 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal sandukasının üst yüzünde ortada sivri kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi ile nişin ortasında bir gülbezek motif yer almaktadır (Foto. 208) (Çiz. 97).

3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 209) (Çiz. 85/8), 1.80x0.49x0.20 m. ölçülerindeki başucu şahidesi alandaki en gösterişli şahidelerden biridir. Üç sıra mukarnas başlıklı şahidenin yan ve arka yüzlerinde herhangi bir

süsleme ve yazı unsuru yoktur. Ön yüzünde ise kademeli, sivri kemerli yüzeysel bir niş içinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. En üst kısımda bir hilal motifi ile başlayan bu süslemeler, kıvrık dalların örgü-düğüm şeklinde geçmeler oluşturarak devam etmesiyle meydana gelmektedir. Bu geçmelerin bir kolu orta kısımda kandil motifini meydana getirirken bir kolu da uzanarak rumi motifleri oluşturarak son bulmaktadır. Şahidedeki geometrik motifli tek süsleme unsuru ise kandilin ortasında yer alan, dört adet halkanın döngü hareketi ile oluşturduğu çarkıfelek motifidir. Bir biri içine geçerek halkalar oluşturan bu motifin içine de dört kollu bir yıldız yerleştirilmiştir (Foto. 210) (Çiz. 98). Bu kompozisyonları dıştan kitabe çevrelemektedir. Bazı bölümleri tahrip olan ve nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

(يا جهان) الموت كأس وكل الناس يشربها (تكسببكم). علي ... الموت باب وكل الناس.

Okunuşu: (Ya Cihan) el-mevtu ke'sün ve külli-nasi yeşrebuha (tekessebebikum). Ali … el-mevtü babun ve küllin-nas.

Anlamı: "(Ya Cihan) ölüm bir kadehtir bütün insanlar onu içecektir (bu da sizin için bir dönüştür). Ali … ölüm bir kapıdır, bütün insanlar için."

Ayakucu tarafında üst bölümü kırılmış şahidenin, kalan parçası 1.40x0.49x0.20 m. ölçülerindedir. Yan ve arka yüzlerinde herhangi bir süsleme ve yazı unsuru bulunmayan şahidenin ön yüzünde ise başucu şahidesindeki ile tamamen aynı özellikleri gösteren süslemelere yer verilmiştir. Kademeli, sivri kemerli yüzeysel bir niş içinde, kıvrık dalların örgü-düğüm şeklinde geçmeler oluşturarak devam ettiği süslemenin merkezinde bir kandil motifi ve kandilin ortasında da halkalardan oluşturulmuş geçme motifleri yer almaktadır. Bu geçmelerin merkezindeki dört kollu yıldız, süslemeye canlılık katarken; kıvrık dallar şeklinde süsleme alt kısımda iki adet rumi oluşturarak son bulmaktadır (Foto. 211) (Çiz. 99). Bu kompozisyonları dıştan kazıma tekniği ile yazılmış kitabe çevrelemektedir. Ancak, kitabe günümüzde okunamayacak derecede tahrip olmuştur.

Mezarın 1.90x0.30x0.60 m. ölçülerindeki prizmal sandukasının tepesi üçgen şeklindedir (Foto. 212). Bu üçgenin iki yüzünde kitabeler yer almaktadır, ancak günümüzde oldukça deforme olduğu için okunamayacak seviyededir. Sandukanın kuzey ve güney yönlerinde 180x20 cm. ölçülerindeki panolar içinde sonsuzluk prensibine göre işlenmiş ortalarında altı kollu yıldızların bulunduğu ve plastik

şeritlerin diyagonal biçimde birer kaydırmalı olarak alttan - üstten geçirilmesiyle oluşturulan örgü motifli süslemelere yer verilmiştir (Foto. 213) (Çiz. 100-101).

3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezar, "3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar" ile benzer özellikler göstermektedir (Foto. 214) (Çiz. 85/9). Üst bölümü kırılan 1.20x0.49x0.17 m. ölçülerindeki başucu şahidesinin yan ve arka yüzlerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru olmayıp ön yüzünde dikdörtgen bir niş içinde bitkisel motifli süslemelere ve kandil motifine yer verilmiştir. Şahidenin kırılan üst bölümüyle birlikte süslemelerin üst kısmı da yok olmuştur. Kalan parçadan, dikdörtgen bir çerçeve içinde aşağı doğru uzanan kıvrık dalların orta bölümde bir kandil motifi oluşturduğu görülmektedir. Bu kıvrık dallardan bağımsız bir şekilde uzanan iki ayrı kıvrık dal ise, kandilin dışından örgü-düğüm motifleri oluşturarak aşağı doğru uzanmakta, çerçevenin alt bölümünde iki ayrı rumi oluşturarak son bulmaktadır. Çerçeve içindeki bir diğer motif ise, kandilin ortasında yer alan gülbezektir. Sekiz yaprağıyla dikkat çeken gülbezek, kandil motifini sadelikten kurtarmaktadır (Foto. 215) (Çiz. 102). Bu kompozisyonların yer aldığı çerçeveyi dıştan, kazıma tekniğiyle yazılmış bir kitabe çevrelemektedir. Ancak, oldukça yıpranan kitabe okunamamaktadır.

2.10x0.48x0.19 m. ölçülerindeki ayakucu şahidesi alandaki diğer şahideler içinde yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. Üst tarafı üç sıra mukarnas başlıklı olan şahidenin ortasında kademeli, sivri kemerli yüzeysel bir niş içinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Üst kısımda bir hilal motifi ile başlayan kıvrık dalların iki kolu örgü motifleri oluşturarak aşağı doğru uzanmakta, bir kandil motifi meydana getirerek son bulmaktadır. Kıvrık dalların diğer iki kolu ise üst bölümde dört adet rumi motifi oluşturduktan sonra, kandilin etrafında örgü-düğüm motifleri oluşturarak aşağı doğru uzanmaktadır. Kıvrık dalların meydana getirdiği kandil motifi ise farklı özellikler göstermektedir. Sapları dışa doğru kademeli bir şekilde genişleyen kandilin ortasına yerleştirilen sekiz yapraklı gülbezek motifi, kandile ayrı bir form ve ahenk katmaktadır (Foto. 216) (Çiz. 103). Bu kompozisyonları ise en dıştan kazıma tekniği ile yazılmış kitabe çevrelemektedir. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

الموت باب وكل الناس داخلها كتب ... علي ابن (اجلال) الرحمة. قال عليه السلام الموت كأس

وكل الناس شاربها.

Okunuşu: El-mevtü babun ve küllin-nasi dahiluha. Ketebe … Ali ibn-ü (İclal) el-rahmet. Kale aleyhis'selamu el-mevtu ke'sün ve külli-nasi şaribuha.

Anlamı: "Ölüm bir kapıdır, herkes ona girecektir. Ölüm bir kadehtir herkes onu içecektir. Yazan İclal oğlu … Ali Rahmet."

2.00x0.30x0.55 m. ölçülerindeki prizmal sandukasının tepesi üçgen şeklindedir. Bu üçgenin iki yüzünde kitabeler yer almaktadır, ancak bu kitabe günümüzde okunamayacak derecede yıpranmıştır. Sandukanın kuzey ve güney yönlerinde 190x20 cm. ölçülerindeki panolar içinde tıpkı "3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar" sandukasındaki gibi sonsuzluk prensibine göre işlenmiş ortalarında altı kollu yıldızların bulunduğu ve plastik şeritlerin diyagonal biçimde birer kaydırmalı olarak alttan ve üstten geçirilmesiyle oluşturulan örgü motifli süslemelere yer verilmiştir (Foto. 217) (Çiz. 100-101).

3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 218) (Çiz. 85/10), oldukça yıpranmış olan 1.35x0.44x0.14 m. ölçülerindeki başucu şahidesinin üst kısmı üç sıra mukarnastan ibarettir. Arka ve yan yüzlerinde herhangi bir süslemenin olmadığı şahidenin ön yüzü oldukça tahrip olduğu için herhangi bir yazı ve süsleme unsuru görülmemektedir (Foto. 219).

1.20x0.40x0.14 m. ölçülerindeki ayakucu şahidesi de tıpkı başucu şahidesindeki gibi oldukça tahrip olmuştur. Kalan izlerden mukarnas başlıklı olduğu anlaşılan şahidenin üst kısmının kuzey yönüne gelecek yüzünde "الله" (Allah) lafzı (Foto. 220), güney yönüne gelecek yüzünde de okunamayacak derecede tahrip olmuş kısa bir yazıt mevcuttur.

1.90x0.45x0.20 m. ölçülerindeki sandukası toprağa gömülmüş vaziyettedir. Süsleme açısından oldukça sade olan sandukanın üst yüzeyindeki mihrabiye nişi tek süsleme unsurudur (Foto. 221).

3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 222) (Çiz. 85/11),

1.40x0.40x0.15 m. ölçülerindeki üç sıra mukarnas başlıklı başucu şahidesinin ön yüzünde dilimli kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi içinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Tamamen kapalı bir form özelliği gösteren süslemelerin başlangıcı yoktur. Örgü-düğüm motifleri oluşturarak aşağı doğru uzanan kıvrık dallar şeklindeki süsleme çerçevenin alt bölümünde bir kandil motifi meydana getirerek son bulmaktadır. Oldukça sade olan kandilde herhangi bir süsleme unsuru yoktur (Foto. 223) (Çiz. 104). Bu süsleme kompozisyonlarını ise üç yönden kazıma tekniğiyle yazılmış kitabe çevrelemektedir. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

لا اله الا هوالكريم الحكيم.

Okunuşu: La ilahe illa huve'l kerimu, el-hâkimû

Anlamı: "Kerim ve Hâkim olan Allah'tan başka ilah yoktur."

Yan yüzlerinde herhangi bir süslemenin olmadığı şahidenin arka yüzünde üst kısmı miğfer şeklinde olan sivri kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi ve dilimli kemerli ikinci bir niş içinde kılıç motifi yer almaktadır (Foto. 224) (Çiz. 105).

1.20x0.37x0.15 m. ölçülerindeki üç sıra mukarnas başlıklı ayakucu şahidesinin ön yüzünde dilimli kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi içinde bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir. Tıpkı batı şahidesindeki gibi kapalı hatlardan oluşan ve örgü-düğüm motifleri oluşturarak devam eden kıvrık dallar, alt bölümde bir kandil motifi meydana getirmektedir (Foto. 225) (Çiz. 106). Bu süsleme kompozisyonunu üç yönden kitabe çevrelemektedir. Ancak kitabesi günümüzde okunamayacak derecede tahrip olmuştur. Yan yüzlerinde herhangi bir süslemenin olmadığı şahidenin arka yüzünde ise dilimli kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişinin içinde kılıç motifi yer almaktadır (Foto. 226) (Çiz. 107).

Mezarın 1.50x0.40x0.20 m. ölçülerindeki sandukasının büyük bölümü toprağa gömülü vaziyettedir. Üzeri toprakla ve otlarla örtülü sandukanın üst kısmında yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 227) (Çiz. 108).

3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar

Çift şahideli sanduka türündeki mezarın (Foto. 228) (Çiz. 85/12), oldukça yüksek tutulan başucu şahidesi 1.80x0.45x0.23 m. ölçülerindedir. Arka ve yan yüzlerinde herhangi bir süslemenin olmadığı iki sıra mukarnas başlıklı şahidenin ön

yüzünde çeşitli süslemelere yer verilmiştir. Üst kısmı taçlandırılmış, yuvarlak kemerli yüzeysel bir niş içinde yer alan bu süslemeler, bitkisel motiflerden ve kandilden oluşmaktadır. Süslemenin merkezinde bir kandil motifi yer almaktadır. Biçim ve form olarak alandaki diğer klasik kandil motifleriyle benzer özellikler gösteren kandilin ortasında sekiz yapraklı bir gülbezek bulunmaktadır. Nişin taçlandırılmış kısmından başlayarak aşağı doğru uzanan kıvrık dallar şeklindeki süsleme ise, nişin üst bölümünde halka şeklinde bir kıvrım yaparak alt taraftan kandilin üst sapıyla birleşmektedir. Bu halka, iki yandan aşağı doğru birer kıvrım yaparak rumilerin saplarını meydana getirirken halka ile kandil arasında kalan boşluğa bir adet palmet motifinin yerleştirildiği görülmektedir. Rumilerin sapları örgü-düğüm motifleri ve kıvrımlar yaparak kandil motifini de içine alacak şekilde, aşağı doğru uzanmaktadır. Bu kıvrık dallar çerçevenin alt bölümünde son defa bir örgü-düğüm motifi oluşturduktan sonra kandilin alt sapıyla birleşmektedir (Foto. 229) (Çiz. 109). Kabartma olarak yapılmış bu süslemeler, şahideye estetik bir görünüm katarken bu kompozisyonu dıştan kazıma tekniğiyle yazılmış kitabe çevrelemektedir. Nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

هذا قبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج الى رحمة ربه تعالي محمد بن احرامد المتوفي سنة خمس وعشرين و سبعمأة.

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmeti Rabbi Te'ala Muhammed bini Ehramed el-müteveffa senete hamsin ve i'şrine seb'a mi'etin.

Anlamı: "Bu kabir, said, şehid, merhum, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç Ehramed oğlu Muhammed'e aittir. 725 H. (1325 M.) yılında vefat etti."

1.44x0.43x0.19 m. ölçülerindeki ayakucu şahidesi iki sıra mukarnas başlıklıdır. Alt sıradaki mukarnas hücrelerinin içinde altı adet küçük kandil motifi bulunmaktadır. Şahidenin gövde kısmında ise, dilimli kemerli yüzeysel bir niş içinde bitkisel motifli süslemeler ile kandil motifine yer verilmiştir. Süsleme kompozisyonunun merkezindeki kandil motifi, diğer klasik kandil motifleriyle benzer özellikler göstermektedir. Sapları tamamen sade olan kandilin göbeğindeki sekiz yapraklı gülbezek motifi tek süsleme unsurudur. Kandilin etrafını çevreleyen bitkisel formlu süslemeler ise tamamen kapalı bir hattan oluşan kıvrık dallardan

meydana gelmektedir. Bu kıvrık dal dilimli kemerin üst kısmından başlayarak aşağı doğru uzanmaktadır. Burada birbirinden bağımsız olarak ilerleyen iki adet kıvrık dal, örgü-düğüm motifleri oluşturarak aşağı doğru uzanmakta, çerçevenin alt bölümünde yukarı doğru kıvrımlar yaparak kandilin alt sapıyla birleşmektedir (Foto. 230) (Çiz. 110). Bu süsleme kompozisyonunu ise dört bir yandan kitabe çevrelemektedir. Ancak, oldukça tahrip olan kitabe okunamamaktadır.

Mezarın 1.73x0.40 ölçülerindeki prizmal sandukasının tepesi üçgen şeklindedir. Sandukanın, toprak zeminden 20 cm. kadar dışarıda olan yan yüzleri 20 cm. kadar da toprağa gömülü vaziyettedir (Foto. 231) (Çiz. 111). Tepe noktasındaki üçgenin iki yüzünde ise kitabeler yer almaktadır, ancak bu kitabeler okunamayacak derecede tahrip olmuştur.

3.5.2.4.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezar

Mezarlıkta bir tane bulunan şahidesiz sanduka tipindeki mezar, 85x22x45 cm. ölçülerinde tepesi üçgen prizmal şeklinde olup oldukça sadedir (Foto. 232) (Çiz. 85/13). Doğu yüzünde bulunan çarkıfelek motifinin haricinde mezarda herhangi bir süsleme ve yazı bulunmamaktadır (Foto. 233) (Çiz. 112).

3.5.2.4.4. Koç-Koyun Şeklindeki Mezarlar

Mezarlık alanından bağımsız olarak, mahalle içindeki bir evin yanında ziyaret yerine dönüştürülen kapalı mekânın içinde, yere açılmış ve etrafı farklı boyutlarda taşlarla çevrili mezar olduğu söylenilen bir çukurun iki yanında yer almaktadırlar. Muhtemelen mezarlık alandan getirilen bu mezar taşları konu bütünlüğü açısından diğer mezarlarla birlikte ele alınmıştır. Mezar taşlarının konumları ve malzemesi göz önüne alındığında mezarlık alanından alınarak sonradan bu mezarın içerisine yerleştirilmiş oldukları anlaşılmaktadır (Foto. 234).

3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar

Beyaz kalker taşından yapılan ve ayak kısımları oyulmadan gövde ile bir bütün şeklinde olan, bir çocuğa ait olduğu tahmin edilen kuzu şeklinde mezar taşı 40x60x12 cm. ölçülerindedir. Sol tarafında bir gülbezek motifi (Foto. 235) (Çiz. 113) bulunan mezar taşının sağ tarafında ise bir çarkıfelek motifine yer verilmiştir (Foto.

236) (Çiz. 114). Kütlesel olarak çok fazla ayrıntıya girilmeyen mezar taşının baş kısmı yuvarlak olarak belirlenmiş olup detaylar fazlaca görülmemektedir. Sağ yan yüzeyinde ön ve arka bacaklarını belirlemek amacıyla iki yalın çizgi çizilmiştir.

3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar

Beyaz kalker taşından küçük bir kuzu şeklindeki mezar taşı, 38x55x13 cm. ölçülerinde olup dikdörtgen bir kütle şeklindedir. Mezar taşının sol tarafında bir gülbezek motifi, üstten kademeli bir şekilde genişleyen bir mihrabiye nişi ile onun üstünde mihrabiyeye bakar durumda bir kuş figürüne yer verilmiştir (Foto. 237) (Çiz. 115). Sağ tarafında ise bir çarkıfelek motifi ile bu motifin yanında yine üstten kademeli bir şekilde genişleyen mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 238) (Çiz. 116). Yuvarlak bir form ile belirlenen baş kısmı, dikdörtgen bir kütle şeklindeki gövdeden farklı olarak işlenmiştir. Boyun kısmının sol tarafı tahrip edilmiş olup sağ tarafta boyun ile gövde arasındaki geçişi belirleyen bir çizgi bulunmaktadır.

3.5.3. Ziyaret Mezarlığı

3.5.3.1. Yeri

Erciş-Patnos karayolunun 10. km.'sinde, ana yolun 15 km. kadar kuzeyindeki Abdalmezrası Mahallesi'nin Ziyaret Mezrası isimli yerleşim yerinin girişinde yer almaktadır (Foto. 239-240).

3.5.3.2. Tarihçesi

İçinde bulunduğu yerleşim yerinin ismiyle anılan mezarlık alandaki mezar taşlarının mimari ve plan özellikleri dikkate alındığında, bu mezarların Erciş çevresinde benzer örneklerine rastladığımız XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait mezar taşları ile aynı özellikler gösterdiği ve bu dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ziyaret alanı olarak kabul edildiği için ağaçları kesilmeyen ve oldukça bakımsız bir durumda olan mezarlıkta tarihi nitelik taşıyan 13 adet mezar tespit edilmiştir. Bu mezar taşlarının büyük çoğunluğu kırılmış, toprağa gömülmüş, şahidesi ya da sandukası kaybolmuştur. Bir şekilde günümüze ulaşmayı başarmış bu mezar taşları Karakoyunlu dönemine ait olduğu ve mimari, süsleme özellikleri açısından önem arz ettiği için incelenmiştir.

3.5.3.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Erciş ve çevresi ile Van Gölü havzasındaki tarihi mezarlıklar ile benzer özellikler gösteren Ziyaret Mezarlığı'nda, şahideli ve şahidesiz sanduka şeklinde mezarlar ile koç-koyun şeklinde mezarlar bulunmaktadır (Çiz. 117).

Şahideli sanduka şeklindeki mezarlar, zeminde uzanan dikdörtgen prizmal şeklindeki blok bir taş ile başucuna dikilen bir şahideden oluşmaktadır. Ancak bu şahidelerin hiçbiri ayakta değildir. Zamanla yere düşen şahideler parçalanmış, bazıları ise yok olup gitmiştir. Bir şekilde günümüze gelmeyi başarmış şahidelerde, benzer örneklerine Çelebibağı ve Tekler Mezarlıklarında da de rastladığımız türden süslemeler mevcuttur. Yekpare blok bir taştan oluşan dikdörtgen prizmal şeklindeki sanduka kısımları ise süsleme kompozisyonu açısından daha sadedir. Alanda beş adet örneğini tespit edebildiğimiz şahidesiz sanduka şeklindeki bu mezarlar farklı ölçüler gösterebilmektedir. Genel bir kanı ile küçük ölçekli olanların çocuklara, diğer örneklerin ise yetişkinlere ait olduğu tahmin edilen bu mezarlar, günümüze daha korunaklı bir şekilde gelmiştir. Son olarak mezarlık alanda sadece bir adet olan koç-koyun şeklindeki mezar ise, bölgedeki diğer koç-koyun şeklindeki mezarlarla aynı özellikler göstermektedir.

3.5.3.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında üç gruba ayrılmaktadır:

3.5.3.4.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından üç tane olan bu mezarlar oldukça tahrip olmuş durumdadır. Şahide ve sandukaları birbirinden ayrılan mezarların bazı bölümleri ise kaybolmuştur. İnsan tahribatı yanında doğa tahribatı da mezarları olumsuz etkilemiştir.

3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar

Şahideli sanduka şeklinde olan mezarın günümüzde sandukası ile şahidesi birbirinden ayrılmış, yere düşen şahide iki parçaya ayrılmıştır (Foto. 241) (Çiz. 117/1). 1.80x0.80 m. ölçülerinde olan şahide zamanla toprağa gömülmüş, etrafını

otlar ve kırılan ağacın dalları kaplamıştır. Üst bölümü iki sıra mukarnas başlıklı olan şahidenin asıl süsleme unsurları, üst kısmı taç şeklinde olan yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi içinde gelişmektedir. Süslemenin ana temasını bir kandil motifi oluştururken bu kandil, dilimli kemerli mihrabiye nişinin üst bölümünden uzanan bir ip ya da zincirle tutturulduğu görülmektedir. Kandilin sapları tamamen sade tutulmuş, ortasına da sekiz yapraklı bir gülbezek motifi yerleştirilmiştir. Şahidede ki bitkisel formlu tek süsleme unsuru ise, kandilin alt tarafından aşağı doğru sarkıtılan ve sapları oldukça kısa tutulan iki adet rumi motifidir. Bu süsleme kompozisyonlarını ise dıştan kitabe çevrelemektedir (Foto. 242) (Çiz. 118). Nesih bir hatla ve kazıma tekniğiyle yazılan kitabe şöyledir:

هذا قبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج الى رحمة الله تعالي ...

Okunuşu: Haze'l-kabr, es-said, eş-şehid, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmetillahi te'ala …

Anlamı: "Bu kabir, said, şehid, merhum, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç…"

Büyük çoğunluğu toprağa gömülü olan dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukanın üst bölümünde yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır. Üst yüzündeki üç adet gülbezek motifi haricinde başka bir süsleme unsuru yoktur. Nişin içinde yer alan ilk gülbezek motifi, altıgen bir çerçeve içinde altı kollu yapraktan oluşmaktadır. Nişin içindeki ikinci gülbezek motifi ise oniki yapraklıdır ve bu yaprakların her birine daire şeklinde küçük motifler yerleştirilmiştir. Üçüncü ve son gülbezek ise nişin dışında sandukanın ayakucu tarafında yer almaktadır. Belirli bir sınırı çizilmeyen bu gülbezek, sekiz yapraktan oluşmaktadır. Bu yapraklar birbirine bitişik olarak değil de araları açılarak ve dıştan içe doğru sivrilerek merkezde birleşecek bir şekilde yapılmıştır. Nişin etrafını ise kitabe çevrelemektedir. Ancak, kitabe oldukça tahrip olduğu için okunamamaktadır (Foto. 243) (Çiz. 120).

3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar

Şahideli sanduka şeklindeki mezarın günümüzde şahidesi ile sandukası birbirinden ayrılmış, ikiye bölünen şahidenin üst parçası kaybolmuştur (Foto. 244) (Çiz. 117/2). Alt bölüme ait olan kalan parçanın orta bölümünde, dikdörtgen biçimli yüzeysel bir niş içinde ve etrafında mezarın kitabeleri yer almaktadır (Foto. 245).

Şahidenin kırılan üst bölümüyle birlikte kitabenin başlangıç kısmı da kırılmıştır. Kitabenin, kazıma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan parçası şöyledir:

... ولم يكن له كفوا احد.

Okunuşu: … Ve lem yekün lehu kufuven ehad.

Anlamı: "… Ve hiçbir şey O'nun dengi değildir." (112. İhlâs: 4).

Şahidenin arka yüzünde dikdörtgen bir çerçeve içinde kandil motifi bulunmaktadır. Kalan parçadan anlaşılacağı üzere uzunca bir sap ile üstten tutturulan kandilin ortasında Mührü Süleyman motifi yer almaktadır (Foto. 246) (Çiz. 119). Şahidenin yan yüzünde ise, diğer birçok mezar taşından farklı olarak figürlü süslemeye yer verilmiştir. Baş kısmı kırıldığı için kesin olarak anlaşılmamakla birlikte bir at veya geyik olduğu tahmin edilmektedir. Hayvanın baş kısmı haricinde boyun bölgesi ve dört ayağı oldukça belirgin bir şekilde işlenmiştir. (Foto. 247) (Çiz. 121).

Mezarın sandukası Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar ile benzer özellikler göstermektedir. 1.63x0.50x0.40 ölçülerindeki sandukası alandaki diğer türlerden farklıdır. Dikdörtgen formdaki prizmal sandukanın orta kısmı yuvarlatılarak altlığı ve başlığı olan monolit sütuna benzetilmiştir. Sandukanın kuzey yan yüzünden başlayarak güney yüzünde de devam eden kitabeye yer verilmiştir (Foto. 248). Nesih bir hatla ve kazıma tekniğiyle yazılan kitabe şöyledir:

هذا قبر الشهيد السعيد المرحوم المحتاج الى رحمة الله تعالي ...

Okunuşu: Haze'l-kabr, eş-şehid, es-said, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmetillahi te'ala …

Anlamı: "Bu kabir, şehid, said, merhum, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç…"

3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar

Şahideli sanduka şeklindeki mezarın günümüze sadece sandukası ulaşabilmiştir (Çiz. 117/3). Dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukanın yan yüzleri sade olup üst yüzünde uç kısmı sivriltilmiş yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Foto. 249) (Çiz. 122).

3.5.3.4.2. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Tepesi üçgen prizmal şeklinde olan bu mezarlar beş adettir. Doğrudan mezarın üzerine konulduğu ve zemine yakın olduğu için daha çok yıpranmıştır. Üzerlerinde farklı süsleme unsurları bulunduğu gibi çeşitli yazı unsurları da vardır. Tıpkı diğer mezar türlerinde olduğu gibi bu mezarlarda da insan ve doğa tahribatı ile likenlerin olumsuz etkisinden söz etmek mümkündür.

3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar

Tepesi üçgen prizmal şeklinde olan mezar, 85x40x23 cm. ebatlarında olup yerden kademeli bir şekilde yükselmektedir (Çiz. 117/4). Boyutundan dolayı bir çocuğa ait olduğu tahmin edilmektedir. Yekpare blok bir taştan yapılmıştır ve üzerinde süsleme unsuru yoktur (Foto. 250-251) (Çiz. 123). Yan yüzlerinde kitabeler yer almaktadır (Foto. 252). Nesih bir hatla ve kazıma tekniğiyle yazılan kitabeler şöyledir:

Kuzey yüzündeki kitabe;

هذا قبر الشهيد السعيد الى رحمة الله تعالي المرحوم.

Okunuşu: Haze'l-kabr, eş-şehid, es-said, ila rahmetillahi te'ala, el-merhum.

Anlamı: "Bu kabir, şehid, said, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum."

Güney yüzündeki kitabe;

المرحوم المحتاج الى رحمة الله تعالي ...

Okunuşu: El-merhum, el muhtaç, ila rahmetillahi te'ala …

Anlamı: "Merhum, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç …"

3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar

Tepesi üçgen prizmal şeklinde olan mezar, 97x42x21 cm. ebatlarındadır (Çiz. 117/5). Yerden kademeli bir şekilde yükselen mezarın üst kısmı zamanla yıpranmış, yan yatan kısmı da toprağa gömülmüştür (Foto. 253). Sandukanın yan yüzlerine ikişer adet gülbezek motifi yerleştirilmiştir. Gülbezekler yuvarlak bir daire içerisine yerleştirilmiş olup oniki yapraktan oluşmaktadır. Yapraklar merkeze doğru sivrilerek merkezde birleşmektedir (Foto. 254). Sandukanın doğu yüzünde ise çarkıfelek motifi

bulunmaktadır. Altı kollu çarkıfelek oldukça plastik bir biçimde işlenmiştir (Foto. 255) (Çiz. 124).

3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar

Tepesi üçgen prizmal şeklindedir ve alandaki diğer prizmal sanduka şeklindeki mezarlardan farklı özellik göstermektedir (Çiz. 117/6). 1.10x0.65x0.40 m. ölçüleri ile diğer türlerine göre oldukça yüksek tutulan mezar, üç yüksek kademeyle oluşturulmuştur. Süsleme bakımında sade olup en yüksekteki kademenin iki yan yüzünde kitabelere yer verilmiştir (Foto. 256-257) (Çiz. 125). Kuzey yüzündeki kitabe okunamayacak derecede yıpranmıştır. Güney yüzünde kazıma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan kitabe şöyledir:

كل نفس ذائقت الموت

Okunuşu: Külli nefsin zaikatul mevtün.

Anlamı: "Bütün nefisler ölümü tadacaktır" (29. Ankebut: 57).

3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar

Otlar içinde kalan ve bir kısmı da toprağa gömülen mezar, 1.20x0.60x0.37 m. ölçülerindedir (Çiz. 117/7). Diğer türleri gibi tepesi üçgen prizmal bir şekilde olup süslemeleriyle dikkat çekmektedir (Foto. 258-259). Geniş taban seviyesinden bir kademeyle daralan sandukanın kuzey ve güney tarafa bakan yan yüzlerinde ikişer adet gülbezek motifi bulunmaktadır. On iki yapraktan oluşan bu gülbezeklerin içleri dolgulu ve dolgusuz bir şekilde işlenmiştir (Foto. 260-261). Dolgusuz olan yaprakların geniş kısımlarına kabartma olarak yapılmış birer daire motifi yerleştirilerek sadelikten kurtarılmıştır. Bu gülbezek motiflerinin arasına ise, sandukanın tam ortasına gelecek şekilde beş kollu birer yıldız motifi yerleştirilmiştir (Foto. 262). Sandukanın doğu ve batı tarafa bakan yüzlere de üst üste gelecek şekilde ikişer tane gülbezek motifi işlenmiştir (Foto. 263). Bu motifler yan yüzlerdeki gülbezeklerle aynı özellikleri taşımaktadır (Çiz. 126).

3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar

Tepesi üçgen prizmal şeklinde olan mezarın büyük bölümü toprağa gömülü vaziyettedir (Foto. 264-265) (Çiz. 117/8). 1.50x0.30 m. ölçülerindeki sandukanın

zeminden yüksekliği yaklaşık 40 cm'dir. Toprak üstünde kalan bölümden sandukanın güney yan yüzünde en kenarda bir gülbezek motifinin bulunduğu anlaşılmaktadır. On iki yapraktan oluşan gülbezeğin hemen yanında iç içe geçmiş daire formlu şekiller sandukanın doğu ucuna doğru uzanmaktadır (Foto. 264) (Çiz. 127). Sandukanın batı yüzünde ise bir kandil motifi yer almaktadır. Bir çerçeve içinde yer alan bu motif üstten bir sap ile tutturulmuştur. Ortası daire şeklinde olan kandilde üç yapraklı bitkisel formlu süsleme dikkati çekmektedir (Foto. 266) (Çiz. 128). Mezardaki son süsleme unsuru ise sivri kemerli mihrabiye nişidir. Oldukça yüzeysel ve küçük bir şekilde ele alınan bu niş, sandukanın üst yan yüzünde yer almaktadır (Foto. 265). Erciş ve çevresindeki üst kısmı üçgen şeklindeki prizmal sandukalarda genellikle bu şekilde mihrabiye nişleri yoktur. Bu mezarda karşımıza çıkması ilginçtir.

3.5.3.4.3. Koç-Koyun Şeklindeki Mezar

Mezarlıkta bir tane bulunan ve beyaz kalker taşından yapılmış koç-koyun şeklindeki mezarın baş kısmı kırılmıştır (Çiz. 117/9). 90x40x30 cm. ölçülerinde olan ve boyutundan dolayı bir çocuk mezarının üzerine konulduğu tahmin edilen mezarın bel kısmı yuvarlatılmış, ayak ve kuyruk kısımları derin çizgisel hatlarla belirginleştirilmiştir. Oldukça sade tutulan mezarın üst kısmında, boyları birbirinden farklı şematik bir biçimde kazılmış kılıç motifleri tek süsleme unsuru olarak dikkati çekmektedir (Foto. 267-268) (Çiz. 129).

3.5.4. Akmescit Mezarlığı

3.5.4.1. Yeri

Erciş'in batısında merkeze 15 km. uzaklıktaki Çatakdibi (Zortul) Mahallesi'nin 5 km. batısında yer almaktadır. Hafif meyilli bir arazide bulunan mezarlık alan, günümüzde tarlaların ortasında kalmış bir vaziyettedir (Foto. 269-270).

3.5.4.2. Tarihçesi

İçinde bulunduğu alanın ismiyle adlandırılan mezarlık alandaki mezar taşlarının form ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, bu mezarların Erciş

çevresinde benzer örneklerine rastladığımız XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait mezar taşları ile aynı özellikler gösterdiği ve bu dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Alanda günümüze ulaşmış dokuz adet mezar taşı tespit edilmiş olup bu mezar taşları Karakoyunlu Devleti'nin bölgedeki tarihine ışık tutmaktadır.

3.5.4.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Geniş bir alana yayılan mezarlıkta, mezar taşları oldukça dağınıktır. Bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda mezar taşlarının büyük çoğunluğu yok olmuş, günümüze ulaşabilenleri ise oldukça tahrip olmuştur. Alandaki tek mezar türü, şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlardır. Bu mezarlar genel olarak Erciş ve çevresi ile Van Gölü havzasındaki şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlarla benzer özellikler göstermektedir (Çiz. 130).

3.5.4.4. Mezarlıkta Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu Dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında şahidesiz sanduka formundadır.

Mezarlıkta sayı bakımından dokuz tane olan bu mezarlar doğa tahribatı yanı sıra insan tahribatı ile büyük ölçüde zarar görmüşlerdir. Üzerindeki yazı ve süslemelerin büyük bir bölümü silinmiş olan mezar taşları yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

3.5.4.4.1. No'lu Mezar

90x50x30 cm. ölçülerindeki mezar taşı büyük oranda yıpranmıştır (Çiz. 130/1). Zeminden 8 cm. yükseklikteki bir kaidenin ardından daralmaya başlayan sanduka, tepede üçgen oluşturarak sonlanmaktadır. Mezar taşının üzerinde çeşitli yazı ve süslemeler mevcuttur, ancak bu unsurlar seçilemeyecek derece tahrip olmuştur (Foto. 271-272) (Çiz. 131).

3.5.4.4.2. No'lu Mezar

85x42x27 cm. ölçülerindeki mezar taşı büyük oranda yıpranmış, sandukanın üst bölümü parçalanmaya ve yok olmaya başlamıştır (Çiz. 130/2). Zeminden 7 cm. yükseklikteki bir kaidenin ardından daralmaya başlayan sanduka, tepede üçgen oluşturarak sonlanmaktadır (Foto. 273-274) (Çiz. 132). Sandukanın ön yüzünde bir

süsleme mevcuttur, ancak mahiyeti tam olarak anlaşılamamaktadır. Bunun yanı sıra sandukanın yan yüzünde bir kitabe bulunmaktadır (Foto. 275). Nesih bir hatla ve kazıma tekniği ile yazılmış kitabe şöyledir:

لا اله الا الله

Okunuşu: La ilahe illallah.

Anlamı: "Allah'tan başka ilah yoktur."

3.5.4.4.3. No'lu Mezar

90x50x25 cm. ölçülerindeki mezar taşı alanda fiziki yapısı en iyi durumda olan mezar taşıdır (Foto. 276) (Çiz. 130/3). Diğer sandukalarda olduğu gibi zeminden 8cm.'lik bir yükseklikten sonra daralan sanduka, en tepede üçgen oluşturarak son bulmaktadır. Sandukanın ön ve yan yüzlerinde bazı süsleme ve yazı unsurları dikkati çekmekte, ancak likenlerin ve doğa tahribatının sonucunda silinen yüzlerdeki unsurlar tam seçilememektedir. Kalan izlerden sandukanın yan yüzlerinde on iki yapraklı birer gülbezek motifi ile üst kısmı taç şeklinde olan yuvarlak kemerli küçük bir mihrabiye nişi bulunduğu anlaşılmaktadır (Foto. 277-278) (Çiz. 133-134).

3.5.4.4.4. No'lu Mezar

100x50x.cm. ölçülerindeki mezar taşı yan yatmış ve büyük oranda toprak altında kalmıştır (Çiz. 130/4). 12 cm.'lik bir kaideyle yükseldikten sonra daralmaya başlayan ve tepede üçgen oluşturarak son bulan mezar taşının sadece yan yüzü zemin üstünde kalmıştır (Foto. 279) (Çiz. 135). Bu yüzde yer alan ve kazıma tekniği ile yazılmış kitabeden başka sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 280). Nesih bir hatla ve kazıma tekniğiyle yazılan kitabe şöyledir:

محمد رسول الله

Okunuşu: Muhammed Rasul Allah.

Anlamı: "Muhammed (SAV) Allah'ın (CC) Rasulüdür."

3.5.4.4.5. No'lu Mezar

110x50x25 cm. ölçülerindeki mezar taşı yan yatmış ve otlar arasında kalmıştır (Foto. 281) (Çiz. 130/5). Zeminden 10 cm.'lik bir kaideyle yükseldikten

sonra daralmaya başlayan ve tepede bir üçgen oluşturarak son bulan mezar taşının üzerinde dikkat çeken tek süsleme unsuru yan yüzdeki bir gülbezek motifidir. Bu motif sekiz yapraklı olup yaprakların geniş kısımlarına daire şeklinde küçük kabartmalar yerleştirilmiştir (Foto. 282) (Çiz. 136).

3.5.4.4.6. No'lu Mezar

110x50 cm ölçülerindeki mezar taşı yan yatmış, toprak ve otlar arasında kalmıştır (Foto. 283) (Çiz. 130/6). Fiziksel olarak alandaki diğer mezar taşlarıyla benzer özellikler gösteren mezar taşının üzerindeki tek süsleme unsuru, sandukanın yan yüzünde kolları iç içe geçmiş altı kollu bir yıldız ve halkalardan oluşan bir madalyon motifidir (Foto. 284) (Çiz. 137).

3.5.4.4.7. No'lu Mezar

80x50x30 cm. ölçülerindeki mezar taşı (Çiz. 130/7), zemindeki 10 cm.'lik kaideyle birlikte daralmaya başlamış ve ardından 20 cm. yükseldikten sonra ikinci bir daralma göstererek tepede silindirik bir geçiş oluşturmuştur. Alandaki diğer mezarlar gibi oldukça yıpranan mezar taşının üzerinde, herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 285-286) (Çiz. 138).

3.5.4.4.8. No'lu Mezar

Bu mezar, 3.5.4.4.1.7. No'lu Mezar ile benzer özellikler göstermektedir (Çiz. 130/8). Zamanla oldukça yıpranan ve yer yer kırılan mezar taşının üst bölümü yuvarlaktır (Foto. 287) (Çiz. 139). Yan yüzünde bazı yazılar yer almaktadır; ancak bu yazıların sandukanın yan yüzüne sonradan kazılarak yazıldığı tahmin edilmektedir (Foto. 288). Bunun haricinde sandukada başka bir yazı ve süsleme unsuru yoktur.

3.5.4.4.9. No'lu Mezar

Alandaki diğer mezarlardan farklılık gösteren mezar (Çiz. 130/9), "Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar" ile benzer özellikler göstermektedir. 140x70 cm. ölçülerinde olup zeminden iki geniş ve yüksek kademe oluşturarak daralmakta, üstten bir üçgen oluşturarak son bulmaktadır. Üçgen biçimli tepe bölümü zamanla parçalanan mezar üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru bulunmamaktadır. (Foto. 289) (Çiz. 140).

3.5.5. Keklik Deresi Mezarlığı

3.5.5.1. Yeri

Erciş'in batısında merkeze 15 km. uzaklıktaki Çatakdibi (Zortul) Mahallesi'nin yakınında Erciş Ovası'na tepeden bakan bir noktada yer almaktadır (Foto. 290-291).

3.5.5.2. Tarihçesi

İçinde bulunduğu alanın ismiyle adlandırılan mezarlık alandaki mezar taşlarının form ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, bu mezarların Erciş çevresinde benzer örneklerine rastladığımız XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait mezar taşları ile aynı özellikler gösterdiği ve bu döneme ait olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.5.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Erciş'e hâkim bir tepede yer alan mezarlık, tarlaların arasında kalmış ve bir mezarlık alanı görüntüsünden çıkmıştır. Mezarlık alanının içinde patika bir yol geçmektedir. Etrafa irili ufaklı dağılan taş parçalarının mezarlara ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda mezar taşlarının büyük çoğunluğu yok olmuş, günümüze ulaşabilen mezar taşları ise oldukça tahrip olmuştur. Alanda günümüze ulaşmış iki adet şahidesiz sanduka şeklinde mezar taşı tespit edilmiş olup bu mezar taşları, Erciş çevresindeki ve Van Gölü havzasındaki şahidesiz sanduka şeklindeki mezar taşları ile benzer özellikler göstermektedir (Çiz. 141).

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında prizmal sanduka şeklindedir.

3.5.5.4. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından iki adet olan bu mezarlar, oldukça tahrip olmuş durumdadır. Parçalanmış durumdaki mezar taşları üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru da yoktur.

3.5.5.4.1. No'lu Mezar

Parçalanmış ve asıl ölçülerini büyük oranda kaybetmiş şahidesiz sanduka şeklindeki mezar (Çiz. 141/1), zeminden 10 cm.'lik bir kaideyle yükseldikten sonra daralmakta ve üçgen bir tepelik oluşturarak son bulmaktadır. Mezar taşının üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 292-293) (Çiz. 142).

3.5.5.4.2. No'lu Mezar

Tıpkı, 3.5.5.4.1.1. No'lu Mezar gibi parçalanan ve asıl ölçülerini kaybeden şahidesiz sanduka şeklindeki mezar zeminden kademeli bir şekilde yükselmektedir (Çiz. 141/2). Tepede üçgen biçiminde sonlanan mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 294-295) (Çiz. 143).

3.5.6. Beyler Mezarlığı

3.5.6.1. Yeri

Erciş'in Vanyolu Mahallesi'nde Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin 250 m. kadar güneyinde bulunmaktadır (Foto. 296-297).

3.5.6.2. Tarihçesi

Günümüzde defin yapılan bir mezarlık olarak kullanılan alanda, tarihi nitelik taşıyan mezar taşları da bulunmaktadır. Bu tarihi mezar taşların üzerinde yapım yılına ait herhangi bir yazı yoktur. Ancak, mezar taşlarının form ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, bu mezarların Erciş çevresinde benzer örneklerine rastladığımız, XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.6.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Etrafı sonradan çevrilerek korumaya alınmış mezarlık alandaki Karakoyunlu dönemi mezar taşları bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda tahrip olmuş, birçoğu da yok olmuştur. Günümüze ulaşabilen mezar taşları süsleme kompozisyonu açısından oldukça sadedir (Çiz. 144).

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu Dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımında iki gruba ayrılmaktadır:

3.5.6.3.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından dört adet olan bu mezarlar, oldukça tahrip olmuş durumdadır. Şahideleri ile sandukaları birbirinden ayrılmış mezarların, bazı bölümleri kaybolmuştur. İnsan tahribatı yanında doğa tahribatı sonucu yüzeylerde bulunan likenler yüzünden süslemelerin ve yazıların bir kısmı anlaşılamamaktadır.

3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka şeklinde olan mezarın günümüzde sandukası ile şahidesi birbirinden ayrılmış ve şahidesi kaybolmuştur (Foto. 298) (Çiz. 144/1). 1.90x0.40x0.25 m. ölçülerindeki sandukanın ortasında, uç kısmı sivriltilmiş yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi bulunmaktadır (Çiz. 145). Nişin üst kısmında ve etrafında kitabe yer almaktadır. Nişin üst kısmındaki oldukça yıpranan kitabe okunamamıştır. Nişin etrafını çevreleyen kabartma tekniğiyle ve nesih bir hatla yazılan kitabe ise şöyledir:

هذا قبر السعيد الشهيد المرحوم المحتاج الى رحمة الله تعالي ...

Okunuşu: Haze'l-kabr, eş-şehid, es-said, el-merhum, el-muhtaç, ila rahmetillahi te'ala …

Anlamı: "Bu kabir, şehid, said, merhum, Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç…"

3.5.6.3.1.2. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka şeklinde olan mezarın günümüzde sandukası ile şahidesi birbirinden ayrılmış, sandukası kaybolmuştur (Çiz. 144/2). Yere düşen şahide, 1.50x0.40x0.20 m. ölçülerinde olup şahidenin üst bölümü mukarnas başlıklıdır. Şahidenin orta kısmında ise sapları yelpaze şeklinde olan ve ortasına çarkıfelek motifi yerleştirilen bir kandil yer almaktadır (Foto. 299) (Çiz. 146). Bu unsurların dışında şahide de başka bir yazı ve süsleme bulunmamaktadır.

3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar

Tek şahideli sanduka şeklinde olan mezarın günümüzde sandukası ile şahidesi birbirinden ayrılmış, sandukası kaybolmuştur (Çiz. 144/3). Yere düşen şahidenin alt bölümü kırılmıştır. Kalan parçası 1.10x0.38x0.20 m. ölçülerinde olan şahidenin üst

bölümü mukarnas başlıklıdır. Orta bölümünde ise dikdörtgen bir çerçeve içinde sapları yelpaze şeklinde olan bir kandil motifi yer almaktadır. Bu unsurların dışında şahide kısmında başka bir yazı ve süsleme yoktur (Foto. 300) (Çiz. 147).

3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar

Aslında şahideli sanduka şeklinde olan mezarın günümüzde sandukası ile şahidesi birbirinden ayrılmış, şahidesi kaybolmuştur (Çiz. 144/4). 1.90x0.40x0.25 m. ölçülerindeki dikdörtgen prizmal şeklinde olan ve iki parçaya ayrılan sandukanın üst bölümünde uç kısmı sivriltilmiş yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi tek süsleme unsurudur (Foto. 301) (Çiz. 148).

3.5.6.3.2. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezar

Mezarlıkta bir tane bulunan şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, yan yatmış yarısı toprak altında kalmış ve otlarla kaplanmıştır (Çiz. 144/5). 1.00x0.45x0.20 m. ölçülerindeki mezar, zeminden 8 cm. yükseldikten sonra daralmaktadır. Yüzeyi likenlerle kaplanan ve tepe noktası yuvarlak olan mezarda herhangi bir yazı süsleme unsuru yoktur (Foto. 302) (Çiz. 149).

3.5.7.Gölağzı Mezarlığı

3.5.7.1. Yeri

Erciş'in 5 km. güneyinde bulunan Gölağzı Mahallesi'nde yer almakta olup aynı mahallenin ismiyle anılmaktadır (Foto. 303-304).

3.5.7.2. Tarihçesi

Günümüzde de ölü defin işlemlerinin yapıldığı mezarlık alanda tarihi nitelik taşıyan mezar taşları bulunmaktadır. Mimari özellikleri dikkate alındığında en eski mezar taşlarının XIV ve XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait olduğu anlaşılan mezarlıkta geç Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları da mevcuttur. Geç Osmanlı dönemine ait bir mezar taşı üzerinde 1260 H. (1844 M.) tarihi yazılıdır (Foto. 305).

3.5.7.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Oldukça geniş bir alana yayılan ve halen ölü defin işlemlerinin yapıldığı

mezarlık alanın etrafı duvarla çevrilmiştir. Alanda şahideli ve şahidesiz sanduka şeklinde mezarlar mevcuttur. Bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda alandaki tarihi mezar taşlarının büyük çoğunluğu kırılmış ve yok olmuş, günümüze ulaşabilen mezar taşları ise oldukça tahrip olmuş durumdadır. Form ve süsleme özellikleri açısından yakın çevredeki Çelebibağı başta olmak üzere diğer alanlardaki tarihi mezar taşlarıyla benzer özellikler gösteren mezarlıkta, Karakoyunlu dönemine ait beş adet mezar taşı tespit edilmiştir (Çiz. 150).

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu dönemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımından şahidesiz prizmal sanduka şeklindedir.

3.5.7.4. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından beş adet olan bu mezarlar, yer yer toprakla ve otlarla kaplanmıştır. İnsan tahribatının yanı sıra doğa tahribatının da etkili olduğu mezarlar, süsleme açısından oldukça sade olup daha çok formlarıyla öne çıkmaktadır.

3.5.7.4.1. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 80x40x25 cm. ölçülerindedir (Çiz. 150/1). Zeminden tepeye kadar aynı ölçüde daralmadan yükselen mezarın üst yüzeyi yuvarlatılmıştır. Sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 306-307) (Çiz. 151).

3.5.7.4.2. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 90x50x25 cm. ölçülerindedir (Çiz. 150/2). Zeminden 10 cm. kadar yükseldikten sonra daralan sanduka tepede bir sivri kemer oluşturarak son bulmaktadır. Oldukça sade olan sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 308-309) (Çiz. 152).

3.5.7.4.3. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 80x40x20 cm. ölçülerindedir (Çiz. 150/3)). Zeminden 10 cm. kadar yükseldikten sonra daralan sanduka tepede yuvarlatılmıştır. Tıpkı diğer mezarlarda olduğu gibi oldukça sade olan sanduka üzerinde, herhangi bir süsleme ve yazı unsuru bulunmamaktadır (Foto. 310-311)

(Çiz. 153).

3.5.7.4.4. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, iki parçaya ayrılmıştır (Çiz. 150/4). Diğer birçok mezar türünde görüldüğü gibi zeminden 10 cm. kadar yükseldikten sonra daralan sandukanın tepe noktası yuvarlatılmıştır. Sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 312-313) (Çiz. 154).

3.5.7.4.5. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezarın büyük bölümü toprak altında kalmıştır (Çiz. 150/5). 130 cm. uzunluğu ile alandaki benzer türlerine göre daha büyük olan mezarın üst bölümü sivriltilmiş üçgen şeklindedir. Sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 314) (Çiz. 155).

3.5.8. Kasımbağı Mezarlığı

3.5.8.1. Yeri

Erciş'in 10 km. güneyindeki Kasımbağı Mahallesi'nde yer almaktadır (Foto. 315-316).

3.5.8.2. Tarihçesi

Bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda mezar taşlarının büyük çoğunluğu kırılan mezarlıkta, benzer örneklerine Çelebibağı Mezarlığı'nda rastladığımız, basit mihrabiye şekilli mezar şahidesi mevcuttur (Foto. 317). Bu şahidelerin X-XI. yy.'a ait olduğu tahmin edilmektedir (Uluçam, 2000a: 55). Diğer mezar türleri ise XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemi mezar taşlarıyla benzer özellikler göstermektedir.

3.5.8.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Herhangi bir koruma ve istinat duvarının bulunmadığı mezarlıkta, mezar taşları dağınık bir şekilde etrafa saçılmıştır. Birkaç örnek haricinde mezar yapıların bir bütünlük yoktur. Yakınındaki Çelebibağı mezar türleriyle benzer özellikler gösteren mezarlıkta, şahideli ve şahidesiz sanduka türündeki mezarlar ile üzeri açık

şahideli sanduka şeklinde mezarlar mevcuttur. Buradaki mezar taşları oldukça sadedir (Çiz. 156).

Mezarlıkta yer alan Karakoyunlu önemi mezar taşları beyaz kalker taşından yapılmış olup tipoloji bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

3.5.8.3.1. Tek Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar

Mezarlıkta bir tane bulunan bu mezar, alandaki diğer mezar türleri gibi oldukça tahrip olmuştur (Çiz. 156/1). Üst bölümü kırılan şahide üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur. 1.90x0.50 m. ölçülerindeki sandukası ise Karakoyunlu dönemi sandukalarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Dikdörtgen prizmal şeklinde olan sandukanın, üst kısmı haricinde yan bölümleri tamamen toprak altında kalmıştır. Sandukanın üst bölümünde kalan izlerden, yüzeysel bir mihrabiye nişinin olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 318) (Çiz. 157).

3.5.8.3.2. Üzeri Açık Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından iki adet olan bu mezarlar, alandaki diğer mezarlar gibi oldukça tahrip olmuştur. Benzer örneklerine Çelebibağı Mezarlığı'nda rastladığımız bu tür mezarlar, üç tarafı levha taş ve batı tarafında hem levha hem de şahide bölümünü oluşturan daha yüksekçe taştan oluşmaktadır. Mezarın boş kalan orta bölümü ise toprakla doldurulmaktadır. Ancak, Kasımbağı Mezarlığı'ndaki bu tür mezarlar oldukça bakımsız kalmış ve zamanla toprağa gömülmüştür. Bu mezarların şahidelerine ait bazı yazı ve süsleme unsurları günümüze ulaşabilmiş iken, mezarın sanduka bölümüne ait dikme taşlarının ise üst bölümleri gün yüzünde kalabilmiştir (Foto. 319-321).

3.5.8.3.2.1. No'lu Mezar

Üzeri açık şahideli sanduka şeklindeki mezar (Çiz. 156/2), 2.20x0.75 ölçülerindedir. Zeminden 40 cm. kadar toprağa gömülü olduğu tahmin edilen bu mezarın, şahide kısmı da kırılmıştır (Foto. 319). Günümüze ulaşmış parçasından anlaşılacağı üzere şahide mukarnas başlıklıdır. Mukarnas başlığın alınlık kısmında kazıma tekniğiyle yazılan kısa bir yazı mevcuttur (Foto. 320) (Çiz. 158). Nesih bir hatla yazılan yazı şöyledir:

كل من عليها فان

Okunuşu: Külli men aleyha fanin.

Anlamı: "Yeryüzünde bulunan her şey fanidir" (55. Rahman: 26).

3.5.8.3.2.2. No'lu Mezar

Üzeri açık şahideli sanduka şeklinde olan mezar (Çiz. 156/3), kırılmış ve parçaları birbirinden ayrılmıştır (Foto. 321). Bir bütünlük olmadığı için ölçülendirmesi tam olarak yapılamayan mezar üzerinde, günümüze şahidenin üst bölümüne ait mukarnas başlıklı bölüm ile (Foto. 322), yine şahideye ait bitkisel motiflerle bezeli bir bölüm ulaşabilmiştir (Foto. 323) (Çiz. 159). Şahidenin üst bölümüne ait olan parçada, iki sıra mukarnaslı bölümün hemen altında **" قل "** (Kul) ile başlayan şahidenin kitabesi yer almaktadır. Ancak oldukça yıpranan bölümde yazının geri kalanı okunamamaktadır. Bitkisel motifli parçada ise, rumilerin kıvrık dallar oluşturarak uzandığı görülmektedir. Bu bölümler dışında mezarda başka bir yazı ve süsleme unsuru yoktur.

3.5.8.3.3. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından 2 tane olan bu mezarlar, Karakoyunlu dönemine ait diğer şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlarla benzer özellikler göstermektedir. Üzerlerinde yazı ve süsleme unsuru bulunmayan mezarlar daha çok formlarıyla öne çıkmaktadır.

3.5.8.3.3.1. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar (Çiz. 156/4), 65x50x20 cm. ölçülerindedir. Zeminden 10 cm. yükseldikten sonra daralan sandukanın tepesi silindiriktir. Oldukça sade olan sanduka üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 324) (Çiz. 160).

3.5.8.4.3.2. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar (Çiz. 156/5), 75x40x25 cm. ölçülerindedir ve iki parçaya ayrılmıştır. Zeminden tepeye kadar daralmadan aynı genişlikte yükselen sandukanın tepesi silindiriktir. Oldukça sade olan sanduka

üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 325) (Çiz. 161).

3.5.9. Haydarbey Mezarlığı

3.5.9.1. Yeri

Erciş'in 8 km. doğusundaki Haydarbey Mahallesi'nde günümüzde "Ziyaret" olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır (Foto. 326-327).

3.5.9.2. Tarihçesi

Mezarlıkta çoğunluğu geç Osmanlı dönemine ait olmak üzere XIV-XV. yy. Karakoyunlu dönemine ait mezar taşları da mevcuttur. Bakımsızlıktan ve define avcılarının kaçak kazıları sonucunda alandaki mezar taşlarının büyük çoğunluğu kırılmış ve yok olmuş, günümüze ulaşabilen mezar taşları ise oldukça tahrip olmuş durumdadır.

3.5.9.3. Mezarlık Alanının Durumu ve Genel Özellikleri

Merkezinde bir türbenin bulunduğu alanda sayısı oldukça fazla olan mezar mevcuttur. Halk tarafından ziyaret olarak kabul edildiği için ağaçlar kesilmemiş, otlar yükselmiş ve mezar taşlarının büyük çoğunluğu toprak örtüsü altında kalmıştır. Günümüzde de halen ölü defin işlemlerinin yapıldığı mezarlıkta geç Osmanlı dönemine (Foto. 328) ve Karakoyunlu dönemine ait mezar taşları mevcuttur. Erciş ve çevresindeki diğer Karakoyunlu dönemi mezar taşları ile benzer özellikler gösteren mezarlıktaki bu döneme ait mezar taşları, tipoloji bakımından iki gruba ayrılmaktadır (Çiz. 162):

3.5.9.4. Şahideli Sanduka Şeklindeki Mezar

Haydarbey Mezarlığı'nda bir mezar etrafında toplanan 3 şahide dikkati çekmektedir. Şahideli sanduka şeklinde nitelendirebileceğimiz bu mezar, kırılan şahide parçaları ve diğer mezar taşlarının sonradan bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Mezarda üç tane şahideden söz etmek mümkündür. Şahidelerden bir tanesi mezarın başucunda, bir tanesi ayakucunda yer alırken bir şahide de mezarın yan tarafına yan bir şekilde durmaktadır. Ayrıca, yine mezar etrafında şahide parçaları da bulunmaktadır. Kırılan ve mezarlardan ayrılan şahidelerin sonradan halk

tarafından bu şekilde bir mezar etrafında bütünleştirilmiştir. Bu durum mezarın ya çift şahideli olduğunu ya da yanında tek şahideli başka mezarların da bulunduğunu göstermektedir (Foto. 329-330) (Çiz. 162/1).

3.5.9.4.1. No'lu Şahide

Karakoyunlu Dönemi'ndeki pek çok mezardaki gibi beyaz kalker taşından yapılan şahide birkaç parçaya ayrılmış, günümüze sadece iki parçası ulaşabilmiştir. Kalan parçalar şahidenin mukarnas başlıklı üst bölümüne (Foto. 331) ve zemine oturan alt bölümüne aittir (Foto. 332). Orta parçası ise kaybolmuştur (Çiz. 163). Kalan parçalardan anlaşılacağı üzere, mukarnas başlığın üzerinde şahidenin kitabesi bulunmaktadır. Nesih bir hatla ve kabartma tekniğiyle yazılan kitabe şöyledir:

بسماللهالرحمنالرحيم

... محمد بن عبدل فا...

Okunuşu: Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm.

… Muhammed bin Abdul Fa…

Anlamı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

… Abdul Fa… oğlu Muhammed"

Şahidenin alt bölümüne ait parçada ise sapları yelpaze şeklinde olan bir kandil motifinin olduğu anlaşılmaktadır. Dikine dikdörtgen kabartma bir çerçeve içinde yer alan bu süsleme kompozisyonunu ise dıştan bir kitabe çevrelemektedir (Foto. 332). Bu kitabenin üst bölümü olmadığı ve kalan bölümü de yıprandığı için okunamamaktadır.

3.5.9.4.2. No'lu Şahide

Mezarın ayakucunda bulunan şahide ortada yer alan dikine dikdörtgen şeklindeki mihrabiye nişi etrafında gelişmektedir. Nişin üst alınlık kısmında biri gülbezek diğeri madalyon şeklinde süslemeler yer almaktadır (Çiz. 164). Gülbezeğin hemen altından başlayarak dikdörtgen nişi bir çerçeve içine alan kitabe yer almaktadır (Foto. 333). **"محسن"** (Muhsin) ile başlayan kitabenin geri kalanı oldukça yıprandığı için okunamamaktadır.

3.5.9.4.3. No'lu Şahide

Mezarın üstünde yan çevrilen şahide bölgedeki Karakoyunlu dönemi mezar taşlarıyla benzer özellikler göstermektedir. Günümüze sadece üst bölümü ulaşan şahidede, üst kısmı alem şeklinde olan yuvarlak kemerli yüzeysel bir mihrabiye nişi ve bu nişi çevreleyen kitabe bulunmaktadır (Foto. 334) (Çiz. 165). Nesih bir hatla ve kabartma tekniğiyle yazılan kitabe şöyledir:

هذا القبر السعيد الشهيد ...

Okunuşu: Haz'el-kabr, es-said, eş-şehid …

Anlamı: "Bu mezar, said, şehid …"

3.5.9.5. Şahidesiz Sanduka Şeklindeki Mezarlar

Mezarlıkta sayı bakımından üç adet olan bu mezarlar, Karakoyunlu Dönemi'ne ait diğer şahidesiz sanduka şeklindeki mezarlarla benzer özellikler göstermektedir. Üzerlerinde yazı ve süsleme unsuru bulunmayan mezarlar daha çok mimari formlarıyla öne çıkmaktadır.

3.5.9.5.1. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezar, 100x40x20 cm. ölçülerindedir (Çiz. 162/2). Zeminden 8 cm. yükseldikten sonra daralan sandukanın tepesi yuvarlaktır. Karakoyunlu dönemine ait diğer mezarların aksine siyah bazalt taş ile yapılan mezar oldukça sade olup üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru yoktur (Foto. 335) (Çiz. 166).

3.5.9.5.2. No'lu Mezar

Şahidesiz sanduka şeklindeki mezarın yarısı kırılmıştır (Çiz. 162/3). Zeminden iki kademeyle yükselen ve kademeli bir şekilde daralan sandukanın tepesi üçgen şeklindedir. 3.5.9.5.1. No'lu Mezar'da olduğu gibi siyah bazalt taş ile yapılan mezar üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru bulunmamaktadır (Foto. 336) (Çiz. 167).

3.5.9.5.3. No'lu Mezar

Yarısı kırılan şahidesiz sanduka şeklindeki mezar üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme unsuru bulunmamaktadır (Çiz. 162/4). Beyaz kalker taşından yapılan mezar zeminde 8 cm. kadar yükseldikten sonra daralmaktadır. Karakoyunlu dönemine ait birçok prizmal sanduka şeklinde mezarda görüldüğü gibi sandukanın tepe noktası silindiriktir (Foto. 337) (Çiz. 168).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. DEĞERLENDİRME

Van Gölü çevresi jeopolitik konumu, bölgeye nazaran daha ılıman iklimi, tarımsal verimliliği ve doğal güzellikleri ile her zaman ilgi çeken bir yer olmuştur. Tarih öncesi dönemden başlayarak günümüze kadarki süreçte, beşeri hareketliliklerde bu özel konumu büyük oranda söz sahibi olmuştur. Nitekim, Erciş'in 30 km. kadar kuzeybatısındaki Meydan Dağı ve Gürgürbaba Tepesi olarak adlandırılan bölgede, 2014-2015 yıllarında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsmail Baykara başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında, tarihi Alt Paleolitik döneme kadar uzanan yaşam izleri tespit edilmiştir (Baykara, Dinçer ve Şahin, 2018: 76-104). Erciş başta olmak üzere bölge tarihi için son derece önem taşıyan bu izler, Anadolu tarihi geçmişine de büyük ölçüde ışık tutmaktadır.

Eskiçağ'da Erciş'in de içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli dönemi hiç kuşkusuz Urartular dönemidir. Merkezi teşkilatını Van ilinde kurarak Van Gölü havzası, Doğu Anadolu, Ermenistan, Aras havzası, Kuzeybatı İran ve Urumiye Gölü çevresine kadar yayılım gösteren Urartular, M.Ö. VI. yy.'a kadar bölgenin önemli bir gücü haline gelmiştir. Urartuların M.Ö. 585 yılında Med ve İskit saldırıları sonucu yıkılmasıyla birlikte bölge uzun süre eski istikrarını yakalayamamıştır.

Türklere Anadolu'nun kapılarını açan 1071 Malazgirt Savaşı'yla birlikte Van Gölü çevresinin önemi tekrar artmış, özellikle Horasan erenleri bölgenin İslamlaşmasını sağlamak için Ahlat ve Erciş çevrelerine yerleştirilmişlerdir. Nitekim Erciş'te bulunan Haydarbey Kümbeti'nin, Horasan erlerinden biri olan ya da Hoca Ahmet Yesevi'nin neslinden gelen Haydar Baba'ya ait olduğunun kabul edilmesi de bu fikri güçlendirmektedir (Uluçam, 2000b: 195).

Selçuklu Devleti'nin önemli bir merkezi olan Ahlat, bölgenin gelişmesi ve iskan görmesi için de önemli bir faktör olmuştur. Ahlat'a en yakın yerlerden biri olan Erciş de bu etkileşimden payını almış ve Selçuklular döneminde önemli bir yerleşim

yeri olmuştur. Ancak, Erciş asıl önemini, Selçukluların yıkılmasından yaklaşık bir asır sonra kurulacak olan Karakoyunlular döneminde kazanmıştır. XIV ve XV. yy.'ın önemli devletlerinden biri olan Karakoyunlular, ata yurdu olarak kabul ettikleri Erciş'e yerleştikten sonra bölgenin imarına büyük önem vermişlerdir. Var olan kaleleri onarmış, yeni camiler inşa etmiş, önemli şahsiyetler için anıt mezarlar yapmışlardır. Erciş'te yer alan ve Karakoyunlu Devleti'nin tarihi, kültürel, sanatsal özelliklerine önemli ölçüde ışık tutan kültür varlıkları, bölgenin Türk-İslam dönemi mimari yapısını da büyük ölçüde yansıtmaktadır. Karakoyunlular bu mimari yapıları inşa ederken kendi üslubunu oluşturamamış, daha çok kendinden önce bu coğrafyada var olan Türk-İslam devletlerinin sanat geleneklerinden etkilenmişlerdir. Tez çalışmamızın konusu olan kale, cami, medrese, anıtsal mezarlar ve mezar taşları içinde, camilerin ve medreselerin tamamı ve kalelerin büyük çoğunluğu yok olmuş; Erciş Kalesi'nin ise birkaç beden duvarı ayakta kalabilmiştir. Günümüze ulaşmayan bu yapılardan Kara Yusuf (Süleyman Han) Camii ve Erciş Kalesi ile ilgili bazı bilgilere kaynaklar vasıtası ile ulaşılabilmiştir. Adlarını kaynaklarda tespit edebildiğimiz birkaç yapı dışındaki diğer yapılar ise bölgede çok sık yaşanan depremler, eski Erciş şehrinin de yer aldığı kale ve çevresinin Van Gölü suları altında kalması, diğer doğal ve beşeri sebeplerden dolayı yok olup gitmiştir.

Bu döneme ait camilerin hiçbiri günümüze ulaşamamıştır, ancak kaynaklar vasıtasıyla bazı bilgilerine ulaşabildiğimiz Kara Yusuf Camii'nin, tonoz örtü sistemiyle Selçuklu dönemi camileriyle benzer özellikler gösterdiği kanaati oluşmaktadır (Güler, Kolay, 2006: 86). Bir diğer yapı grubu olan medreseler de tıpkı camiler gibi, geçen zamana direnememiş ve günümüze ulaşamamıştır. Medreselerle ilgili tek bilginin bulunduğu kaynak ise, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf adına bir medresenin yapıldığı ve başında Mevlana Seydi adında bir müderrisin bulunduğunu belirten belgedir (Ek-1) (Kılıç, 2004: 248). Bu bilgi dışında medresenin plan ve mimari özelliklerini yansıtacak herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Karakoyunlulardan önce yapılmış olmasına rağmen XIV-XV. yy.'larda Karakoyunlu Devleti yönetim teşkilatının merkezini oluşturan Erciş Kalesi, mimarisi ve topoğrafyası ile dikkat çekmektedir. Dönemin birçok savunma yapısına göre doğal bir tepe yerine düz ve alçak bir bölgeye inşa edilen bu kale, güney kısmını Van Gölü'ne dayamıştır. Bu nedenle Van Gölü'nün yükselme dönemlerinden olumsuz

yönde etkilenen kale, zaman zaman göl suları altında kalmış, en son 1841 yılındaki yükselmeyle birlikte tamamen terk edilmiştir (Çelebi, 1986; Tuncel, 2011). Bu tarihten sonra kalenin ve içindeki mimari yapıların taşlarının sökülerek yeni şehrin imarında kullanılması (Koşar, 2008: 105), kalenin de sonunu getirmiş, günümüze sadece birkaç beden duvarı ulaşabilmiştir. Kaleye ait günümüze ulaşan izlerden plan ve mimari bakımından Nefsi Hizan Kalesi (13. yy.), Ahlat Sahil Kalesi (1556) ve Muş Haspet Kalesi ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (Foto. 338-340).

Bir asırdan fazla bir süre tarih sahnesinde kalan Karakoyunlulardan günümüze ulaşabilen en önemli eserler anıt mezarlar ve mezar taşlarıdır. Kümbet grubuna giren ve Orta Asya çadır geleneğinin devamı niteliğinde olan bu anıt mezarlar, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte gelişim gösteren ve Anadolu'ya Türkler tarafından getirilen kümbet mimarisinin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki önemli örnekleridir. Anadolu'daki diğer pek çok kümbet gibi iki katlı olarak inşa edilen kümbetlerin alt katlar kare planlı olup, cenazelik olarak düzenlenmiş; üst katlar ise içten silindirik, dıştan onikigen planlıdır.

Kümbetlerde dıştan onikigen, içten silindirik plan özelliği Anadolu'da ilk olarak XIII. yy. sonlarında Kayseri Şahcihan Hatun Kümbeti (Döner Kümbet) ile başlar (Tuncer, 1992: 224); Erzurum Yakutiye (1310), Karanlık Kümbet (1308), Gümüşlü Kümbet ve nihayetinde Erciş kümbetleri ile devam eder. Üzeri içten kubbe dıştan piramidal bir külahla örtülü olan Erciş kümbetlerinde üst katların, kuzey cephelerine taç kapı, diğer ana yönlere denk gelen yüzlerine ise birer pencere açılmıştır. Erciş kümbetleri plan ve mimari özellikleri ile Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335), Ahlat Keşiş Kümbeti (XIV. yy.), Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396) ve Erzurum Emîr Saltuk Kümbeti'nin güneydoğusunda bulunan Anonim Kümbet (XIV. yy.) ile benzerlik göstermektedir (Çiz. 169-171) (Foto. 341-344).

Erciş kümbetlerinde süsleme kompozisyonlarının en çok geliştiği kapı ve pencere kenarlarındaki bordürlerde bitkisel süslemeler, alınlıklarda ise bitkisel süslemelerle birlikte geometrik süslemeler yer alır. Bitkisel süslemeler, rumi, palmet ve kıvrık dallar şeklindedir. Sonsuzluk prensibine göre işlenmiş geometrik süslemeler ise, beşgen, altıgen ve sekizgenlerden oluşmaktadır. Kaynağını Karahanlı dönemi mimari yapılarındaki tuğla süslemelerinden alan geometrik motifli

süslemelere, başta Van Gölü çevresi olmak üzere ve Anadolu'nun birçok bölgesinde rastlanmak mümkündür. Erciş'in hemen yakınındaki Ahlat kümbetleri, Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335), Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (XII. yy.), Divriği Sitte Melik Kümbeti (1106) ve Sivas İzzettin Keykavus Türbesi'ndeki (1217) geometrik süslemeler bu türdendir (Çiz. 172) (Foto. 345-349).

Aksaray Bekâr Sultan Kümbeti (XII. yy.), Pınarbaşı Melik Gazi Kümbeti (XII. yy.) ve Afyon-Boyalıköy Kureyş Baba Kümbetinde (XIII. yy.) rastlanan onikigen gövdenin her yüzünün silmelerden oluşturulmuş birer çerçeve içine alınması üslubu, Erciş kümbetlerinin de önemli bir özelliği olmuştur. Cephede, kapı ve pencereler arasında kalan yüzlere cephenin hareketlendirilmesi için yerleştirilen, alt ve üst kısımlarında istiridye motifinin bulunduğu üçgen şeklindeki çırtma nişler ile külahta yer alan dikine uzanmış kaval silmeler, Van bölgesindeki Halime Hatun Kümbeti (1335) ile Ahlat bölgesindeki Hasan Padişah Kümbeti (1275) ve Erzen Hatun Kümbeti'nde (1396) de karşımıza çıkmaktadır (Foto. 350-355).

Kümbetlerde kare planlı ve üzeri beşik tonozlarla örtülü cenazelik bölümlerine oturtmalığın doğu yüzüne açılan kapının ardından birkaç basamaklı merdivenle inilmektedir. Mumyalık ya da kripta denilen bu bölümler, adına kümbetin yaptırıldığı şahsiyetin mezarının bulundu bölümlerdir. Ancak, inceleme yaptığımız Karakoyunlu kümbetlerinin bu bölümünde günümüzde herhangi bir mezar ya da sanduka ulaşmamıştır. Bu bölümler süsleme bakımından da tamamen sadedir.

İlk olarak Nahçıvan'daki Gülistan (Cuga) Kümbetinde (XII. yy.) rastlanan kare planlı oturtmalıkların köşelerde pahlanarak gövde için bir geçiş oluşturulması özelliği Erciş kümbetlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da önemli örneklerini başta Kayseri Döner Kümbet (XIII. yy.), Güroymak Kalender Baba (Karınday Aka) Kümbeti (1299), Erzurum Karanlık Kümbet (1308) ile Ahlat kümbetlerinde de karşımıza çıkan bu özellik, Karakoyunlu kümbetlerinde devam ettirilmiştir (Foto. 356-360).

Erciş'teki Karakoyunlu dönemi kümbetlerinden en önemlisi Anonim Kümbet'tir. 23 Ekim 2011 tarihinde ilçede meydana gelen 7,2 şiddetindeki depremde büyük hasar alan kümbetin kuzey ve kuzeybatı cepheleri ile alt katı dışında tamamı

yıkılmıştır. Kümbete ait depremden önceki fotoğrafların elimizde olması bizim için büyük bir şans olmuş, mimari ve süsleme özellikleri bu fotoğraflardan yararlanılarak açıklanmıştır. Genel olarak baktığımızda, cephe süslemeleri Erciş'teki diğer kümbetlere göre daha yoğun olan Anonim Kümbet, Nahçıvan Gülistan (Cuga) Kümbeti'nde gördüğümüz oturtmalıklı türlerin bir devamıdır ve genelde Ahlat çizgisindedir (Foto. 356-357). Süslemedeki yoğunluk bir diğer Karakoyunlu eseri olan Gevaş Halime Hatun Kümbeti'ni (1335) anımsatmaktadır (Foto. 341). Kümbetin en önemli özelliği ise üzerindeki hayvan figürlü süslemelerdir. Üst kat giriş kapısı üzerinde kabartma olarak yapılmış, sırt sırta veren ve arka ayakları üzerine oturur vaziyetteki aslanların baş kısımları cepheden, gövdeleri profilden işlenmiştir. Kuyrukları birer "C" oluşturarak ve uçlarında ejder figürleri ile son bulan iki adet aslan figürü, Orta Asya hayvan üslubunun etkisindedir. Aslan figürünün güç, kuvvet, yiğitlik, cesaret, koruyuculuk, kahramanlık, hükümdarlık, aydınlık gibi ikonografik anlamları vardır ve güneşi sembolize etmektedir (Ögel, 1962: 529-534; Öney, 1971: 1-64; Çoruhlu, 2002: 136-137; Çetin, 2013: 180; Çağlıtütüncügil, 2019: 20). Aslanın kuyruğu ile bütünleşerek, kuyrukla birlikte kıvrılarak bir "C" oluşturduktan sonra sivri dişleriyle aslanın sırtını ısırır vaziyette olan ejder figürü ise profilden verilmiştir. İkonografik olarak gök kubbe ile ilgili burç işareti, yıldızların dönüşü, gökyüzü gövdeleri, ay ve güneş, gövde düğümleri, ay ve güneş tutulmaları, gezegenlerin durumu; hayat ağacının koruyucu bekçileri, tılsım gibi olumlu figür rolleri; su unsuru olarak bereket getirici anlamlarının yanı sıra; yer altı, karanlık, kötülükle mücadele gibi anlamları da vardır (Öney, 1969: 189-191; Ünal, 1976: 149; Ögel, 1994: 85; Çoruhlu, 2002: 132-133; Esin, 2004: 151-165). İkonografik olarak değerlendirildiğinde, "iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık, güneş-ay" gibi iki farklı sembolü ifade eden aslan ve ejder figürlerinin tek bir figürde birleşmesi bazı farklı düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumla ilgili, G. Öney, bu birleşimin değişebilir zıt prensipleri sembolize edebileceğini ve Selçuklu sanatında pek çok örneğini gördüğümüz hayvan mücadele sahnelerinin etkisinde meydana gelmiş olabileceğini belirtirken (1969: 187-188), R. H. Ünal, tek tek figürlerin asli anlamlarını kaybetmiş olabileceğini ifade etmektedir (1976: 149). Konuyla ilgili, ejder figürünün yerine göre çeşitli anlamları olduğunu, bu anlamların bazen zıt olabileceğini savunan S. Ögel, bu çeşitli anlamların hepsinde ortak olan düşüncenin,

ejderin bir kozmik figür kimliğinin olduğunu belirtmektedir (1994: 85). Anonim Kümbet'teki aslan figürleri Silvan Kalesi (1165-66), Alay Han (XIII. yy.) ve Sivas Behram Paşa Hanı (XVI. yy.) aslan figürleri ile benzerlik göstermektedir (Çiz. 173) (Foto. 361-363).

Anonim Kümbet'teki plastik figürlü süslemelerden bir diğeri ise taç kapı alınlığındaki kuş figürleridir. Kapı alınlığındaki bitkisel motifli süslemelerin içine yerleştirilen iki adet kuş figürü; başları geriye dönük, kanatları taralı, kuyrukları yelpaze şeklinde tasvir edilmiştir. Orta Asya'da Türklerin sosyal yaşamlarında ve inançlarında kuşların türlerine bağlı olarak farklı ikonografik anlamları bulunmaktadır. Kimi zaman kuvvet, kudret, güzellik, uğur, yüceltme, doğum, koruyucu ruh gibi anlamları bulunan kuş figürünün, bazen de uğursuzluk, ruhun "uçması" (ölüm) gibi anlamları bulunmaktadır (Çoruhlu, 2002: 151-153; Ersoylu, 1980: 83; Esin, 2001: 53; Halıcı, 2014: 72). Anonim Kümbet'teki kuş figürleri Beyşehir Kubad Abad Sarayı (1236) çinilerinde bulunan kuş figürleri ile benzerlik göstermektedir (Foto. 364).

Anonim Kümbet'teki son hayvan figürü batı pencere alınlığında bulunan çift başlı kartal figürüdür. Güç, kudret, hükümdarlık, beylik timsali, koruyucu ruh, adaletin simgesi gibi ikonografik anlamları olan çift başlı kartal figürü aynı zamanda Güneş'i de sembolize etmektedir (Çoruhlu, 2002: 134-135; Ögel, 1993: 597-598; Öney, 1972: 158). Çift başlı kartalın, zamanla politik hayata da etki ettiği ve muhtelif Türk devletlerinde "devlet sembolü" veya "hâkimiyet alâmeti" olarak kullanıldığı da bilinmektedir (Göksu, 2016: 119). Çift başlı kartal figürünün Anadolu'daki en önemli örnekleri Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum bölgesindedir. Anonim Kümbet'te yer alan çift başlı kartal figürü Konya Kalesi (1221), Erzurum Çifte Minareli Medrese (XIII. yy.), Divriği Ulu Camii (1228-1229)'nde bulunan çift başlı kartal figürleri ile benzerlik göstermektedir (Foto. 365-367).

Karakoyunlulardan günümüze ulaşabilen bir diğer anıt mezar ise Kadem Paşa Hatun Kümbeti'dir. Mimari form ve süsleme özellikleri açısından Anonim Kümbet ile benzerlikler gösteren Kadem Paşa Hatun Kümbeti, bu dönemden günümüze ulaşabilen ön önemli yapılardan biridir. 23 Ekim 2011 depreminden sonra gövdesinde ve külah kısmında çatlaklıklar oluşan kümbetin en önemli özelliği

taçkapısı üzerinde yer alan inşa kitabesidir. Zira, bölgede inşa tarihleri kesin olarak bilinmeyen diğer kümbetlerin tarihlendirilmesinde bu kümbetten de yararlanılmıştır. Külahındaki kemerlemeler ile dikkat çeken kümbet, bu özelliği ile Erciş'teki diğer kümbetlerden ayrılırken Kayseri Döner Kümbet (XIII. yy.), Ahlat Boğatay Aka-Şirin Hatun Kümbeti (1281), Güroymak Kalender Baba (Karınday Aka) Kümbeti (1299) ve Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335) ile benzerlik göstermektedir. Anonim Kümbet'teki gibi cephe yüzlerinde yer alan üçgen çırtma nişler cepheye bir hareketlilik katarken, nişlerin alt ve üst uçlarında yer alan istiridye motifleri ikonografik olarak bazı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Genelde ay kültü ile ilgili olarak ele alınan istiridye, içindeki inci nedeni ile bir hazine sakladığı görüşü çerçevesinde değerlendirilmektedir (Ersoy 2007: 455). Orta Asya'daki bazı kurganlarda istiridye kabuklarının veya istiridye kabuklarından yapılmış gerdanlıkların bulunması, doğurganlık, dişilik ve yeniden doğuş ile ifade edilirken (Eliade, 1992: 255); Türk-İslam mimarisi içerisindeki mezar yapılarında kullanılan istiridye motifinin, cennet ve cenneti çağrıştıran tasvirlerle birlikte ele alınması "ölümden sonraki hayat ve yeniden doğuş" şeklinde sembolik anlamları taşıdığını göstermektedir (Kuru, 2008: 119). Anonim Kümbet'te ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti'ndeki istiridye kabuğu şeklindeki motif, Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1335) ile Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396)'nde bulunan istiridye motifleri ile benzer özellik göstermektedir (Foto. 353-354).

Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin süsleme programı, Anonim Kümbet'in süsleme özellikleriyle benzerdir. Rumilerden ve palmetlerden oluşan bitkisel süslemeler, kıvrık dallarla, bazen birbiri içine geçecek şekilde bazen de bağımsız olarak uzanmaktadır. Anonim Kümbet'in aksine dikdörtgen panolar içinde yer alan geometrik motifler, çokgenlerin birbiri içine geçmesinden meydana gelmektedir. Bu geçmeler dikdörtgen panoların kenarlarında yarıdan kesilerek sonsuzluk izlenimi oluşturmaktadır.

Erciş'te Karakoyunlu dönemine ait üçüncü anıt mezar, şehir merkezine 34 km. uzaklıktaki Akçayuva Mahallesi'nde bulunmaktadır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmadığı için kimin adına ve kaç tarihinde yapıldığı bilinmeyen kümbet, içinde bulunduğu mahallenin ismiyle anılmaktadır. Mimari form ve plan özellikleri bakımından bölgedeki diğer Karakoyunlu kümbetleriyle benzer özellikler gösteren

kümbet, 1972-73 yıllarında büyük oranda restore edilmiştir. Kümbetin en dikkat çekici özelliği, oturtmalık köşe pahlarının gövdenin ortalarına kadar sokularak gövdeyle bütünleşmesidir. Bu görünümüyle Kırşehir İlhanlı (Fatma Hatun) Kümbeti (1287) (Foto. 368) ve Sivas Emir Ahmet Kümbeti (1333) ile benzer özellikler gösterirken (Foto. 369), Van Gölü çevresi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde tek örnek durumundadır. Anonim Kümbet'teki ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti'ndeki gibi gövdede cephe nişlerine ve etek silmelerine yer verilmeyen kümbetin en önemli özelliği batı penceresinin üst kısmında yer alan insan başı şeklindeki figürlü süslemelerdir. Ortada bir gülbezeğin iki yanında kadın ve erkek yüzü şeklinde olan bu figürler, ikonografik olarak ay ve güneşi sembolize etmektedir (Bülbül, 1995: 100). Kabartma olarak tasvir edilen bu figürler, dolgun yüz hatları ve çekik gözleriyle birer Orta Asya insanını anımsatmaktadır.

Erciş'te Karakoyunlu dönemine tarihlendirilen son kümbet Haydarbey Kümbeti'dir. 2015 yılının Mart ayına kadar cenazelik bölümü ayakta olan kümbetin, bu tarihte kalan bölümü de define avcıları tarafından iş makineleriyle yıkılmıştır. Erciş'teki diğer birçok tarihi yapıda karşımıza çıkan kaçak kazılar sonucunda oluşan hasar, bu yapıda had safhaya ulaşmış, define avcıları bu yapıyı tamamen yok etmiştir. Anonim Kümbet'teki gibi, yapının yıkılmadan önceki fotoğraflarının elimizde oluşu büyük bir şans olmuş; eserin mimari özelliklerinin aydınlatılmasında bu fotoğraflar açıklayıcı olmuştur.

Erciş'teki diğer kümbetlerin cenazelik bölümleriyle benzer özellikler gösteren kümbetin üst katı günümüze ulaşamamıştır. Bu durum farklı düşünceleri de beraberinde getirmektedir. Bu düşüncelerden ilki, kümbetin bölgedeki diğer kümbetler gibi iki katlı olarak inşa edilmiş zamanla üst katı dış etkenlerden dolayı yıkılmış, sadece alt katı 2015 yılına kadar ulaşabilmiş olma ihtimalidir. İkincisi ise, benzer örneğine Ahlat Yarım Kümbet'te (XIV. yy.) rastladığımız gibi, cenazelik bölümü inşa edildikten sonra dönemin sosyo-ekonomik yapısından dolayı kümbetin tamamlanamamış ve yarım bırakılmış olmasıdır.

Karakoyunluların kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin sanatlarından etkilenerek ortaya koydukları bir diğer kültür varlığı mezar taşlarıdır. Çevrede Ahlat başta olmak üzere, Gevaş, Tutak, Patnos ilçelerinde sayıları oldukça fazla olan mezar

taşlarının Erciş ve çevresinde 9 ayrı mezarlıkta karşımıza çıkmaktadır. Karakoyunlu döneminin yanı sıra Selçuklu ve geç Osmanlı dönemine ait mezar taşlarının bulunduğu bu alanların bazılarında günümüzde bile halen ölü defin işlemleri yapılmaktadır. Bakımsızlık, ilgisizlik, doğal tahribatlar gibi nedenlerle günden güne yok olan mezarlıklara, son yıllarda define avcılarının kaçak kazıları sonucu oluşan tahribatlar da eklenmiştir.

9 ayrı mezarlık alanda birbirine benzer özellikler gösteren Karakoyunlu mezar taşları; "Tek Şahideli Sandukalı", "Çift Şahideli Sandukalı", " Üzeri Açık Şahideli Sandukalı", "Şahidesiz Sandukalı" ve Koç-Koyun Biçimli Mezarlar" olmak üzere 5 grupta karşımıza çıkmaktadır. Büyük çoğunluğunun beyaz kalker taşından yapıldığı mezar taşlarının bir iki örneğinde bazalt taşına rastlanmıştır. Form ve malzeme özellikleri ile Gevaş, Güroymak, Ahlat, Tutak ve Patnos tarihi mezarlıklarındaki mezar taşları ile benzer özellikler göstermektedirler (Foto. 370-376).

Erciş ve çevresinde Karakoyunlu dönemine ait mezarlıklarda genellikle tek şahideli mezarlar mevcut iken sadece Tekler Mezarlığı'nda farklı olarak çift şahideli mezarlar da görülmektedir. En önemli örneklerini Çelebibağı ve Tekler mezarlıklarında gördüğümüz şahideli mezarlar, belirli bir ölçü disiplininde olmayan, ancak kabirde meftun kişinin sosyal statüleriyle açıklayabileceğimiz yükseklikleriyle abidevileşerek mezara ayrı bir görüntü kazandırmaktadır. Formları kadar süsleme unsurları da farklılık gösteren ve yükseklikleri bazen 2 m.'yi geçen şahidelerin arka ve yan yüzleri genellikle sade olup süslemeler sandukaya bakan iç yüzlerde yoğunlaşmıştır. Mukarnas geçişli başlıklarla tekdüzelikten kurtulan ve farklı süsleme uygulamaları ile zenginleşen şahidelerin ön yüzlerinde bazen ortada oldukça sade tutulan bir kandil motifi ya da yüzeysel bir miharibiye nişi bulunurken bazen de kandil motiflerinin bitkisel süslemeler ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Bazı şahidelerde ise kandilden bağımsız olarak rozet motifleri, çok kollu yıldızlar şeklinde süslemelerin de olduğu görülmektedir.

Şahidelerin birçoğunun ön yüzünde, birkaçının da arka yüzünde gördüğümüz ve çeşitlilik arz eden kandil motifleri, Van Gölü çevresinde Erciş, Gevaş, Ahlat ve Güroymak olmak üzere; Van Gölü çevresi dışında da yaygın bir şekilde

kullanılmıştır (Çiz. 174-176) (Foto. 377-382). Allah'ın nurunu temsil eden ve sonsuz yolculuğun başlangıcı olarak kabul edilen kandil motifleri, karanlık mezar çukurlarını aydınlatan ışık kaynağının sembolü durumundadır (Kalfazade, Ertuğrul, 1989: 28; Öztürk, 2006: 141; Çetin, 2009: 239). Bu kandil motifleri, Erciş ve çevresindeki mezar taşlarının bazı örneklerinde ortasında bir çarkıfelek, gülbezek, çok kollu yıldız, geometrik ya da halka şeklinde geçmelerle bütünleşirken; bazı örneklerinde ise "Allah" lafzı ile bütünleşmektedir.

Kandil motifinin yanı sıra mezar taşlarında çok sıkça rastladığımız bir diğer süsleme unsuru çarkıfelek motifleridir. Van Gölü çevresi dışında Sivas, Tokat ve Ağrı yöresi gibi Anadolu'daki birçok mezar yapısında karşımıza çıkan ve dört kollu svastika motifinin bir devamı olarak nitelendirilen çarkıfelek motifleri, mezar taşlarında ölümle ilişkilendirilmektedir (Çiz. 177-178) (Foto. 383-388). Döngüsel hareketliliğiyle dikkat çeken bu motif mezar taşlarında; iki dünya arasındaki geçişi, dünya hayatının geçiciliğini, topraktan gelenin bir gün yine toprağa döneceğini, Allah'a ulaşma ve göğe yükselme gibi anlamları sembolize etmektedir (Doğan, 2001: 243-249; Çaycı, 2002: 100-101; Çetin, 2017a: 595).

Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesinin yan yüzünde, şahidenin kırılan parçasıyla birlikte baş kısmının kırıldığı, ancak vücut hatlarından bir at ya da geyik olduğu tahmin edilen figürlü süsleme dikkati çekmektedir. Yöre halkının mezarlıkta geyik figürlü bir mezar taşının olduğunu belirtmesinden yola çıkarak, geyik figürü olarak kabul ettiğimiz bu figür, stilize ve kabartma olarak yapılmıştır. Geyik figürünü Türk ve İslam sanatında genel olarak incelediğimiz zaman, Orta Asya'da Pazırık Kurganlarından başlayarak hayvan mücadele sahnelerinde yer unsurunu temsil ettiği ve genellikle mağlup olan taraf olduğu görülmektedir. Türklerde öldükten sonra var olan ahiret inancı gereği mezar içlerinde geyik motifli eserler bulunurken, bazı evlerin duvarlarında ve çatılarında geyik boynuzunun nazardan korunmak amacıyla bırakıldığı bilinmektedir. Genel anlamlarıyla kutsal bir figür olan geyik, ikonografik olarak iyilik getiren, kötü ruhlardan korunma, hastaların şifa bulması, bolluk ve bereket gibi anlamlarıyla sembolize edilmektedir (Ögel, 1993: 573; Çoruhlu, 2002: 143-144; Çetin, 2017b: 386). Benzer bir şekilde Nahçıvan ve Gürcistan'daki koç-koyun biçimindeki mezar taşları üzerinde de geyik figürleri yer almaktadır (Foto. 395-396).

Erciş'teki mezar taşlarının şahidelerinde ve sanduka bölümlerinde karşılaştığımız çok kollu yıldızlar Türk-İslam sanatında farklı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sandukasında, Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesinde ve Akmescit 3.5.4.4.1.6. No'lu Mezar sandukasında karşımıza çıkan altı kollu yıldız motifi, üst üste yerleştirilmiş biri ters biri düz iki eşkenar üçgenden oluşmaktadır. Türk-İslam sanatında "Mühr-ü Süleyman" ismiyle adlandırılan ve Anadolu'da Türk-İslam sanatına ait en eski örneğini Siirt Ulu Camii (1191) (Foto. 389) minberinde gördüğümüz bu motif, tabiatüstü kuvvete sahip olma arzusu ile kâinatın, kuvvet ve kudretin, yani tanrının işareti anlamına alınmış; tılsımın, yani şer güçlerden korunmanın sembolü olarak kullanılmıştır (Bayram, 1993: 62-63). Ölünün kabir azabından kurtulması ve ruhunun huzur içinde olması için mezar taşlarında kullanılan Mühr-ü Süleyman'ın, yukarıya bakan üçgenin tanrıya ulaşan ruhu, aşağıya bakan üçgenin ise toprağa dönüşü sembolize ettiği bilinmektedir (Bezirci, Aytaç ve Akan, 2004: 220).

Sekiz köşeli yıldız ise, Orta Asya'dan başlayarak tüm Türk-İslam sanatına yayılan bir motiftir. "Selçuklu Yıldızı" olarak da bilinen bu motifin Anadolu'daki ilk örneklerini Konya Beyşehir Kubadabad Sarayı (1236) (Foto. 390) ve Konya Alâeddin Köşkü (1156-1192) çinilerinde görmekteyiz. Erciş'te Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sandukasında, Haydarbey 3.5.9.4.1.2. No'lu Şahide'de ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin pencere süslemelerinde karşımıza çıkan sekiz kollu yıldız motifi, mezar yapılarında cenneti temsil etmektedir.

Önemli örneklerini Tekler Mezarlığı'nda ve "Koç-Koyun Şeklindeki" mezarlar üzerinde gördüğümüz kılıç ve hançer gibi motifler, Güroymak, Ahlat, Doğubayazıt, Iğdır ve Tunceli'deki mezar yapılarında sıkça karşımıza çıkmaktadır (Çiz. 178-179) (Foto. 391-394). İkonografik olarak güç, hâkimiyet, cesaret, yiğitlik, ihtiyat ve yok etmenin sembolü olan bu motif (Çoruhlu, 1998: 65), ölen kişinin savaşçı-yiğit biri olduğuna işaret ettiği gibi, yaşam ile ölüm arasındaki bağın kesilmesini de sembolize ettiği düşünülmektedir (Esin, 2001: 134-135).

Şahidelere nispeten daha uzun tutulan ve boyları genellikle 1.90'ın üzerinde olan dikdörtgen prizmal şeklindeki sandukalar daha sadedir. Bazı örnekleri haricinde sandukaların yan yüzlerinde herhangi bir süsleme unsuru olmayıp, üst yüzlerinde

yuvarlak veya sivri kemerli yüzeysel mihrabiye nişi ve bu nişin ortasında rozet veya gülbezek motifleri yer almaktadır. Çelebibağı Mezarlığı "3.5.1.4.1.5. No'lu, 3.5.1.4.1.8. No'lu, 3.5.1.4.1.10. No'lu, 3.5.1.4.1.20. No'lu ve 3.5.1.4.1.21. No'lu" mezarlar ile Tekler Mezarlığı "3.5.2.4.2.2. No'lu ve 3.5.2.4.2.3. No'lu" mezarların yan yüzlerinde ise süsleme kompozisyonları dikkati çekmektedir. Bu kompozisyonlar rumi, palmet şeklinde bitkisel süslemeler, sekiz ve on kollu yıldızlar, sonsuzluk prensibine göre işlenmiş geometrik motifler ile örgü motiflerinden oluşmaktadır.

Şahidesi olmayan sanduka şeklindeki mezarlar ise Erciş ve çevresi başta olmak üzere, bölgede çok sık kullanılan bir mezar türüdür. Tamamı yekpare taştan yapılan ve üzeri gemi teknesi şeklinde olan bu mezar taşında ve benzer türlerinde, üst kısmı inceltilen bir bel şeklinde düşünülerek insan biçimi vurgulanmaya çalışılmıştır (Çetin, 2009: 234).

Koç-koyun şeklindeki mezar taşları ise Erciş ve Van Gölü çevresi ile birlikte Nahçıvan, Azerbaycan, İran, Irak ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olan Türkmen devletlerinden Karakoyunlular ve Akkoyunlular döneminde yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Gündoğdu, 2006: 53-54) (Foto. 394-398). Mimari olarak ayakta ya da yere kapanır bir şekilde olan koç-koyun şeklindeki mezar taşlarının gövdelerinde ise kabartma ya da kazıma teknikleriyle hançer, kılıç gibi şekiller başta olmak üzere çeşitli figürler tasvir edilmiştir. Erciş çevresinde "Cuma akşamları birbirleriyle kavga ettikleri" şeklinde efsanelere de konu olan bu mezar taşlarının bazı ikonografik anlamları da bulunmaktadır. Sadakat, dürüstlük ve mertlik sembolü olan koç ve koyunun bazı devlet topluluklarının bayraklarına da sembol oldukları görülmektedir (Gündoğdu, 2006: 54). Çelebibağı Mezarlığı'nda 4, Tekler Mezarlığı'nda 2 ve Ziyaret Mezarlığı'nda 1 adet olmak üzere, toplam 7 tane koç-koyun şeklinde mezar taşı mevcuttur. Anadolu'nun dışındaki Nahçıvan Mümine Hatun Kümbeti'nin bahçesinde bulunan aynı şekilli mezar taşlarına göre oldukça sade olan Erciş'teki koç-koyun şeklindeki mezar taşları, üzerinde yer alan kılıç, çarkıfelek, gülbezek gibi motiflerle dikkat çekmektedir. Bu motifler, Türk-İslam sanatı mezar taşlarında karşılaştığımız kılıç, çarkıfelek ve gülbezek motifleri ile ikonografik olarak aynı anlamları taşırken; Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar'da karşılaştığımız kuş figürünün ise, daha çok ölümle ilgili anlamlar taşıdığı

bilinmektedir. Diğer bazı mezar yapılarında görülen kartal, doğan gibi yırtıcı kuşların aksine Tekler Mezarlığı'ndaki uysal görünümlü bu kuş figürü, ikonografik olarak ölünün gökyüzüne yükselmesinde ona eşlik eden ya da onu koruyan bir anlamı sembolize etmektedir (Çeşmeli, 2015: 71) (Foto. 399-400).

Mezar taşlarındaki bir diğer önemli unsur ise üzerlerindeki kitabelerdir. Çoğunlukla şahidelerin sandukaya bakan iç yüzlerinde yer alan kitabeler, bazı örneklerde sandukanın üst yüzlerinde, nadir de olsa şahidelerin arka ve yan yüzlerinde de görülmektedir. Nesih hatlarla, kabartma ya da kazıma teknikleriyle oluşturulan kitabelerin Çelebibağı ve Tekler mezarlıklarındaki durumu kısmen iyiyken, diğer mezarlıklarda ise ne yazık ki çoğunluğu okunamayacak derecede kötü durumdadır. Okuduğumuz örneklerdeki kitabe metinleri genellikle "Haze'l-kabri" şeklinde başlamaktadır. Metin içinde ayrıca, kabirde meftun bulunan kişi ve ölüm tarihi ile ilgili bilgiler, Kur'an-ı Kerim'den ayetler, ölüm ile ilgili kısa beyitlere de yer verildiği görülmektedir.

4.2. SONUÇ

Erciş, Doğu Anadolu Bölgesi'nde tarihi ve doğal güzellikleriyle dikkat çeken bir ilçedir. Günümüze ulaşabilen tarihi verilerden anlaşılacağı üzere; ilçenin zengin kültürel dokusu Alt ve Orta Paleolitik ile Kalkolitik döneme kadar uzanmaktadır. Urartulardan itibaren sayısız yerleşim yeri, kale ve eserlerin odak noktalarından biri olan Erciş'te, Eskiçağ'dan Osmanlı döneminin sonlarına kadar imar faaliyetleri hız kesmeden devam etmiş, zengin bir kültürel doku oluşturulmuştur. XIV. ve XV. yy.'da Anadolu'nun batısında hâkimiyet Osmanlı Devleti'nde iken Van Gölü çevresi başta olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesi'nde Karakoyunlu Devleti'nin egemenliği söz konusudur. Sınırları Doğu Anadolu'dan Azerbaycan ve İran bölgesine kadar ulaşan Karakoyunlu Devleti, Erciş merkezli bir devlet kurmuş ve devleti belli bir süre buradan yönetmiştir. Erciş'in Karakoyunlu Devleti'nin başkentliğini yapmış olmasına ve siyasi faaliyetlerini buradan yürütmüş olmasına rağmen, ilçede bu döneme ait çok fazla sayıda eser günümüze ulaşmamıştır. Erciş'in bir geçiş güzergâhında bulunması ve birçok savaşa sahne olması, tarih boyunca yaşanan yıkıcı depremler, Van Gölü'nün aşırı yükselmesiyle birlikte sular altında kalan eski Erciş şehri ve insan tahribatları ile birlikte kültürel dokunun tahribatı da çok olmuştur. Bu

olumsuz etkilerin ardından Karakoyunlulardan günümüze sadece 3 adet kümbet, tespit edebildiğimiz 9 mezarlık alan ve bu dönemde yapılmamış olmasına rağmen Karakoyunlu Devleti döneminde de kullanılan 1 kaleye ait kalıntılar ulaşabilmiştir. Ayrıca yaptığımız arazi çalışması sırasında Kasımbağı Mahallesi'nde 585 H., 1189-1190 M. tarihinde inşa edildiği anlaşılan, ancak günümüze ulaşmayan bir cami kitabesi oldukça önem arz etmektedir. Anadolu'da erken dönemde inşa edilen camilerden birisinin Erciş'te bulunması Anadolu Türk-İslam dönemi mimarisi açısından dikkat çekicidir. İlkçağlardan itibaren önemli kültür ve sanat merkezi konumunda bulunan Van, Ahlat, Doğubayazıt, İran, Kafkasya, Mezopotamya gibi bölgelerle olan yakın ilişkisinden dolayı Erciş'in kültürel mirasında bu bölgelerin etkilerini görmek mümkündür. Bütün bunların yanı sıra Erciş XIV-XV. yy.'larda Karakoyunlulara başkentlik yapmış olması nedeni ile mimari dokunun oluşumunda en büyük pay Karakoyunlulara aittir.

Yüz yılı aşkın bir süre tarih sahnesinde yer alan Karakoyunlu Devleti'nin bölgedeki mimarisini ve sanatsal üslubunu incelediğimizde kendine özgü bir sanat anlayışını tam olarak oluşturamadığını, daha çok kendinden önceki Selçuklu kültürünün ve çevre kültürlerinin etkisi altında kaldığını görmekteyiz. Cami, medrese, anıt mezar ve mezar taşlarında bu etkileri görmek mümkündür.

Erciş ve çevresinde ele aldığımız Karakoyunlulardan günümüze ulaşabilen eserlerin oldukça yüksek bir sanatsal karakter taşıdıkları görülmektedir. Bu eserlerden bugün ayakta kalabilen anıt mezar ve mezar taşlarında kendisinden önce yakın çevresinde bulunan Ahlat ve diğer Anadolu mezar yapılarına kıyasla, daha mütevazı ve süslemelerde daha sade oldukları dikkat çekmektedir. Ancak üslup gelişimi açısından son dönem Anadolu Selçuklu anıt mezar ve mezar taşı geleneğinin bir devamı şeklinde oldukları görülmektedir.

Mezarlık alanları ve mezar yapıları ile ilgili tespit ettiğimiz en önemli sorun doğal ve beşeri sebeplerden dolayı meydana gelen tahribatlar ve bakımsızlıktır. Son yıllarda sayısı hayli artan define avcıları, kaçak kazılarla mezarlık alanlara ve mezar taşlarına oldukça zarar vermişlerdir. Ayrıca, ilgisizlikten kaynaklı sorunlar da tarihi mezarlık alanların bakımsız bir durumda bulunmasına yol açmıştır. Ele aldığımız mezarlıklar içinde en önemlisi olan Çelebibağı Mezarlığı'nda 1992-1995 yılları

arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam, başkanlığında yapılan kazı ve kurtarma kazılarında, yok olmaya yüz tutmuş mezarlar ortaya çıkarılmış ve bu mezarlar korumaya alınmıştır. Ancak, geçen 25 yılın ardından bu mezar taşları, tıpkı diğer mezarlık alanlarda olduğu gibi kaderine terke edilmiştir. Yapılan restorasyon çalışmaları ile birbirinden ayrılan sanduka ve şahideler bir araya getirilmesine rağmen, günümüzde yine birbirinden ayrılmış, yere düşen şahideler kırılmış, bazı şahide ve sandukalar ise kaybolmuştur. Tekler Mezarlığı da bu şekilde ilgisizlikten, doğal ve beşeri sebeplerden dolayı hayli yıpranmıştır. 2019 yılı içerisinde Erciş Kaymakamlığı tarafından etrafı ihata duvarı ile çevrilerek korunmaya alınmıştır, ancak bilimsel bir kazı ve restorasyon çalışmasıyla bu alanın da etraflıca gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. İnceleme konumuz içinde yer alan Akmescit ve Keklik Deresi mezarlıkları ise içler acısı bir durumda bulunmaktadır. Etrafı herhangi bir duvar ile çevrilmeyen bu mezarlık alanlarda mezar taşları asıl konumlarından ayrılarak etrafa saçılmıştır. Özellikle Keklik Deresi Mezarlığı'nda son yıllarda toprak kayması da meydana gelmektedir. Toprak kayması sonucu bazı mezarlar açılmış, içindeki insan kemikleri dışarı saçılmıştır. İnceleme alanımızdaki diğer mezarlıklarda da durum farksız değildir.

23 Ekim 2011 tarihinde yaşanan 7,2 şiddetindeki deprem ilçedeki tarihi eserleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu depremde Anonim Kümbet'in kuzey ve kuzey batı cepheleri dışında tamamı yıkılmıştır. Yıkılan cephedeki taşlar, Erciş İlçe Jandarma Komutanlığı'nda koruma altına alınmış, ancak geçen 9 yıla rağmen henüz bir restorasyon çalışması başlatılmamıştır. Aynı depremde, Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin cephelerinde çatlaklıklar oluşurken Erciş Kalesi'nin ayakta kalabilen beden duvarlarından bir kaçı daha yıkılmıştır. Bir diğer kümbet olan Haydarbey Kümbeti'nin de günümüze ulaşabilmiş cenazelik kısmı define avcıları tarafından tamamen tahrip edilmiş durumdadır.

Anadolu Türk-İslam tarihi ve sanatının önemli bir evresi olan Karakoyunlular dönemine ait bu kültürel miras, tarihi olguyu en iyi yansıtan somut belgeler niteliğindedir. Ancak son dönemlerde insan ve doğa tahribatı ile karşı karşıya kalan bu kültürel miras yok olma tehlikesi geçirmektedir. Ata yadigârı olan bu zengin kültürel mirasın hak ettiği ilgiyi görmesi ve gelecek kuşaklara iyi bir şekilde aktarılabilmesi için tedbirlerin bir an önce alınması en büyük temennimizdir.

V. KAYNAKÇA

Ahmetoğlu A., *"Karakoyunlular ve İskender Mirza'nın Siyasi Hayatı"*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2019.

Aka İ. (1991). *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK Yayınları.

Aka İ. (1994). *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara: TTK Yayınları.

Aka İ. (2001). *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara: TTK Yayınları.

Aktemur A. M. (2007). "Nahçıvan Mümine Hatun Kümbeti Bahçesindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları", (Ed. O. Belli), *III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 400-407), Ankara: Hakkâri Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Alan H. (2015). Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Alikılıç D. (2006). *Abbasi Devletinden Hakkâri Beyliğine İrisan Beyleri*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

Altungök A., *"IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri"* (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.

Alsan Ş., "*Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya*)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Alyılmaz, C., Alyılmaz S. (2017). "Iğdır ve Çevresindeki Koç Heykelli Mezar Taşlarının Üzerlerindeki Arap Harfli Yazıtlar", Arap Harfli Yazıtlar ve Mezar Taşları Çalıştayı Bildirileri, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (ss. 305-344), sayı: 43, Ankara.

Andreasyan H. D. (1972). "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* (ss. 83-149), sayı: 3, İstanbul.

Arayancan A. A.,*"Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467"*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Aslanapa O. (1957). "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi-I* (ss. 105-114), Ankara.

Aslanapa O. (1984/2017). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. K. Yavuz, M. A. Y. Saraç), K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Bağırlı İ., *"Akkoyunlu Karakoyunlu Hanedanlıklar Dönemi At ve Koç (Koyun) Figürlü Mezar Taşlarının Çağdaş Seramik Sanatı Açısından İncelemesi"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Bahadır G. (2011). "Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamasına Örnek Olarak Antakya" [Elektronik Sürüm], *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 10, sayı: 38, 397-422.

Bakan M. *"Erciş İlçesi Kır Yerleşmelerinin Coğrafi Analizi"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Başak M. A.,*"Gevaş Mezar Taşları"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2008.

Baykara İ., Dinçer B., Şahin S., Ünal E., Kuvanç R., Gülseven B., Birol Ö. (2017), "Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması-2016" *Kültür ve Turizm Bakanlığı 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (ss. 27-41), cilt: 2, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Matbaa Tesisleri.

Baykara İ., Dinçer B., Şahin S. (2018). "Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van", (Ed. M. H. Sayar, E. Konyar, A. Tan), *Anadolu Araştırmaları* (ss. 76-104), sayı: 21, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bayram S. (1993). "Mühr-i Süleyman ve Türk Kültürü'ndeki Yeri", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner Ünal'a Armağan* (ss. 61-72), Ankara Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi-4, Ankara.

Belli O., Konyar E. (2003). *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Belli O. (2011). "Erciş Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropollerinin Araştırılması", (Ed. O. Belli), *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 2-28), İstanbul: Erciş Belediyesi Kültür Yayınları.

Belli O. (2011). "Erciş Bölgesinde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış", (Ed. O. Belli), *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 30-70), İstanbul: Erciş Belediyesi Kültür Yayınları.

Bekirhan F. (2017). *Karakoyunlular*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Bezirci Z., Aytaç A., Akan M. (2004), "Kur'an Sureleri ile Bezenmiş Şifa Tasları", *Sanat ve İnanç-2 Rıfkı Melul Meriç Anısına* (ss. 217-224), İstanbul: İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.

Beygu, A. Ş. (1932). *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul.

Bitlisi Ş. (1971) *Şerefname Osmanlı-İran Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), Ant Yayınları, İstanbul.

Buğrul H.,*"Van-Bitlis Yöresi XII.-XV. Yüzyıl Mezar Taşlarının İslâm Öncesi Orta Asya Türk Mezar Taşları ile Bağlantıları"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.

Bülbül S., *"Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1995.

Can Y., Gün R. (2017). *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Cuinet V. (1892). *La Turquie d'Asie*, Tome II, Paris.

Çağlıtütüncügil E. (2019), "Kuzey Azerbaycan'daki Türk-İslam Eserlerinde Arslan Figürü", *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (ss. 1-31), sayı: 5/1.

Çay A., "Karakoyunlular", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992, (C. 1, s. 344-345).

Çay A. (2009). Tarih Türk Tarihi ve Kültürü Uygarlıklar, Ankara.

Çaycı A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çelebi E., *Seyahatname,* (Çev. Mehmed Zıllioğlu), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1986, (C. 3-4, s. 527-529).

Çeşmeli İ. (2015). "Kök Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri", (Ed. İ. Çeşmeli), *Art-Sanat Dergisi* (ss. 67-80), sayı: 4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Çetin Y. (2009). *Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı*, İstanbul: Ağrı Valiliği Yayınları.

Çetin Y. (2013). "Mardin Savurkapı Hamamında (Sitti Radviye) Bulunan Figürlü Taş Plastik Süslemelerin Türk Süsleme Sanatı İkonografisi Açısından Bir Değerlendirmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı* (ss. 178-188), cilt: 6, sayı: 25.

Çetin Y. (2015). "Ağrı İlindeki Mimari Eserlerde ve El Sanatlarında Görülen Figürlü Bezemelerin Türk Figürlü Bezeme Dünyası İçindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Okulu Dergisi* (ss. 475-491), sayı. 22.

Çetin Y. (2017a). "Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) ile Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme", (Ed. H. Yalap.), *I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmaları Sempozyumu* (ss. 593-604), Nevşehir.

Çetin Y. (2017b). "Kars Müzesi'nde Bulunan Büyük Selçuklu Dönemine Ait İki Erzak Küpü Üzerinde Yer Alan Baskı Kabartma Tekniği ile Yapılmış Bezemelerin İkonografik Çözümlemesi", *The Journal of Academic Social Science Studies* (ss. 383-394), sayı: 57.

Çetin Y., Bingöl E. (2019). "Erciş'te Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisine Ait Dört Yapı Üzerine Bir Değerlendirme", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (ss. 219-245), sayı: 20, Iğdır.

Çetin Y., Bingöl E. (2020). "Erciş Tekler Mahallesi Mezarlığı'nda Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (ss. 219-245), sayı: 23, Iğdır.

Çiğdem S. (2011). "Roma-Parth İlişkilerinde Elegeia/Erzurum ve Çevresi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (ss. 97-118), cilt: 11, sayı: 46

Çilingiroğlu A. (1994). *Urartu Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Çoruhlu Y. (1998). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler* (ss.60-70), İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Çoruhlu Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Darkot M. B., "Erciş", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, (C. 4, s. 285).

Demir A. (2008). "Eyyubiler Döneminde Van Gölü Havzası", (Ed. O. Belli), *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 232-246), Ankara: Ahlat Kültür Sanat ve Çevre Vakfı, Ahlat Belediyesi ve Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Denizli S., *"Ahlat Meydan Mezarlığı'ndaki Ejder Figürlü Mezar Taşları"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2014.

Devletşah; *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şuarâ)* (ss. 456-457), (Çev. Necati Lugal), cilt: 3, İstanbul, 1977.

Doğan N. Ş. (2001). "Oklu Çakır/Oklu Çark/Gök Çığrısı: Selçuklu Süslemesinde Bir Motif", *I. Uluslararası Selçuklu Medeniyetleri Kongresi Bildirileri Kitabı* (ss. 243-249), Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Durak N. (2012). "İlhanlılar Döneminde Aladağ Çevresi", (Ed. O. Belli), *I. Uluslararası Ahlat-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu* (ss. 242-251), İstanbul: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Ekinci M. (2002). "Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevî İlişkileri", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, (C. 4, s. 817-821).

Eliade M. (1992). *İmgeler ve Simgeler,* (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.

Elmastaş N., Polat S. (2007). "Van Gölü'nde Seviye Değişiklikleri ve Erciş Şehri", *Öneri* (ss. 383-392), sayı: 27, cilt: 7, İstanbul.

Elmastaş N. (2004). "Hasanabdal Kaplıcası (Erciş/Van) ", (Ed. O. Belli), *I. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 73-96), Van: Van Valiliği Kültür Yayınları.

Erdem İ., Uyar M., "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, (C. 6, s. 861-868).

Ersoy N. (2007). *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Yayınları.

Ersoylu H. (1980). "Türk Dünyası'nın Folklor ve Etnografyasında Süs Unsuru Olarak Kullanılan Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (ss. 83-93), sayı: 8, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Esin E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Esin E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gabain A. V. (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları", (Çev. S. Tezcan), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* (ss. 107-113), cilt: 3, sayı: 1, Ankara.

Genç R. (1997). Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, Ankara.

Geyikoğlu H. (2008). "Kara-Koyunlular'ın Van-Gölü Çevresindeki Faaliyetleri ve Günümüze Ulaşabilen Kültürel Mirasları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (ss. 207-226), sayı: 38, Erzurum.

Grousset R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Göksu E. (2016). "Çift Başlı Kartal ve Selçuklular", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* (ss. 117-141), sayı: 5, Konya.

Güler M, Kolay İ. A. (2006). "12. Yüzyıl Anadolu Türk Camileri", *İTÜ Dergisi/a*, (ss. 83-90), cilt, 5, sayı: 2, İstanbul.

Gündoğdu H. (2006). "Nahçıvan'dan Figürlü Bir Mezar Taşı'nın Düşündürdükleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (ss. 49-57), sayı: 16, Erzurum.

Gündüz T. (1997). *Anadolu Türkmen Aşiretleri*, Bilge Yayınları, Ankara.

Güneş B.,*"Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2003.

Halıcı G. Y. (2014). "Gök Tanrı'nın Temsilcileri Koruyucu Kuşlar", *Folklor/Edebiyat* (ss. 71-81), cilt: 20, sayı: 77, Ankara.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevrih*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2006.

İbn-i Kesir; *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev. M. Keskin), cilt: 13, İstanbul, 1994.

İlimiz Van, (1986), İstanbul.

İşgüzar M. Y., *"Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf ve Dönemi (1389-1420)"*, (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, 2019.

Kalelioğlu E. (1991). "Van Ovası'nın İklim Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi* (ss. 155-166), cilt: 35, sayı: 2, Ankara.

Kalfazade S., Ertuğrul Ö. (1989). "Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine" *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* (ss. 23-28), sayı: 5, cilt: 2.

Karaketir E. (2018). "Persler Anadolu'da: Büyük Kyros'un Lydia Seferi ve Sonuçları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (ss. 1-27), yıl: 2, sayı: 1.

Keleş E. (2012). "Kara Koyunlular Döneminde Van Gölü Havzası", (Ed. O. Belli), *I. Uluslararası Ahlat-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu* (ss. 252-259), İstanbul: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Kılıç O. (2001). "Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)", *Osmanlı Araştırmaları* (ss. 187-210), sayı: 21, İstanbul.

Kılıç O. (2004). "1571 Tarihli Mufassal Evkaf Tahrir Defterine Göre Erciş, Bargiri (Muradiye) ve Muş Vakıfları", *Osmanlı Araştırmaları* (ss. 243-255), sayı: 24, İstanbul.

Kıranşan Ç. (2013). "General Korganoff'un Hatıralarına Göre Ahlat, Patnos, Erciş Üçgeninde Ermenilerin Yaptığı Katliamlar", (Ed. O. Belli), *II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu* (ss. 370-374), İstanbul: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Kodaman B. (2012). "Bolşevik İhtilali ve Türkiye", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (ss. 65-68), sayı: 25.

Konukçu E. (1973). *Kuşan ve Akhun Tarihi*, Ankara. Ataürk Üniversitesi Yayınları.

Konukçu, E., "Cihan Şah", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, (C. 7, s. 536).

Konukçu E. (1999). "Kara Koyunlular'ın Avnik Kalesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir.

Konukçu, E. (2002). "Karakoyunlu Temürlü Mücadelesinde Avnik", *XIV. Türk Tarih Kongresi* (ss. 371-381), cilt: 1, Ankara: TTK Yayınları.

Konyar, H. B.,*"Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Koşar S. (2008), *Dünden Bugüne Erciş,* Erciş: ERMA Matbaacılık.

Koyuncu M.,*"Türk Süsleme Sanatlarında Kuş Figürü ve Büyük Selçuklu Dönemi Seramik Yorumları"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

Kuban D. (2009/2017). *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kuru, Ç. A. (2008). "İkonografik Açıdan Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi", *Erdem Dergisi,* (ss. 111-124), sayı: 52, Ankara.

Lynch H. F. B. (1965). *Armenia Travels and Studies,* Vol: 2, Khayat Book Publishing Co., Beirut.

Memedov S., "Karakoyunlular ve Batı Azerbaycan", *Türkler*, Ankara, 2002, (C. 6, s. 869-872).

Mercan S. (1994). "İşgal ve Kurtuluş", *Dünyada Van Dergisi*, Van.

Minorsky V. (1953). "The Clan of the Qara-Qoyunlu Rulers", *Köprülü Armağanı* (ss. 391-396), İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

Minorsky V., Bois T. (2008). *Kürt Milliyetçiliği*, (Çev. Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.

Nasûhü's-Silahi (Matrakçı). (1976). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (Haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın), Ankara.

Necefli T. (2000). *Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu Dövletlerinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*, Çaşıoğlu Yayınları, Bakı.

Ögel S. (1962). "Selçuklu Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü", *Belleten* (ss. 529-536), cilt: 26, sayı: 103, Ankara.

Ögel B. (1993). *Türk Mitolojisi-I*, Ankara: TTK Yayınları.

Ögel S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çevresi*, İstanbul: Akbank Yayınları.

Önder A. R. (1982). "Türklerde Renk Geleneği", *Türk Folklor ve Araştırmaları* (ss. 125-131), Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları, c. 1, Ankara.

Öney G. (1969). "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", *Belleten* (ss. 171-192), cilt: 33, sayı: 130, Ankara.

Öney G. (1971). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", *Anadolu (Anatolia)* (ss. 1-64), cilt: 13, Ankara.

Öney G. (1972). *Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, Ankara: TTK Yayınları.

Öztürk K. (2006). "Van Gölü Çevresi Mezar Taşlarında Kandil Motifi", (Ed. O. Belli), *II. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss.132-142), Ankara: Bitlis Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Özcan H. Ö. (2010). "Van ve Çevresindeki Hıristiyanlık Dönemi Yapıların Plan Açısından Değerlendirilmesi", *Sanat Dergisi* (ss. 43-54), sayı: 6.

Reazaei İ. S. (2016). "V.-VII. Yüzyıllarda Bizans-Sasani İlişkileri", *İraniyat Dergisi* (ss. 18-31), sayı: 1.

Roux J. P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1994.

Sevgen N. (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, (Haz. Ş. Kaya Seferoğlu, H. Kemal Türközü), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Sevin V. (1997). "Van/Zernaki Tepe: On the Urartian Grid Plan Once Again", *Anatolica* (ss. 173-180), c. 13.

Sevin V. (2005). "Son Tunç/Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi. Kökeni Aranan Bir Devlet", *Belleten* (ss. 356-386), cilt: 68, sayı: 252.

Sevin V. (2014). "Van/Ernis-Evditepe ve Alacahan Mezarlık ve Yerleşimleri Işığında Kimi Düşünceler: Demir Çağlar Sorunu", *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış Armağan Erkanal'a Armağan* (ss. 355-367), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Silahi (Matrakçı) Nasuhü's (1976). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, Ankara, s. 68.

Strange G. (1905). *The Lands of The Eastern Caliphate,* Cambridge.

Sümer F. (1986). "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten* (ss. 447-494), cilt: L, sayı: 197.

Sümer F., "Akkoyunlular", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, (C. 2, s. 270-274).

Sümer F. (1992), *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar),* cilt: 1, Ankara: TTK Yayınları.

Sümer F., "Karakoyunlular", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, (C. 24, s. 433-438).

Şami N. (1987). *Zafername*, (Çev. Necati Lugal), Ankara: TTK Yayınları.

Şemseddin S., "Arciş", *Kamusu-l Alam*, İstanbul, 1889, (C. 1, s. 98).

Şenol A., "Osmanlı-Safevî İlişkileri ve Çaldıran Savaşı", (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2018.

Şükrullah, *Behçetü't Tevarih (Nuruosmaniye Nüshası)*, (Çev. N. Atsız), Osmanlı Tarihleri, cilt: l, s. 36-76, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947.

Talay A. (2017). *Bizim Eller Van,* Van: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Tihranî, E. B., (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. M. Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Tuncel M. (2011). "Göl Sularındaki Seviye Değişiklikleri Nedeniyle Erciş'in Yer Değiştirmesi, (Ed. O. Belli), *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 374-375), İstanbul: Erciş Belediyesi Kültür Yayınları.

Turan O. (1998). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan O. (2004). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tuncer A., "Anadolu Türk Dönemi Sanatında Aslan Figürü", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Tuncer O. C. (1992). *Anadolu Kümbetleri*, cilt: 3, Ankara.

Türeli İ.,*"Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız"*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Uluçam A. (2000a). *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara: TTK Yayınları.

Uluçam A. (2000b). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -I- Van*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uluçam A. (2002). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -II- Bitlis*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Umar B., "Arzes", *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

Uyanık M. (1968). Van-Hakkari Sınırında Tırşin Yaylasında Bulunan Kaya Resimleri Hakkında. *Belleten 125*, 93-103.

Uzunçarşılı İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları.

Uzunçarşılı İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK Yayınları.

Ünal R. H. (1976). "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", *Vakıflar Dergisi* (ss. 121-164), cilt: 11, Ankara.

Varlık M. Ç., "Karakoyunlular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara, 1981, (C. 8, s. 441-482).

Yarıcı Ü.,*"Erciş Ovası'nın Erken ve Orta Demir Çağı İskân Dokusu"*, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2005.

Yarıcı Ü. (2009). "Urartu Gözetleme Kale ve Kuleleri", (Ed. O. Belli), *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ss. 67-80), İstanbul: Van Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Yıldız H. D. (2007). *Makaleler III*, (Haz. Semih Yalçın, Selçuk Duman), Ankara: Berikan Yayınevi.

Yıldız M. Z. *"Erciş'te Kentsel Fonksiyonlar ve Kentsel Arazi Kullanımı"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.

Yılmaz C. A. *"Büyük İskender'in Hayatı ve Faaliyetleri"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2016.

Yınanç M. H., "Akkoyunlular", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1965, (C. 1, s. 251-253).

Yınanç M. H., "Cihan-Şah", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1963, (C. 3, s. 173-187).

Yiğitpaşa D., Can S. (2012). "Van Müzesi Buluntuları Işığında Van-Muş Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı ve Karaz Kültürü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (ss. 274-291), cilt: 5, sayı: 20.

Yunus Ö. A., "Ahlat Taht-ı Süleyman Mezarlığındaki Mezar Taşları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2017.

İNTERNET ERİŞİMLERİ

https://biruni.tuik.gov.tr/medas/ (Erişim: 11.02.2020)

http://www.ercis.gov.tr/ (Erişim: 04.12.2019)

http:// www.harita.gov.tr/ (Erişim: 25.12.2019)

https://www.iha.com.tr/ (Erişim: 05.01.2020)

https://www.flickr.com/ (Erişim: 08.08.2020)

https://www.kulturportali.gov.tr/ (Erişim: 08.08.2020)

http://www.selcuklumirasi.com/ (Erişim: 08.08.2020)

http://www.gevas.gov.tr/ (Erişim: 09.08.2020)

http://www.commons.wikimedia.org (Erişim: 09.08.2020)

https://www.tripadvisor.com/ (Erişim: 09.08.2020)

http://archnet.org/ (Erişim: 09.08.2020)

https://twitter.com/selcukluarsivi (Erişim: 09.08.2020)

https://twitter.com/tasvirsanatlari (Erişim: 09.08.2020)

http://divrigiulucamii.com/ (Erişim: 09.08.2020)

https://www.uludagsozluk.com/ (Erişim: 09.08.2020)

VI. EKLER

Görevlinin ismi	Görevin cinsi	Aldığı ücret (günlük)
Mevlâna Seydî	Müderris	25 akçe
Mevlâna Abdi	İmam	6 akçe
Mir Mahmud	Muarrif	3 akçe
Molla Mustafa	Müezzin	4 akçe
Hayran b. Hüseyin	Odun temini	3 akçe
Nasuh	Ser-mahfil	3 akçe
Abdulkerîm	Muallim	2 akçe
Allahkulu	Hizmetkâr	2 akçe
Allahkuklu	Türbecüm	2 akçe
Muhsin	Cüzhan	2 akçe
Abdullah	Cüzhan	2 akçe
Yakub	Cüzhan	2 akçe
Şemseddin	Cüzhan	2 akçe
Hüseyin	Cüzhan	2 akçe
Aziz	Aşirhan	2 akçe
İbrahim	Aşirhan	2 akçe
Mehmed	Aşirhan	2 akçe
Abdülmuhsin	Aşirhan	2 akçe
Ali	Kitâbet	4 akçe
Mevlâna Abdülmuhsin	Hatib	6 akçe
Fahreddin	Mukayyid	4 akçe
Nevrûz	Medrese Ferraşı	2 akçe
Abdülmelik	Tabbâh (aşçı)	2 akçe
Abdülhalim	Tabbâh	2 akçe
Kibarullah	Tabbâh	2 akçe

Ek-1: Kara Yusuf Camii Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (O. Kılıç)

VII. ÇİZİMLER

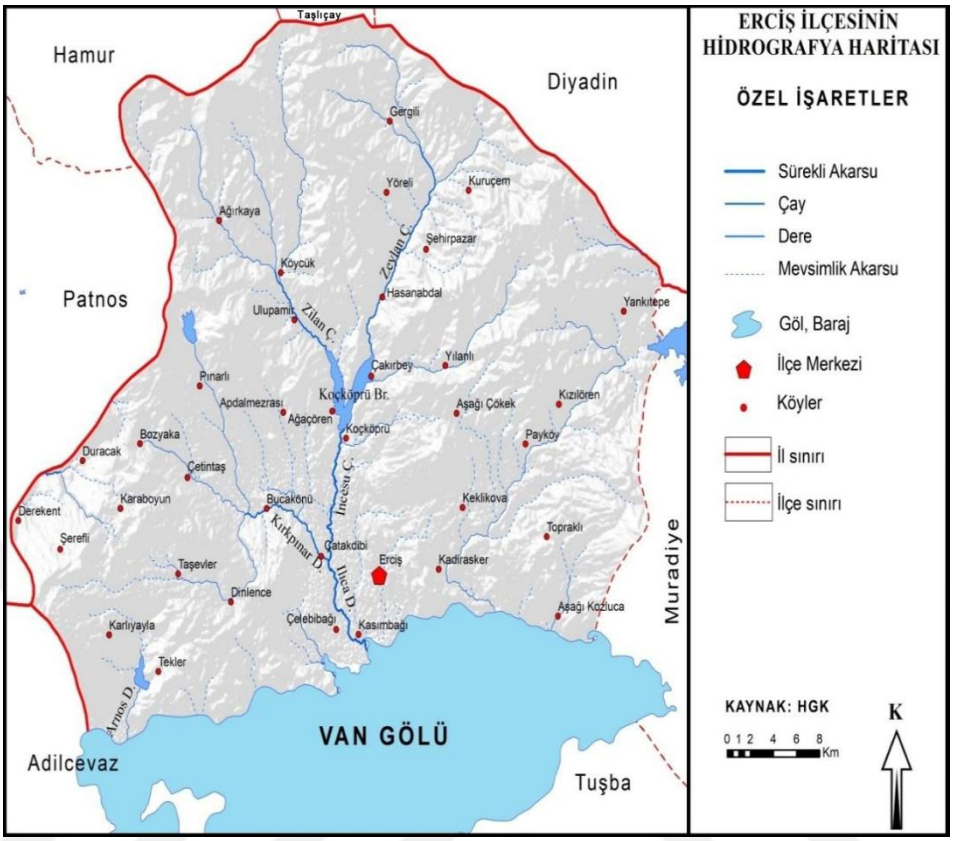

Çiz. 1: Erciş ilçe haritası (HGM)

Çiz. 2: Karakoyunlu Devleti'nin siyasi haritası (S. Eroğlu)

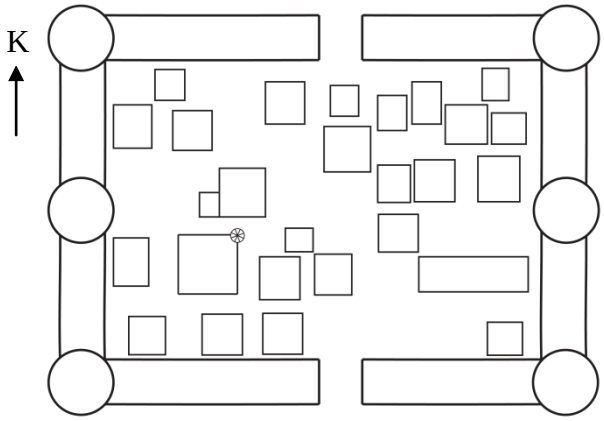

Çiz. 3: Erciş Kalesi'nin krokisi (E. Bingöl)

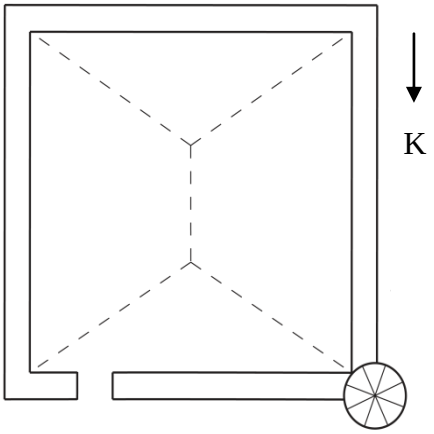

Çiz. 4: Kara Yusuf (Süleyman Han) Camii'nin krokisi (E. Bingöl)

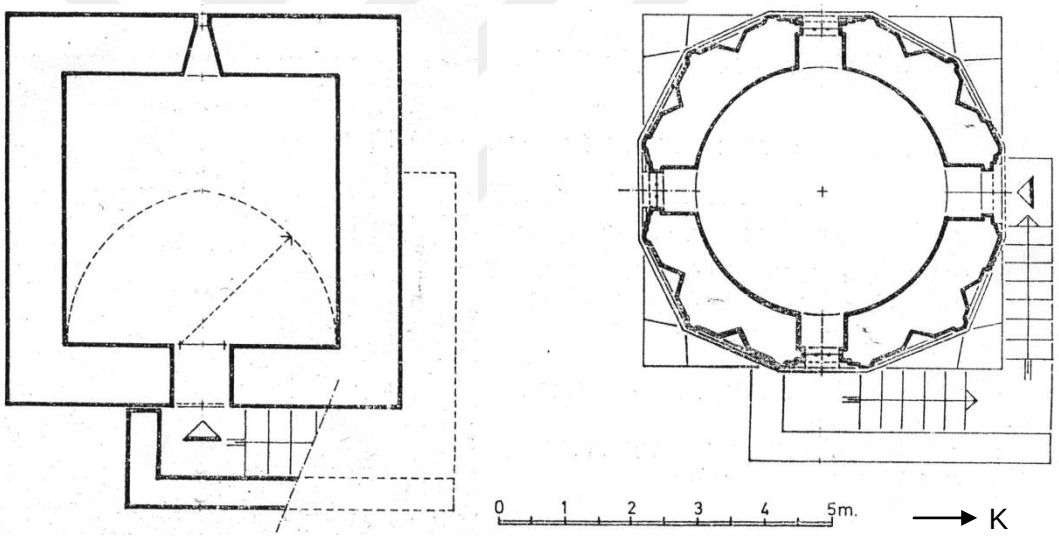

Çiz. 5: Anonim Kümbet'in alt ve üst kat planları (O. C. Tuncer)

Çiz. 6: Anonim Kümbet'in giriş kapısı üzerindeki süslemeler (R. H. Ünal)

Çiz. 7: Anonim Kümbet'in giriş kapısı kenarındaki süsleme (R. H. Ünal)

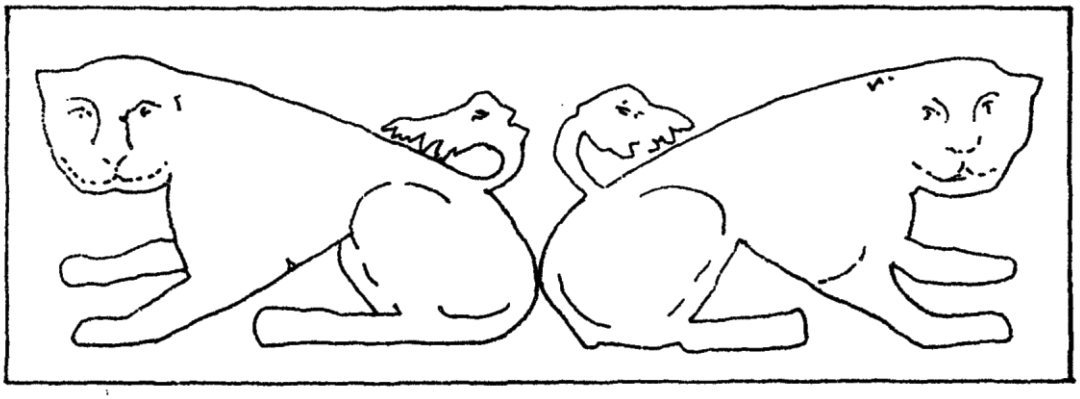

Çiz. 8: Anonim Kümbet'in giriş kapısındaki aslan ve ejder figürleri (R. H. Ünal)

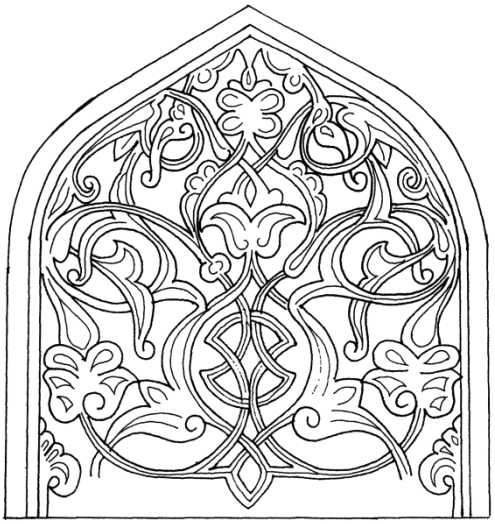

Çiz. 9: Anonim Kümbet'in batı penceresindeki süslemeler (R. H. Ünal)

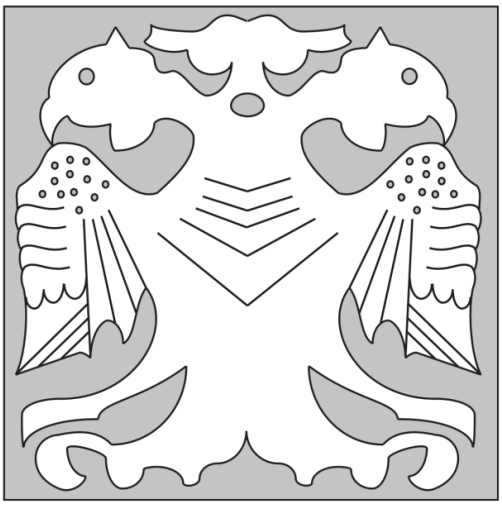

Çiz. 10: Anonim Kümbet'teki çift başlı kartal figürü (E. Bingöl)

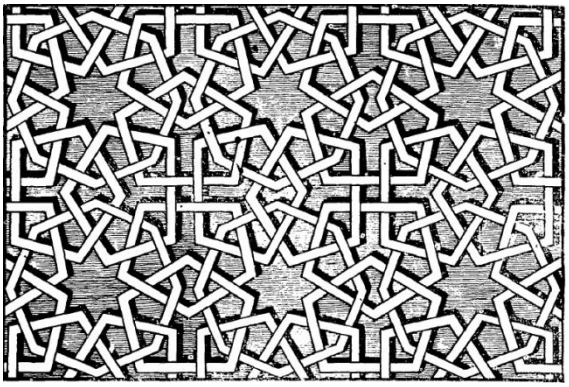

Çiz. 11: Anonim Kümbet'in güney penceresindeki süslemeler (R. H. Ünal)

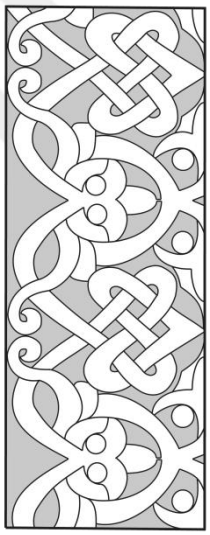

Çiz. 12: Anonim Kümbet'in doğu pencere kenarındaki bitkisel süsleme (E. Bingöl)

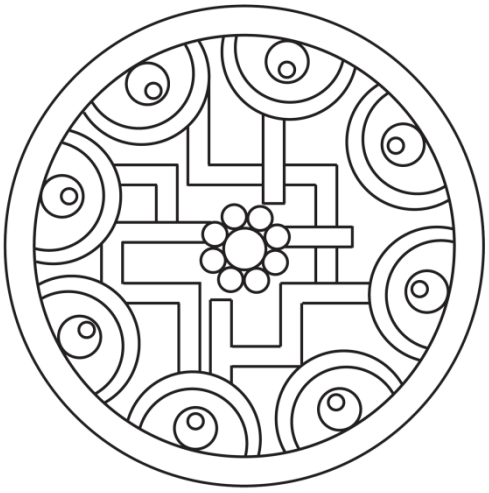

Çiz. 13: Anonim Kümbet'in doğu penceresi üzerindeki rozet motifi (E. Bingöl)

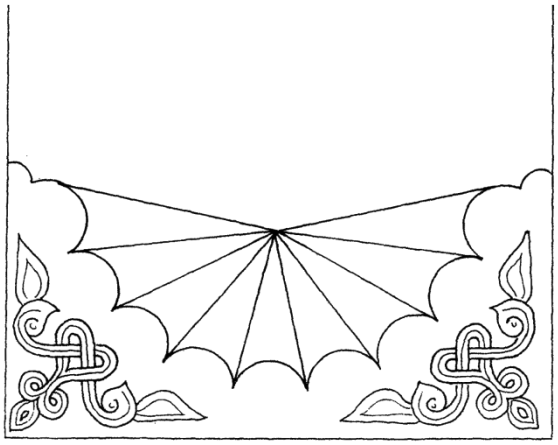

Çiz. 14: Anonim Kümbet'in çırtma nişlerindeki bitkisel motifli süsleme örneği (R. H. Ünal)

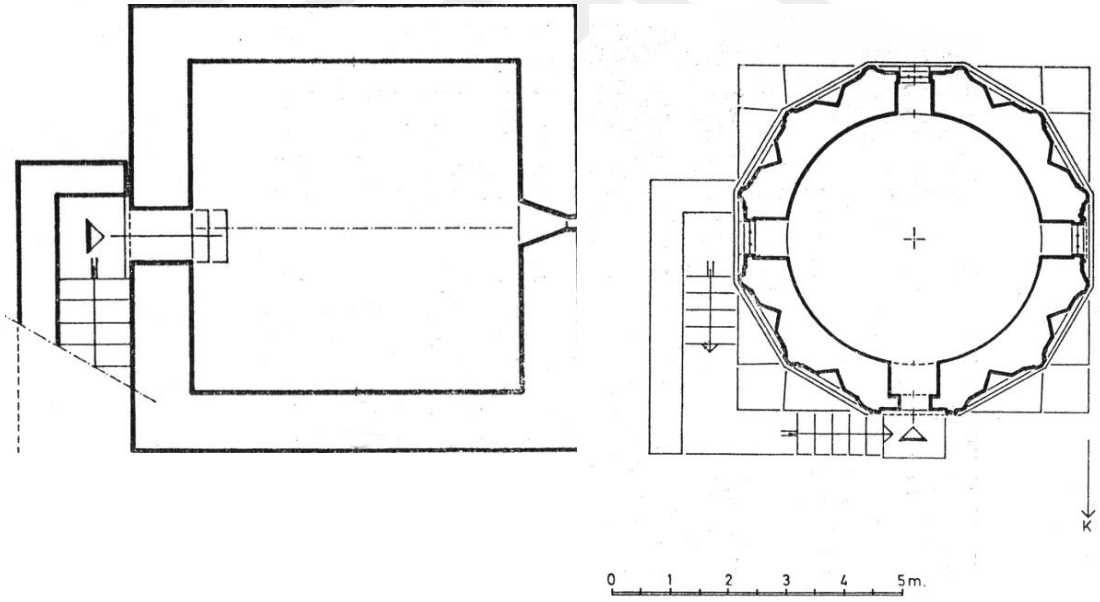

Çiz. 15: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin alt ve üst kat planları (O. C. Tuncer)

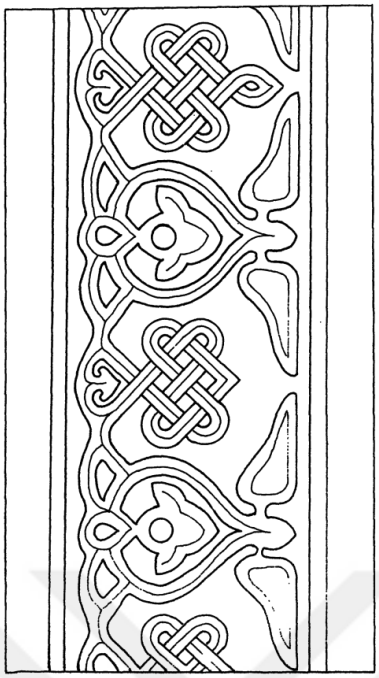

Çiz. 16: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin giriş kapısı ve doğu penceresindeki bordür süslemesi (S. Bülbül)

Çiz. 17: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı ve güney penceresindeki bordür süslemesi (R. H. Ünal)

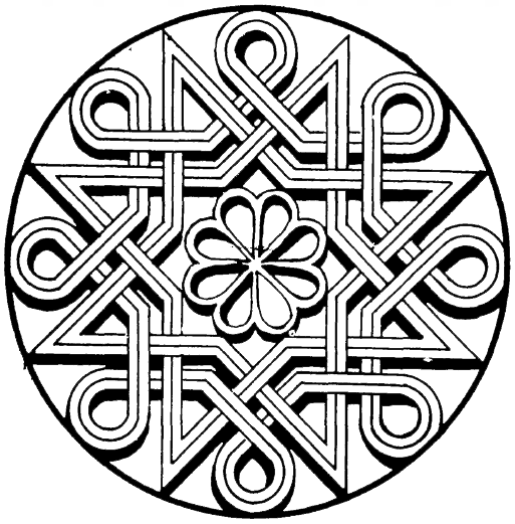

Çiz. 18: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı ve güney pencere alınlığındaki rozet motifi (R. H. Ünal)

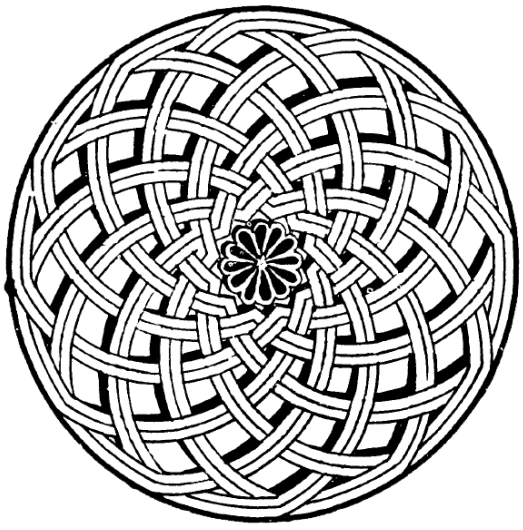

Çiz. 19: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresinin üst kısmındaki rozet motifi (R. H. Ünal)

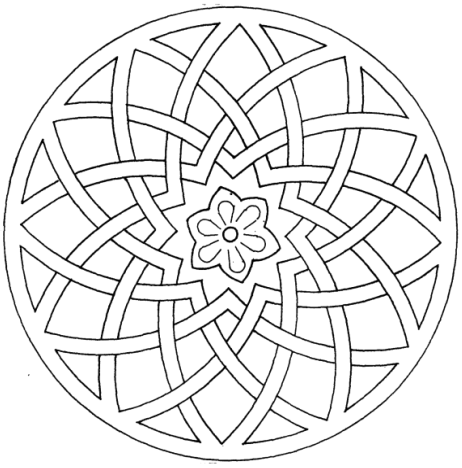

Çiz. 20: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu ve batı pencerelerindeki rozet motifi (S. Bülbül)

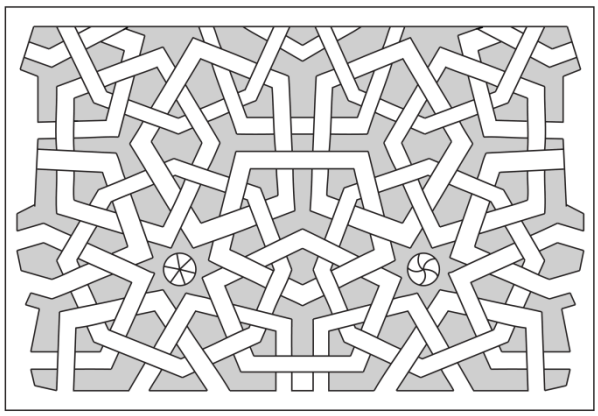

Çiz. 21: Kadem Paşa Hatun Kümbeti pencerelerin üst kısmındaki pano örneği (E. Bingöl)

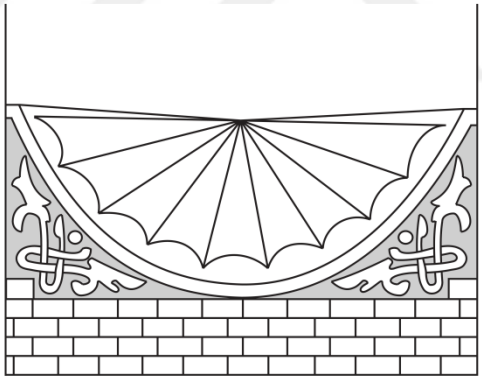

Çiz. 22: Kadem Paşa Hatun Kümbeti çırtma nişlerdeki süsleme örneği (E. Bingöl)

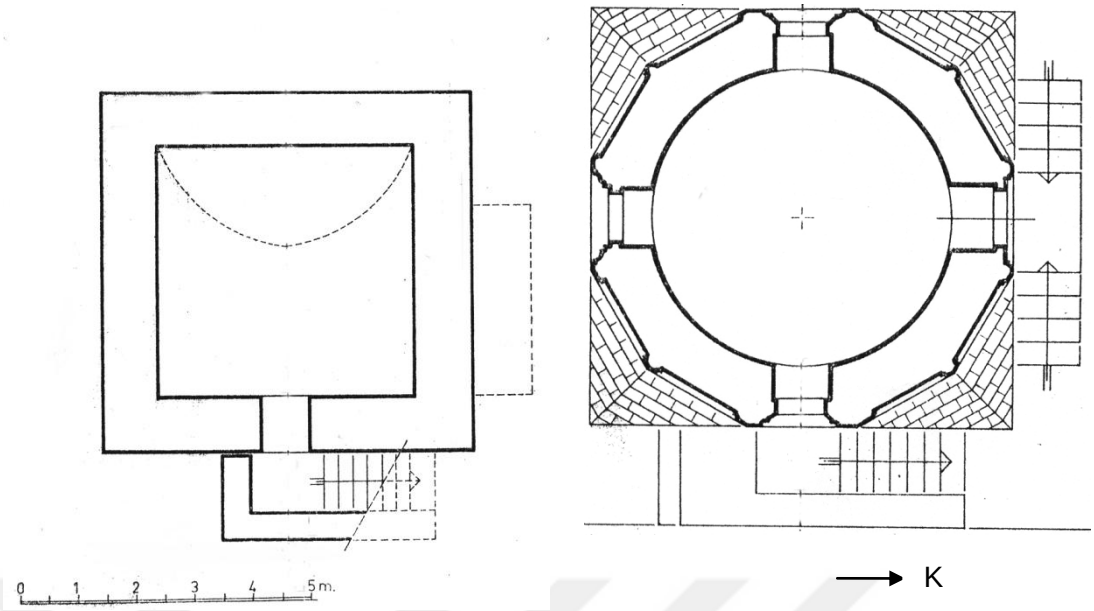

Çiz. 23: Akçayuva Kümbeti'nin alt ve üst kat planları (O. C. Tuncer)

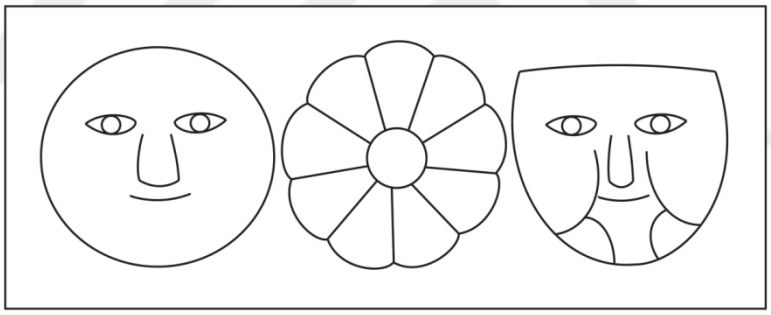

Çiz. 24: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi üzerindeki süslemeler (E. Bingöl)

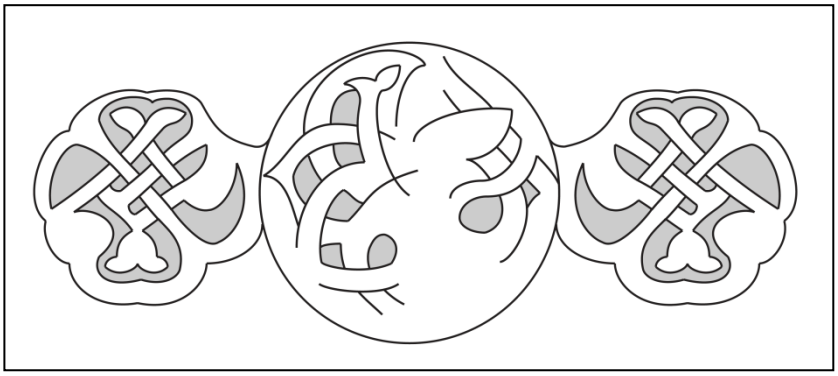

Çiz. 25: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi üzerindeki süsleme (E. Bingöl)

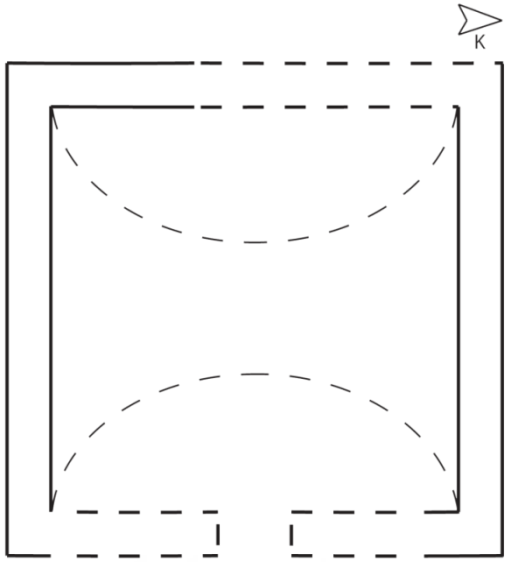

Çiz. 26: Haydarbey Kümbeti'nin alt kat krokisi (E. Bingöl)

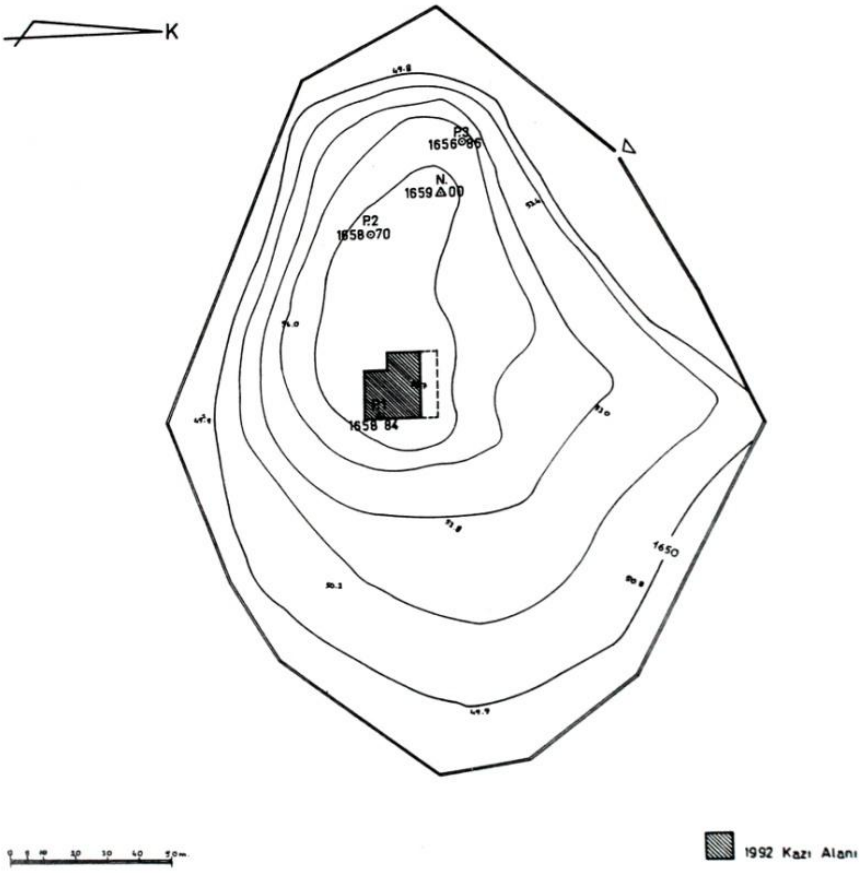

Çiz. 27: Çelebibağı Mezarlığı'nın topoğrafik haritası (Ş. Öztürk)

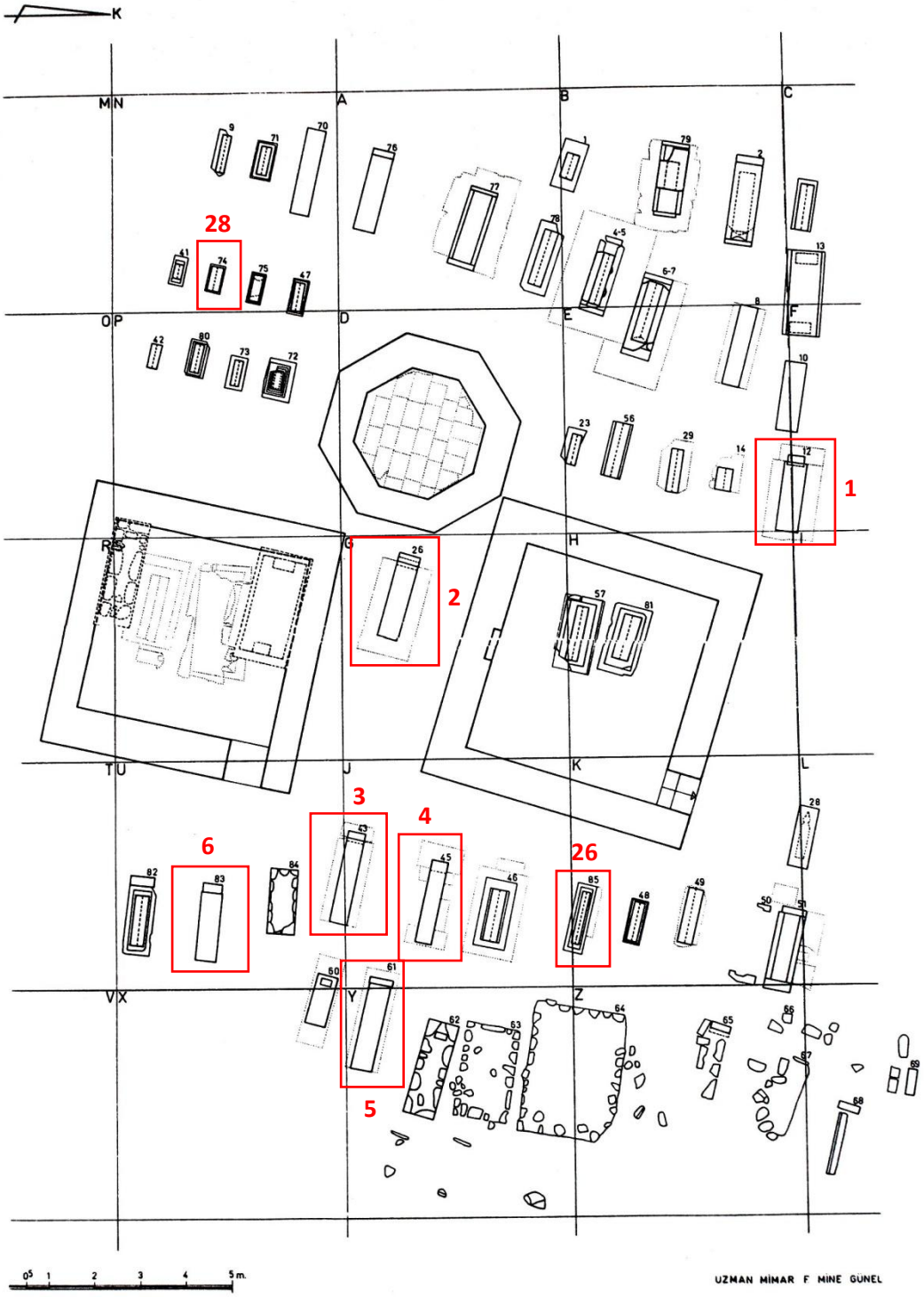

Çiz. 28: Çelebibağı Mezarlığı'nın merkez bölümü planı (F. M. Günel)

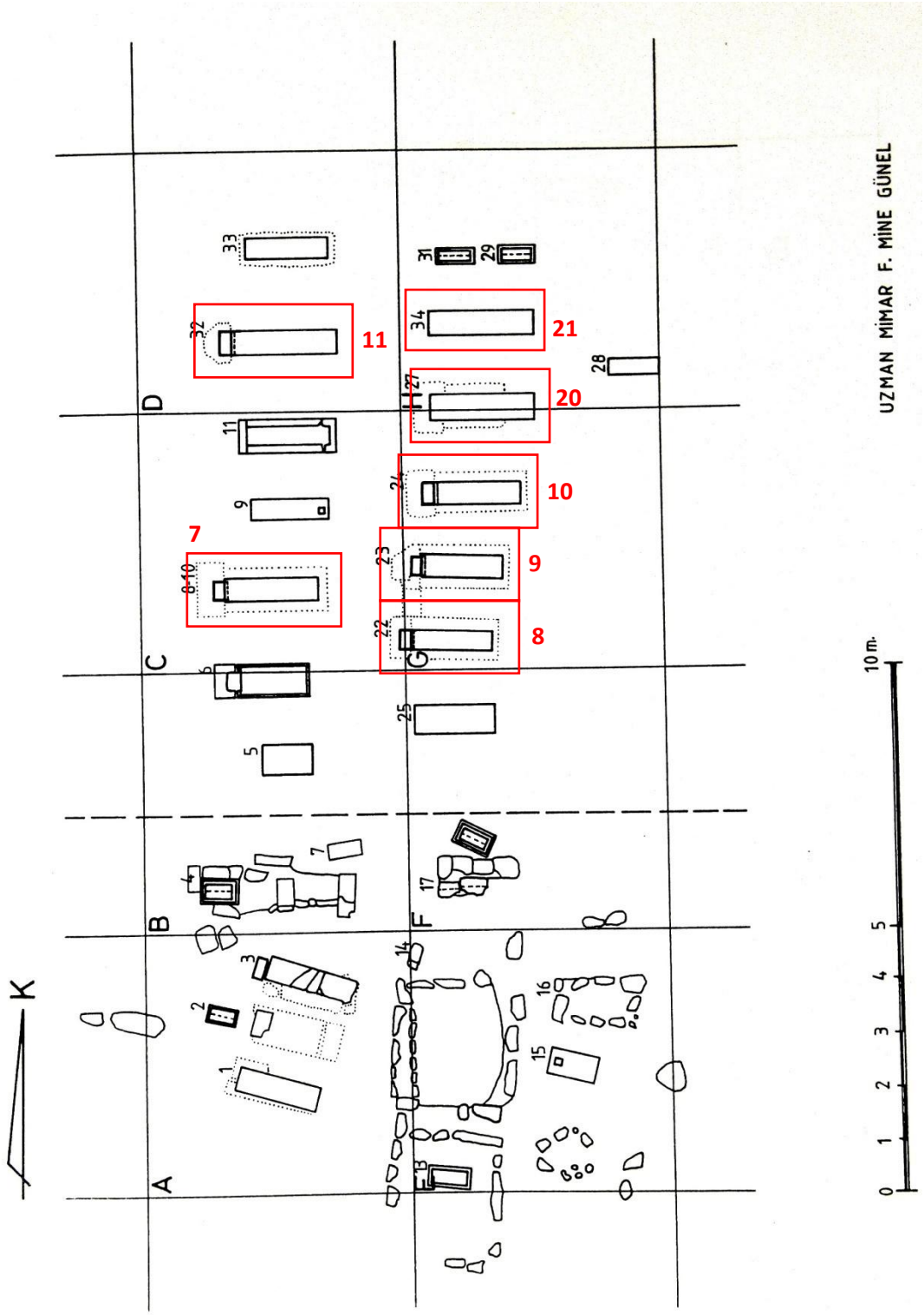

Çiz. 29: Çelebibağı Mezarlığı'nın güneydoğu bölümü planı (F. M. Günel)

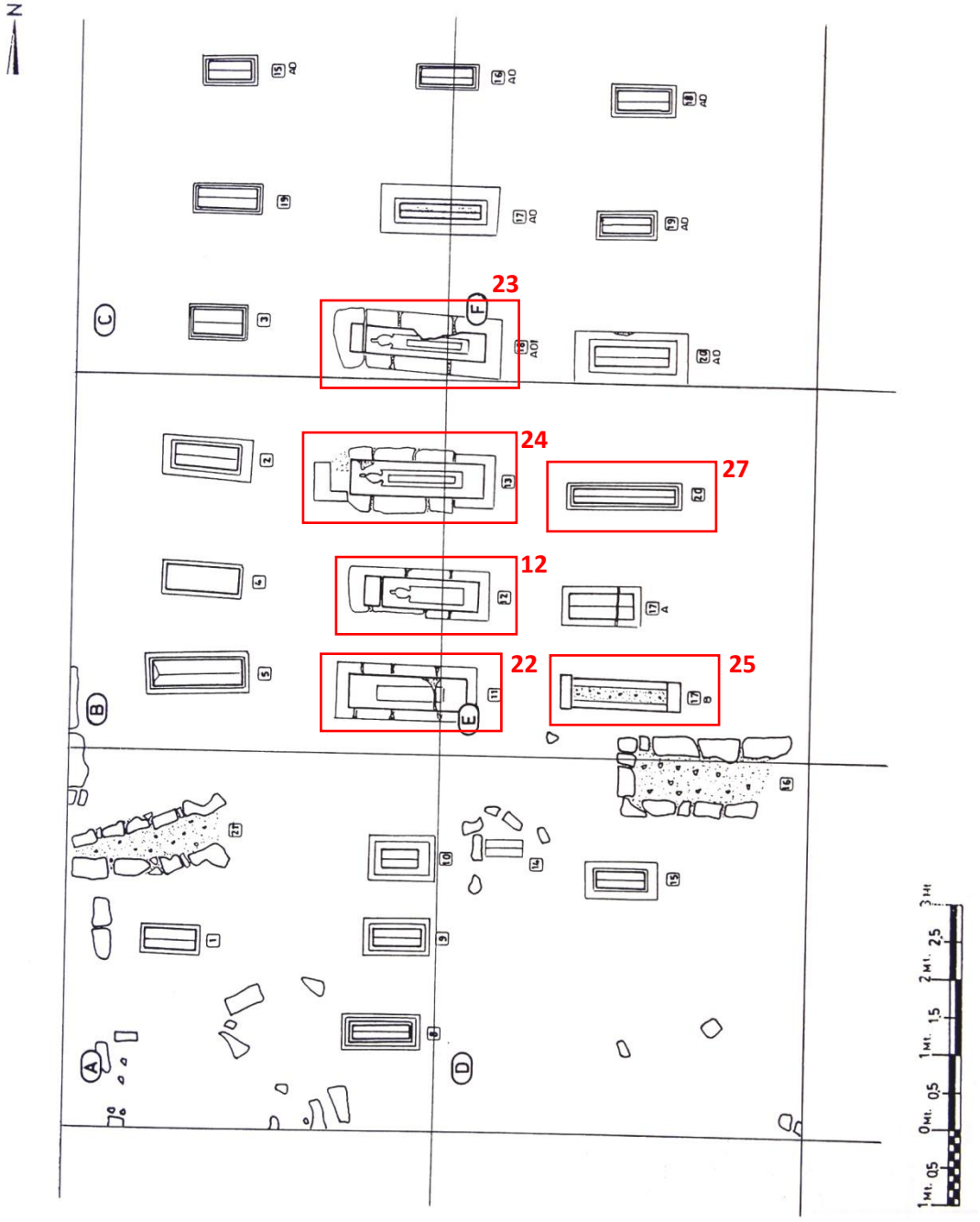

Çiz. 30: Çelebibağı Mezarlığı'nın kuzeydoğu bölümü planı (F. M. Günel)

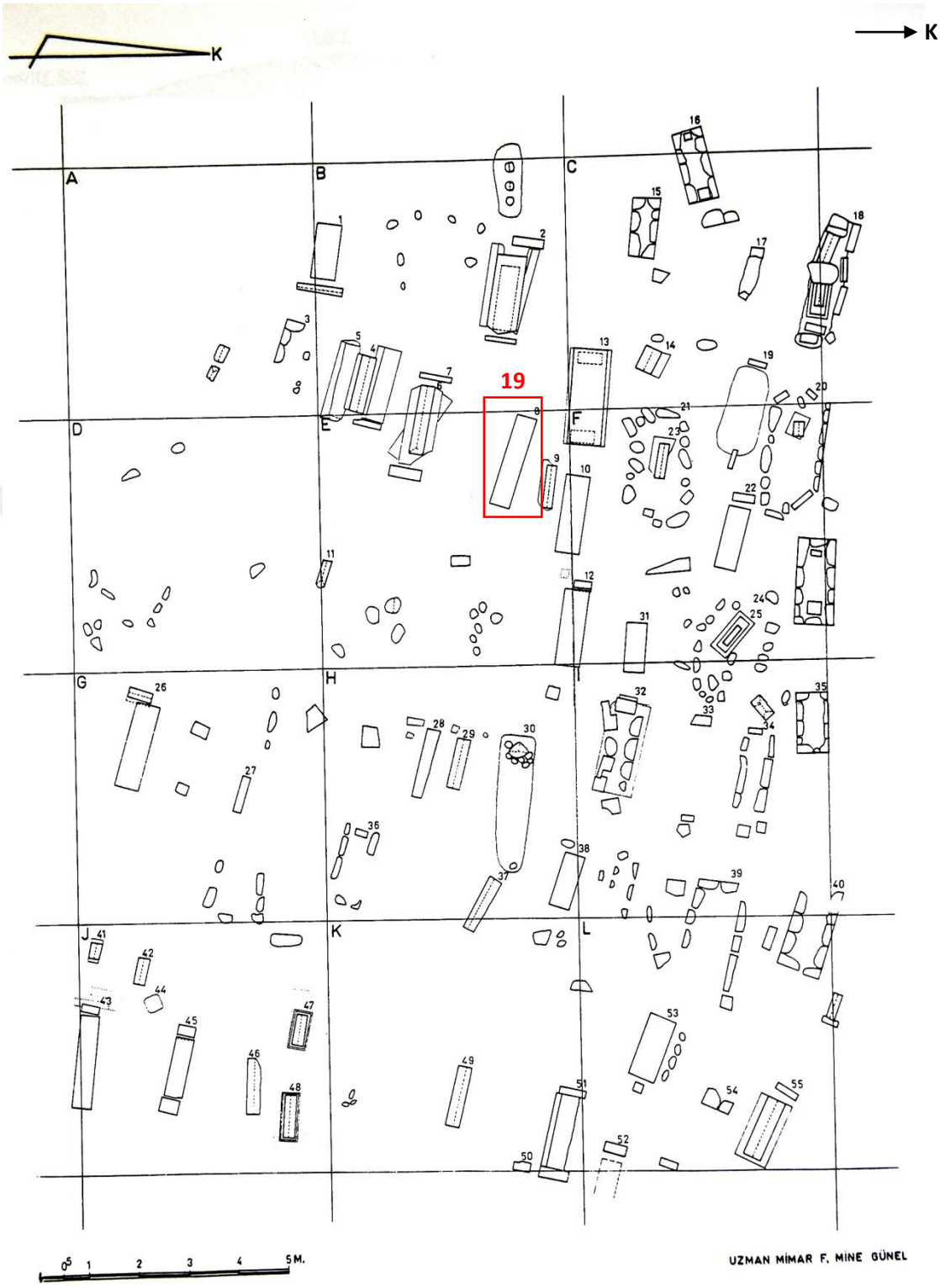

Çiz. 31: Çelebibağı Mezarlığı'nın genel planı (F. M. Günel)

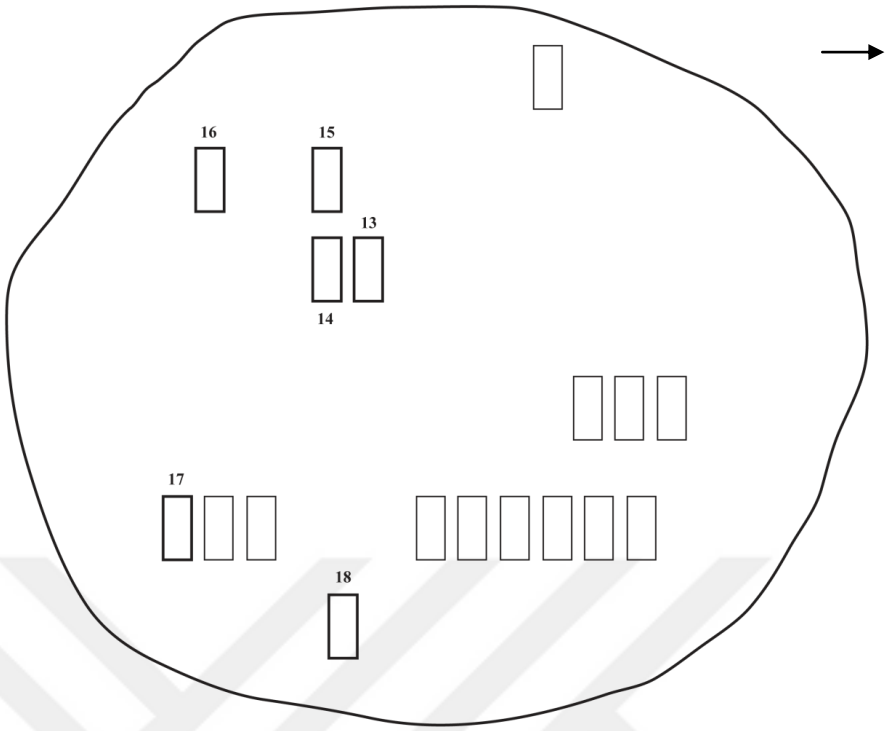

Çiz. 32: Çelebibağı Mezarlığı'nın güneydoğu bölümü krokisi

LEGEND

1- 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar	**11-** 3.5.1.4.1.11.No'lu Mezar	**21-** 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar
2- 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar	**12-** 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar	**22-** 3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar
3- 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar	**13-** 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar	**23-** 3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar
4- 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar	**14-** 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar	**24-** 3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar
5- 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar	**15-** 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar	**25-** 3.5.1.4.2. No'lu Mezar
6- 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar	**16-** 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar	**26-** 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar
7- 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezar	**17-** 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar	**27-** 3.5.1.4.3.2. No'lu Mezar
8- 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar	**18-** 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar	**28-** 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar
9- 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar	**19-** 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar	
10- 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar	**20-** 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar	

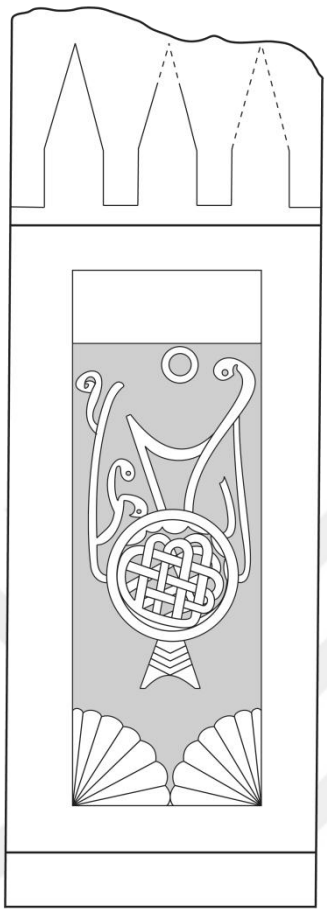

Çiz. 33: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

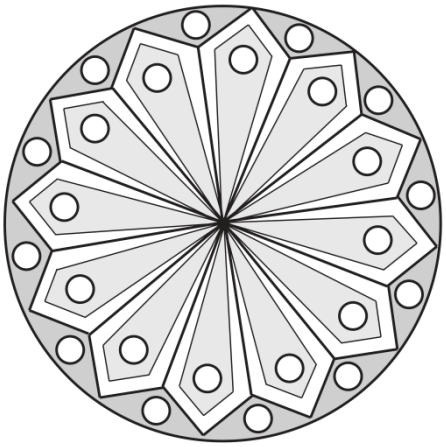

Çiz. 34: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar gülbezek süslemesi (E. Bingöl)

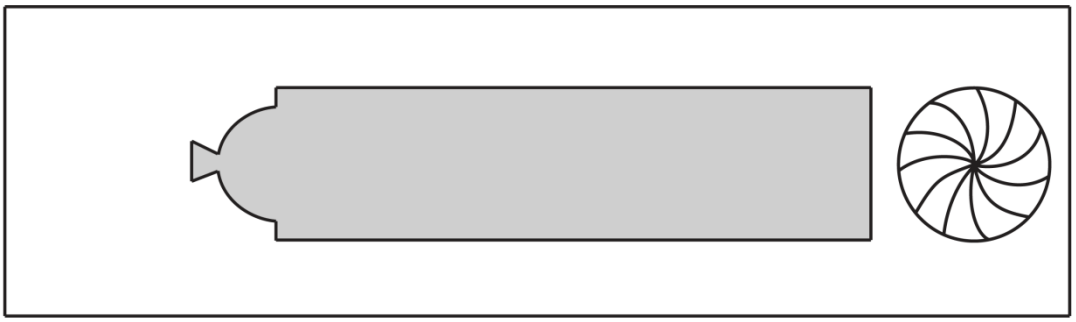

Çiz. 35: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sandukası ve çarkıfelek süslemesi (E. Bingöl)

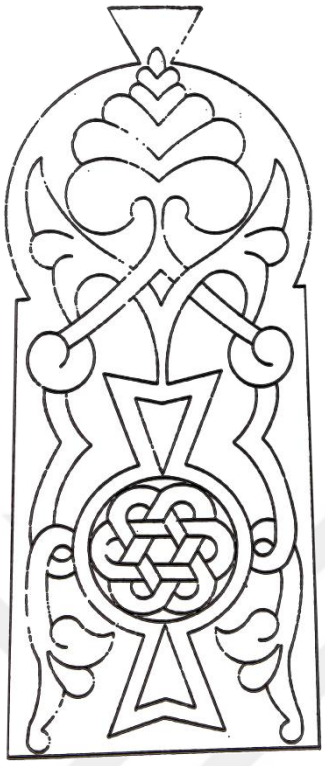

Çiz. 36: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar şahide süslemesi (A. Uluçam)

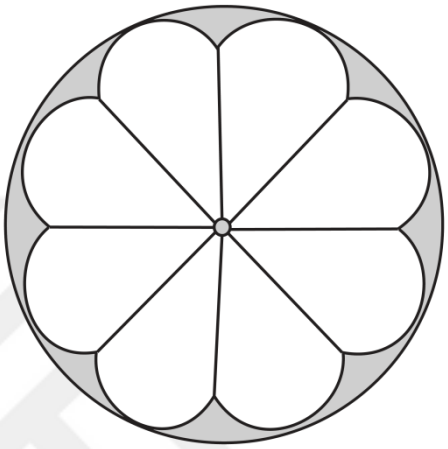

Çiz. 37: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar gülbezek süslemesi (E. Bingöl)

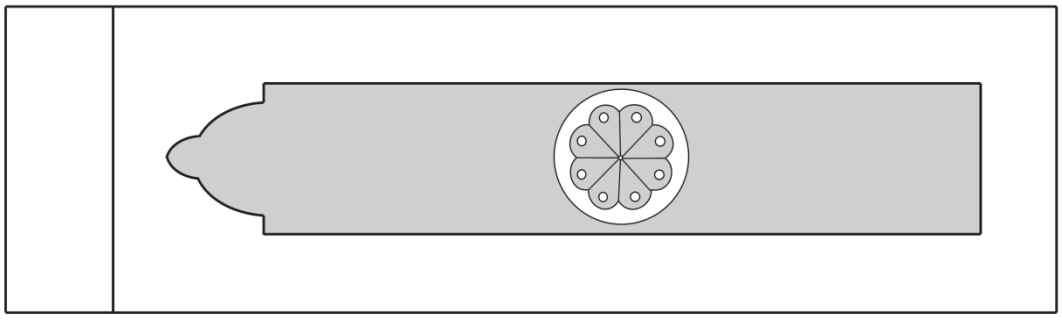

Çiz. 38: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sandukası ve üzerindeki gülbezek süslemesi (E. Bingöl)

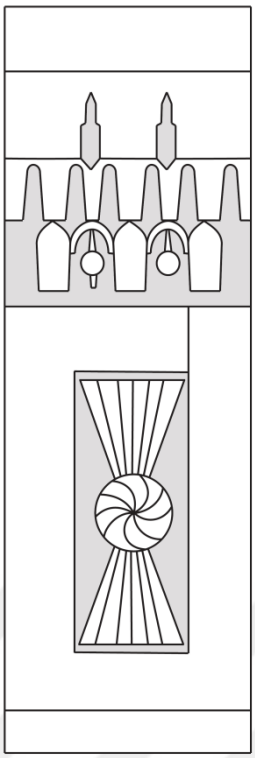

Çiz. 39: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

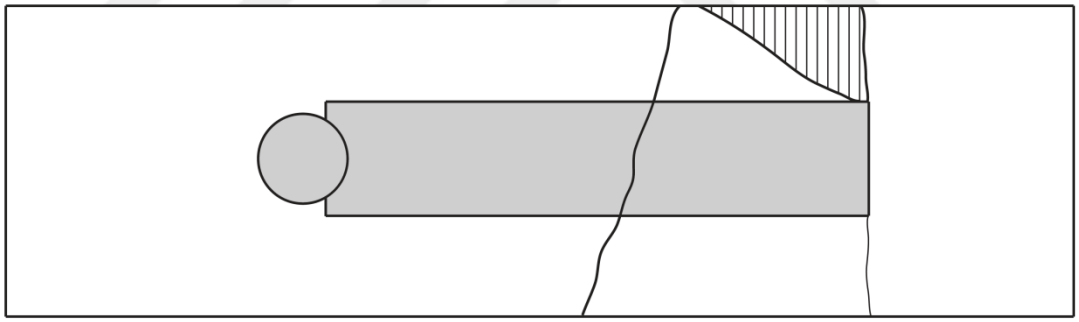

Çiz. 40: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

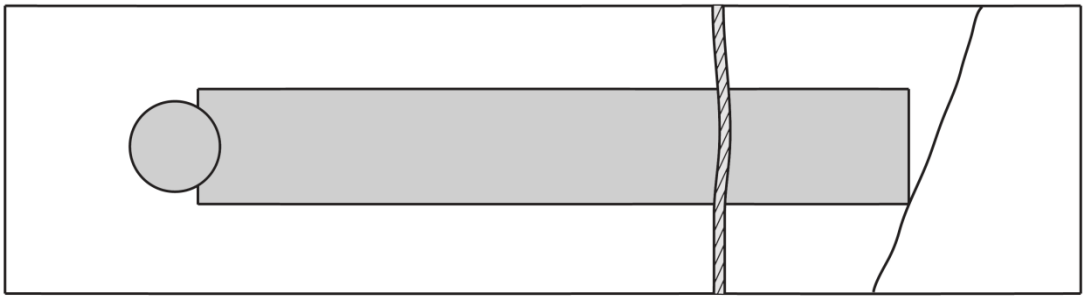

Çiz. 41: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

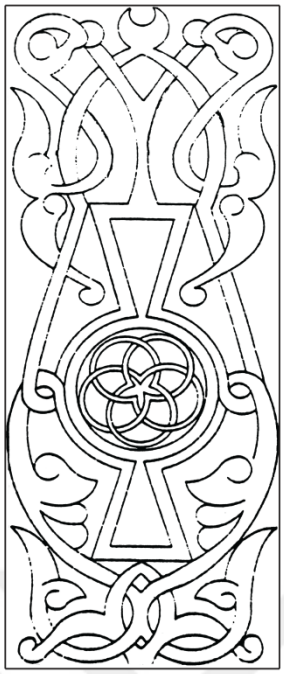

Çiz. 42: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar şahide süslemesi (A. Uluçam)

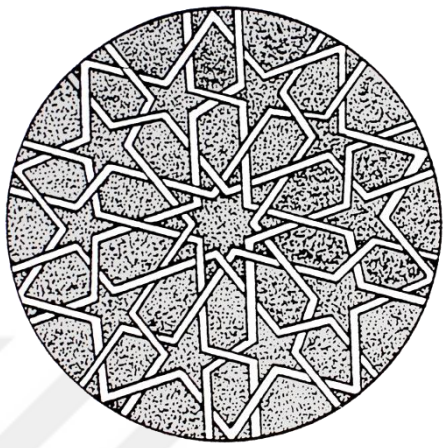

Çiz. 43: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar süslemesi (R. Çavuşoğlu)

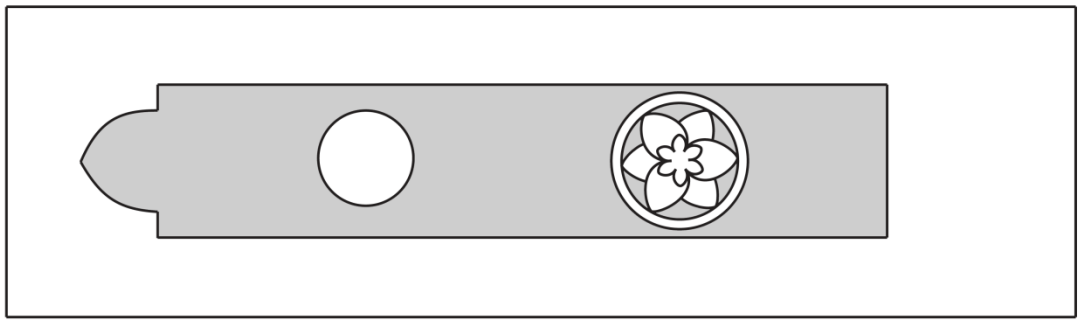

Çiz. 44: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

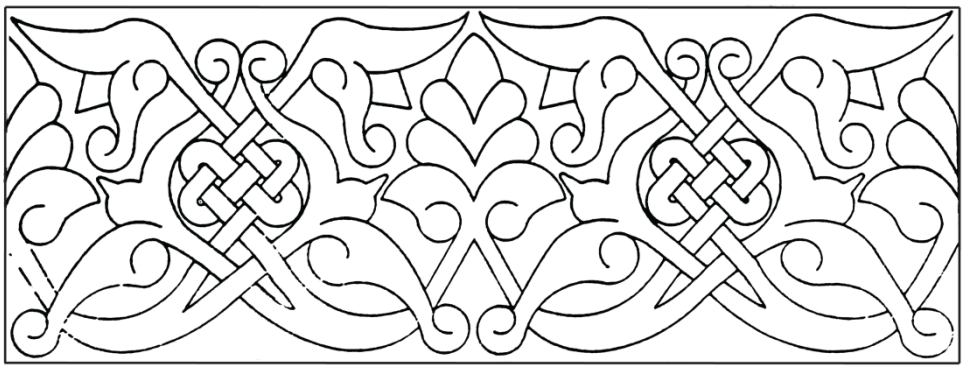

Çiz. 45: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi (A. Uluçam)

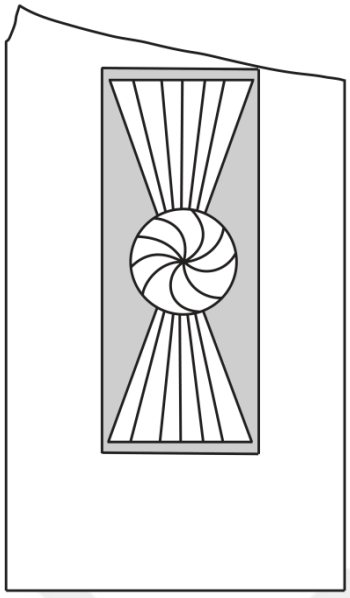

Çiz. 46: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

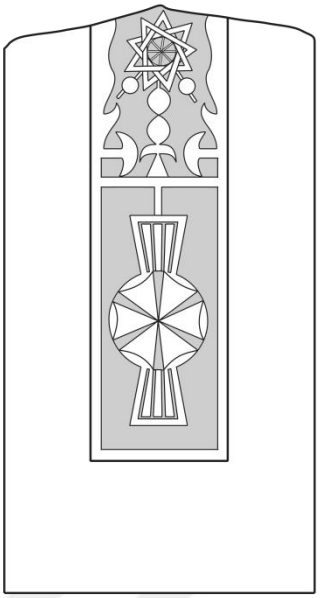

Çiz. 47: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

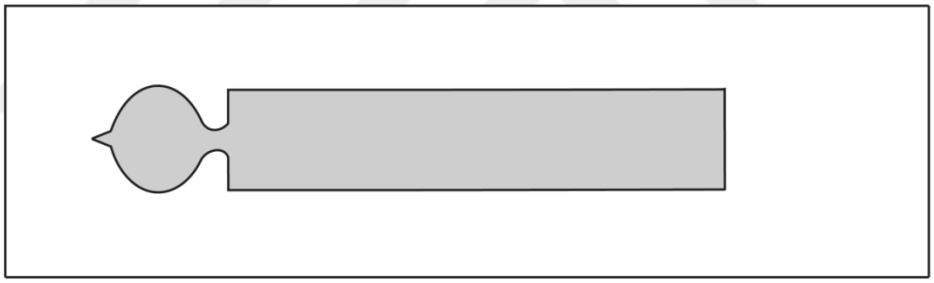

Çiz. 48: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

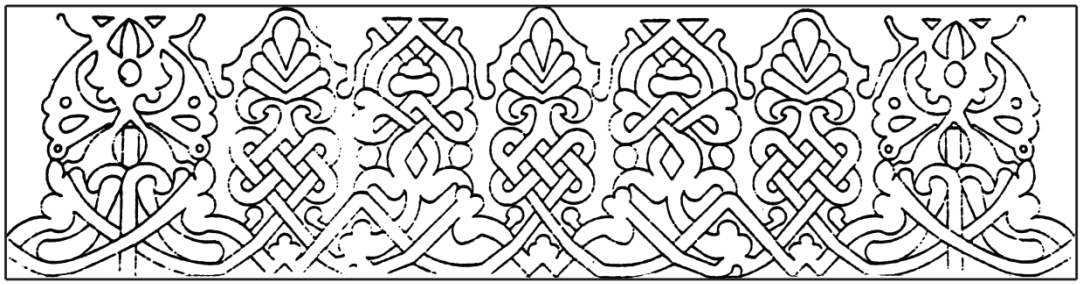

Çiz. 49: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sanduka süslemesi (A. Uluçam)

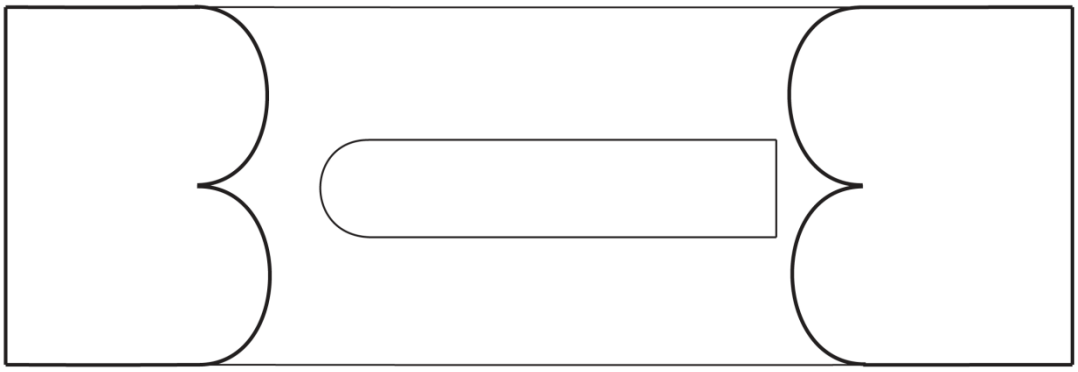

Çiz. 50: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

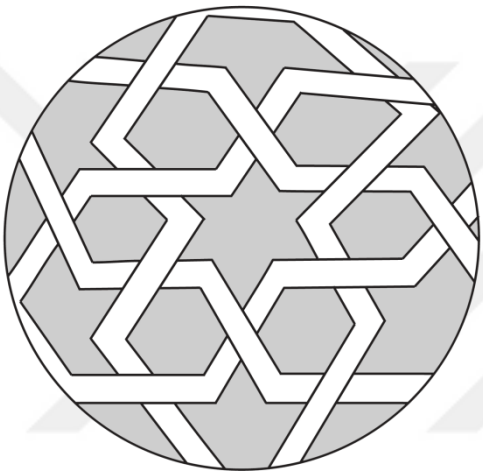

Çiz. 51: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar rozet motifi (E. Bingöl)

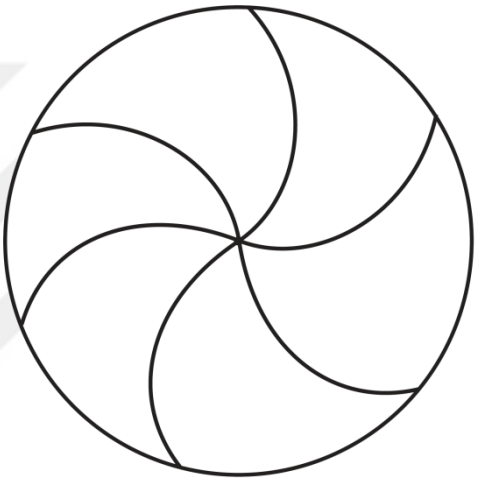

Çiz. 52: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar çarkıfelek motifi (E. Bingöl)

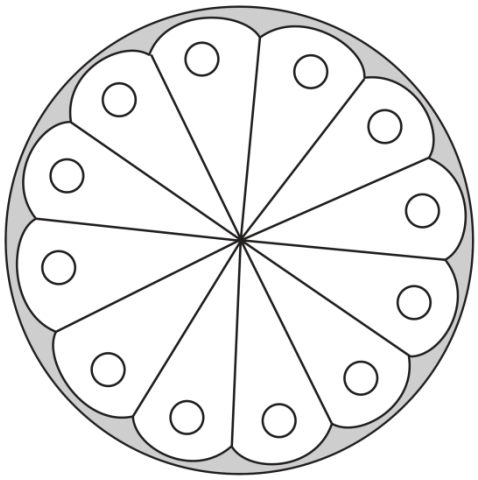

Çiz. 53: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu mezar gülbezek motifi (E. Bingöl)

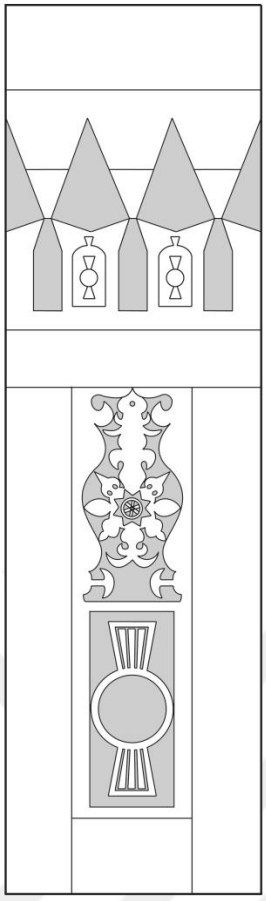

Çiz. 54: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

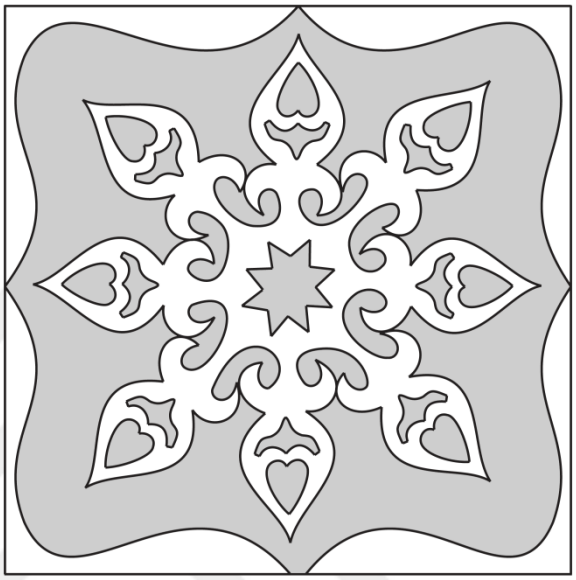

Çiz. 55: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi (E. Bingöl)

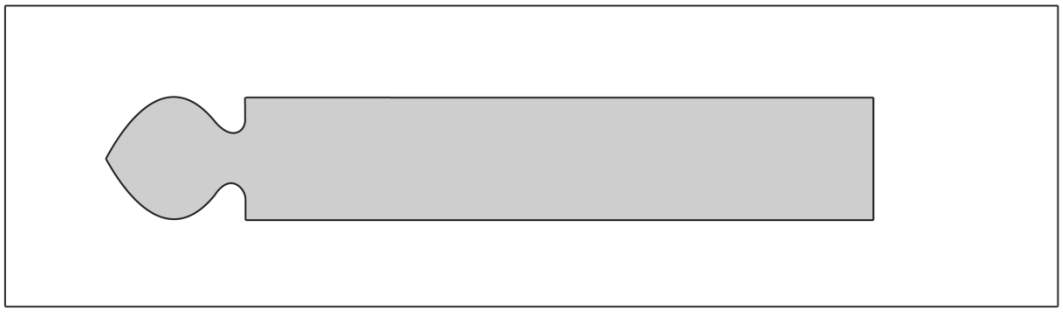

Çiz. 56: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

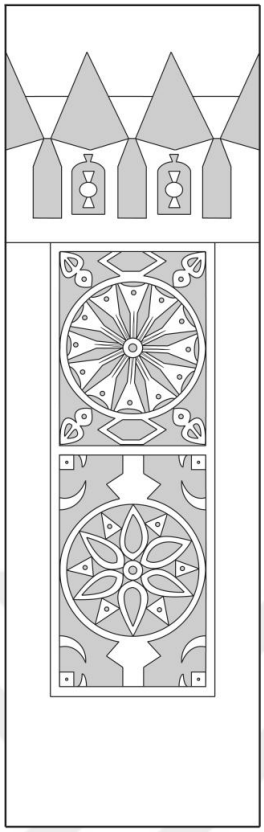

Çiz. 57: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

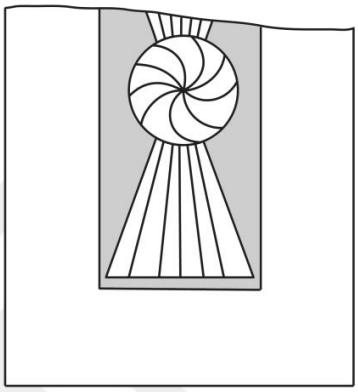

Çiz. 58: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

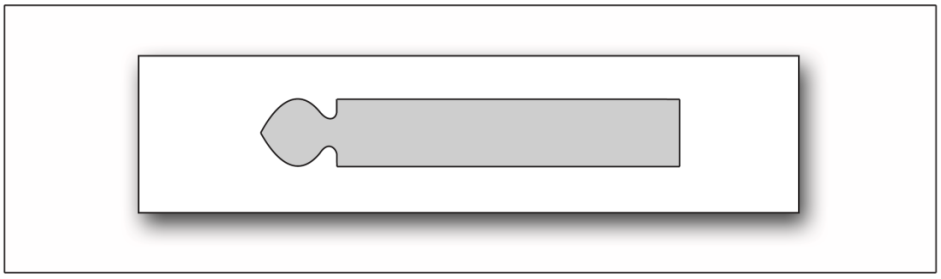

Çiz. 59: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

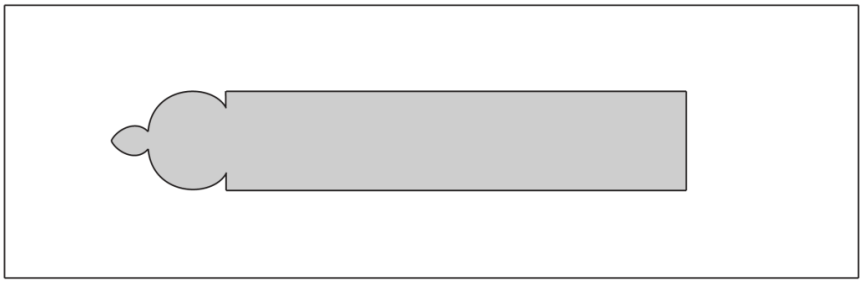

Çiz. 60: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

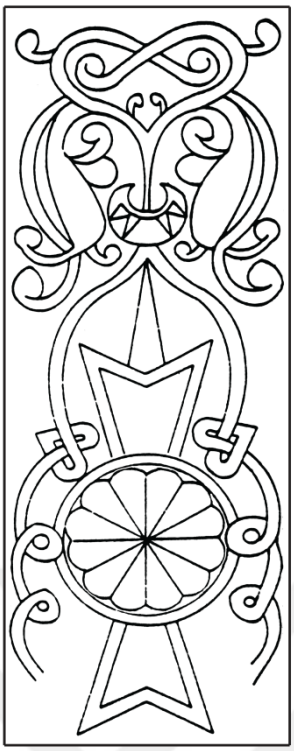

Çiz. 61: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar şahide süslemesi (A. Uluçam)

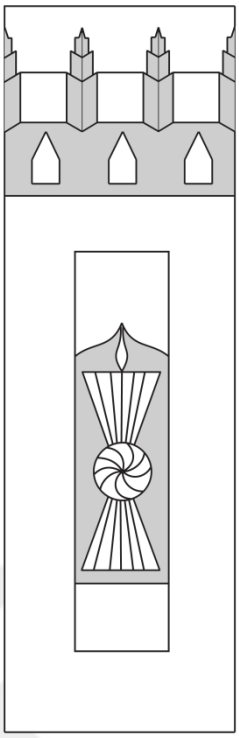

Çiz. 62: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

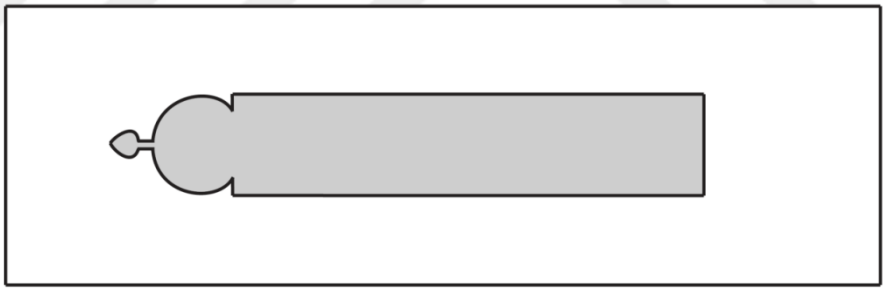

Çiz. 63: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

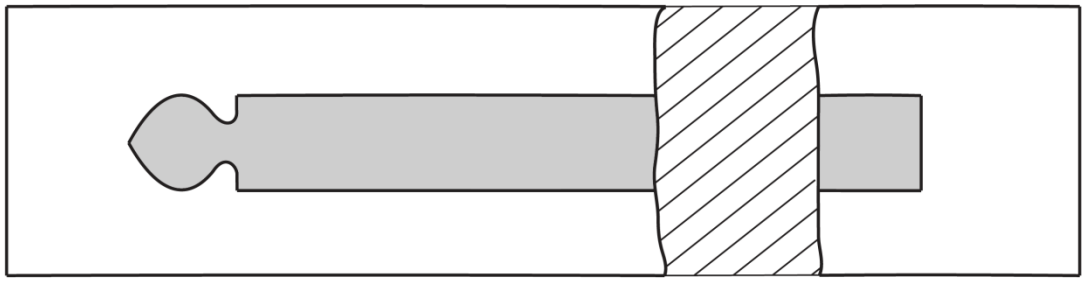

Çiz. 64: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

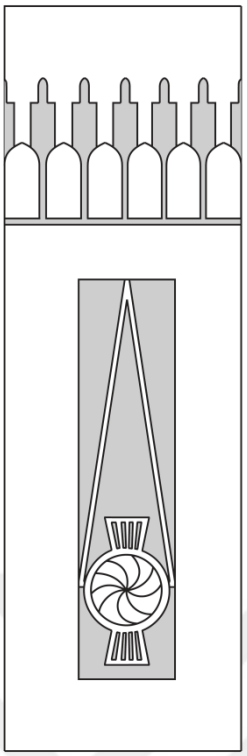

Çiz. 65: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

Çiz. 66: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar süslemesi (A. Uluçam)

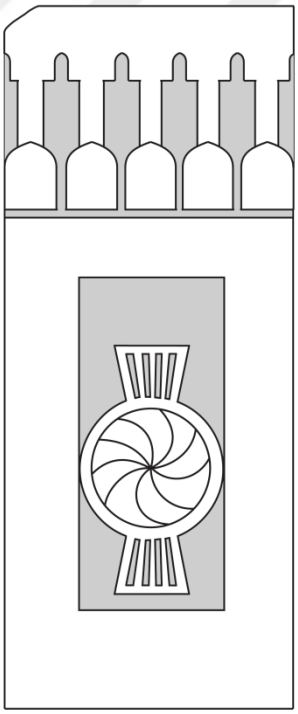

Çiz. 67: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

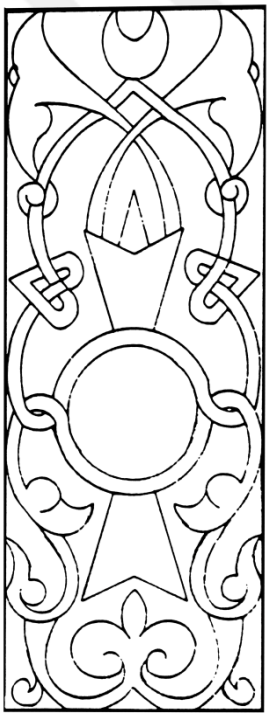

Çiz. 68: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar şahide süslemesi (A. Uluçam)

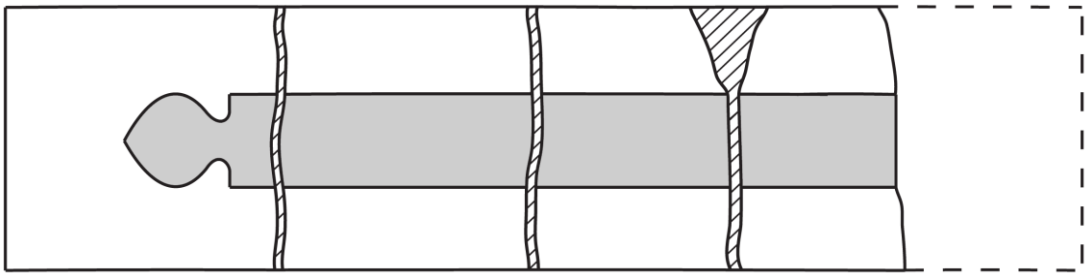

Çiz. 69: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

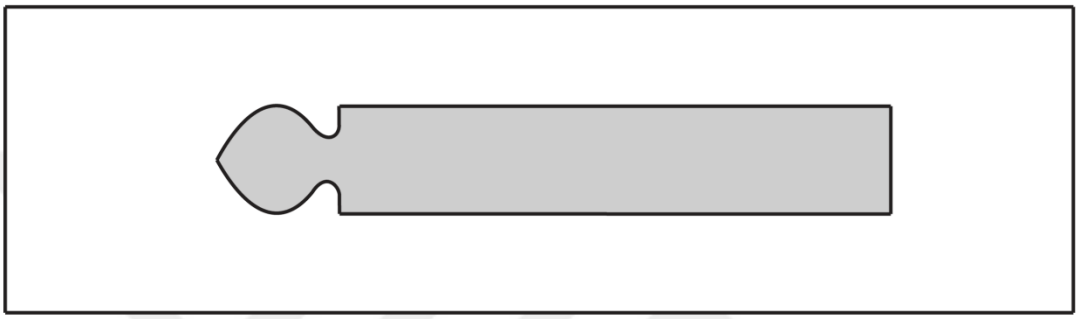

Çiz. 70: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

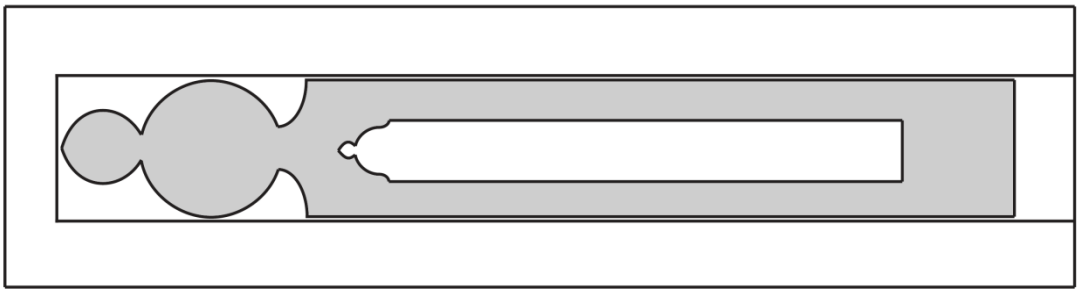

Çiz. 71: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

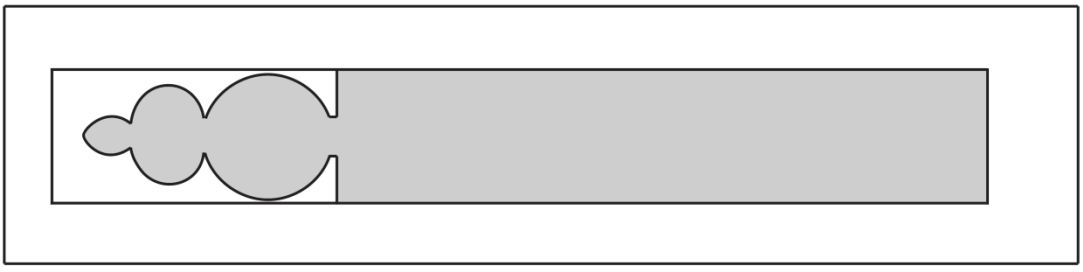

Çiz. 72: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

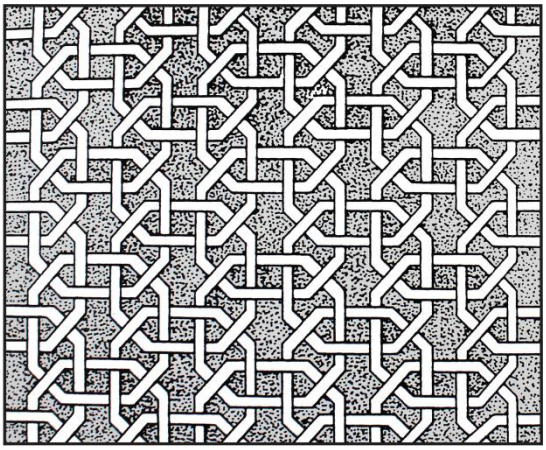

Çiz. 73: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi (R. Çavuşoğlu)

Çiz. 74: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi (E. Bingöl)

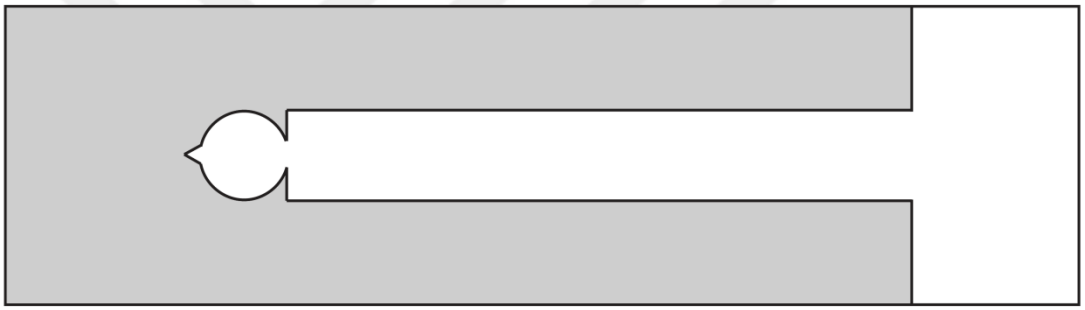

Çiz. 75: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

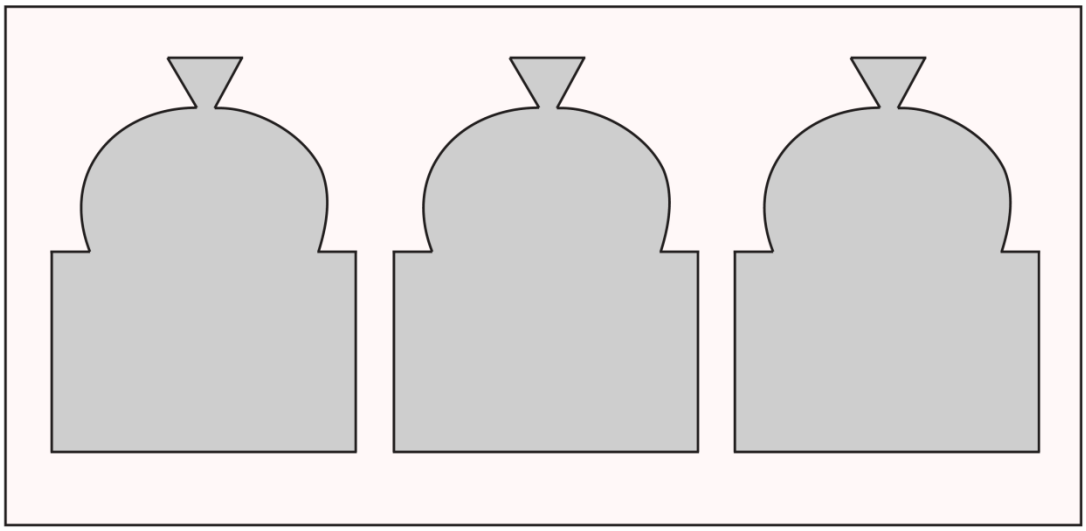

Çiz. 76: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sanduka süslemesi (E. Bingöl)

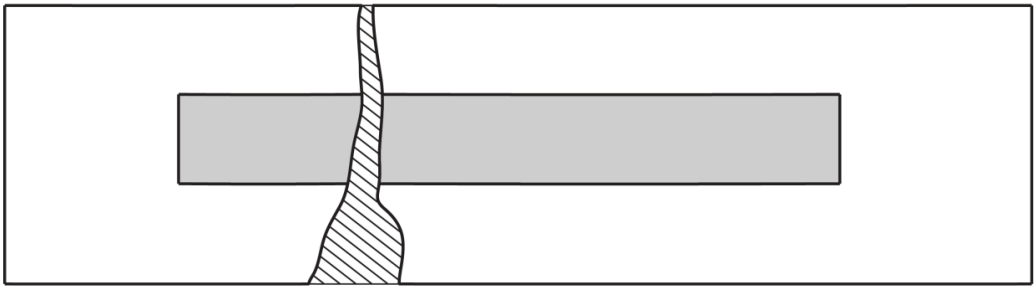

Çiz. 77: Çelebibağı 3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

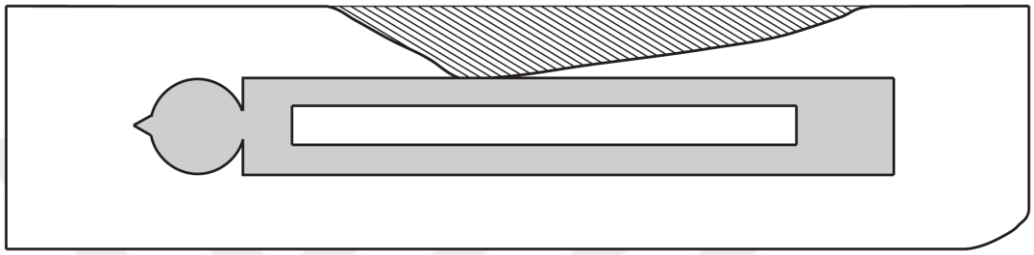

Çiz. 78: Çelebibağı 3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

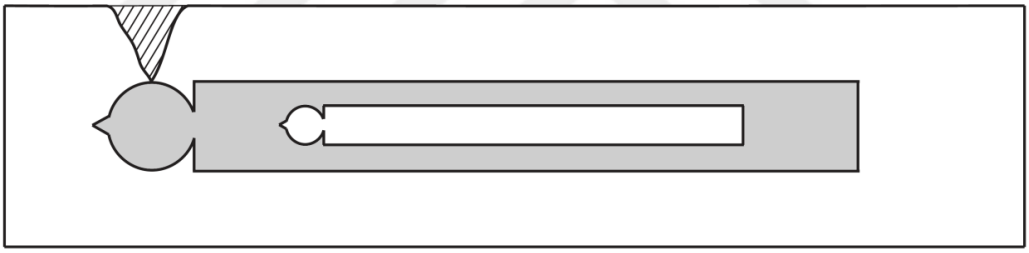

Çiz. 79: Çelebibağı 3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar Sandukası (E. Bingöl)

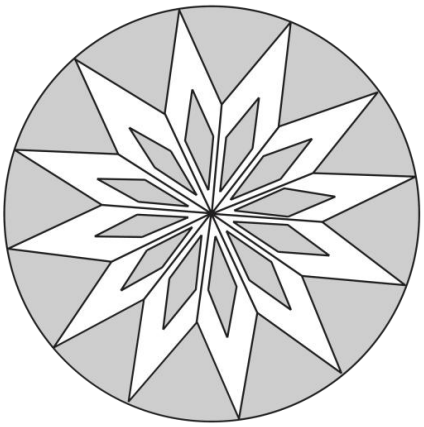

Çiz. 80: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar sanduka süslemesi (E. Bingöl)

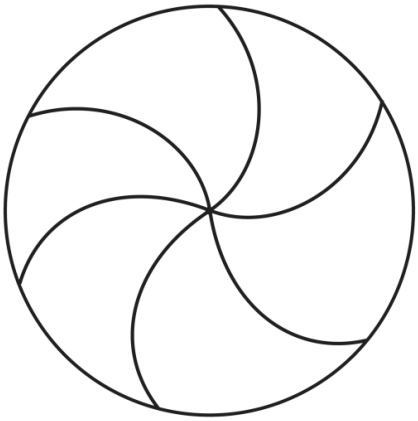

Çiz. 81: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar çarkıfelek motifi (E. Bingöl)

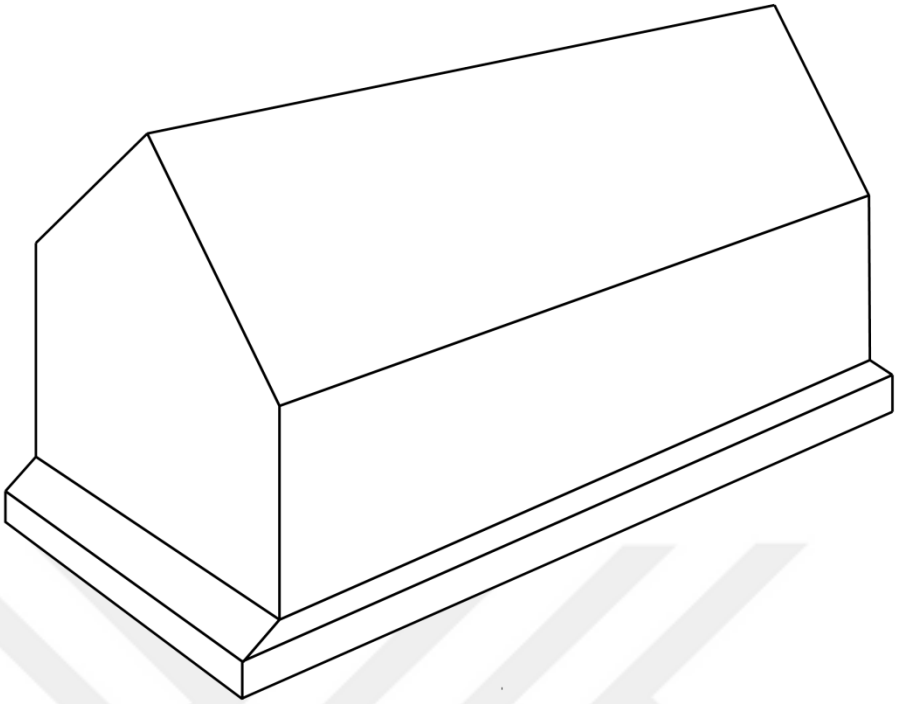

Çiz. 82: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar (E. Bingöl)

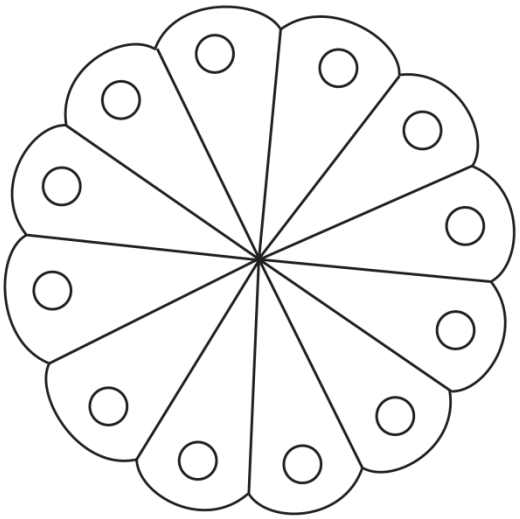

Çiz. 83: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar gülbezek motifi (E. Bingöl)

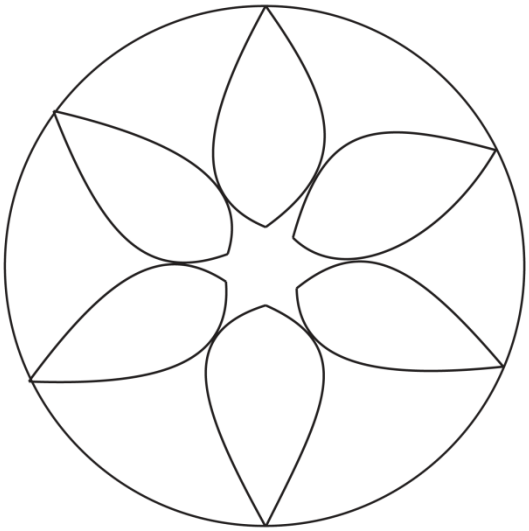

Çiz. 84: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar gülbezek motifi (E. Bingöl)

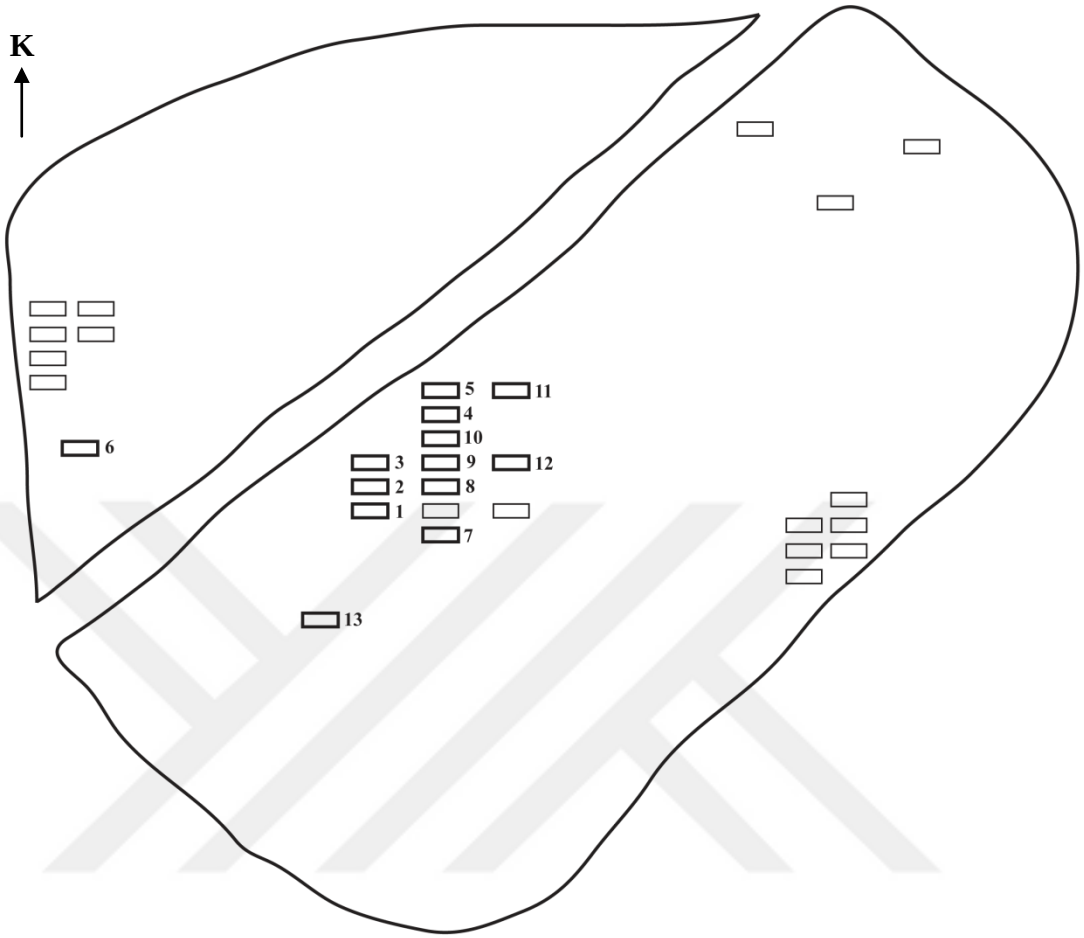

Çiz. 85: Tekler Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar	**8-** 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar
2- 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar	**9-** 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar
3- 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar	**10-** 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar
4- 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar	**11-** 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar
5- 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar	**12-** 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar
6- 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar	**13-** 3.5.2.4.3. No'lu Mezar
7- 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar	

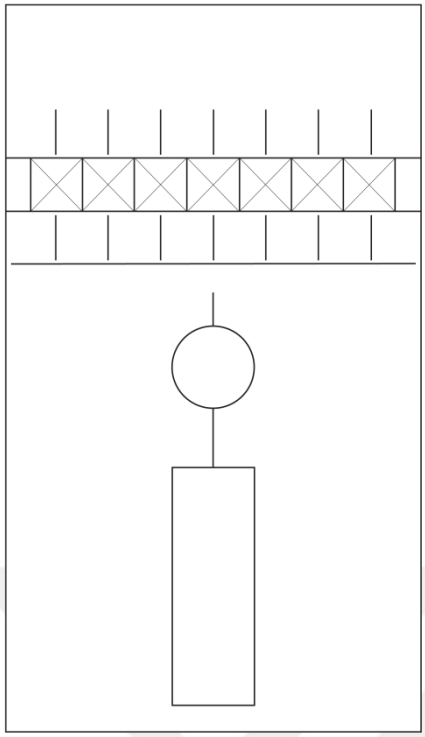

Çiz. 86: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

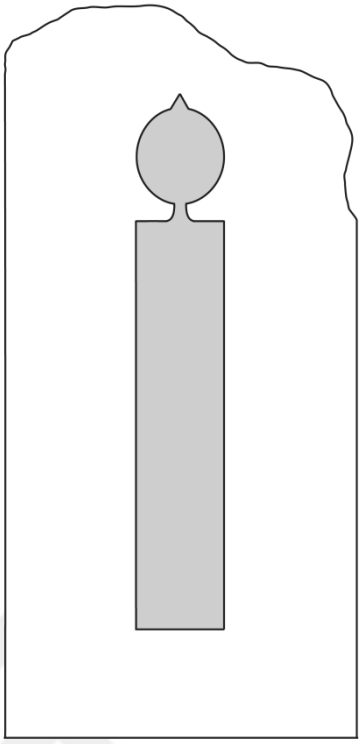

Çiz. 87: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

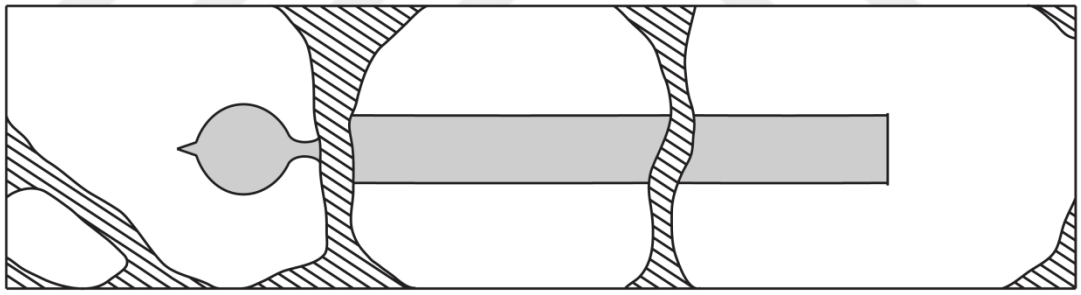

Çiz. 88: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

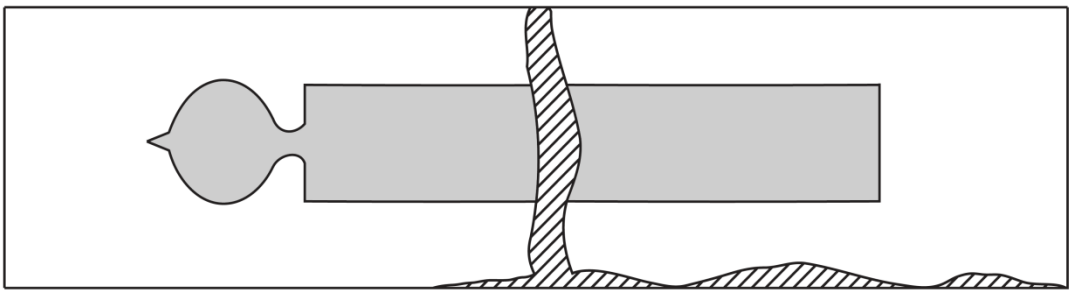

Çiz. 89: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

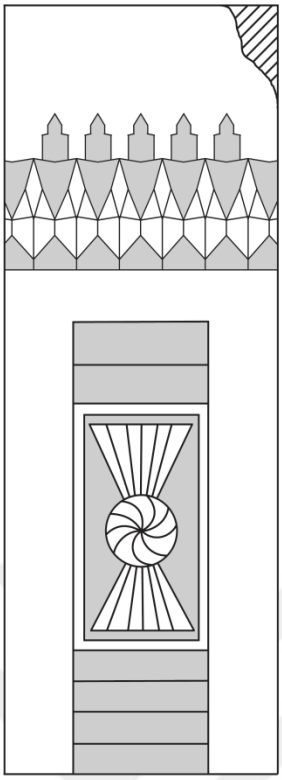

Çiz. 90: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin ön yüzü (E. Bingöl)

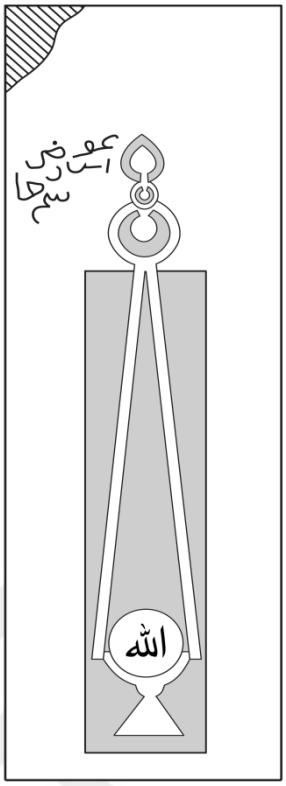

Çiz. 91: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

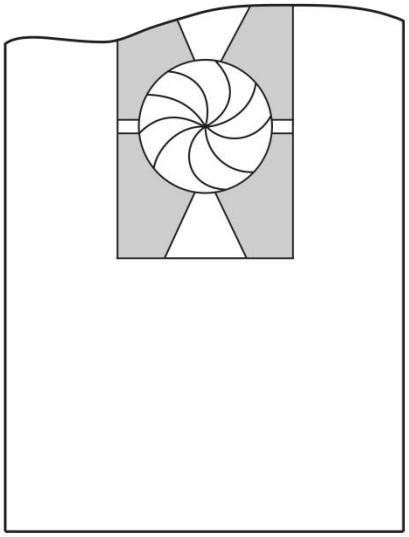

Çiz. 92: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

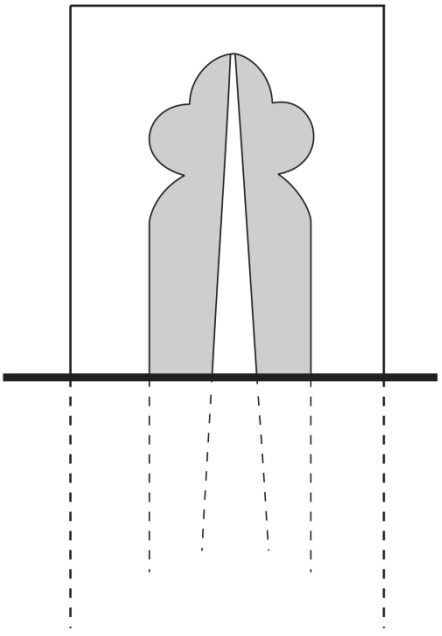

Çiz. 93: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

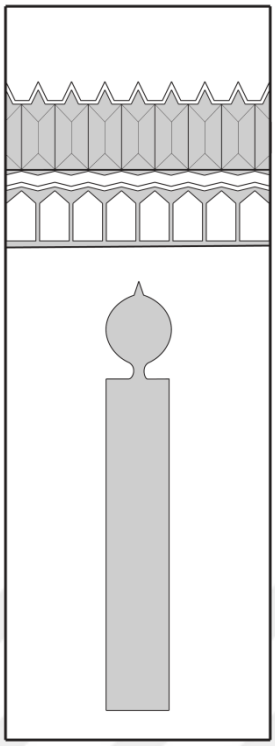

Çiz. 94: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

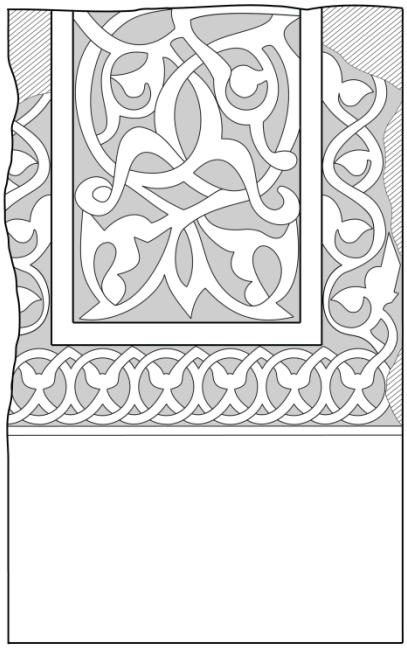

Çiz. 95: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar şahidesinin ön yüzü (E. Bingöl)

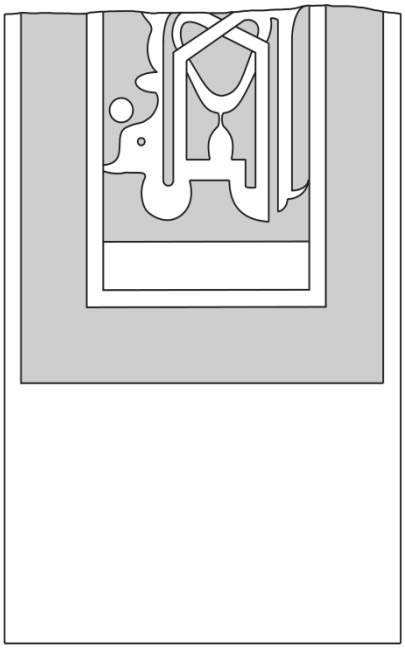

Çiz. 96: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

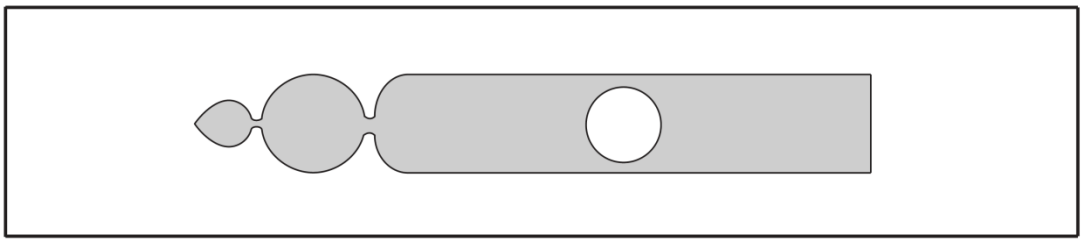

Çiz. 97: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

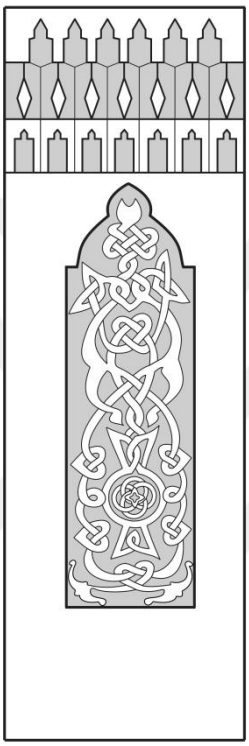

Çiz. 98: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar başucu şahidesi (E. Bingöl)

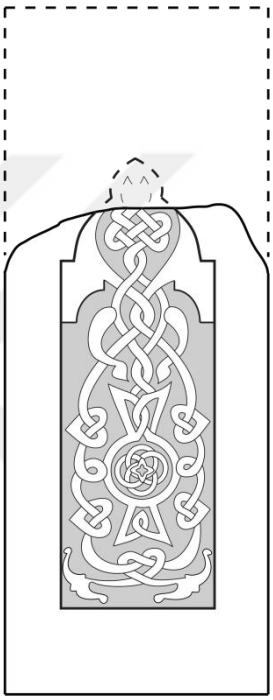

Çiz. 99: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar ayakucu şahidesi (E. Bingöl)

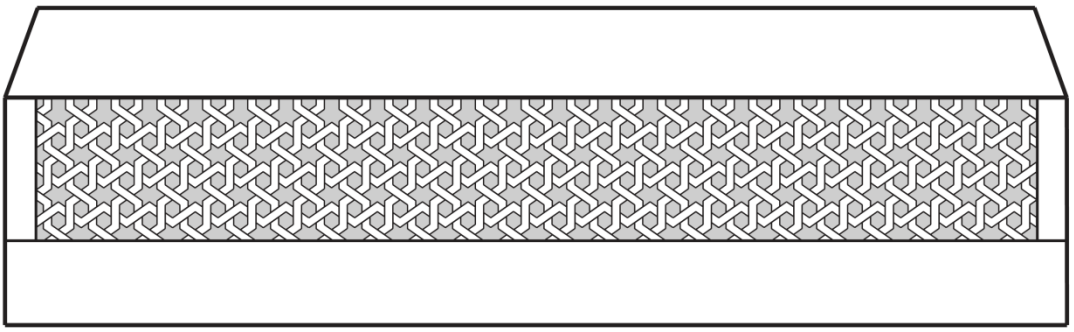

Çiz. 100: Tekler 3.5.2.4.2.2. ve 3.5.2.4.2.3. No'lu mezar sandukaları (E. Bingöl)

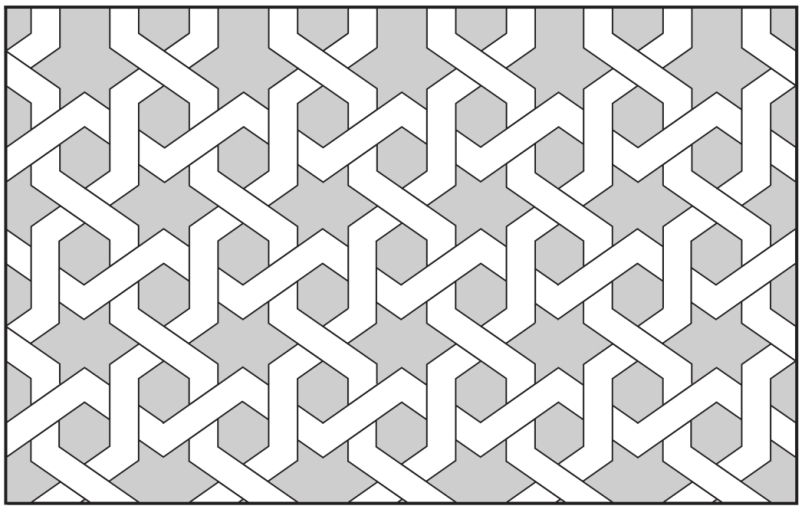

Çiz. 101: Tekler 3.5.2.4.2.2. ve 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar sanduka süslemesi (E. Bingöl)

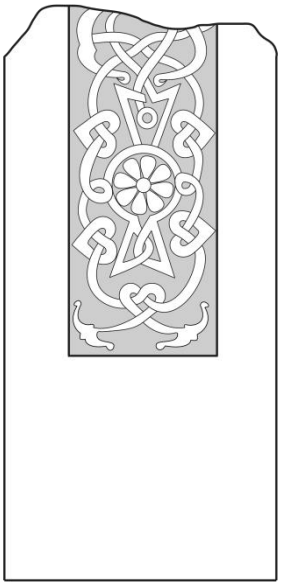

Çiz. 102: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar başucu şahidesi (E. Bingöl)

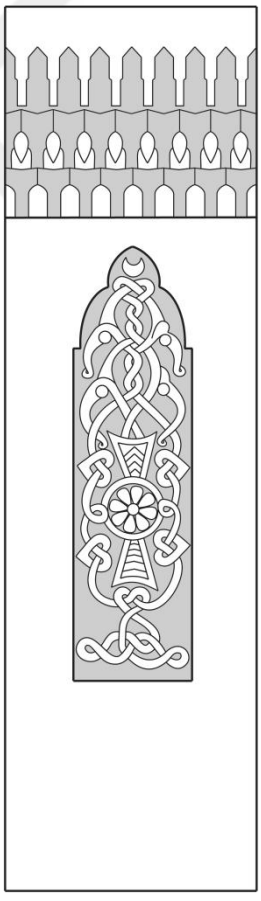

Çiz. 103: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar ayakucu şahidesi (E. Bingöl)

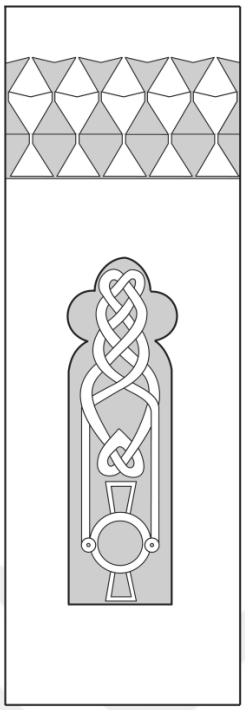

Çiz. 104: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü (E. Bingöl)

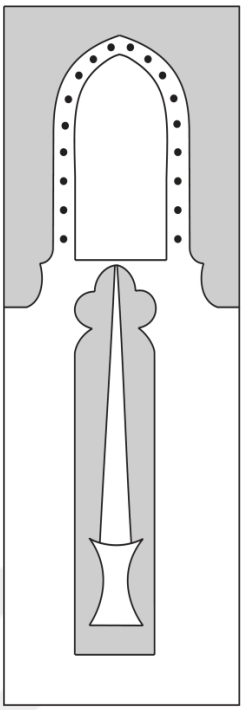

Çiz. 105: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

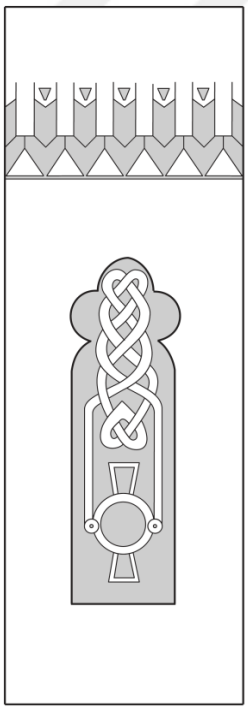

Çiz. 106: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin ön yüzü (E. Bingöl)

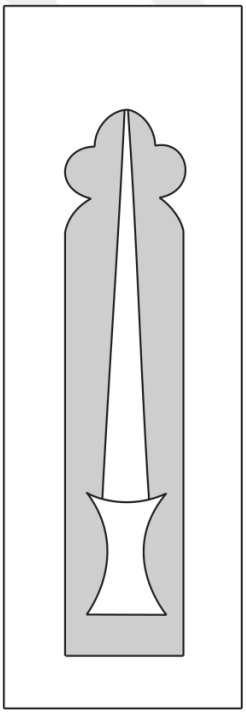

Çiz. 107: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

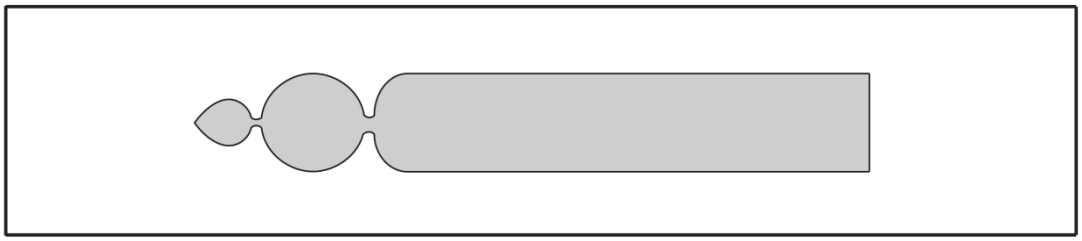

Çiz. 108: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

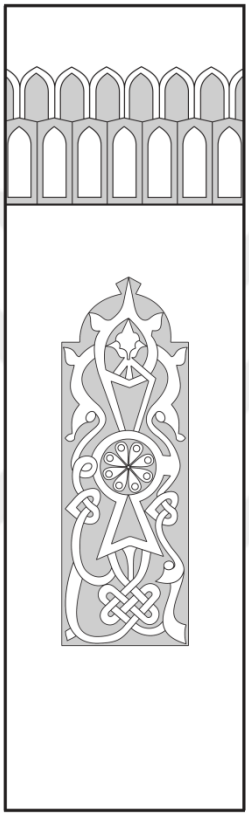

Çiz. 109: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar başucu şahidesi (E. Bingöl)

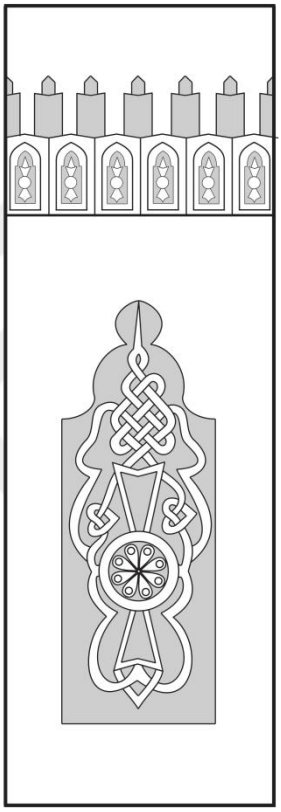

Çiz. 110: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar ayakucu şahidesi (E. Bingöl)

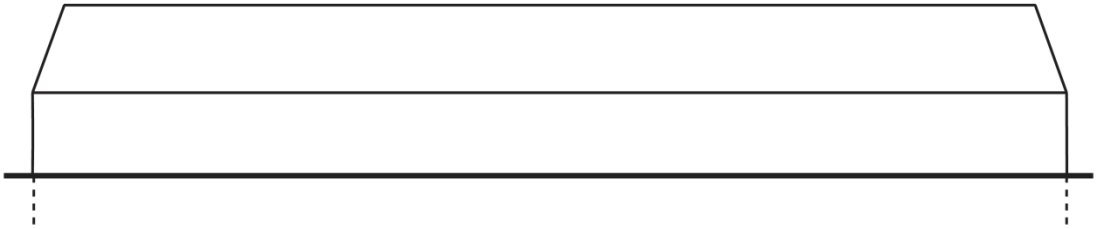

Çiz. 111: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

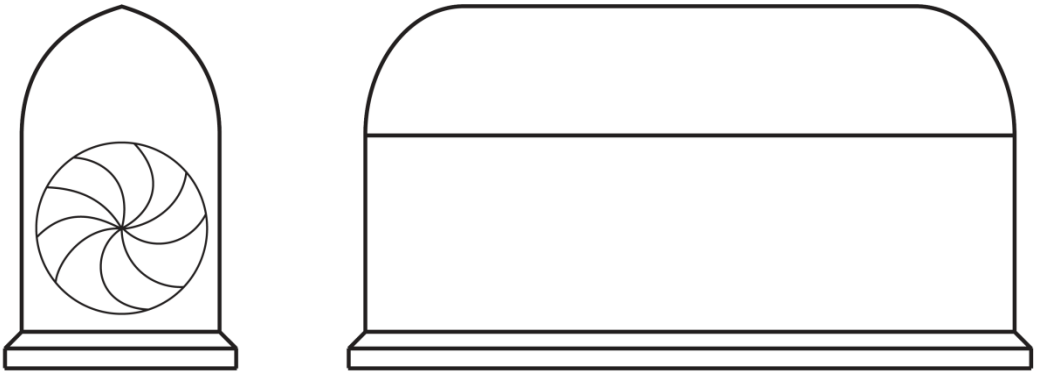

Çiz. 112: Tekler 3.5.2.4.3. No'lu Mezar (E. Bingöl)

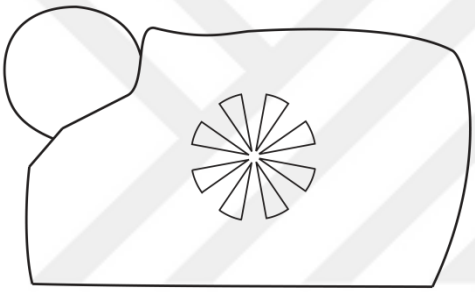

Çiz. 113: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezarın sol yan yüzü (E. Bingöl)

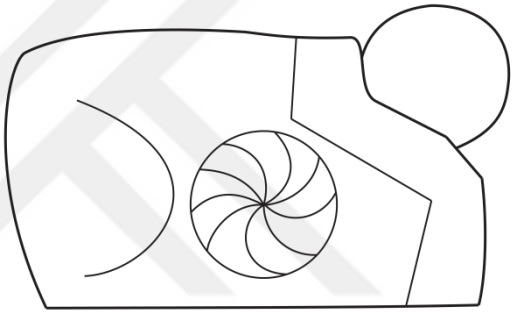

Çiz. 114: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezarın sağ yan yüzü (E. Bingöl)

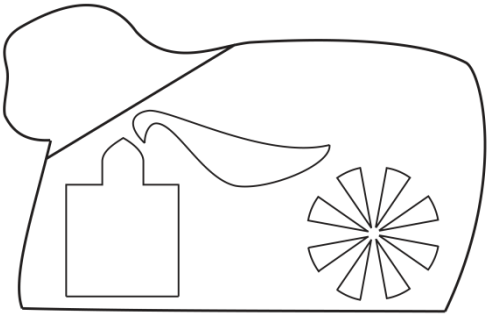

Çiz. 115: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezarın sol yan yüzü (E. Bingöl)

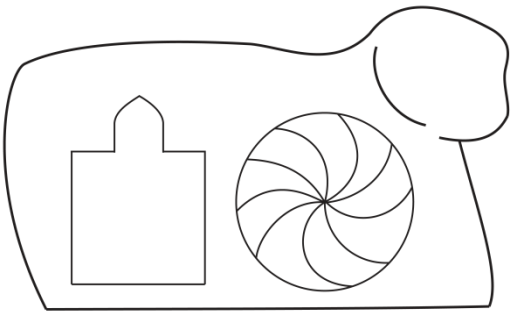

Çiz. 116: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezarın sağ yan yüzü (E. Bingöl)

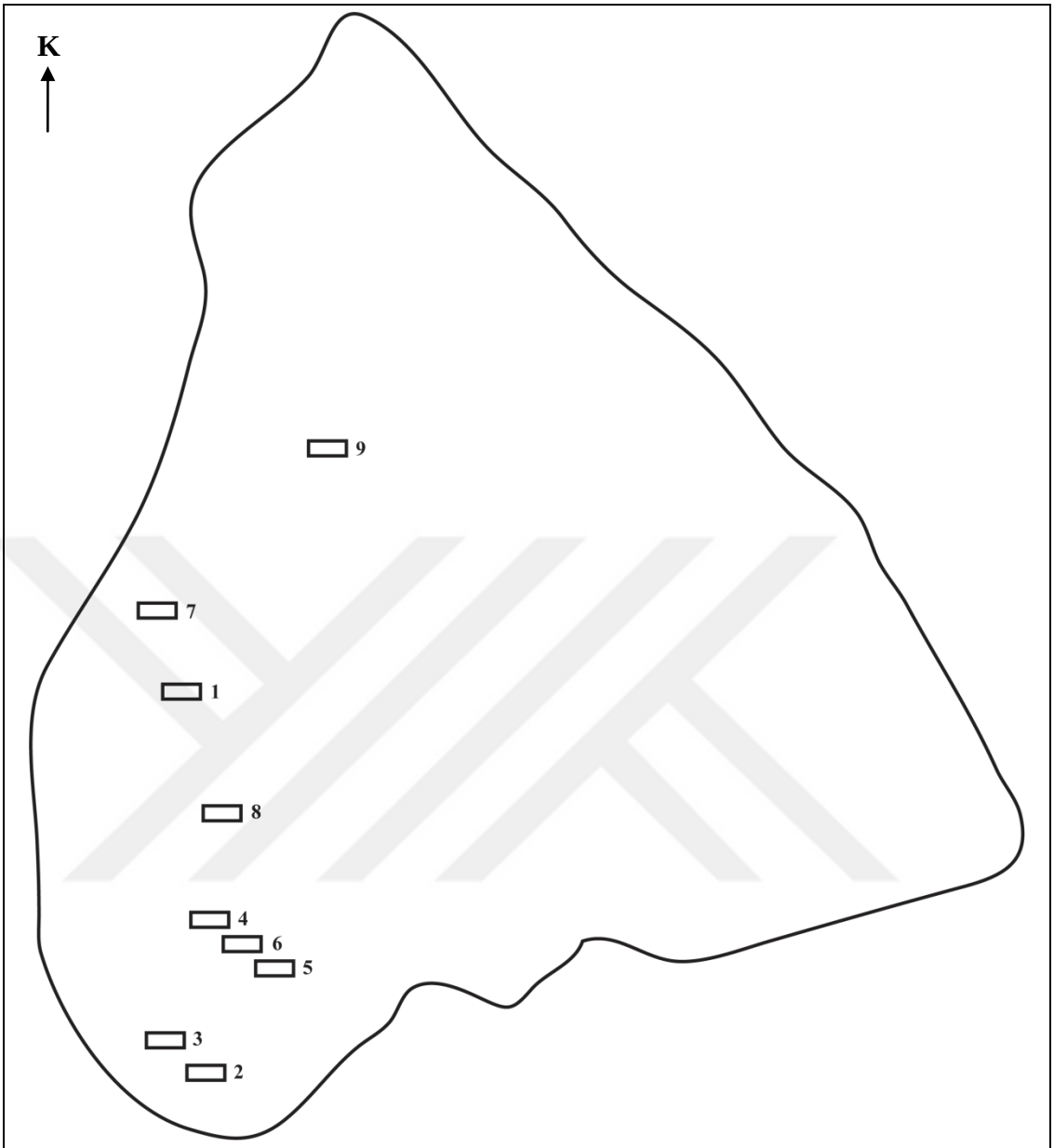

Çiz. 117: Ziyaret Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar	**6-** 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar
2- 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar	**7-** 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar
3- 3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar	**8-** 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar
4- 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar	**9-** 3.5.3.4.3. No'lu Mezar
5- 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar	

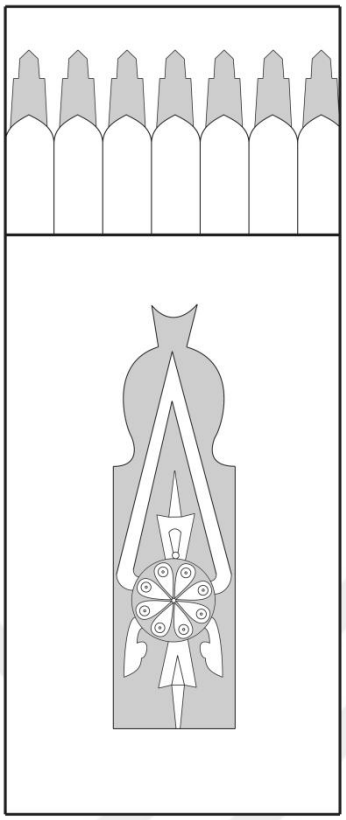

Çiz. 118: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

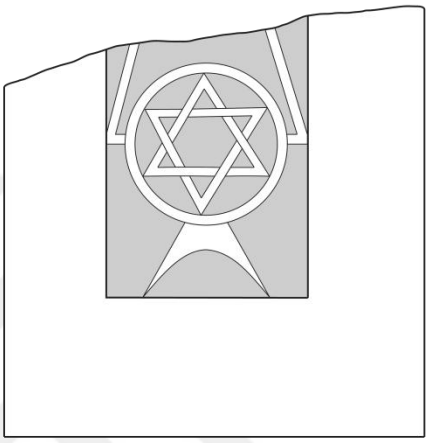

Çiz. 119: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü (E. Bingöl)

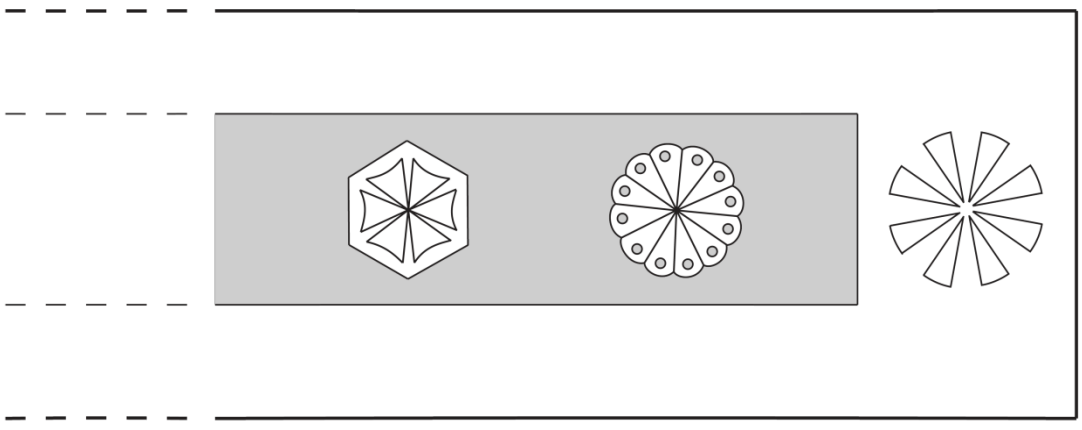

Çiz. 120: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

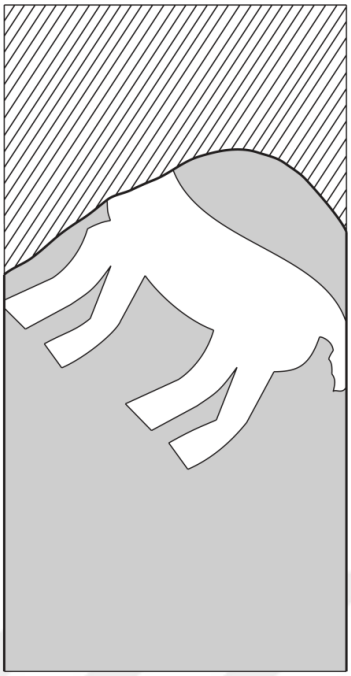

Çiz. 121: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu mezardaki figürlü süsleme (E. Bingöl)

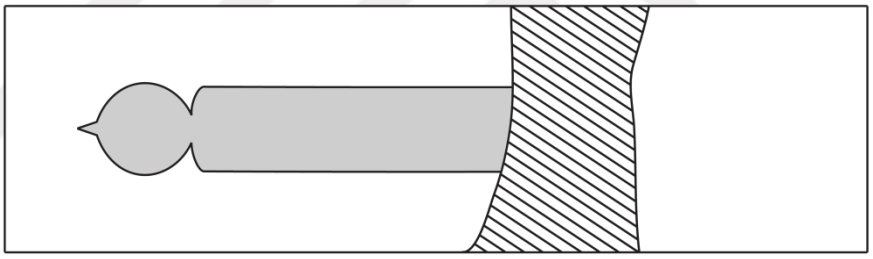

Çiz. 122: Ziyaret 3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

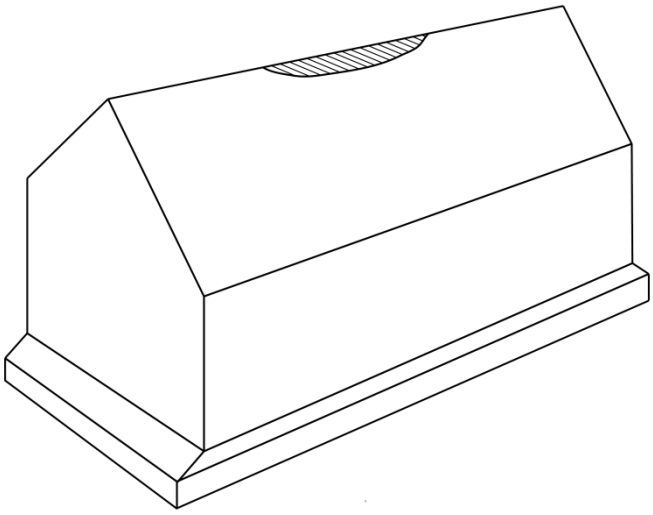

Çiz. 123: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar (E. Bingöl)

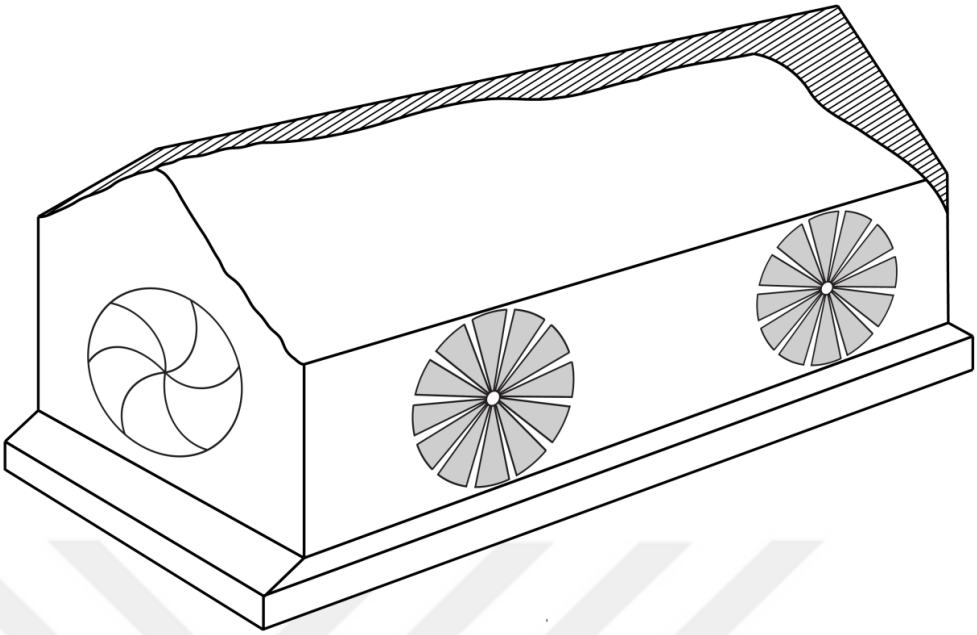

Çiz. 124: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar (E. Bingöl)

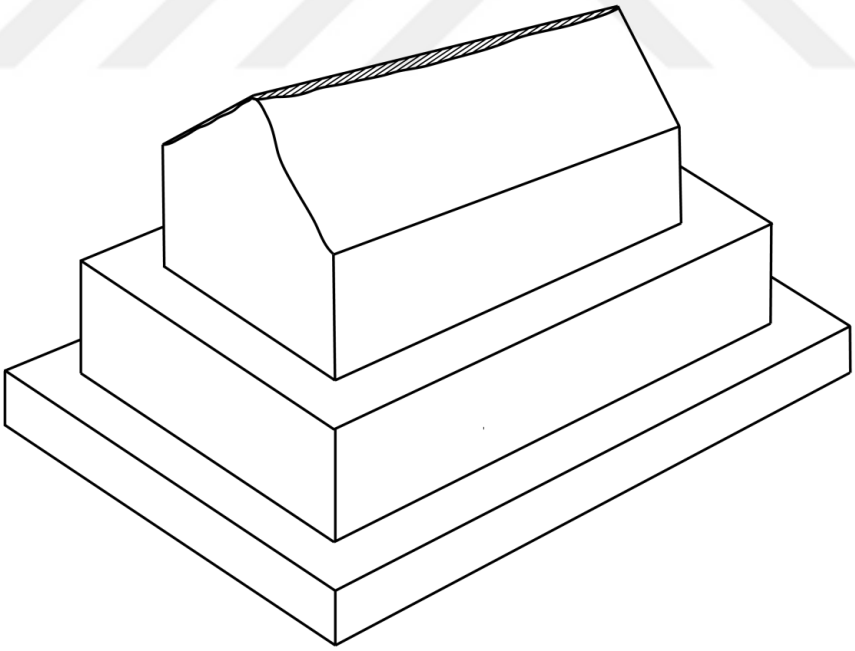

Çiz. 125: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar (E. Bingöl)

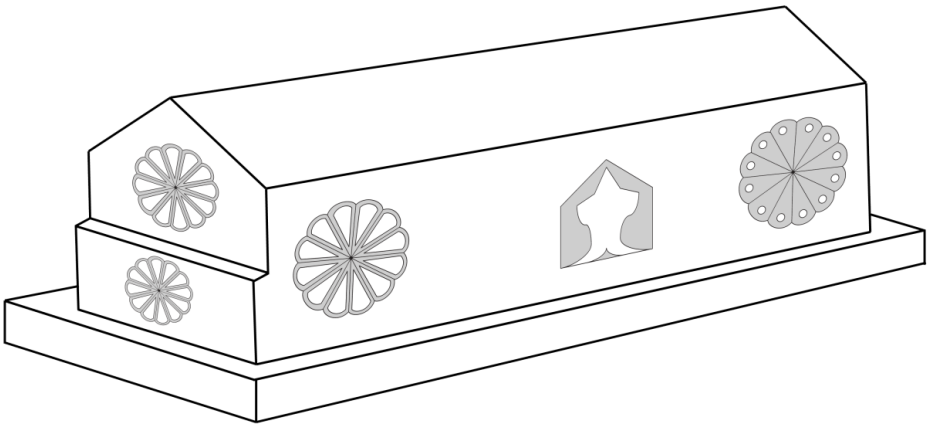

Çiz. 126: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar (E. Bingöl)

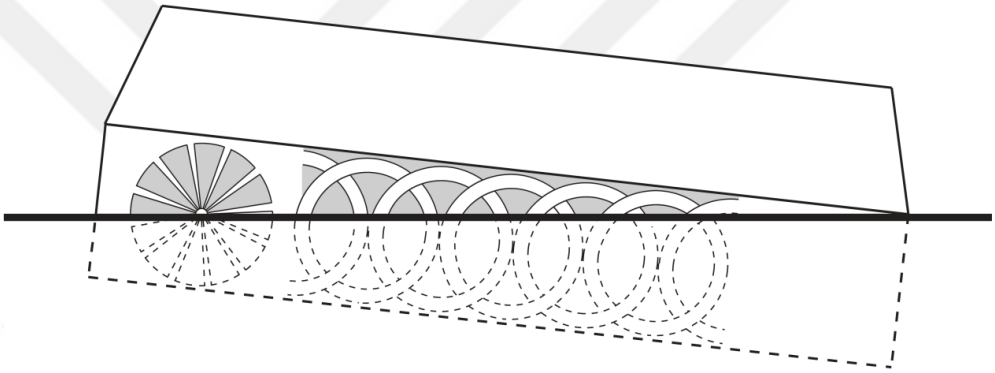

Çiz. 127: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar (E. Bingöl)

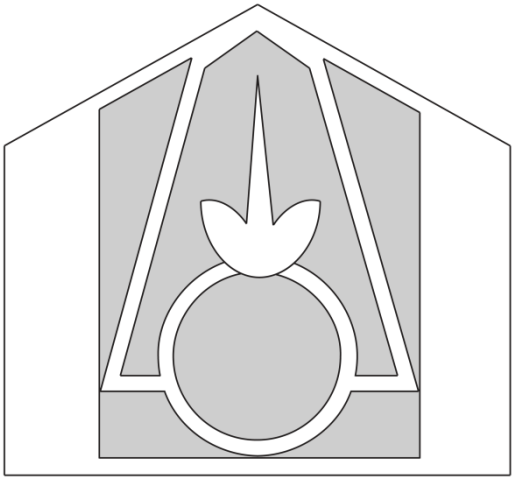

Çiz. 128: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar kandil motifi (E. Bingöl)

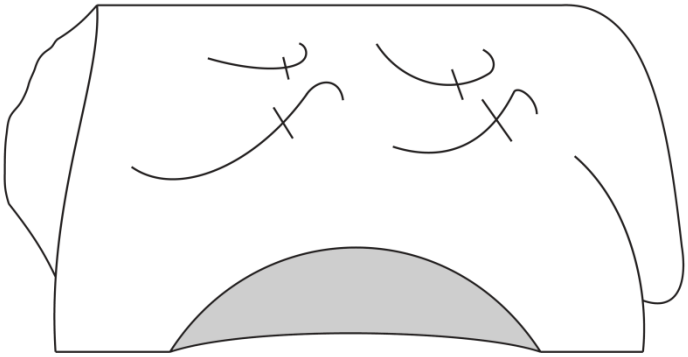

Çiz. 129: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar (E. Bingöl)

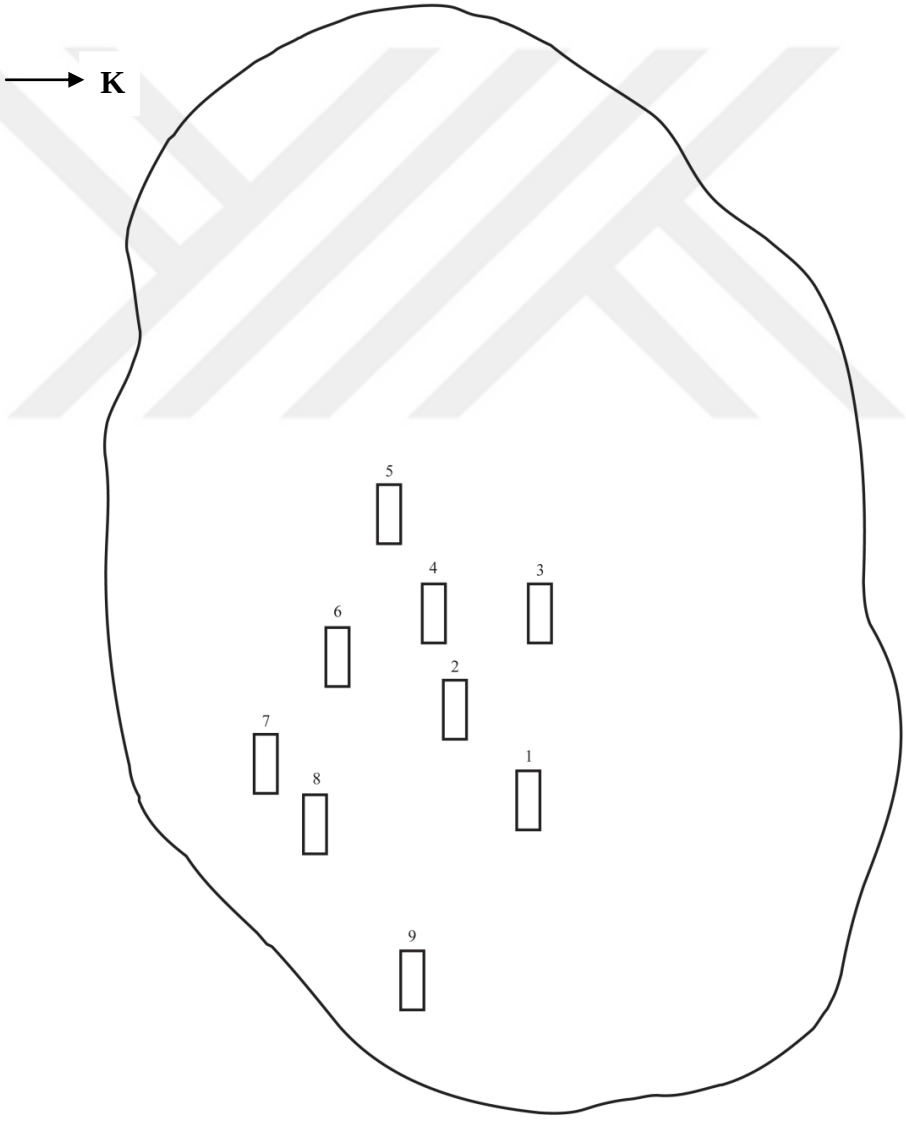

Çiz. 130: Akmescit Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.4.4.1. No'lu Mezar	**6-** 3.5.4.4.6. No'lu Mezar
2- 3.5.4.4.2. No'lu Mezar	**7-** 3.5.4.4.7. No'lu Mezar
3- 3.5.4.4.3. No'lu Mezar	**8-** 3.5.4.4.8. No'lu Mezar
4- 3.5.4.4.4. No'lu Mezar	**9-** 3.5.4.4.9. No'lu Mezar
5- 3.5.4.4.5. No'lu Mezar	

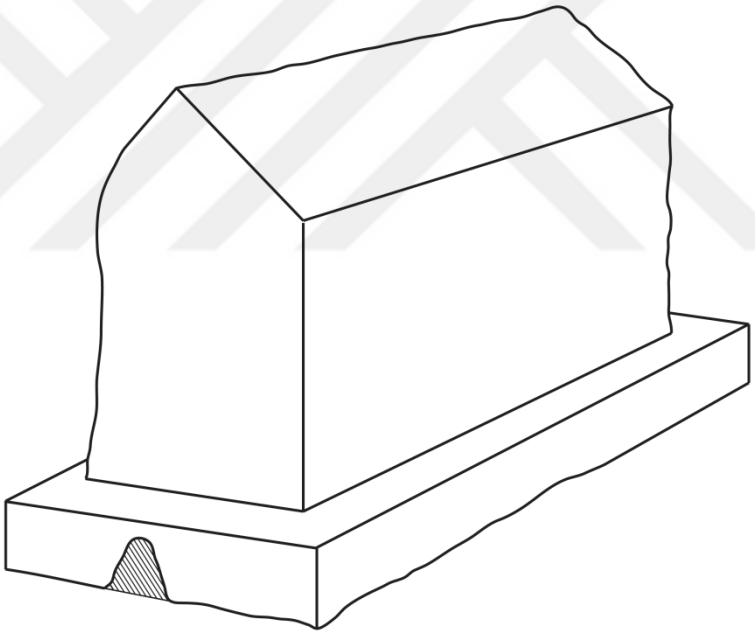

Çiz. 131: Akmescit 3.5.4.4.1. No'lu Mezar **(**E. Bingöl)

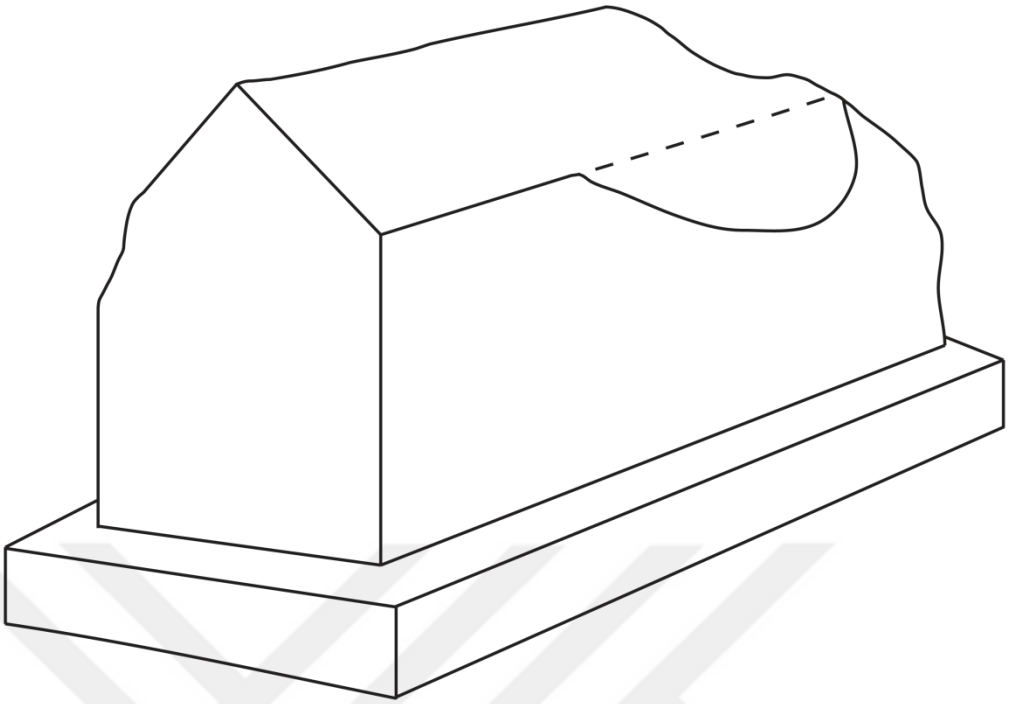

Çiz. 132: Akmescit 3.5.4.4.2. No'lu Mezar **(**E. Bingöl)

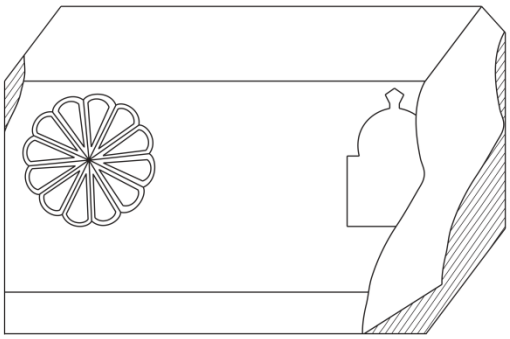

Çiz. 133: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar güney yan yüzü (E. Bingöl)

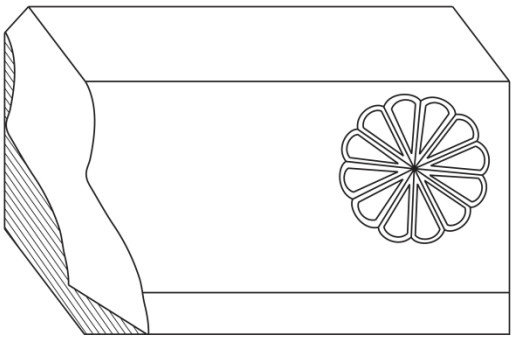

Çiz. 134: Akmescit 3.5.4.4.3. No'lu Mezar kuzey yan yüzü (E. Bingöl)

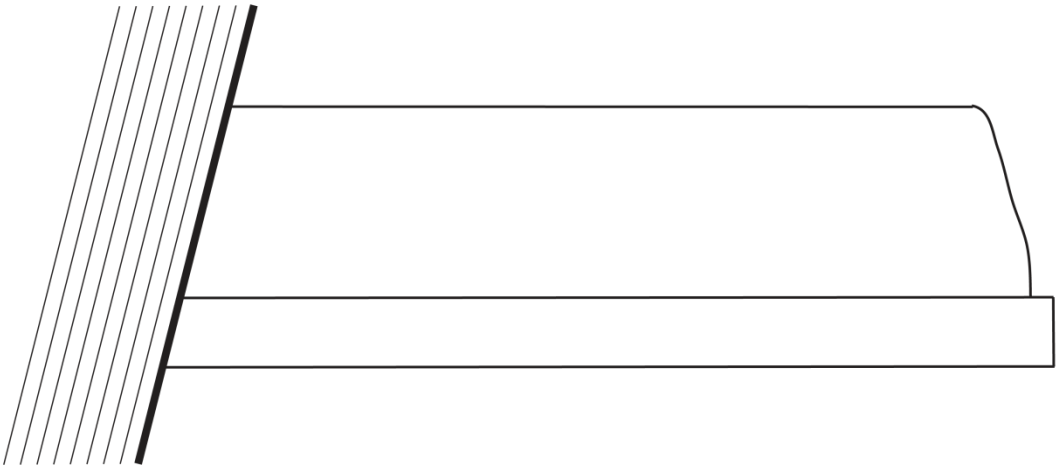

Çiz. 135: Akmescit 3.5.4.4.4. No'lu Mezar (E. Bingöl)

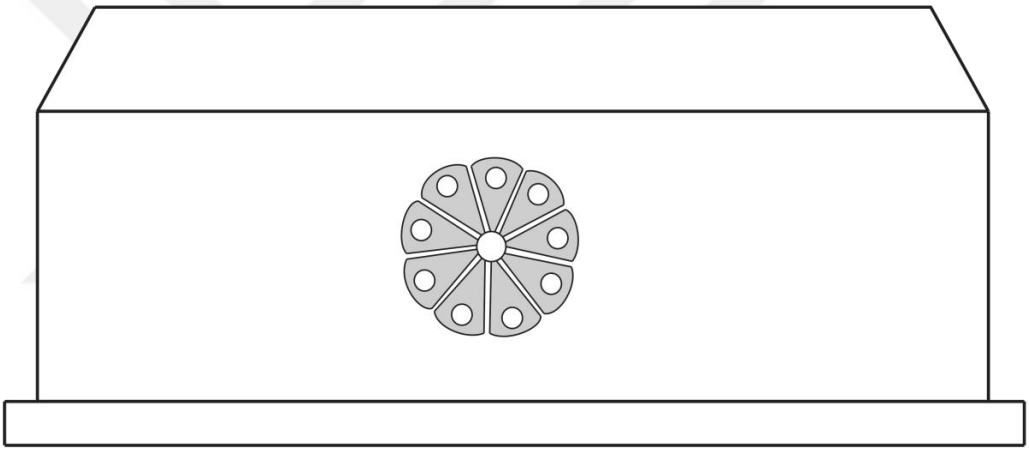

Çiz. 136: Akmescit 3.5.4.4.5. No'lu Mezar (E. Bingöl)

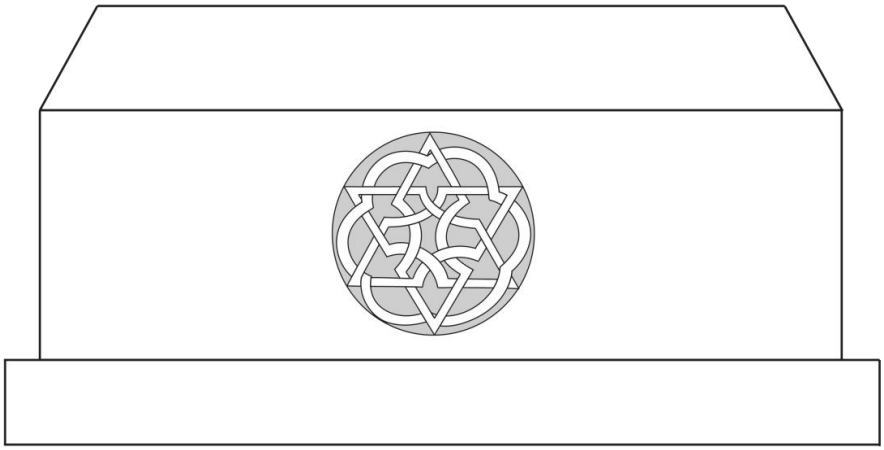

Çiz. 137: Akmescit 3.5.4.4.6. No'lu Mezar (E. Bingöl)

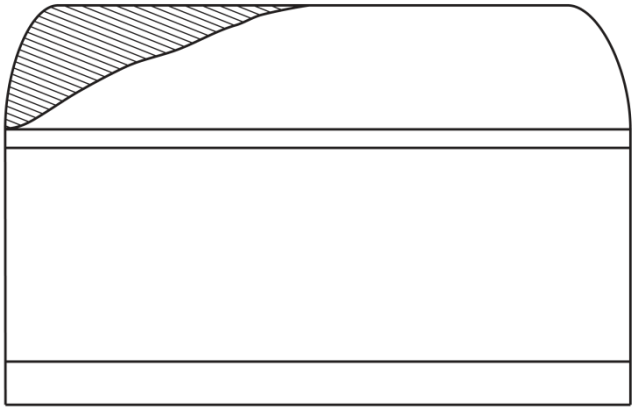

Çiz. 138: Akmescit 3.5.4.4.7. No'lu Mezar (E. Bingöl)

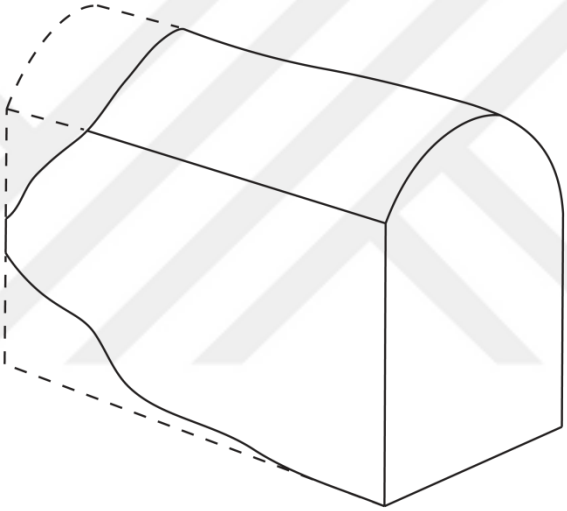

Çiz. 139: Akmescit 3.5.4.4.8. No'lu Mezar (E. Bingöl)

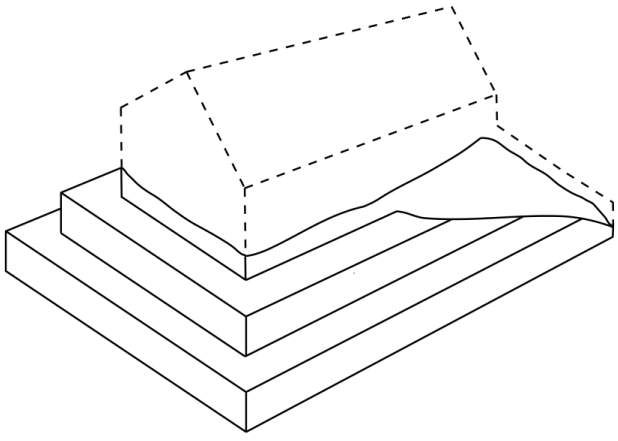

Çiz. 140: Akmescit 3.5.4.4.9. No'lu Mezar (E. Bingöl)

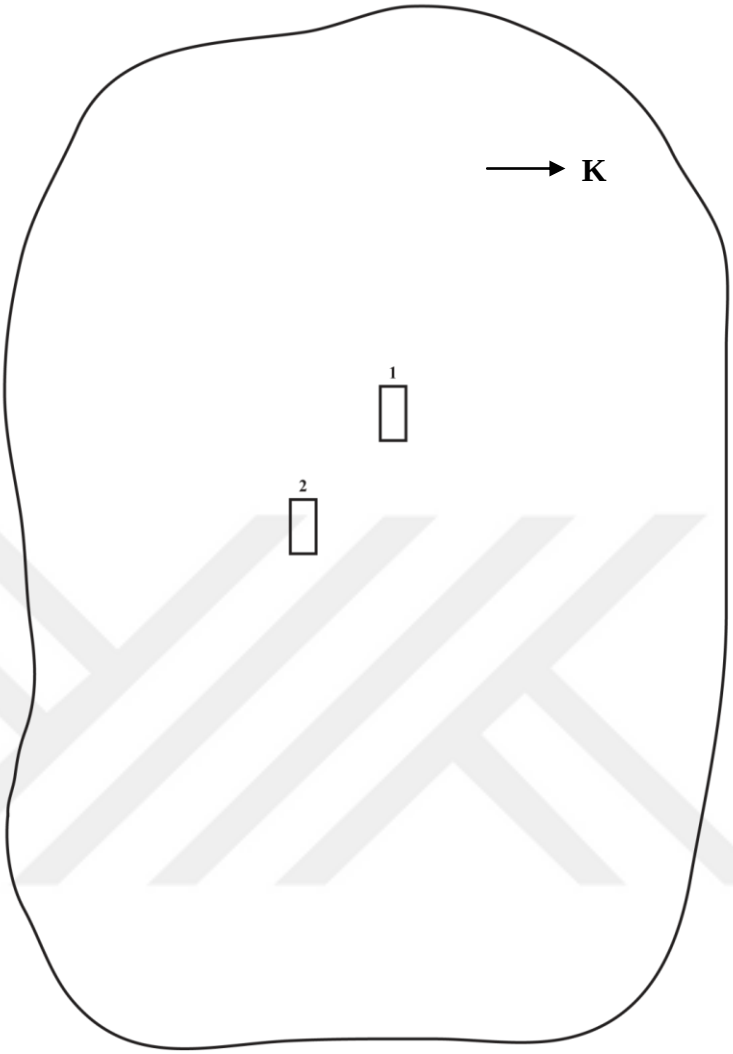

Çiz. 141: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND
1- 3.5.5.4.1.1. No'lu Mezar **2-** 3.5.5.4.1.2. No'lu Mezar

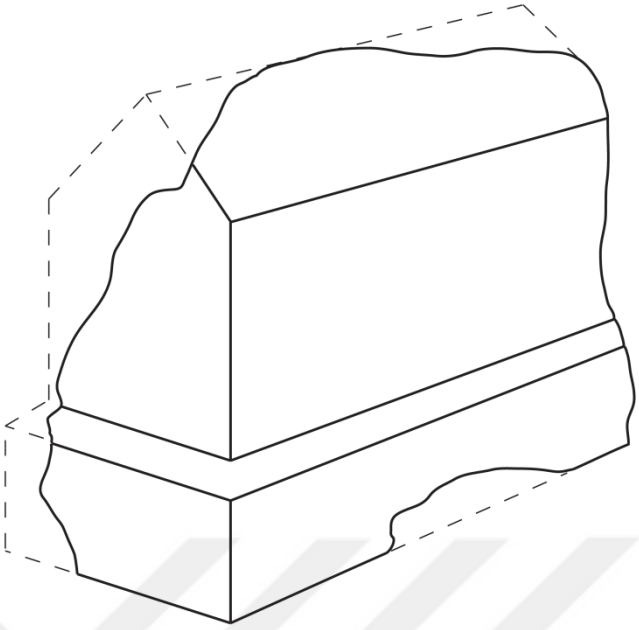

Çiz. 142: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar (E. Bingöl)

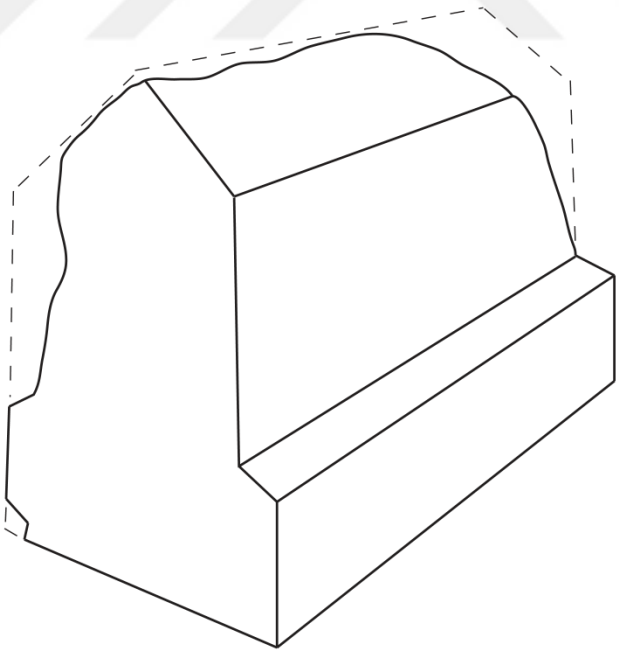

Çiz. 143: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar (E. Bingöl)

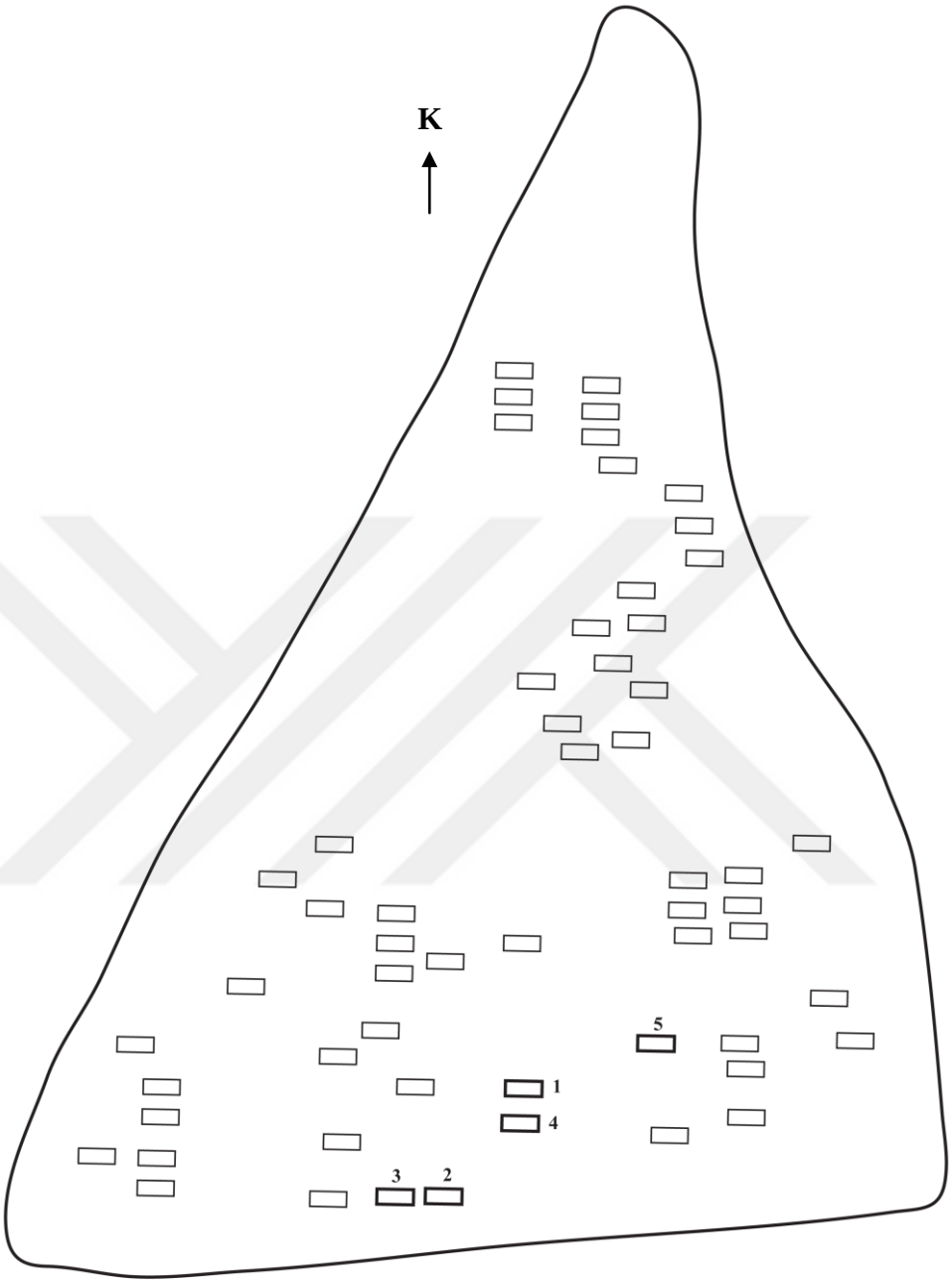

Çiz. 144: Beyler Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND

1- 3.5.6.4.1.1. Nolu Mezar	**4-** 3.5.6.4.1.4. Nolu Mezar
2- 3.5.6.4.1.2. Nolu Mezar	**5-** 3.5.6.4.2. Nolu Mezar
3- 3.5.6.4.1.3. Nolu Mezar	

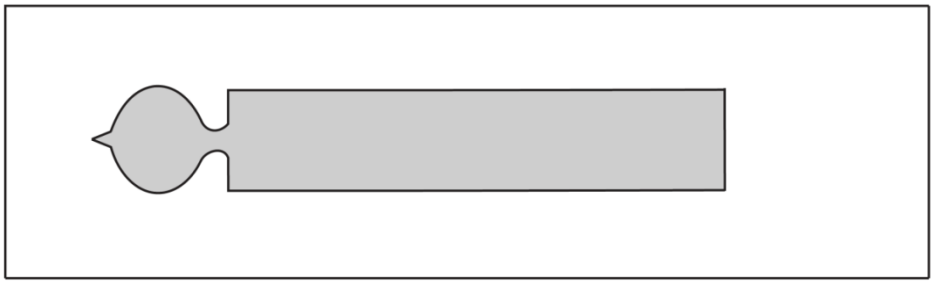

Çiz. 145: Beyler 3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

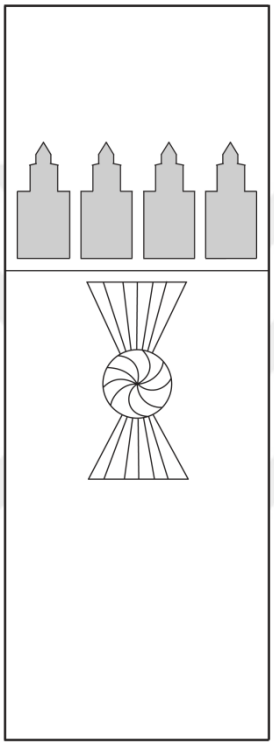

Çiz. 146: Beyler 3.5.6.3.1.2. No'lu mezar şahidesi (E. Bingöl)

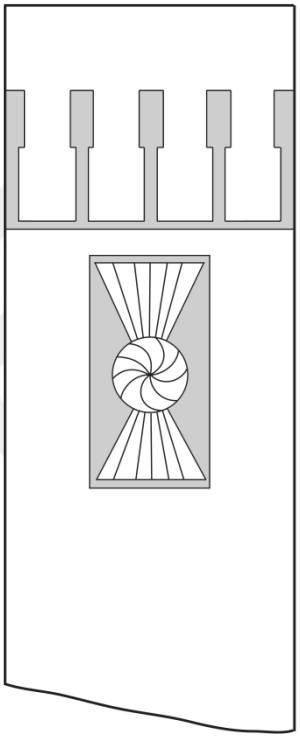

Çiz. 147: Beyler 3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar şahidesi (E. Bingöl)

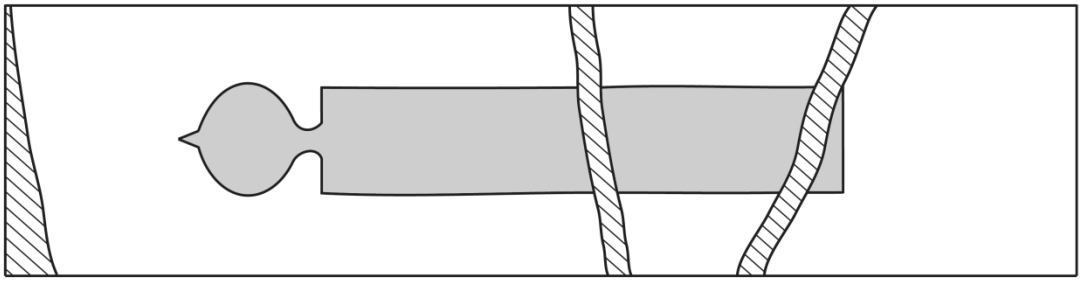

Çiz. 148: Beyler 3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

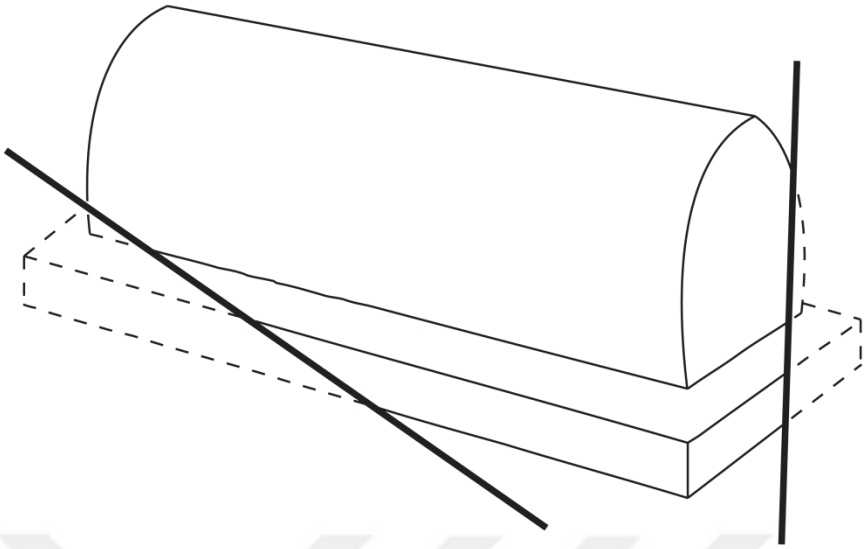

Çiz. 149: Beyler 3.5.6.3.2. No'lu Mezar sandukası (E. Bingöl)

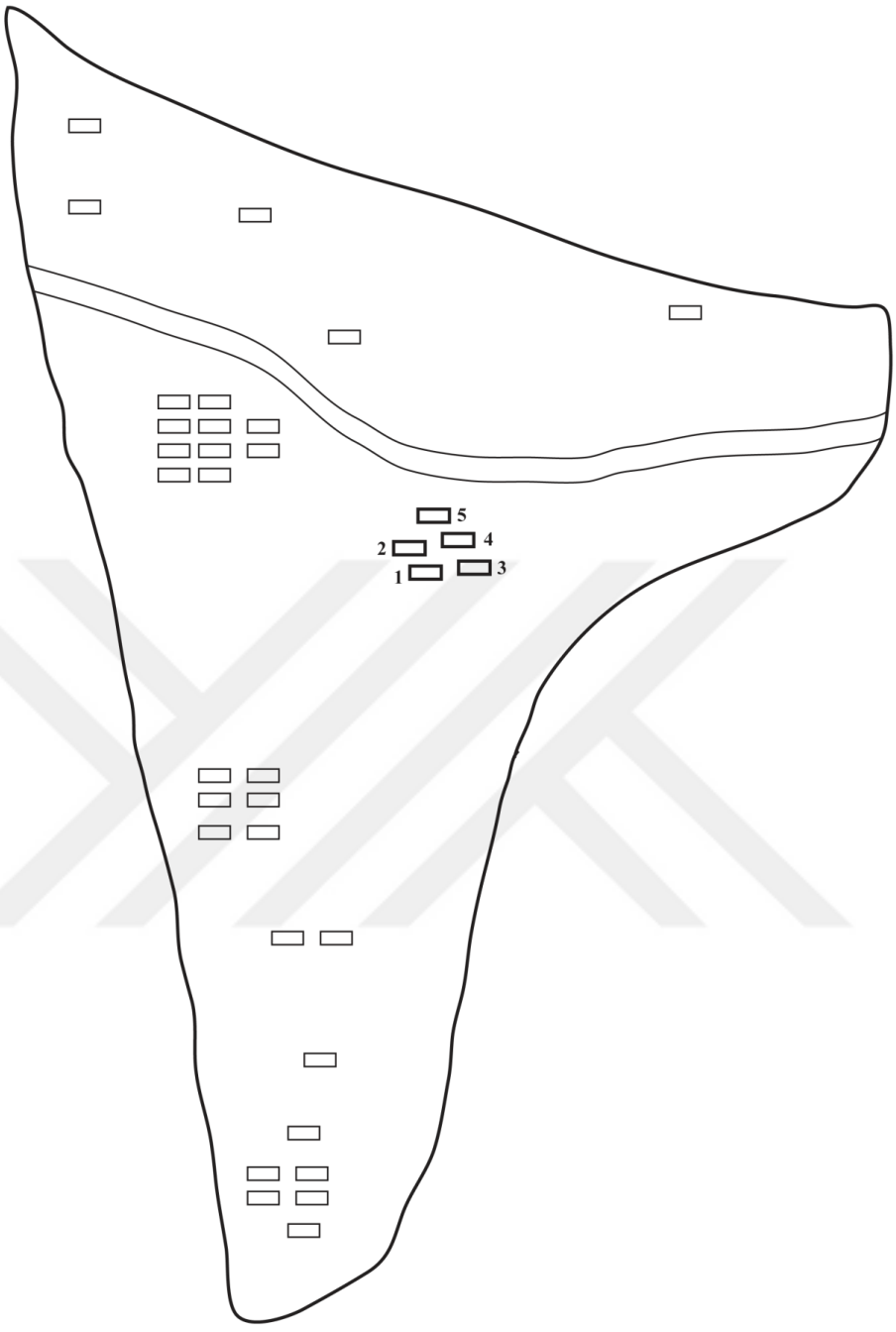

Çiz. 150: Gölağzı Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.7.4.1. Nolu Mezar	**4-** 3.5.7.4.4. Nolu Mezar
2- 3.5.7.4.2. Nolu Mezar	**5-** 3.5.7.4.5. Nolu Mezar
3- 3.5.7.4.3. Nolu Mezar	

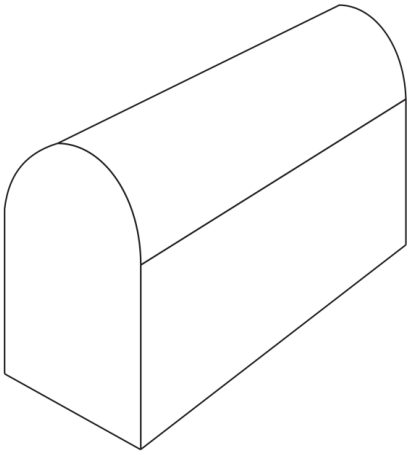

Çiz. 151: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar (E. Bingöl)

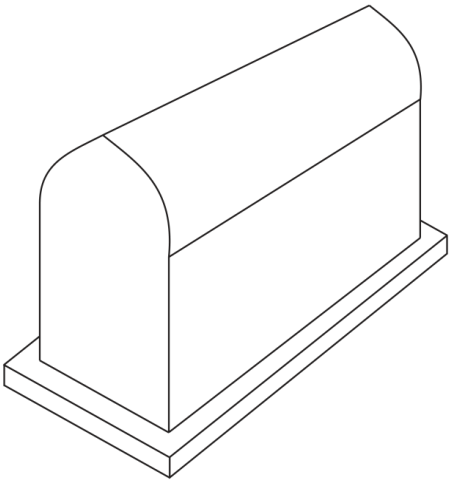

Çiz. 152: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar (E. Bingöl)

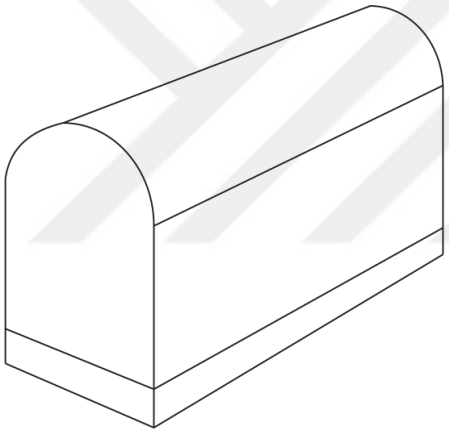

Çiz. 153: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar (E. Bingöl)

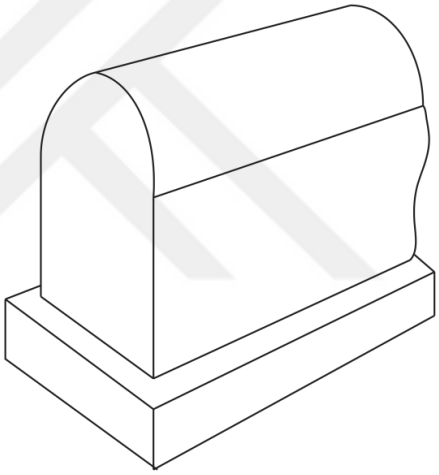

Çiz. 154: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar (E. Bingöl)

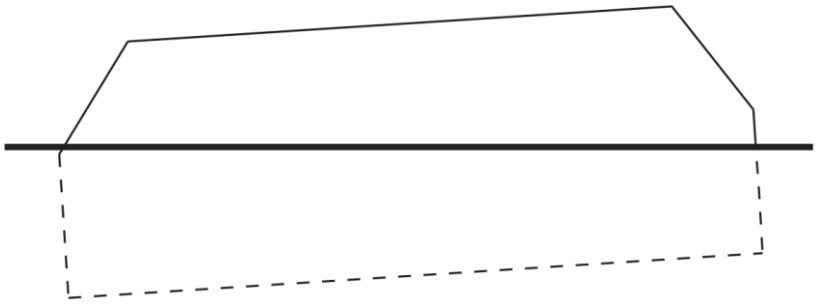

Çiz. 155: Gölağzı 3.5.7.4.5. No'lu Mezar (E. Bingöl)

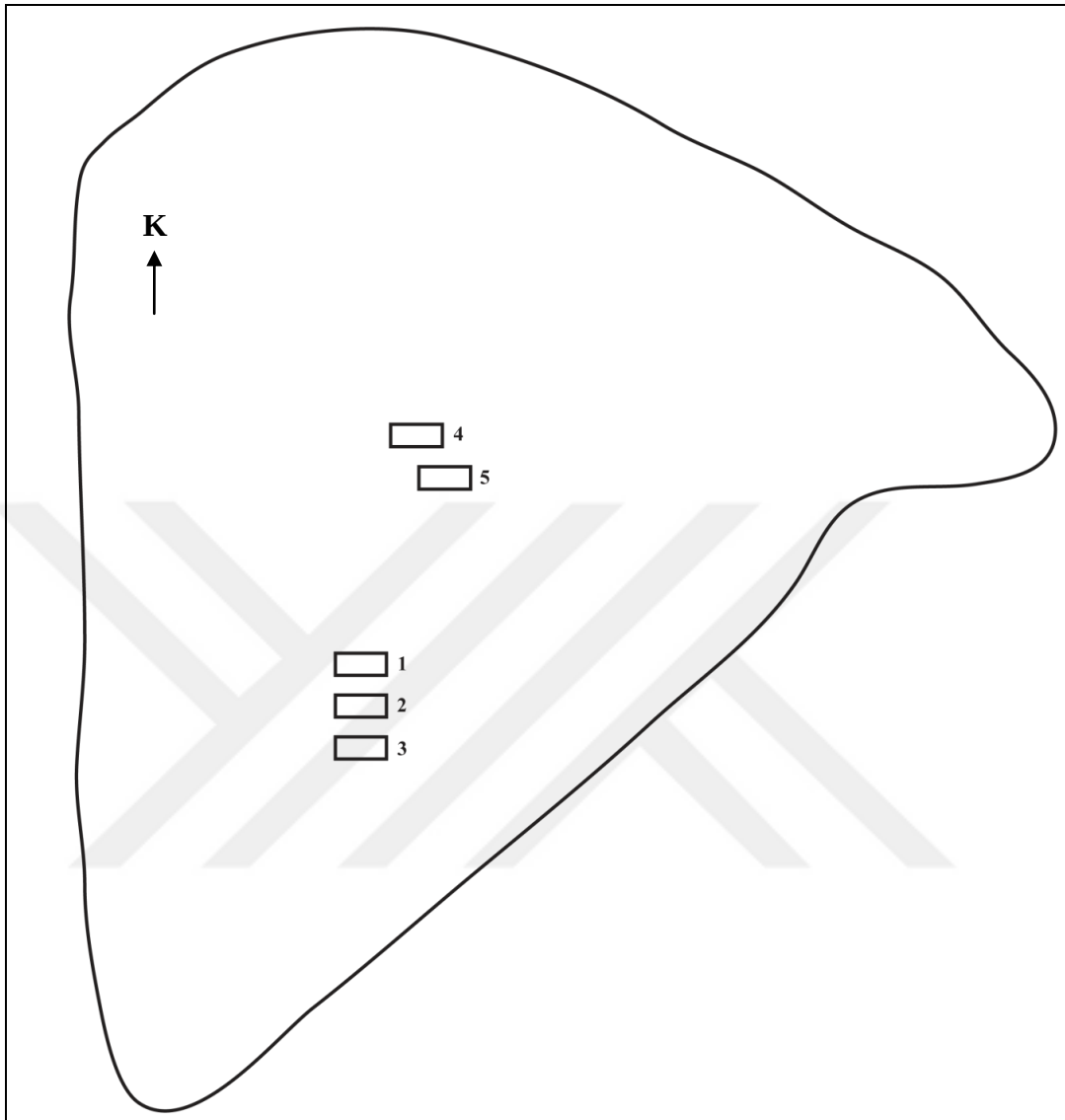

Çiz. 156: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.8.3.1. No'lu Mezar	**4-** 3.5.8.3.3.1. No'lu Mezar
2- 3.5.8.3.2.1. No'lu Mezar	**5-** 3.5.8.3.3.2. No'lu Mezar
3- 3.5.8.3.2.2. No'lu Mezar	

Çiz. 157: Kasımbağı 3.5.8.3.1. No'lu Mezar Sandukası (E. Bingöl)

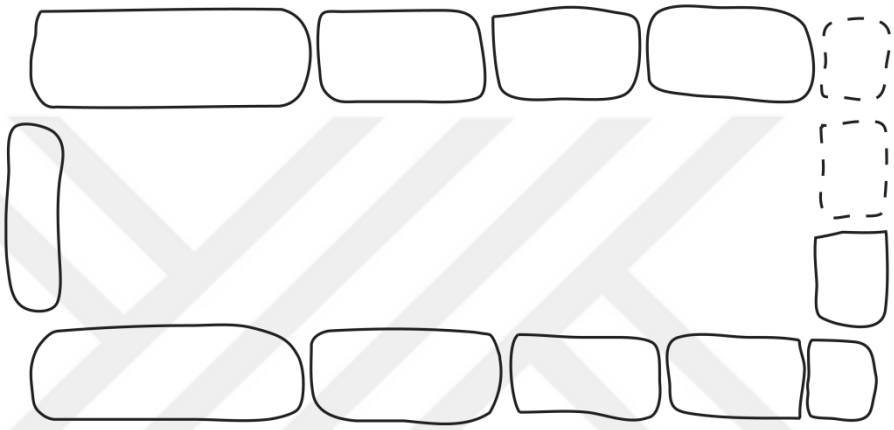

Çiz. 158: Kasımbağı 3.5.8.3.2.1. No'lu Mezar (E. Bingöl)

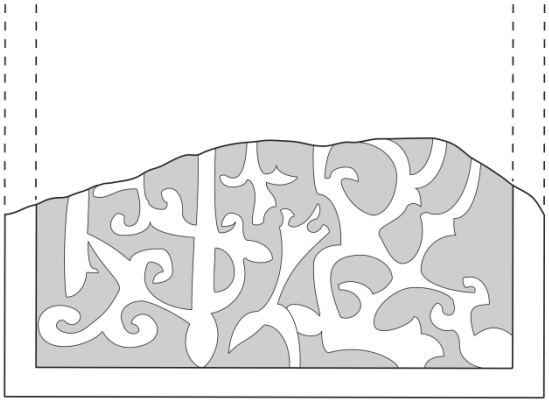

Çiz. 159: Kasımbağı 3.5.8.3.2.2. No'lu Mezar Şahide Süslemesi (E. Bingöl)

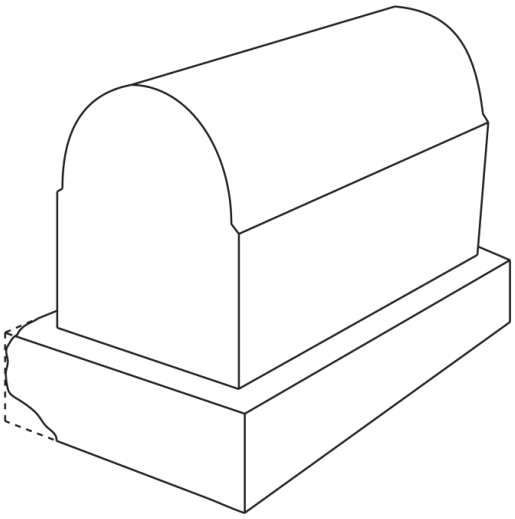

Çiz. 160: Kasımbağı 3.5.8.3.3.1. No'lu Mezar (E. Bingöl)

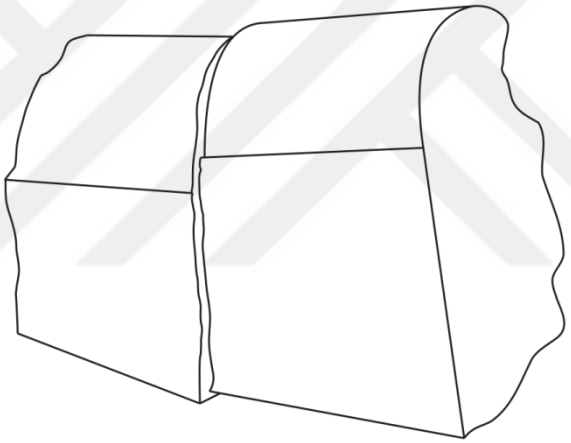

Çiz. 161: Kasımbağı 3.5.8.3.3.2. No'lu Mezar (E. Bingöl)

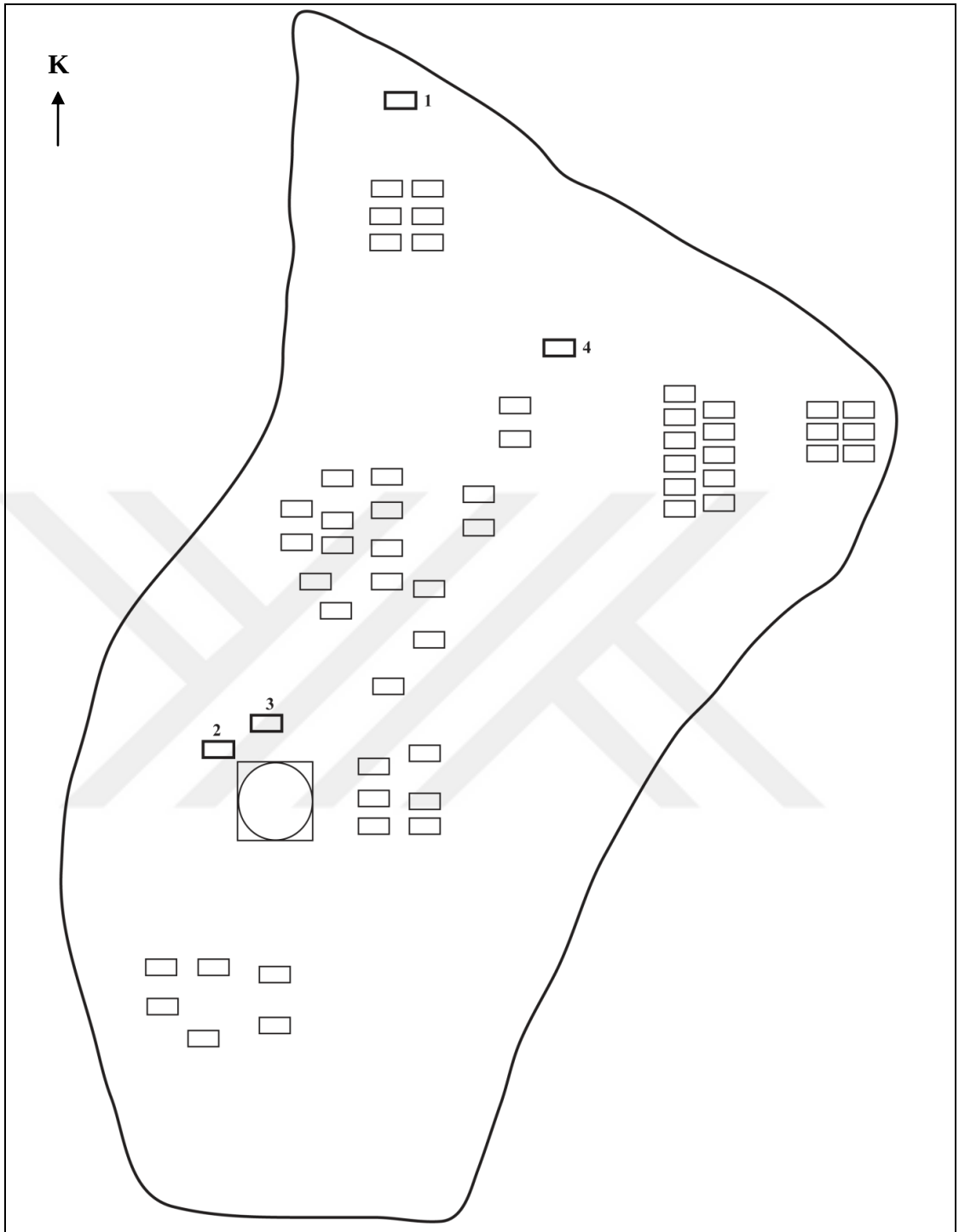

Çiz. 162: Haydarbey Mezarlığı'nın genel krokisi

LEGEND	
1- 3.5.9.4. No'lu Mezar	**3-** 3.5.9.5.2. No'lu Mezar
2- 3.5.9.5.1. No'lu Mezar	**4-** 3.5.9.5.3. No'lu Mezar

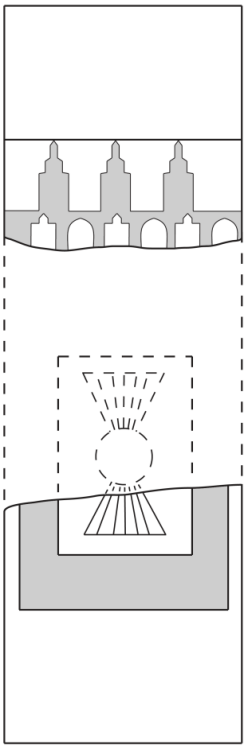

Çiz. 163: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahide (E. Bingöl)

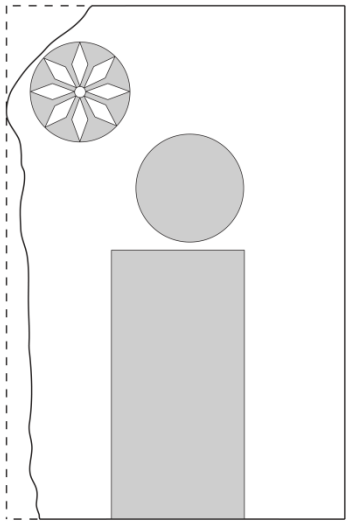

Çiz. 164: Haydarbey 3.5.9.4.2. No'lu Şahide (E. Bingöl)

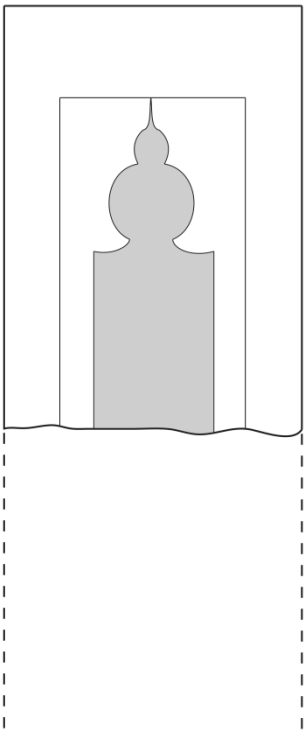

Çiz. 165: Haydarbey 3.5.9.4.3. No'lu Şahide (E. Bingöl)

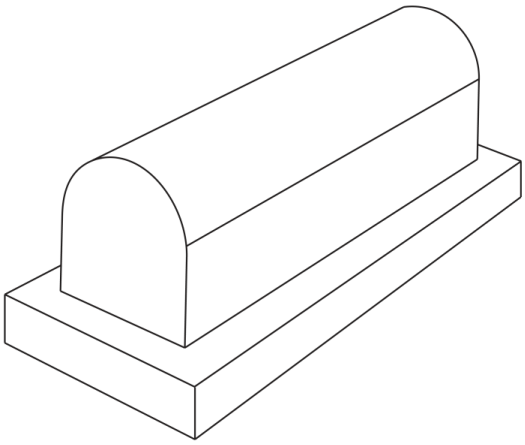

Çiz. 166: Haydarbey 3.5.9.5.1. No'lu Mezar

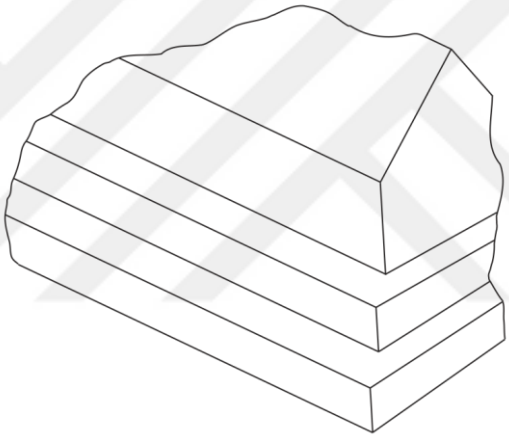

Çiz. 167: Haydarbey 3.5.9.5.2. No'lu Mezar

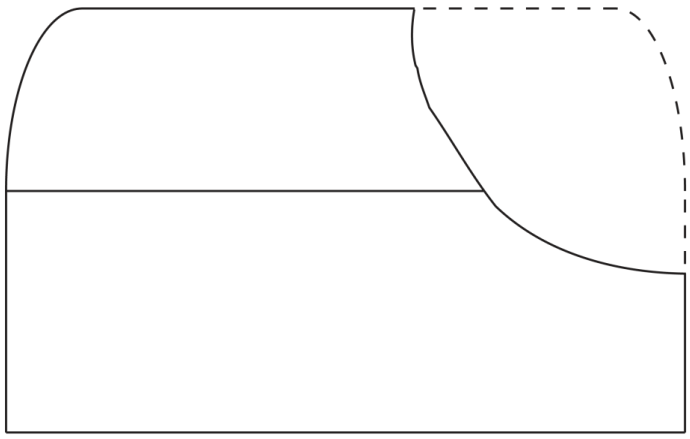

Çiz. 168: Haydarbey 3.5.9.5.3. No'lu Mezar

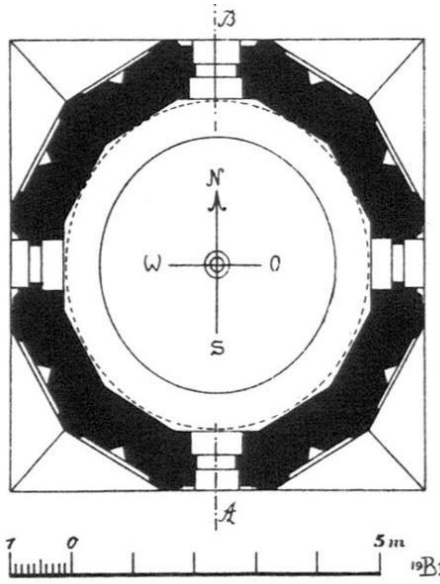

Çiz. 169: Gevaş Halime Hatun Kümbeti planı (W.Bachmann)

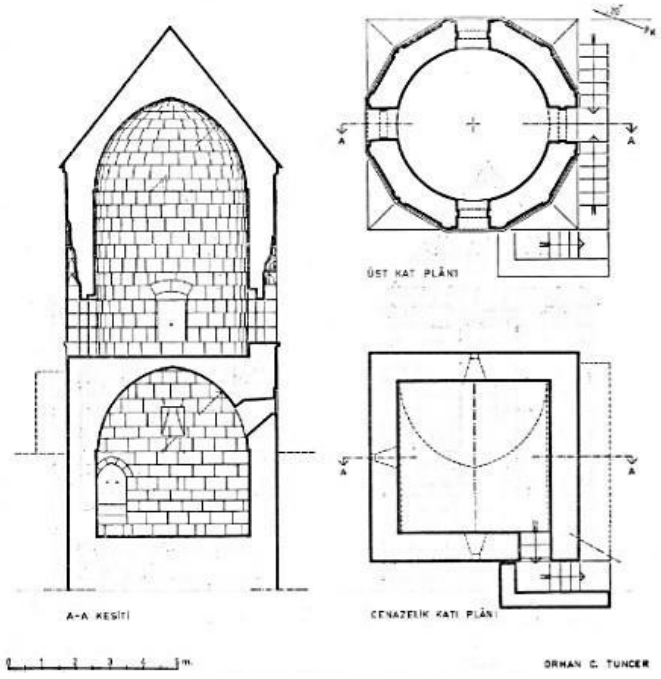

Çiz. 170: Ahlat Keşiş Kümbeti planı (O. C. Tuncer)

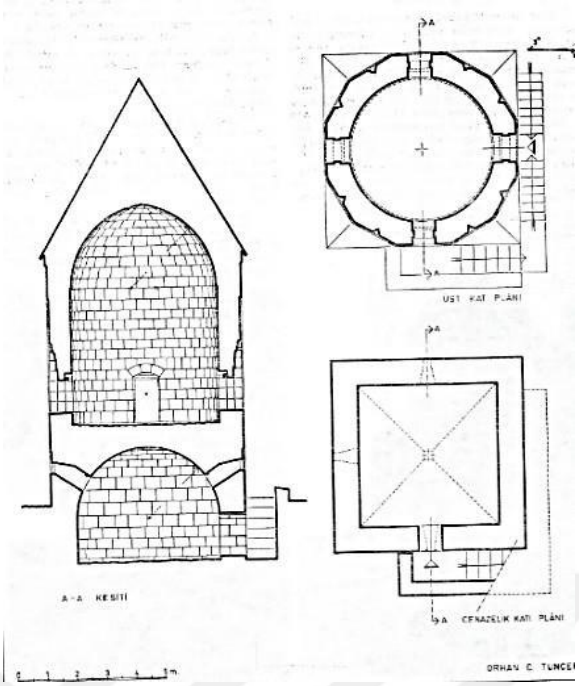

Çiz. 171: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti planı (O. C. Tuncer)

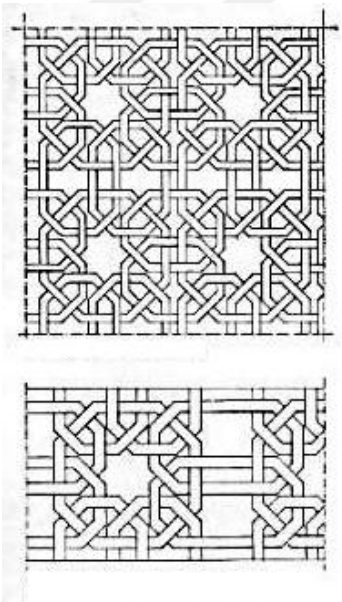

Çiz. 172: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti geometrik süsleme örneği (O. C. Tuncer)

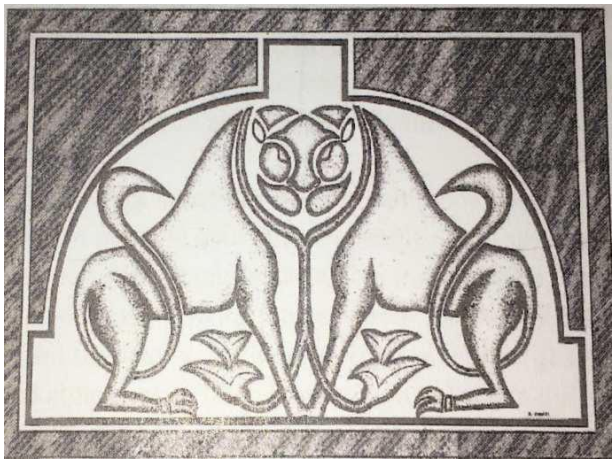

Çiz. 173: Alay Han taç kapısı üzerindeki aslan figürü (D. Gümüş)

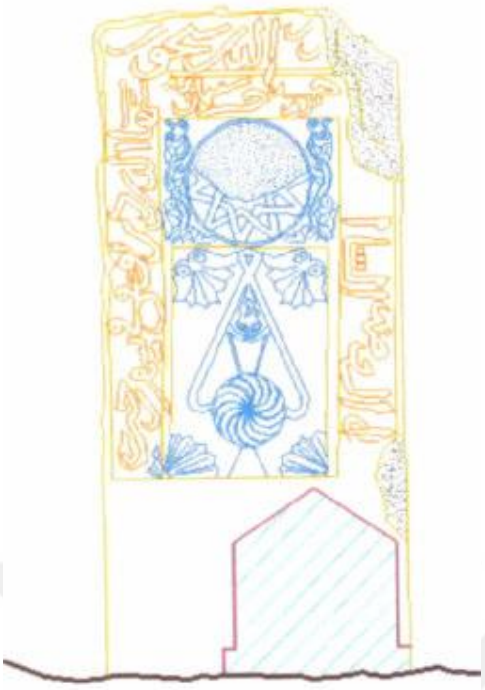

Çiz. 174: Gevaş Hişet Mezarlığı kandil motifi örneği (M. A. Başak)

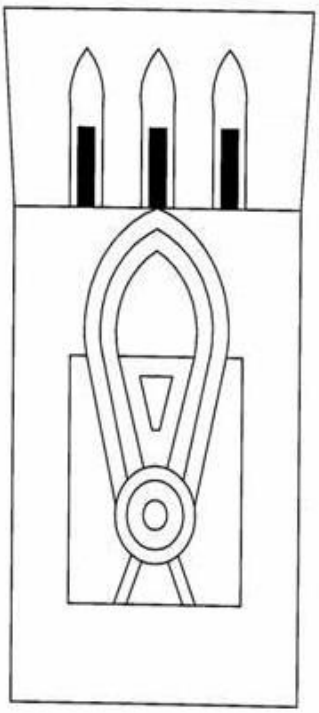

Çiz. 175: Patnos Ziyaret Mezarlığı kandil motifi örneği (Y. Çetin)

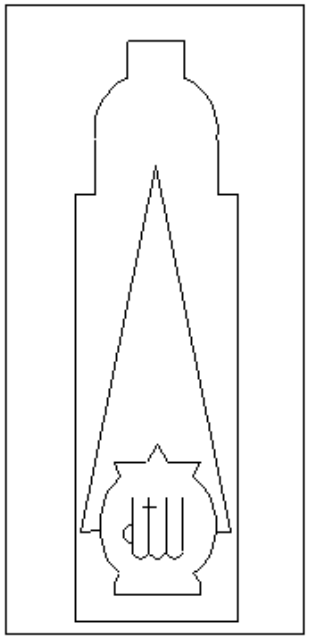

Çiz. 176: Güroymak Kümbet Mezarlığı kandil motifi örneği (H. Buğrul)

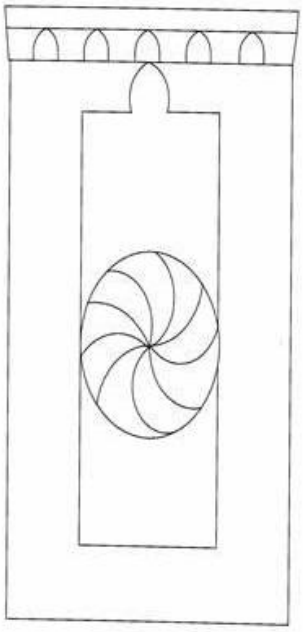

Çiz. 177: Patnos Ziyaret Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği (Y. Çetin)

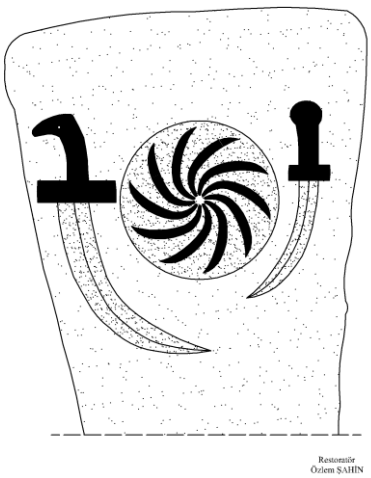

Çiz. 178: Güroymak Kaleli Köyü Mezarlığı çarkıfelek ve kılıç-hançer motifi örneği (Ö. Şahin)

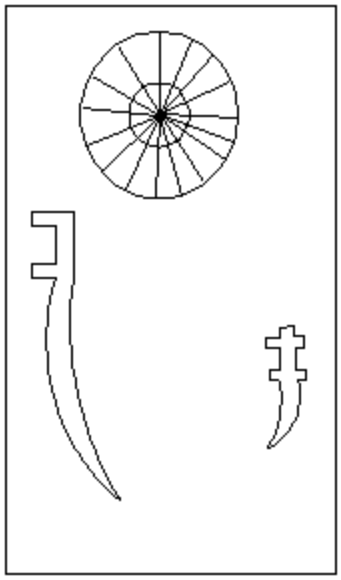

Çiz. 179: Güroymak Aşağı Kolbaşı Mezarlığı kılıç motifi örneği (H. Buğrul)

VIII. FOTOĞRAFLAR

Foto. 1: Erciş Ovası ve Erciş şehrinden genel görüntü

Foto. 2: Gürgürbaba Tepesinde bulunan el baltaları (İ. Baykara)

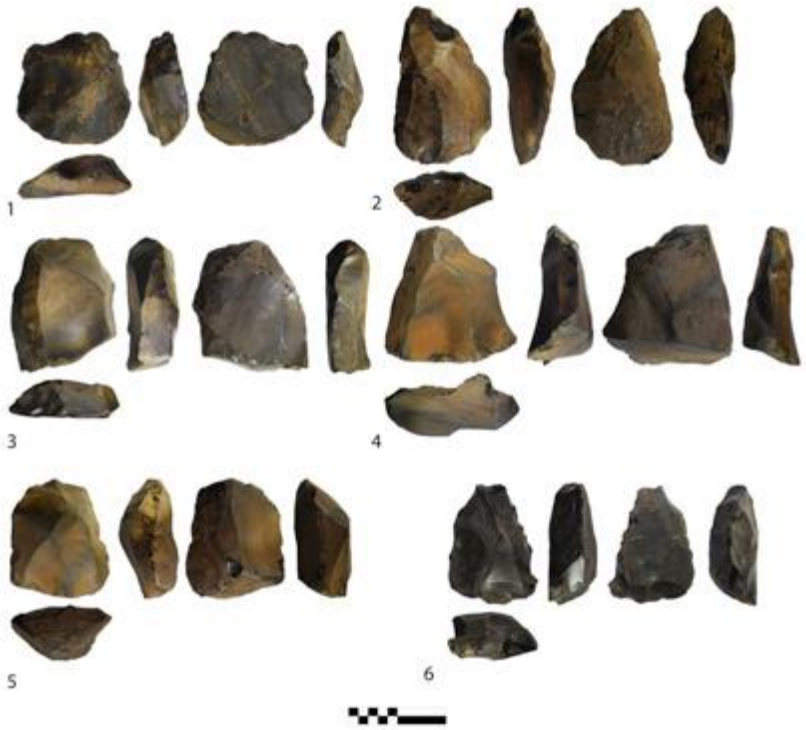

Foto. 3: Gürgürbaba Tepesinde bulunan levallois çekirdekler (İ. Baykara)

Foto. 4: Gürgürbaba Tepesi'nde Kalkolitik döneme ait yontmataş aletler (İ. Baykara)

Foto. 5: Tırşin Yaylasındaki kaya resimleri - Van Müzesi

Foto. 6: Çelebibağı Mezarlığında bulunan urne tipi kaplar (A. Uluçam)

Foto. 7: Çelebibağı Mezarlığında bulunan sunu kabı ve kutsal ocak parçası (A. Uluçam)

Foto. 8: Evditepe Nekropolü'nden çıkarılan demir malzemeler - Van Müzesi

Foto. 9: Uncular Nekropolü'nden çıkarılan çanaklar (O. Belli)

Foto. 10: Uncular Nekropolü'nden çıkarılan çömlekler (O. Belli)

Foto. 11: Urartu Kralı Menua'ya ait yazıt - Erciş Salmanağa Mahallesi

Foto. 12: Urartu Kralı II. Argişti'ye ait yazıt - Van Müzesi

Foto. 13: Urartulara ait bir sulama kanalı - Erciş Payköy Mahallesi

Foto. 14: Erciş Kalesi civarında bulunan bir kesmetaş üzerinde yıva damgasını andıran işaret (Kaynak: https://www.iha.com.tr/van-haberleri/erciste-900-yillik-oguz-tamgali-tas-bulundu-2362864/)

Foto. 15: Erciş Kalesi'nin 2019 yılındaki genel görüntüsü

Foto. 16: Erciş Kalesi'nin 2011 depreminden önceki durumu (2008)

Foto. 17: Erciş Kalesi'nin 23 Ekim depreminden sonra ayakta kalabilen bölümü

Foto. 18: Erciş Kalesi'nin iç kısmından görüntü

Foto. 19: Erciş Kalesi içinde bulunan bir sütun parçası ile çanak-çömlek parçaları

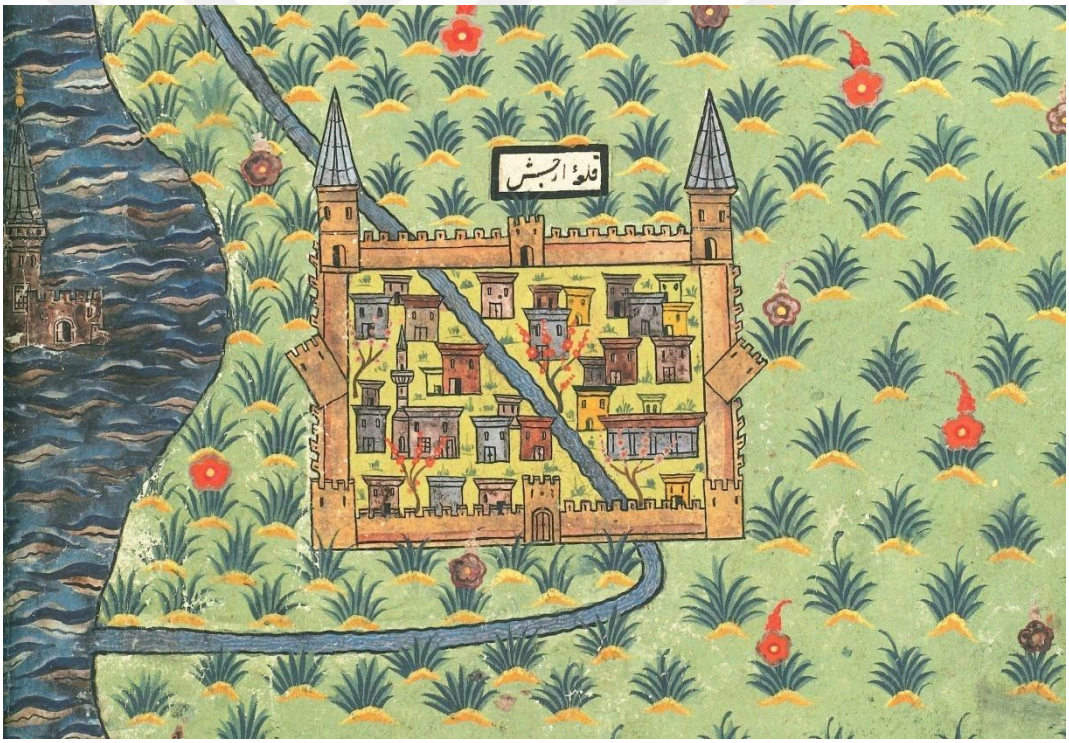

Foto. 20: Erciş Kalesi'nin minyatürü (Matrakçı Nasuh)

Foto. 21: Erciş Kalesi'ne ait minyatürde Kara Yusuf Camii (Matrakçı Nasuh)

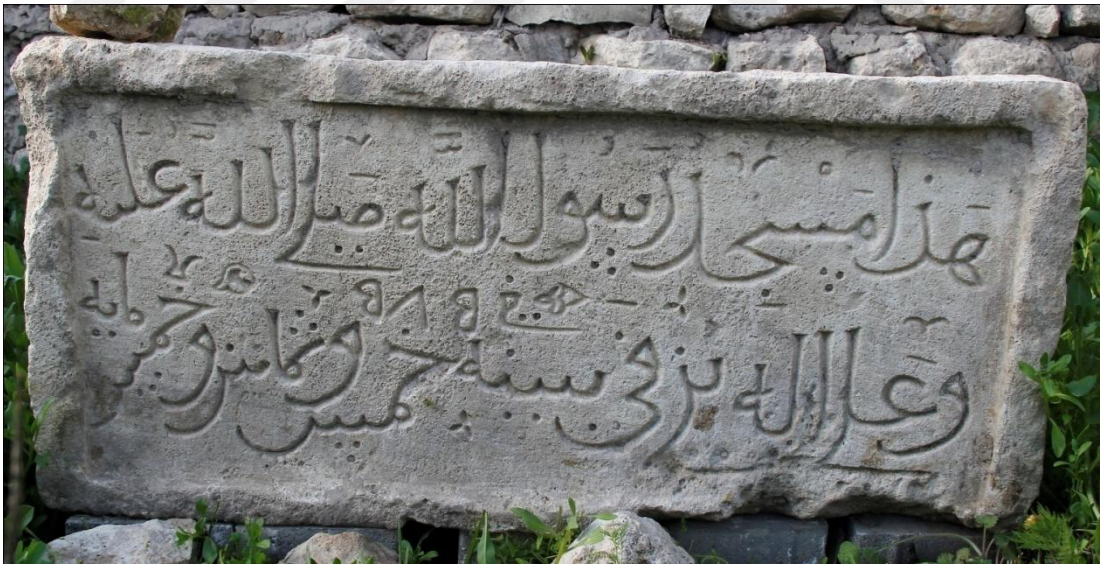

Foto. 22: Kasımbağı Mahallesi'nde tarafımızca bulunan kitabe

Foto. 23: Anonim Kümbet'in genel görüntüsü

Foto. 24: Anonim Kümbet'in genel görüntüsü (2011 Depremi sonrası)

Foto. 25: Anonim Kümbet'in taç kapısı

Foto. 26: Anonim Kümbet'in alt kat giriş kapısı

Foto. 27: Anonim Kümbet'in taçkapı kenarındaki bordür süslemesi

Foto. 28: Anonim Kümbet'in giriş kapısı alınlığı ve süslemeleri

Foto. 29: Anonim Kümbet'in giriş kapısı üzerindeki aslan figürleri

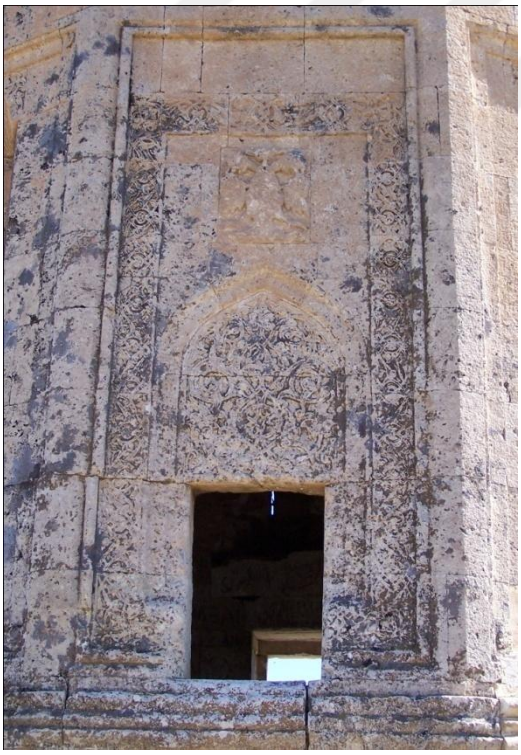

Foto. 30: Anonim Kümbet'in batı penceresi ve süslemeleri

Foto. 31: Anonim Kümbet'in güney penceresi ve süslemeleri

Foto. 32: Anonim Kümbet'in güney pencere alınlığı ve süslemeleri

Foto. 33: Anonim Kümbet'in batı pencere alınlığı ve süslemeleri

Foto. 34: Anonim Kümbet'in batı penceresi üzerindeki çift başlı kartal figürü

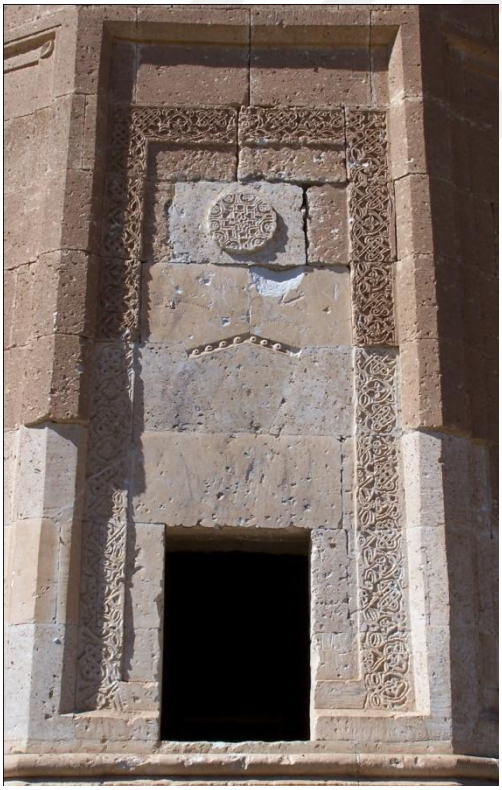

Foto. 35: Anonim Kümbet'in doğu penceresi ve süslemeleri

Foto. 36: Anonim Kümbet'in ara yüzlerindeki çırtma nişler

Foto. 37: Anonim Kümbet'in doğu pencere alınlığındaki süslemeler

Foto. 38: Anonim Kümbet'in çırtma nişlerindeki süslemeler

Foto. 39: Anonim Kümbet'in Ayet'ül Kürsi'nin yazılı olduğu kitabe

Foto. 40: Anonim Kümbet'in külah şeklindeki üst örtü sistemi ve süslemeler

Foto. 41: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin genel görüntüsü

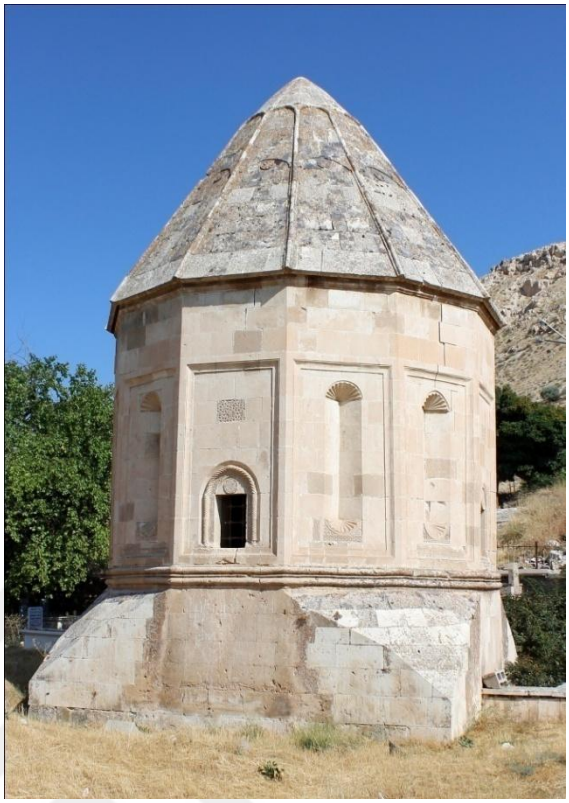

Foto. 42: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin genel görüntüsü

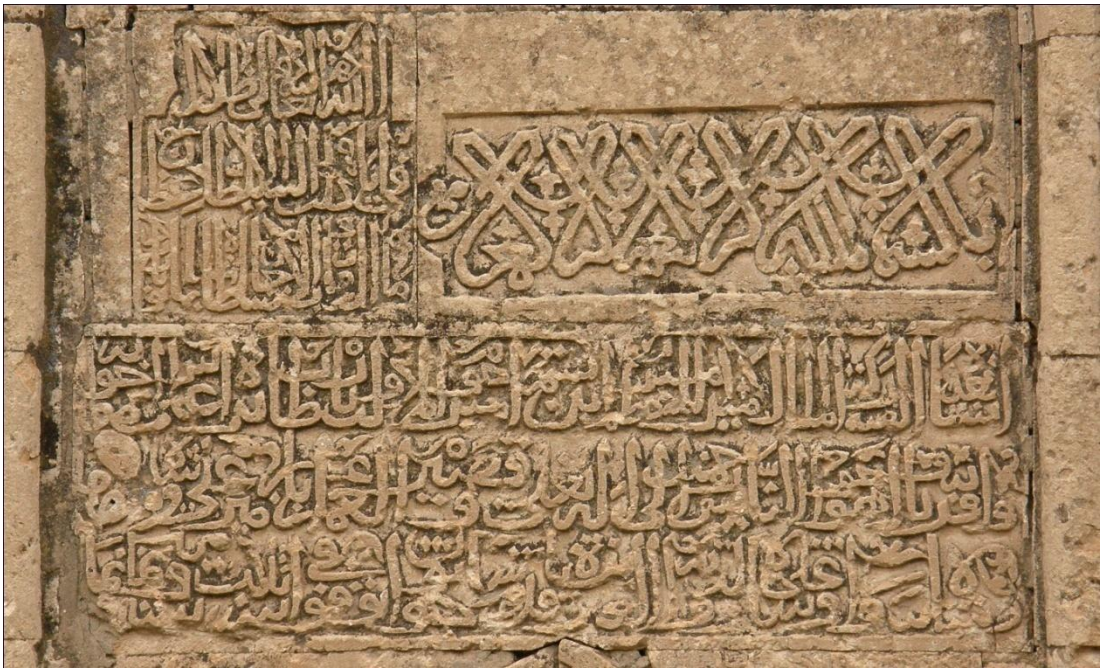

Foto. 43: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin inşa kitabesi

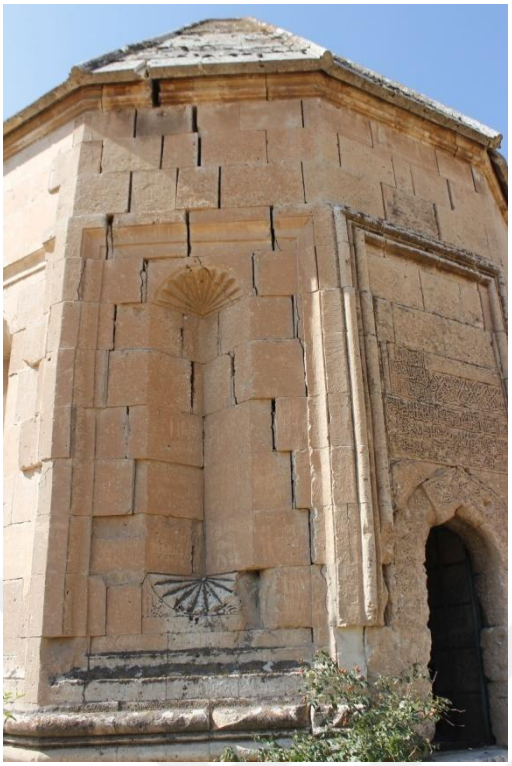

Foto. 44: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nde deprem sonrası oluşan çatlaklar

Foto. 45: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin oturtmalık kısmı

Foto. 46: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin alt kat giriş kapısı

Foto. 47: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin kuzey cephesi

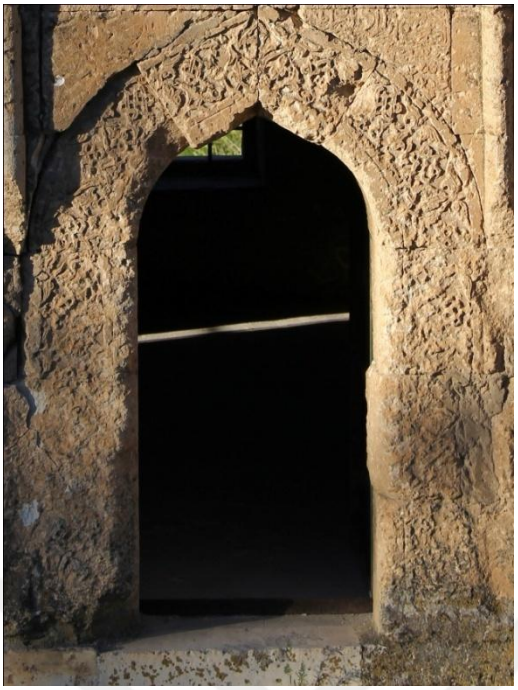

Foto. 48: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin giriş kapısı

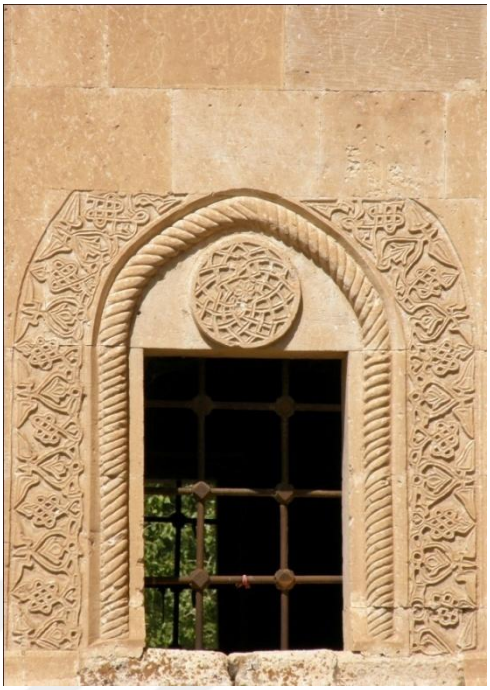

Foto. 49: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu penceresi

Foto. 50: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresi

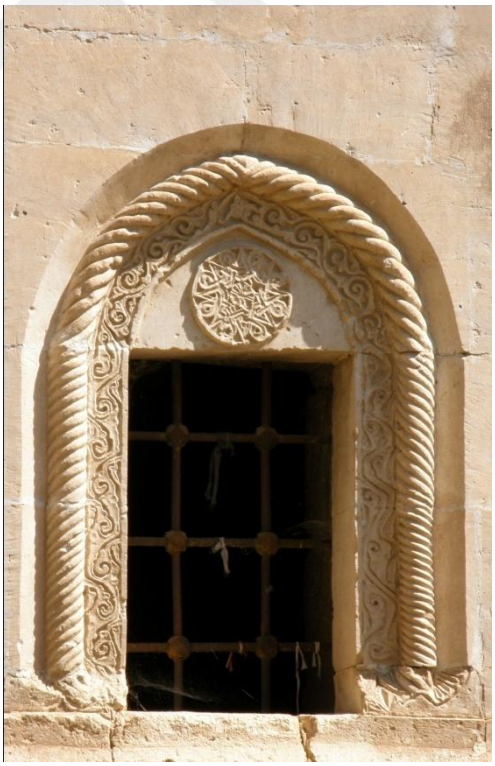

Foto. 51: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin güney penceresi

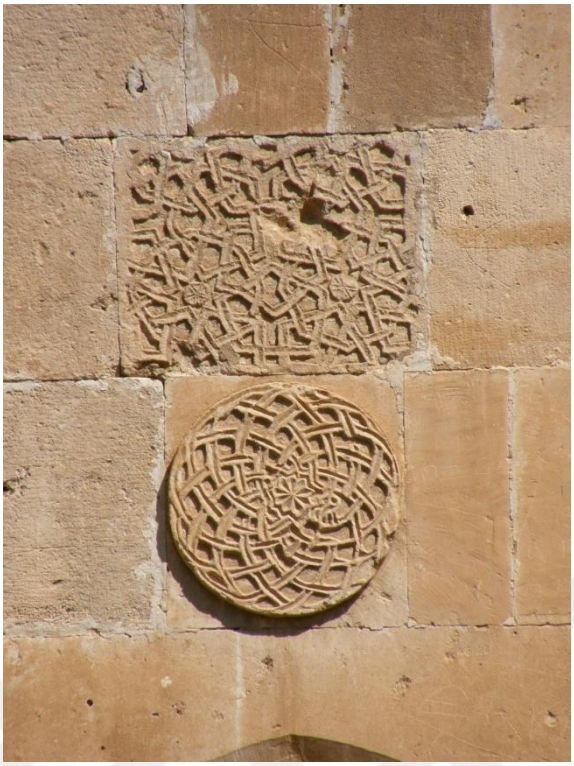

Foto. 52: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin batı penceresi üzerindeki süslemeler

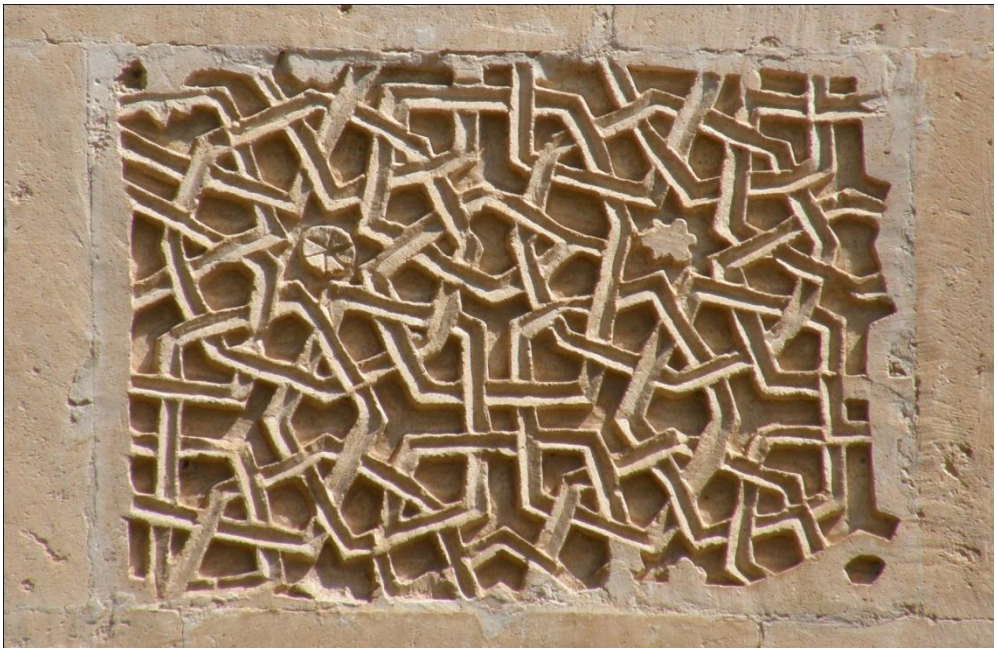

Foto. 53: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin güney penceresi üzerindeki süsleme

Foto. 54: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin doğu penceresi üzerindeki süsleme

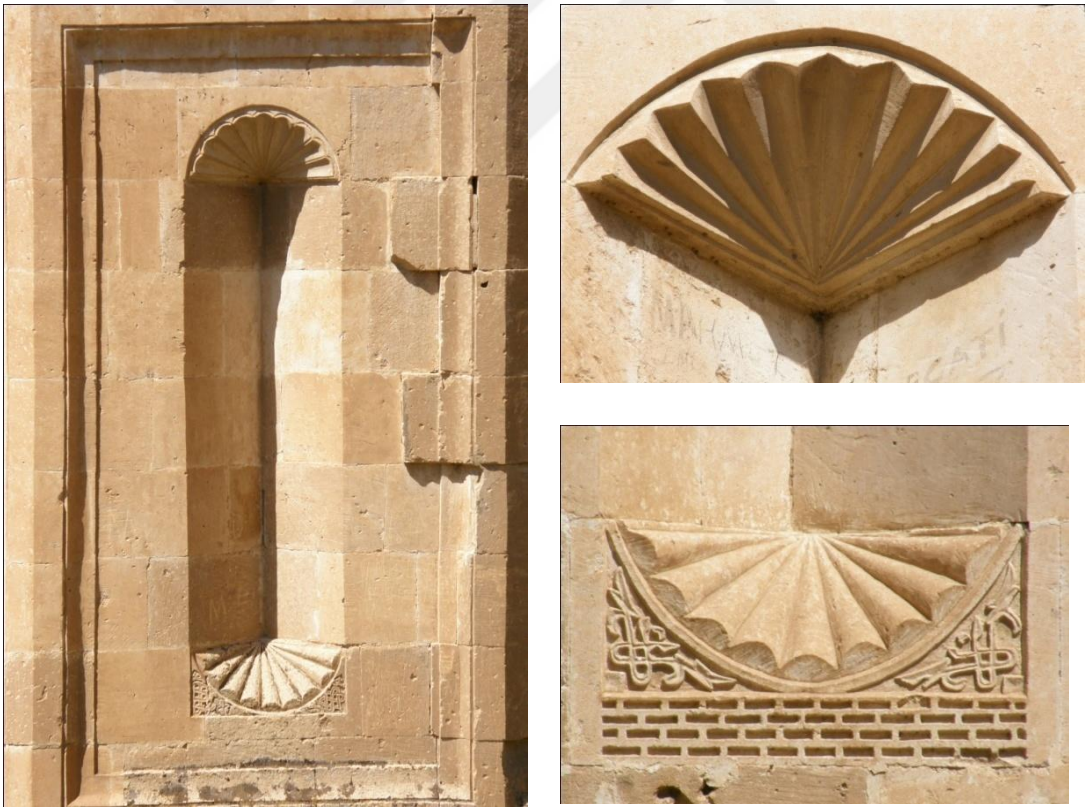

Foto. 55: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin çırtma nişleri ve süslemeleri

Foto. 56: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin külah şeklindeki üst örtü sistemi

Foto. 57: Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nin külahındaki sekiz kollu yıldız süslemesi

Foto. 58: Akçayuva Kümbeti'nin genel görüntüsü

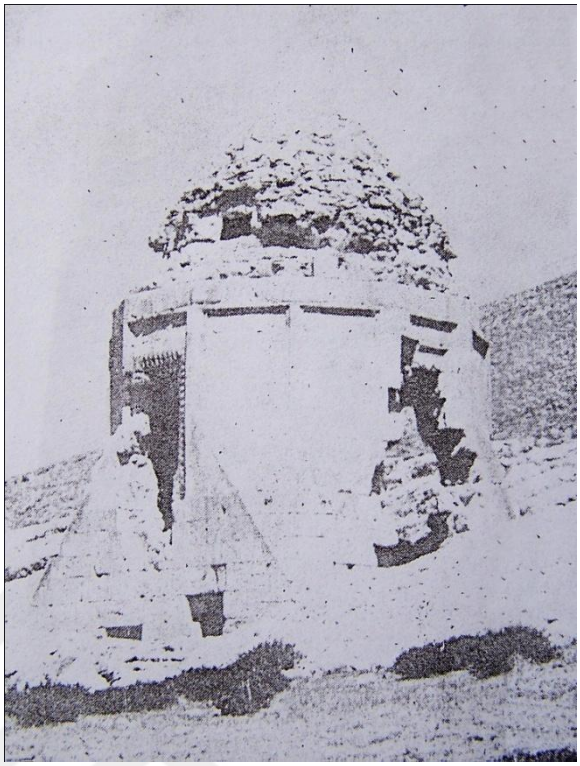

Foto. 59: Akçayuva Kümbeti'nin onarım öncesi görüntüsü (O. C. Tuncer)

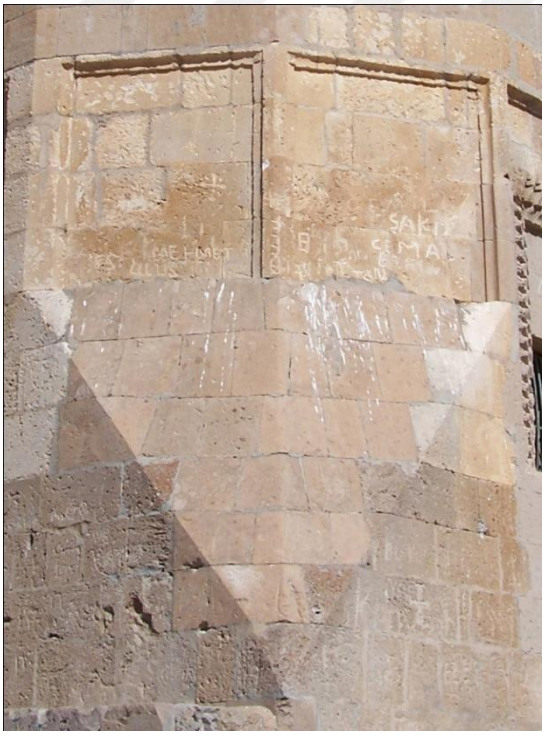

Foto. 60: Akçayuva Kümbeti gövde ile oturtmalığın bütünleştiği bölüm

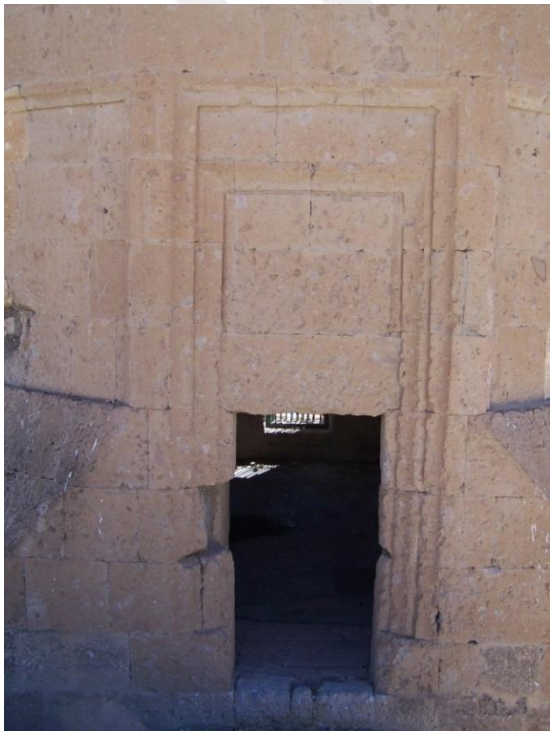

Foto. 61: Akçayuva Kümbeti'nin giriş kapısı

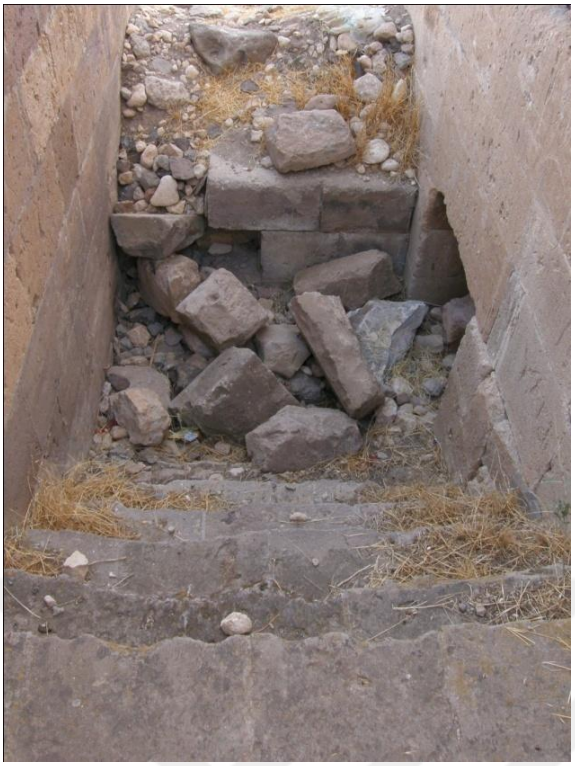

Foto. 62: Akçayuva Kümbeti'nin alt kat giriş kapısı

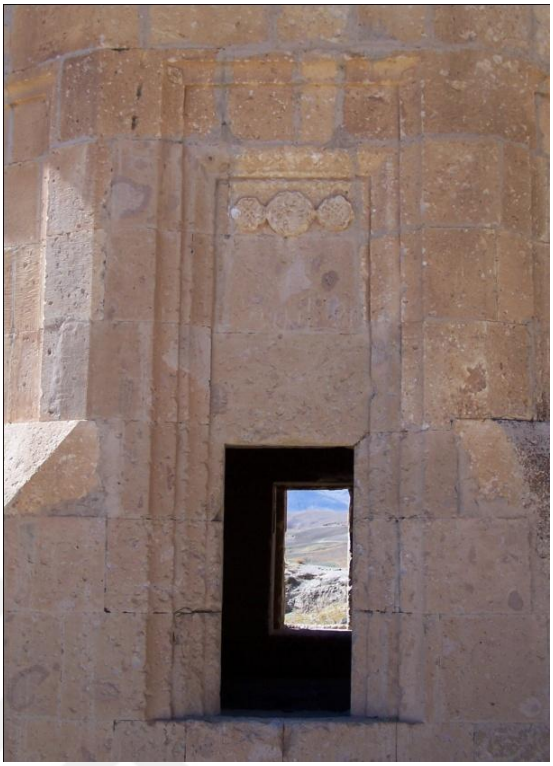

Foto. 63: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi

Foto. 64: Akçayuva Kümbeti'nde gövdenin ara yüzlerindeki dikdörtgen çerçeveler

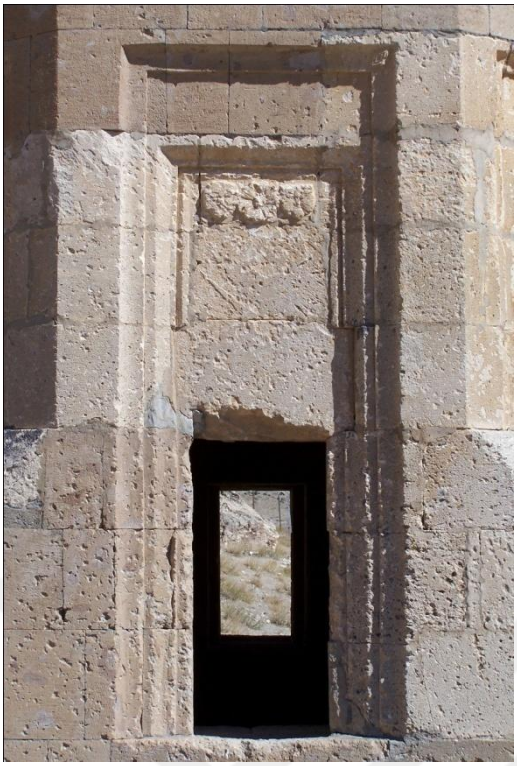

Foto. 65: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi

Foto. 66: Akçayuva Kümbeti güney penceresi

Foto. 67: Akçayuva Kümbeti'nin doğu penceresi üstündeki süslemeler

Foto. 68: Akçayuva Kümbeti'nin batı penceresi üstündeki süslemeler

Foto. 69: Akçayuva Kümbeti'nin üst örtü sistemi külahtan görüntü

Foto. 70: Haydarbey Kümbeti'nin 2010 yılındaki durumu

Foto. 71: Haydarbey Kümbeti'nin 2015 yılındaki durumu

Foto. 72: Haydarbey Kümbeti'nin kesme taş malzemeli duvar kaplaması

Foto. 73: Haydarbey Kümbeti'nin cenazelik bölümü

Foto. 74: Çelebibağı Mezarlığı genel görüntüsü

Foto. 75: Çelebibağı Mezarlığı genel görüntüsü

Foto. 76: Çelebibağı Mezarlığı 1160 tarihli mezar taşı (A. Uluçam)

Foto. 77: Çelebibağı Mezarlığı X-XI. yy. mezar taşları (A. Uluçam)

Foto. 78: Çelebibağı Mezarlığı Osmanlı dönemi ile son dönemlere ait mezarlar

Foto. 79: Çelebibağı Mezarlığı kare planlı mezar

Foto. 80: Çelebibağı Mezarlığı sekizgen planlı mezar

Foto. 81: Çelebibağı Mezarlığı şahideli ve şahidesiz sanduka mezar örnekleri

Foto. 82: Çelebibağı Mezarlığı üzeri açık mezar örneği

Foto. 83: Çelebibağı Mezarlığı üzeri kapakla örtülü mezar örneği

Foto. 84: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar

Foto. 85: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 86: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 87: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. No'lu Mezar sandukası

Foto. 88: Çelebibağı 3.5.1.4.1.1. Nolu Mezar sandukasının doğu yüzündeki süsleme

Foto. 89: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar

Foto. 90: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. Nolu Mezar şahidesi

Foto. 91: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sandukası

Foto. 92: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 93: Çelebibağı 3.5.1.4.1.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi

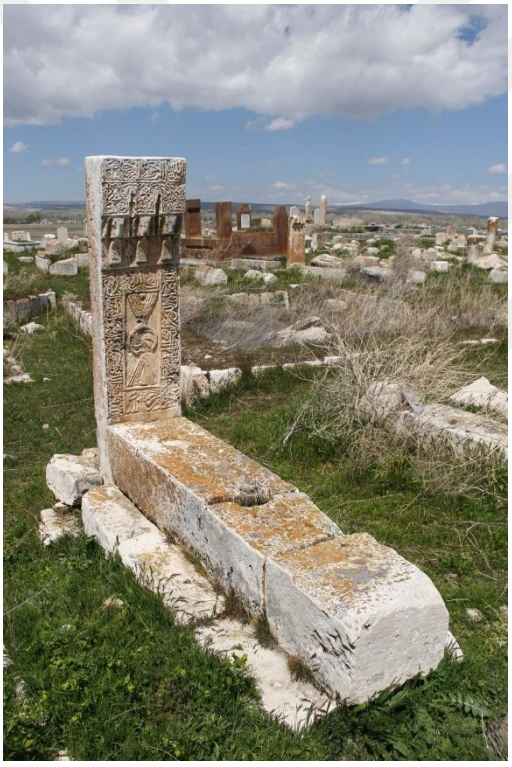

Foto. 94: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar

Foto. 95: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 96: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi alınlık bölümü

Foto. 97: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi alt bölümü

Foto. 98: Çelebibağı 3.5.1.4.1.3. No'lu Mezar sandukası

Foto. 99: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar

Foto. 100: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. Nolu Mezar şahidesi mukarnaslı başlık

Foto. 101: Çelebibağı 3.5.1.4.1.4. No'lu Mezar sandukası

Foto. 102: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar

Foto. 103: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. Nolu Mezar şahidesi

Foto. 104: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukası

Foto. 105: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sandukasının yan yüzlerindeki süslemeler

Foto. 106: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 107: Çelebibağı 3.5.1.4.1.5. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 108: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar

Foto. 109: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 110: Çelebibağı 3.5.1.4.1.6. No'lu Mezar sandukası

Foto. 111: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu

Foto. 112: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 113: Çelebibağı 3.5.1.4.1.7. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 114: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A.Uluçam)

Foto. 115: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 116: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukası

Foto. 117: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukasındaki süslemeler

Foto. 118: Çelebibağı 3.5.1.4.1.8. No'lu Mezar sandukasındaki süslemeler

Foto. 119: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 120: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezarın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 121: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sandukası

Foto. 122: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 123: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 124: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 125: Çelebibağı 3.5.1.4.1.9. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 126: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar

Foto. 127: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 128: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahide alınlığı

Foto. 129: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 130: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 131: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 132: Çelebibağı 3.5.1.4.1.10. No'lu Mezar sandukası

Foto. 133: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu

Foto. 134: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11 No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 135: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 136: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar sandukası

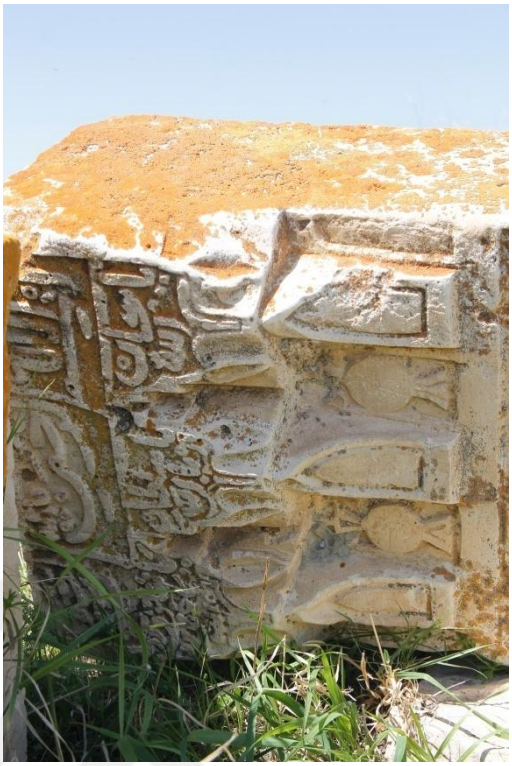

Foto. 137: Çelebibağı 3.5.1.4.1.11. No'lu Mezar şahide alınlığı

Foto. 138: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar

Foto. 139: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 140: Çelebibağı 3.5.1.4.1.12. No'lu Mezar sandukası

Foto. 141: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu

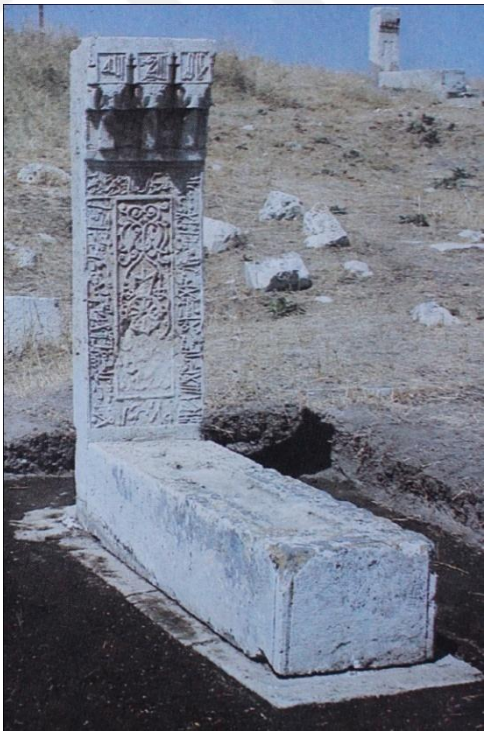

Foto. 142: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezarın 1995 yılındaki durumu (A. Uluçam)

Foto. 143: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13 No'lu Mezar şahidesi

Foto. 144: Çelebibağı 3.5.1.4.1.13. No'lu Mezar sandukası

Foto. 145: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14. No'lu Mezar

Foto. 146: Çelebibağı 3.5.1.4.1.14 Nolu Mezar şahidesi

Foto. 147: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezarın 2019 yılındaki durumu

Foto. 148: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 149: Çelebibağı 3.5.1.4.1.15. No'lu Mezarın şahidesi

Foto. 150: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 151: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 1995'teki durumu (A. Uluçam)

Foto. 152: Çelebibağı 3.5.1.4.1.16. No'lu Mezar'ın 2019 yılındaki durumu

Foto. 153: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar

Foto. 154: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 155: Çelebibağı 3.5.1.4.1.17. No'lu Mezar sandukası

Foto. 156: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar

Foto. 157: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 158: Çelebibağı 3.5.1.4.1.18. No'lu Mezar sandukası

Foto. 159: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar

Foto. 160: Çelebibağı 3.5.1.4.1.19. No'lu Mezar

Foto. 161: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar

Foto. 162: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sandukası

Foto. 163: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 164: Çelebibağı 3.5.1.4.1.20. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 165: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar

Foto. 166: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 167: Çelebibağı 3.5.1.4.1.21. No'lu Mezar sandukası

Foto. 168: Çelebibağı 3.5.1.4.1.22. No'lu Mezar

Foto. 169: Çelebibağı 3.5.1.4.1.23. No'lu Mezar

Foto. 170: Çelebibağı 3.5.1.4.1.24. No'lu Mezar

Foto. 171: Çelebibağı 3.5.1.4.2. No'lu Mezar

Foto. 172: Çelebibağı 3.5.1.4.2. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 173: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar

Foto. 174: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 175: Çelebibağı 3.5.1.4.3.1. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 176: Çelebibağı 3.5.1.4.3.2. No'lu Mezar

Foto. 177: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar

Foto. 178: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar

Foto. 179: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 180: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 181: Çelebibağı 3.5.1.4.3.3. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 182: Çelebibağı Mezarlığı'ndan götürülerek Van Müzesi'nde sergilenen koç-koyun şeklindeki mezar taşları

Foto. 183: Çelebibağı 3.5.1.4.4.1. No'lu Mezar - Van Müzesi (A. Uluçam)

Foto. 184: Çelebibağı 3.5.1.4.4.2. No'lu Mezar - Van Müzesi (A. Uluçam)

Foto. 185: Çelebibağı 3.5.1.4.4.3. No'lu Mezar - Van Müzesi (A. Uluçam)

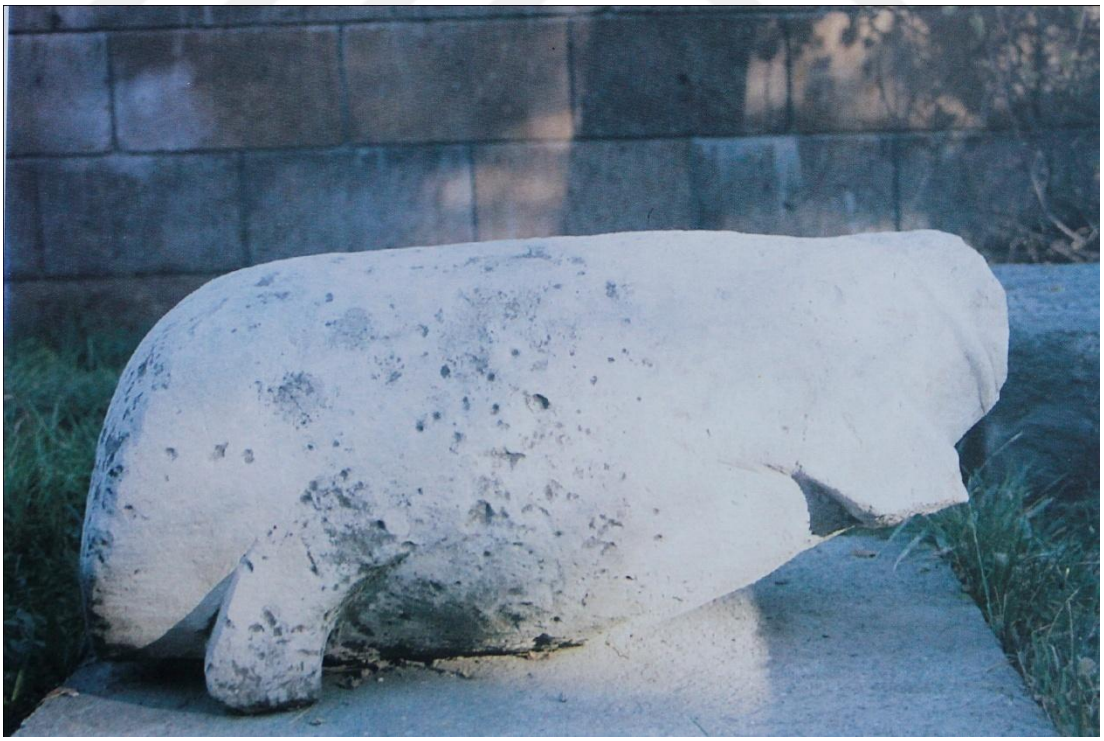

Foto. 186: Çelebibağı 3.5.1.4.4.4. No'lu Mezar - Van Müzesi (A. Uluçam)

Foto. 187: Tekler Mezarlığı genel görüntüsü

Foto. 188: Tekler Mezarlığı genel görüntüsü

Foto. 189: Tekler Mezarlığı geç Osmanlı dönemine ait mezar taşı örneği

Foto. 190: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar

Foto. 191: Tekler 3.5.2.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 192: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar

Foto. 193: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 194: Tekler 3.5.2.4.1.2. No'lu Mezar sandukası

Foto. 195: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar

Foto. 196: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 197: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü

Foto. 198: Tekler 3.5.2.4.1.3. No'lu Mezar sandukası

Foto. 199: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar

Foto. 200: Tekler 3.5.2.4.1.4. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 201: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar şahidesinin arka yüzü

Foto. 202: Tekler 3.5.2.4.1.5. No'lu Mezar

Foto. 203: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar

Foto. 204: Tekler 3.5.2.4.1.6. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 205: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar

Foto. 206: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü

Foto. 207: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü

Foto. 208: Tekler 3.5.2.4.2.1. No'lu Mezar sandukası

Foto. 209: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar

Foto. 210: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar başucu şahidesi

Foto. 211: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar ayakucu şahidesi

Foto. 212: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar sandukası

Foto. 213: Tekler 3.5.2.4.2.2. No'lu Mezar sanduka süslemesi

Foto. 214: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar

Foto. 215: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar başucu şahidesi

Foto. 216: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar ayakucu şahidesi

Foto. 217: Tekler 3.5.2.4.2.3. No'lu Mezar sandukası

Foto. 218: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar

Foto. 219: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar başucu şahidesi

Foto. 220: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar ayakucu şahidesi

Foto. 221: Tekler 3.5.2.4.2.4. No'lu Mezar sandukası

Foto. 222: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar

Foto. 223: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin ön yüzü

Foto. 224: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar başucu şahidesinin arka yüzü

Foto. 225: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin ön yüzü

Foto. 226: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar ayakucu şahidesinin arka yüzü

Foto. 227: Tekler 3.5.2.4.2.5. No'lu Mezar sandukası

Foto. 228: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar

Foto. 229: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar başucu şahidesi

Foto. 230: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar ayakucu şahidesi

Foto. 231: Tekler 3.5.2.4.2.6. No'lu Mezar sandukası

Foto. 232: Tekler 3.5.2.4.3. No'lu Mezar

Foto. 233: Tekler 3.4.2.2.3. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 234: Tekler koç-koyun biçimli mezar taşları

Foto. 235: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar

Foto. 236: Tekler 3.5.2.4.4.1. No'lu Mezar

Foto. 237: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar

Foto. 238: Tekler 3.5.2.4.4.2. No'lu Mezar

Foto. 239: Ziyaret Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 240: Ziyaret Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 241: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar

Foto. 242: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 243: Ziyaret 3.5.3.4.1.1. No'lu Mezar sandukası

Foto. 244: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar

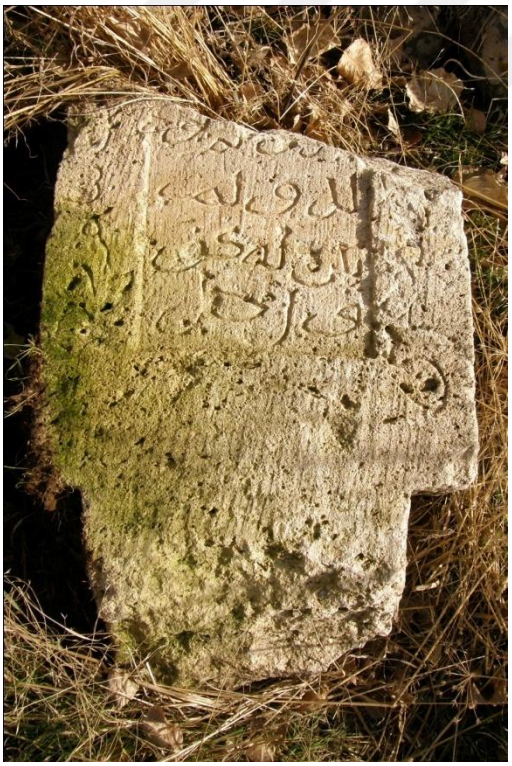

Foto. 245: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi ön yüzü

Foto. 246: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesi arka yüzü

Foto. 247: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar şahidesindeki geyik figürü

Foto. 248: Ziyaret 3.5.3.4.1.2. No'lu Mezar sandukası

Foto. 249: Ziyaret 3.5.3.4.1.3. No'lu Mezar

Foto. 250: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar

Foto. 251: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezar

Foto. 252: Ziyaret 3.5.3.4.2.1. No'lu Mezarın kuzey yüzündeki kitabe

Foto. 253: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezar

Foto. 254: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezarın yan yüzlerindeki gülbezekler

Foto. 255: Ziyaret 3.5.3.4.2.2. No'lu Mezarın doğu yüzündeki çarkıfelek süslemesi

Foto. 256: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar

Foto. 257: Ziyaret 3.5.3.4.2.3. No'lu Mezar

Foto. 258: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar

Foto. 259: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar

Foto. 260: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemesi

Foto. 261: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemesi

Foto. 262: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar beş kollu yıldız motifi

Foto. 263: Ziyaret 3.5.3.4.2.4. No'lu Mezar gülbezek süslemeleri

Foto. 264: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar

Foto. 265: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar

Foto. 266: Ziyaret 3.5.3.4.2.5. No'lu Mezar kandil süslemesi

Foto. 267: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar

Foto. 268: Ziyaret 3.5.3.4.3. No'lu koç-koyun şeklindeki mezar

Foto. 269: Akmescit Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 270: Akmescit Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 271: Akmescit 3.5.4.4.1.1. No'lu Mezar

Foto. 272: Akmescit 3.5.4.4.1.1. No'lu Mezar

Foto. 273: Akmescit 3.5.4.4.1.2. No'lu Mezar

Foto. 274: Akmescit 3.5.4.4.1.2. No'lu Mezar

Foto. 275: Akmescit 3.5.4.4.1.2. No'lu Mezar üzerindeki yazı

Foto. 276: Akmescit 3.5.4.4.1.3. No'lu Mezar

Foto. 277: Akmescit 3.5.4.4.1.3. No'lu Mezar kuzey yan yüzü

Foto. 278: Akmescit 3.5.4.4.1.3. No'lu Mezar güney yan yüzü

Foto. 279: Akmescit 3.5.4.4.1.4. No'lu Mezar

Foto. 280: Akmescit 3.5.4.4.1.4. No'lu Mezar üzerindeki yazı

Foto. 281: Akmescit 3.5.4.4.1.5. No'lu Mezar

Foto. 282: Akmescit 3.5.4.4.1.5. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 283: Akmescit 3.5.4.4.1.6. No'lu Mezar

Foto. 284: Akmescit 3.5.4.4.1.6. No'lu Mezar süslemesi

Foto. 285: Akmescit 3.5.4.4.1.7. No'lu Mezar

Foto. 286: Akmescit 3.5.4.4.1.7. No'lu Mezar

Foto. 287: Akmescit 3.5.4.4.1.8. No'lu Mezar

Foto. 288: Akmescit 3.5.4.4.1.8. No'lu Mezar

Foto. 289: Akmescit 3.5.4.4.1.9. No'lu Mezar

Foto. 290: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 291: Keklik Deresi Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 292: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar

Foto. 293: Keklik Deresi 3.5.5.4.1. No'lu Mezar

Foto. 294: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar

Foto. 295: Keklik Deresi 3.5.5.4.2. No'lu Mezar

Foto. 296: Beyler Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 297: Beyler Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 298: Beyler 3.5.6.3.1.1. No'lu Mezar sandukası

Foto. 299: Beyler 3.5.6.3.1.2. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 300: Beyler 3.5.6.3.1.3. No'lu Mezar şahidesi

Foto. 301: Beyler 3.5.6.3.1.4. No'lu Mezar sandukası

Foto. 302: Beyler 3.5.6.3.2. No'lu Mezar

Foto. 303: Gölağzı Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 304: Gölağzı Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 305: Gölağzı Mezarlığı 1260 H. (1844 M.) tarihli mezar taşı

Foto. 306: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar

Foto. 307: Gölağzı 3.5.7.4.1. No'lu Mezar

Foto. 308: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar

Foto. 309: Gölağzı 3.5.7.4.2. No'lu Mezar

Foto. 310: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar

Foto. 311: Gölağzı 3.5.7.4.3. No'lu Mezar

Foto. 312: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar

Foto. 313: Gölağzı 3.5.7.4.4. No'lu Mezar

Foto. 314: Gölağzı 3.5.7.4.5. No'lu Mezar

Foto. 315: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 316: Kasımbağı Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 317: Kasımbağı Mezarlığı X-XI. yy. mezar taşı

Foto. 318: Kasımbağı 3.5.8.4.1. No'lu Mezar

Foto. 319: Kasımbağı 3.5.8.4.2.1. No'lu Mezar

Foto. 320: Kasımbağı 3.5.8.4.2.1. No'lu Mezarın şahide başlığı

Foto. 321: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezar

Foto. 322: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezarın şahide başlığı

Foto. 323: Kasımbağı 3.5.8.4.2.2. No'lu Mezarın şahide başlığı

Foto. 324: Kasımbağı 3.5.8.4.3.1. No'lu Mezar

Foto. 325: Kasımbağı 3.5.8.4.3.2. No'lu Mezar

Foto. 326: Haydarbey Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 327: Haydarbey Mezarlığı'nın genel görüntüsü

Foto. 328: Haydarbey Mezarlığı geç Osmanlı dönemine ait mezar örneği

Foto. 329: Haydarbey 3.5.9.4. No'lu Mezar

Foto. 330: Haydarbey 3.5.9.4. No'lu Mezar

Foto. 331: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahidenin başlık bölümü

Foto. 332: Haydarbey 3.5.9.4.1. No'lu Şahidenin alt bölümü

Foto. 333: Haydarbey 3.5.9.4.2. No'lu Şahide

Foto. 334: Haydarbey 3.5.9.4.3. No'lu Şahide

Foto. 335: Haydarbey 3.5.9.5.1. No'lu Mezar

Foto. 336: Haydarbey 3.5.9.5.2. No'lu Mezar

Foto. 337: Haydarbey 3.5.9.5.3. No'lu Mezar

Foto. 338: Nefsi Hizan Kalesi
(J. Verheij)

Foto. 339: Ahlat Sahil Kalesi
(flickr.com)

Foto. 340: Muş Haspet Kalesi (Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Foto. 341: Gevaş Halime Hatun Kümbeti (Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Foto. 342: Ahlat Keşiş Kümbeti (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

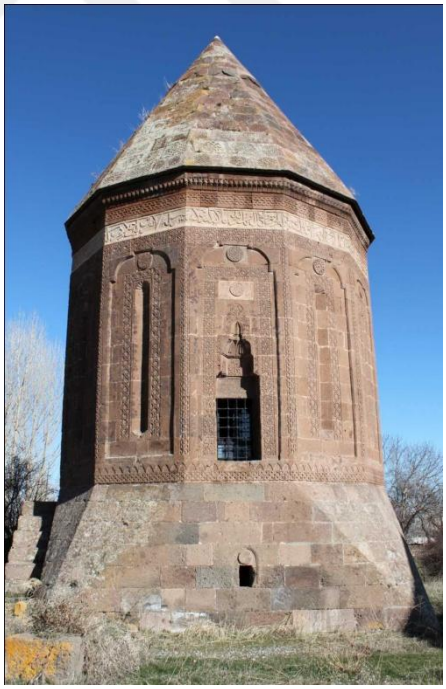

Foto. 343: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

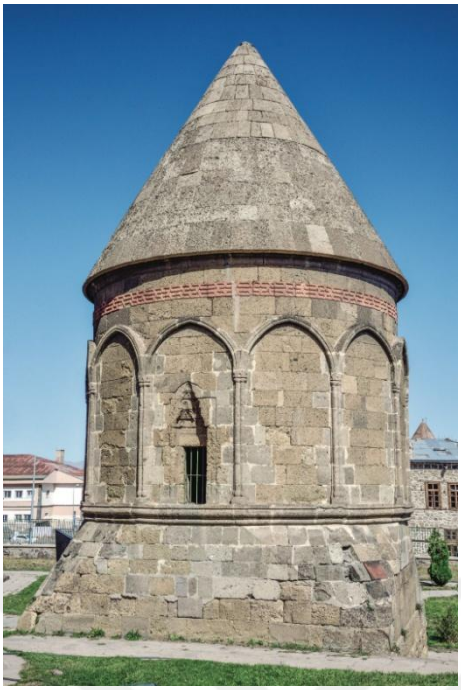

Foto. 344: Erzurum Anonim Kümbet (Selçuklu Belediyesi)

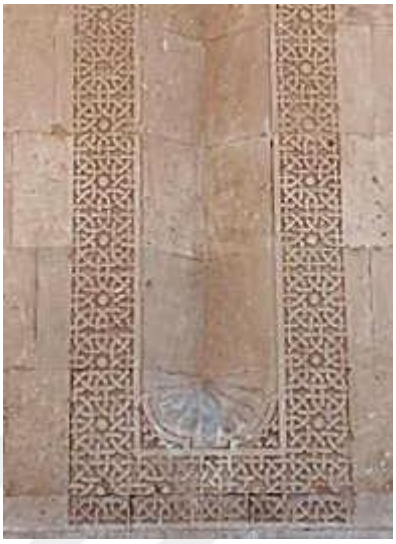

Foto. 345: Gevaş Halime Hatun Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği (Ö. Hakan)

Foto. 346: Ahlat Hasan Padişah Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği (S. Erboğa)

Foto. 347: Ahlat Yarım Kümbet geometrik motifli süsleme örneği (S. Erboğa)

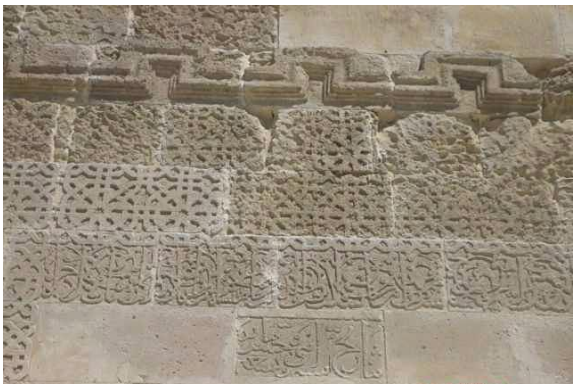

Foto. 348: Divriği Sitte Melik Kümbeti geometrik motifli süsleme örneği (M. L. Kındığılı)

Foto. 349: Sivas İzzettin Keykavus Türbesi geometrik motifli süsleme örneği (Y. Çetin)

Foto. 350: Aksaray Bekar Sultan Kümbeti cephedeki silmeler (Gülpınar Belediyesi)

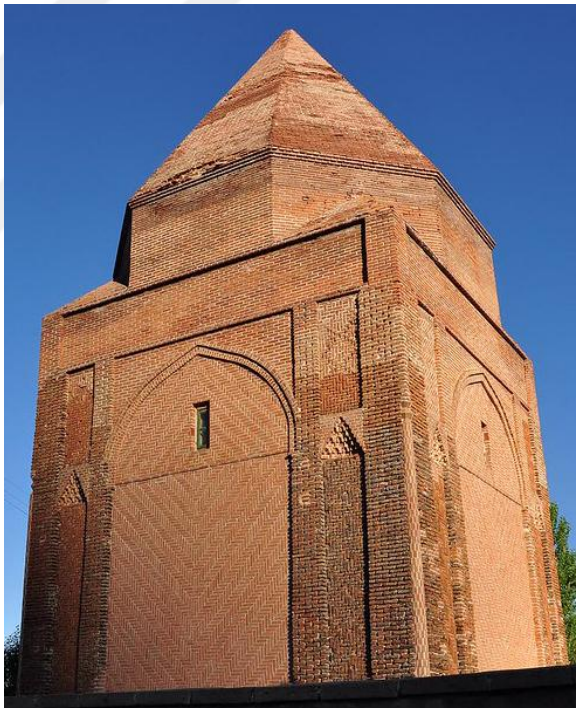

Foto. 351: Pınarbaşı Melik Gazi Kümbeti cephedeki silmeler (flickr.com)

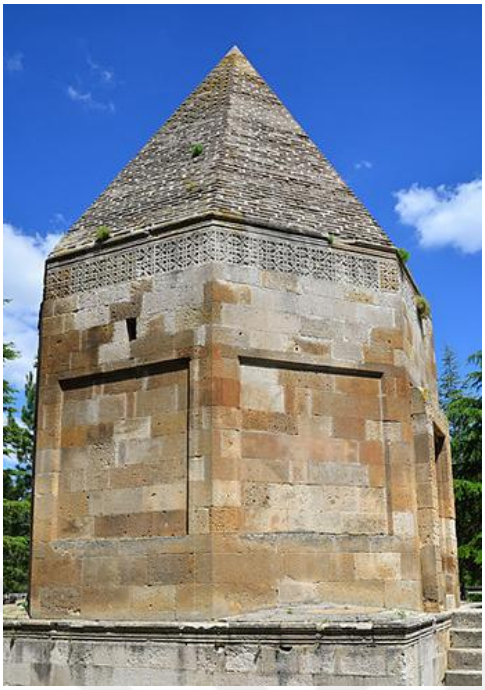

Foto. 352: Afyon-Boyalıköy Kureyş Baba Kümbeti cephedeki silmeler (S. Doğan)

Foto. 353: Gevaş Halime Hatun Kümbeti üçgen şeklindeki çırtma niş örneği (Ö. Hakan)

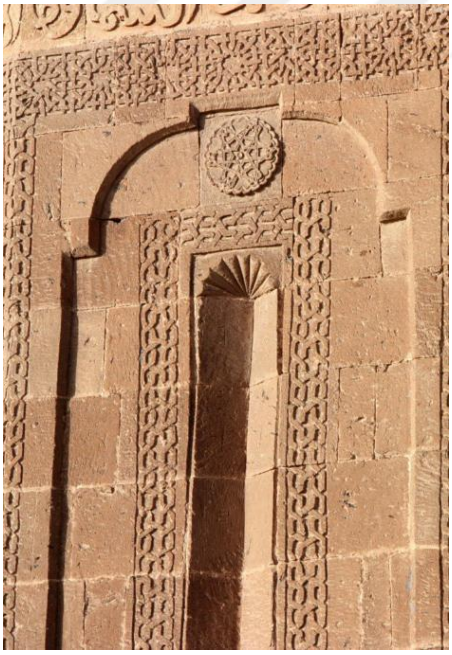

Foto. 354: Ahlat Hasan Padişah Kümbeti çırtma niş örneği (flickr.com)

Foto. 355: Ahlat Erzen Hatun Kümbeti çırtma niş örneği (flickr.com)

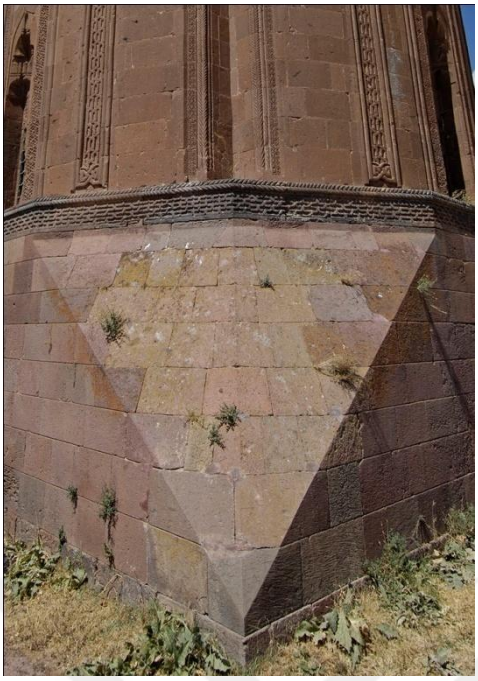

Foto. 356: Ahlat kümbetlerinde oturmalık bölümü ve köşe pahlanması (commons.wikimedia.org)

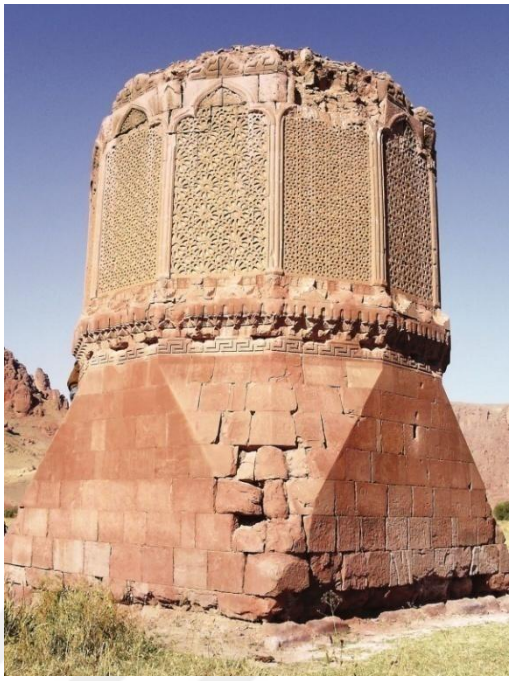

Foto. 357: Nahçıvan Gülistan (Cuga) Kümbeti'nde oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması (Selçuklu Belediyesi)

Foto. 358: Güroymak Kalender Baba Kümbeti'nde oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması (tripadvisor.com)

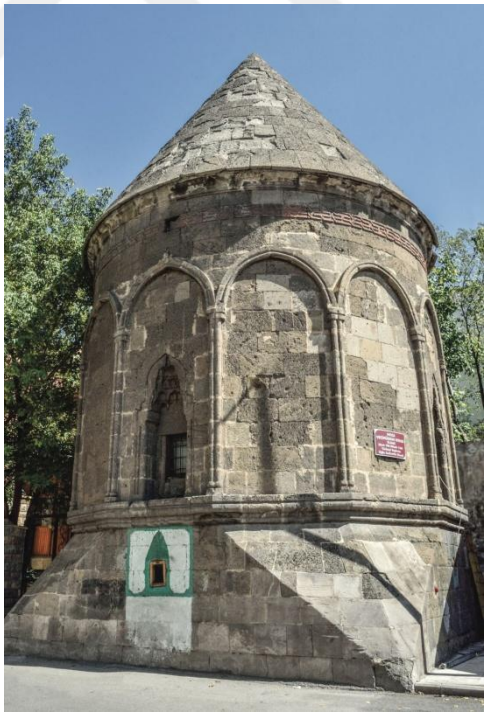

Foto. 359: Erzurum Karanlık Kümbet oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması (Selçuklu Belediyesi)

Foto. 360: Kayseri Döner Kümbet oturtmalık bölümü ve köşe pahlanması (Kayseri Büyükşehir Bel.)

Foto. 361: Sivas Behram Paşa Hanı Aslan ve Ejder Figürü (archnet.org)

Foto. 362: Silvan Kalesi Aslan Figürü (N. Satıcı)

Foto. 363: Alay Han Aslan Figürü (twitter.com/selcukluarsivi)

Foto. 364: Kubad Abad Sarayı kuş figürü (B. Üyken)

Foto. 365: Konya Kalesi çift başlı kartal figürü (B. Üyken)

Foto. 366: Erzurum Çifte Minareli Medrese çift başlı kartal figürü (uludagsozluk.com)

Foto. 367: Divriği Ulu Camii çift başlı kartal figürü (divrigiulucamii.com)

Foto. 368: Kırşehir İlhanlı (Fatma Hatun) Kümbeti (Selçuklu Belediyesi)

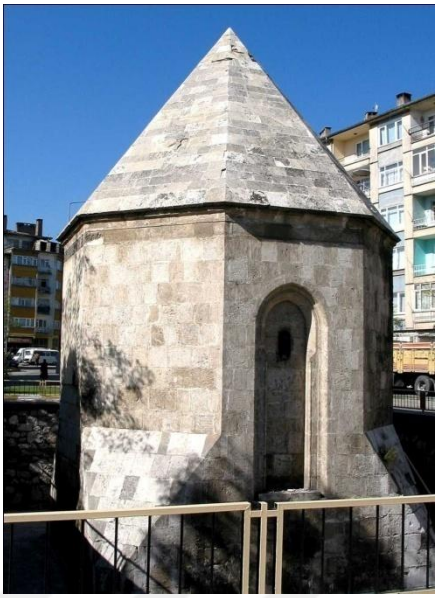

Foto. 369: Divriği Ulu Camii çift başlı kartal figürü (divrigiulucamii.com)

Foto. 370: Gevaş Selçuklu (Hişet) Mezarlığı (Gevaş Belediyesi)

Foto. 371: Ahlat Selçuklu Mezarlığı (flickr.com)

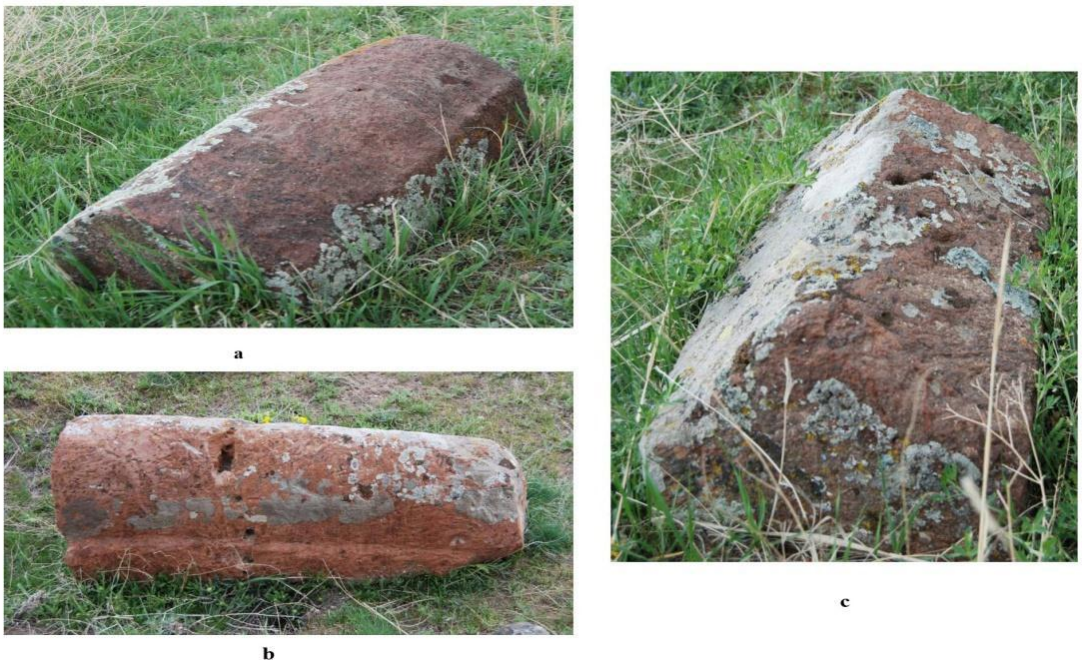

Foto. 372: Patnos Köseler Köyü Mezarlığı (Y. Çetin)

Foto. 373: Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı (Y. Çetin)

a b c

Foto. 374: Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı (Y. Çetin)

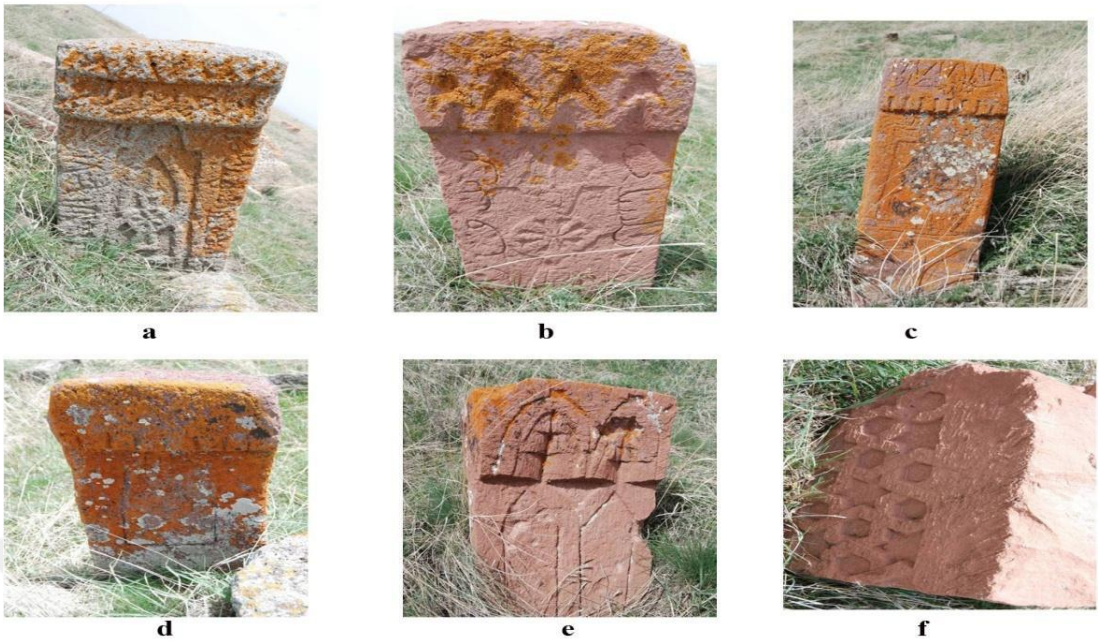

Foto. 375: Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı (Y. Çetin)

Foto. 376: Güroymak Aşağı Kolbaşı Köyü Mezarlığı (H. Buğrul)

Foto. 377: Gevaş Selçuklu Mezarlığı kandil motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 378: Güroymak Kümbet Mezarlığı kandil motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 379: Patnos Ziyaret Mezarlığı kandil motifi örneği (Y. Çetin)

Foto. 380: Ahlat Selçuklu Mezarlığı kandil motifi örneği (H. Özçelik)

Foto. 381: Malatya Kırklar Mezarlığı kandil motifi örneği (H. Çal)

Foto. 382: İznik Müzesi kandil motifi örneği (H. Çal)

Foto. 383: Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi gamalı haç (svastika) motifleri (Y. Çetin)

Foto. 384: Ahlat Selçuklu Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 385: Gevaş Selçuklu Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 386: Patnos Ziyaret Mezarlığı çarkıfelek motifi örneği (Y. Çetin)

Foto. 387: Tunceli Osmanlı dönemi mezar taşında çarkıfelek motifi örneği (Y. Çetin)

Foto. 388: Sivas mezar taşlarında çarkıfelek motifi örneği (Y. Çetin)

Foto. 389: Siirt Ulu Camii minberindeki altı kollu yıldız motifi (twitter.com/tasvirsanatlari)

Foto. 390: Beyşehir Kubad Abad Sarayı çinilerindeki sekiz kollu yıldız motifi (Emlak Ansiklopedisi)

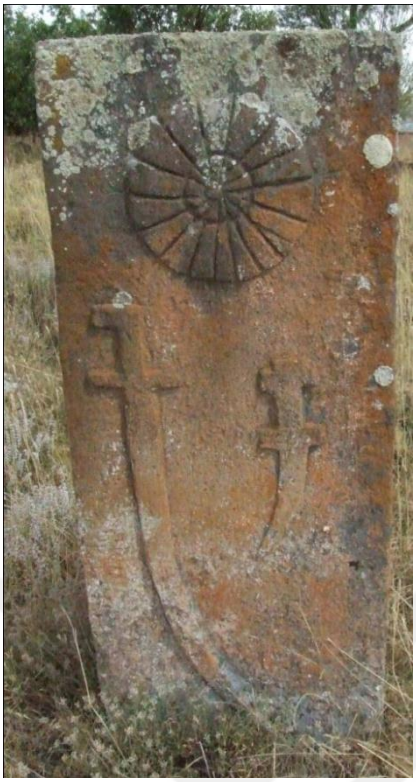

Foto. 391: Güroymak Aşağı Kolbaşı Mezarlığı kılıç motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 392: Ahlat Mezarlığı kılıç motifi örneği (H. Buğrul)

Foto. 393: Doğubayazıt Seslitaş Mezarlığı kılıç motifi (Y.Çetin)

Foto. 394: Tunceli koç-koyun şeklindeki mezar taşı üzerinde yer alan kılıç motifi (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Foto. 395: Nahçıvan koç-koyun şeklindeki mezar taşı (C. Alyılmaz)

Foto. 396: Gürcistan koç-koyun şeklindeki mezar taşı (C. Alyılmaz)

Foto. 397: Iğdır koç-koyun şeklindeki mezar taşı (C. Alyılmaz)

Foto. 398: Van Müzesi'ndeki koç-koyun şeklindeki mezar taşı (C. Alyılmaz)

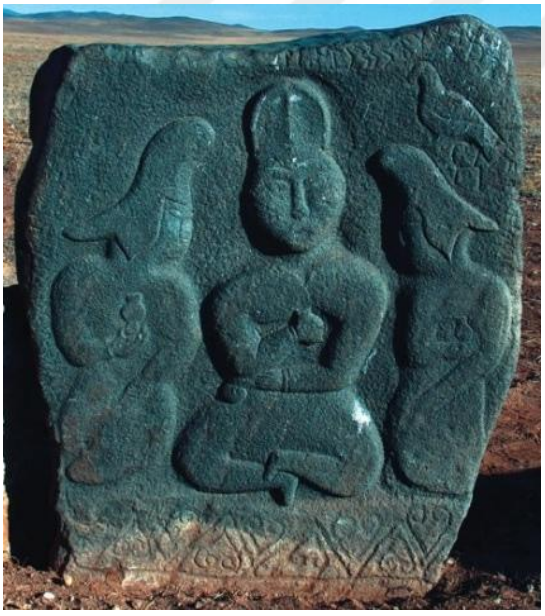

Foto. 399: Altun Tamgan Tarhan'a ait 723 tarihli mezar duvarındaki kuş figürleri (İ. Çeşmeli)

Foto. 400: Erzincan koç-koyun şeklindeki mezar taşı üzerinde yer alan kuş figürleri (H. Çal)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Evren Bingöl
Doğum Yeri ve Tarihi	Erciş, 07.07.1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	1- Çetin Y., Bingöl E. (2019). "Erciş'te Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisine Ait Dört Yapı Üzerine Bir Değerlendirme", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (ss. 219-245), sayı: 20, Iğdır. 2- Çetin Y., Bingöl E. (2020). "Erciş Tekler Mahallesi Mezarlığı'nda Bulunan Karakoyunlu Dönemi Mezar Taşları", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (ss. 219-245), sayı: 23, Iğdır.
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Erciş İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Erciş Kaymakamlığı, Erciş Belediyesi, TRT
İletişim	
E-Posta Adresi	evren.bingol@hotmail.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	
24.09.2020	